

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЕМЕЩУК АНАТОЛІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК: 94(4):327(497.5)«1991/1999»

ДИСЕРТАЦІЯ

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА РЕСПУБЛІКИ ХОРВАТІЯ (1991-1999 РР.)

032 – Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня *доктора філософії*.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Науковий керівник: *Руккас Андрій Олегович, кандидат історичних наук, доцент.*

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Демещук А. В. Зовнішня політика Республіки Хорватія (1991-1999 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія і археологія». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2020.

Розпад колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, становлення нових держав на її місці та трансформаційні процеси в них займають вкрай важливе місце в історії Європи кінця ХХ ст. У цьому контексті однією з центральних за значенням держав є Республіка Хорватія, яка разом із Республікою Словенія першою вийшла з Югославії і відіграла значну роль в ході Югославської кризи. Обидві республіки зараз є єдиними з колишньої СФРЮ членами ЄС і НАТО. Хорватія в 1990-і рр. пройшла складний шлях війни за відновлення територіальної цілісності, посткомуністичної трансформації та державного становлення. У перше десятиліття хорватської незалежності її влада на чолі з ХДС та президентом Ф. Туджманом змогла вирішити першочергові зовнішньополітичні завдання країни, забезпечити їй повноцінне місце в міжнародній спільноті та забезпечити надійний ґрунт для подальшої євроатлантичної інтеграції на початку ХХІ ст. Попри те, що Хорватія змогла втілити свої першочергові цілі, переважно безпекового характеру, зовнішньополітичний курс Загреба в 1991-1999 рр. зіштовхнувся зі значними викликами й носив часом суперечливий характер, що спричинило погіршення відносин країни із Заходом та замороження її євроатлантичної перспективи до зміни влади в 2000 р.

Хорватський зовнішньополітичний досвід 1990-х рр. становить помітний інтерес для сучасної України, її влади та суспільства, адже Хорватії в той період зіштовхнулася із подібними викликами – неоголошеною війною, сепаратизмом, втратою частини своєї державної території – та з часом змогла відновити свою

територіальну цілісність, що було здійснено почергово двома шляхами – військовим та мирної реінтеграції за участі ООН і міжнародної спільноти (Східна Славонія, Баранья та Західний Срем у 1995-1998 рр.). З огляду на це, вивчення взаємин Хорватії із міжнародною спільнотою та окремими її представниками, а також міжнародними організаціями, для подолання викликів, які перед нею стояли, було би корисним для нинішньої України. Відтак, питання зовнішньої політики, яку проводила хорватська влада в перше десятиліття незалежності є винятково цікавим, особливо для українського суспільства, а його дослідження – необхідним для повноцінного розуміння розвитку історичних процесів в кінці ХХ ст. на тернах колишньої СФРЮ та в Південно-Східній Європі загалом.

Із цією метою автор здійснив комплексний та неупереджений науковий аналіз становлення, розвитку та основних напрямів зовнішньої політики Республіки Хорватія в 1991-1999 рр. – з моменту проголошення незалежності до смерті її першого президента Ф. Туджмана (який значною мірою визначав як внутрішню, так і зовнішню політику країни, з огляду на свій стиль правління) та подальшої докорінної зміни влади.

Історіографія питання, яке досліджується, представлена досить широким спектром робіт, проте більшість із них стосуються не виключно зовнішньої політики Загреба, а радше загальних питань сучасної хорватської історії та історії кризи на теренах колишньої Югославії. Основний масив робіт представлений хорватськими авторами, а також західними дослідниками. При цьому оцінки політики тогочасної хорватської влади не є однозначними навіть у хорватській історіографії, яку можна поділити на патріотичну та критичну. Поступово хорватська тематика розвивається й у вітчизняній історіографії і вже написані кілька якісних робіт, які зачіпають питання зовнішньої політики Хорватії після 1991 р. Джерельна база дисертаційної роботи є загалом досить репрезентативною та різноманітною. Вона включає як архівні матеріали (із Хорватського Державного Архіву), так і офіційні документи та нормативні акти Республіки Хорватія, опубліковані джерела, багаті мемуарні матеріали та інформацію ЗМІ.

Цей масив джерел дозволяє комплексно та багатогранно прослідкувати зовнішньополітичний курс Загреба в 1990-і рр. та всі його особливості.

У цілому, аналіз поточного стану дослідження теми дозволив дійти висновку, що в Україні питання зовнішньої політики Хорватії та різних її аспектів попри все зростаючий інтерес до питання та появу перших наукових досліджень, дотичних до теми, все ще потребує комплексного та узагальнюваного вивчення в контексті глобальних процесів, що відбувалися в Південно-Східній Європі в кінці ХХ ст. Особливо з огляду на помітну актуальність хорватського політичного досвіду 1990-х рр. для сучасної України. Саме це зумовило підготовку автором цього дисертаційного дослідження, її мету, завдання, структуру та змістове наповнення.

Перш за все, автор проаналізував становлення Хорватії як суверенної держави, міжнародні умови, що його супроводжували, формування хорватської зовнішньополітичної доктрини на початку 1990-х рр. та реалізацію хорватською владою її основних цілей. Цими завданнями було забезпечення для країни повноцінної правосуб'єктності на міжнародній арені, а також пошук міжнародної підтримки для переможного завершення збройного конфлікту із ЮНА та повсталими хорватськими сербами і відновлення територіальної цілісності. Втілення вказаних вище завдань означало для Хорватії створення надійних та безпечних умов для подальшого успішного державного будівництва, соціально-економічного та політичного розвитку та інтеграції до провідних західних структур.

Хорватія, попри низку труднощів на початку розпаду Югославії, змогла схилити на свій бік міжнародне співтовариство, в першу чергу країни Західної Європи, та отримала в січні 1992 р. міжнародне визнання, а в травні 1992 р. стала повноправним членом ООН. Далі, в ході збройного конфлікту проти самопроголошеної Республіки Сербська Країна, яка зайняла до третини хорватської території, Загреб зміг досягти вигідного партнерства із США та завдяки цьому здобути в серпні 1995 р. перемогу над повсталими сербами й повернути майже всі окуповані території. Останню частину території, зайняту

сербами (Східна Славонію, Баранья та Західний Срем) Хорватія змогла повернути шляхом мирної реінтеграції за винятково важливої підтримки й участі США та перехідної адміністрації ООН. Остаточну територіальну цілісність Республіка Хорватія відновила після реінтеграції цього регіону в січні 1998 р.

У дисертаційній роботі автор прослідкував основні вектори зовнішньої політики Республіки Хорватія від виходу з СФРЮ в 1991 р. до смерті Ф. Туджмана в 1999 р.: західний (США, Європа та міжнародні організації), балканський (республіки колишньої СФРЮ), а також показав розвиток хорватсько-українських відносин (у контексті європейського вектору). Ряд регіонів та країн світу було свідомо випущено з уваги, позаяк хорватська зовнішня політика щодо них була далеко поза пріоритетом в період, якому присвячена дисертація. Західний вектор зовнішньої політики Республіки Хорватія в 1991-1999 рр. був провідним і розвивався активно, але неоднозначно. Із середини 1990-х рр. відносини Хорватії з західними державами, НАТО та ЄС поступово погіршувалися, а їх якісне перезавантаження відбулося після зміни влади в Загребі в ході парламентських і президентських виборів 2000 р. Хорватсько-американські взаємини пройшли шлях від майже повної відсутності інтересу Вашингтона до подій в СФРЮ в 1991 р. до активної допомоги США Загребу здійснити ефективну реорганізацію війська та відновити територіальну цілісність спочатку військовим шляхом, а потім завдяки мирній реінтеграції Східної Славонії (автором відповідної угоди був посол США в Загребі, а керівником перехідної адміністрації – американський генерал). Американсько-хорватське партнерство було суто практичним. Допомігши Хорватії, Вашингтон отримав можливість з її допомогою потіснити сербів у БіГ та схилити їх керівництво до переговорів і закінчити конфлікт у цій країні. Проте після закінчення війни, у 1995-1999 рр., хорватсько-американські відносини погіршилися, а постать хорватського президента сприймалася американським керівництвом негативно через авторитарний стиль його правління, порушення свободи ЗМІ, недостатню співпрацю з Гаазьким трибуналом та проблеми з поверненням сербських біженців, а також через політику щодо БіГ.

Неоднозначними були відносини Хорватії з ЄС та європейськими державами. У період боротьби за незалежність і міжнародне визнання головними союзниками Хорватії були ФРН, Австрія та Ватикан. Згодом ЄС та його члени критикували хорватську владу за ті самі речі, в яких Загреб звинувачували США, а також за відмову брати участь у регіональних інтеграційних проєктах. Ф. Туджман, зі свого боку, критикував Захід за тиск та втручання у внутрішні справи Хорватії. Хоча країни ЄС одностайно визнали незалежність Хорватії в січні 1992 р., шлях до євроатлантичної інтеграції був для Загреба замороженим аж до зміни влади в січні 2000 р. У той же час ЄС надавав Хорватії матеріальну допомогу як країні, постраждалій від бойових дій. Ставши членом ООН у травні 1992 р., Хорватія налагодила тісну співпрацю з цієї структурою – на хорватській території діяли миротворчі місії, а згодом спостережна місія ОБСЄ. Досвід миротворчих місій ООН на хорватській території під час війни 1991-1995 рр. оцінювався хорватською владою загалом негативно через їх неефективність. До смерті Ф. Туджмана в 1999 р. у Гаазький трибунал не було видано жодного хорватського військового, що негативно вплинуло на відносини Загреба із Заходом.

Велику увагу автором було зверено на місце й роль Хорватії у війні в БіГ (1992-1995 рр.) та повоєнному врегулюванні, а також на відносини з іншими колишніми республіками СФРЮ. Офіційною Хорватія наголошувала, що вона не балканська, а середземноморська й центральноевропейська держава, а відтак хорватська влада категорично відкидала будь-які варіанти регіональної інтеграції з країнами колишньої СФРЮ. Проте Хорватія змушена була встановити та розвивати відносини зі всіма постюгославськими державами, а з 1996 р. навіть із СРЮ (Сербія і Чорногорія), яка фактично вела проти Хорватії неоголошену війну й підтримувала самопроголошену РСК. Особливий характер носили відносини Хорватії з БіГ адже Загреб був однією із сторін конфлікту в республіці та мав територіальні апетити щодо неї (позаяк хорвати на 1991 р. становили 18% населення БіГ), які через позицію США не вдалося втілити. Хорватія стала одним із гарантів мирної Дейтонської угоди, що закінчила війну в БіГ. Водночас

Хорватія мала непорозуміння зі Словенією, пов'язані з прикордонними суперечками на суші та морі, АЕС Кршко та Люблянським банком, які до 1999 р. не вдалося вирішити.

Республіка Хорватія, не зважаючи на численні виклики, не завжди сприятливу міжнародну ситуацію, військові та соціально-економічні труднощі, змогла до кінця 1990-х рр. досягти своїх ключових зовнішньополітичних цілей – здобула повноправне місце на міжнародній арені, захистила свій суверенітет і відновила територіальну цілісність, ставши фактично регіональною силою. Водночас Загреб в другій половині 1990-х рр. пережив серйозні загострення у відносинах із Заходом, а під кінець президентства Ф. Туджмана й часткову ізоляцію.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в можливості її використання вітчизняними дипломатами, політичними експертами й дослідниками-балканістами. Результати дослідження допоможуть працівникам українського МЗС глибше зрозуміти специфіку Хорватії, її політики та відносин в регіоні. Ця дисертація може стати основою для розробки та вдосконалення нормативних та спеціальних лекційних курсів у вітчизняних вищих навчальних закладах, присвячених сучасній історії Хорватії, Західним Балканам та Південно-Східній Європі. Робота може бути використана для написання начальних посібників та підручників із всесвітньої історії, історії слов'янських країн, країнознавства. Також це дослідження може дати поштовх до подальшого ретельнішого наукового вивчення теми та різних її аспектів.

Ключові слова: Хорватія, зовнішня політика, дипломатія, незалежність, війна, СФРЮ, Західні Балкани, міжнародне визнання, мирне врегулювання, двосторонні відносини.

ABSTRACT

Demeshchuk A. Foreign policy of the Republic of Croatia (1991-1999). – On the rights of a manuscript.

Thesis for obtaining a PhD degree in historical sciences in specialty 032 «History and archeology». – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of

Education and Science of Ukraine. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2020.

The disintegration of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia, formation of new states in its place and the transformation processes in them have an extremely important place in the history of Europe at the end of the XX century. In this context, one of the most significant countries is the Republic of Croatia, which together with the Republic of Slovenia was the first to leave Yugoslavia and played a highly important role in the course of the Yugoslav crisis. In the 1990s, Croatia went through a difficult war of war for the restoration of territorial integrity (the Croatian-Serbian conflict), post-communist transformation and state formation. In the first decade of Croatian independence, its government, led by the party HDZ and president F. Tudjman, was able to address the country's top foreign policy goals, provide it with a meaningful place in the international community, and provide a solid ground for Croatia's further Euro-Atlantic integration in the XXI century. Although Croatia was able to successfully meet its primary goals (mostly security-minded), Croatian foreign policy in 1991-1999 faced considerable challenges and was sometimes contradictory, resulting in deterioration of its relations with the West and suspension of Croatia's Euro-Atlantic integration. Croatia and Slovenia are now the only post-Yugoslav republics that are member of the EU and NATO.

The Croatian foreign policy experience of the 1990s provides a considerable interest for modern Ukraine, its authorities and society, because Croatia at that time faced similar challenges - undeclared war, separatism, loss of part of its state territory - and later restored its territorial integrity in two ways – using the military power and by the peaceful reintegration with an engagement of the United Nations and the international community. According to this, examining how Croatia was interacting with the international community and its individual representatives, as well as international organizations, to overcome the challenges it faced, would be useful for present-day Ukraine.

Therefore, the issue of the foreign policy pursued by the Croatian authorities in the first decade of the independent Croatia is extremely interesting, especially for

Ukrainian society, and its research is necessary for a full understanding of the development of historical processes in Southeastern Europe in general, and especially in the territory of the former SFRY, at the end of the XX century.

With this task the author has carried out a comprehensive and objective scientific analysis of the formation, development and basic directions of the foreign policy course of the Republic of Croatia in 1991-1999 - from the declaration of its independence until the death of its first president, F. Tudjman (who largely determined both internal and external country's policies, because of his style of rule) and the subsequent change of government.

The historiography of the problem is represented by a relatively wide range of works, but most of them aren't focused exclusively on the foreign policy of Croatia. They are rather connected with general issues of contemporary Croatian history and the history of Yugoslav crisis. The main part of historiography is represented by Croatian authors, as well as Western scholars. At the same time, the evaluation of the foreign policy led by Croatian government in the 1990s is not synonymous even in Croatian historiography, which can be conditionally divided into patriotic and critical directions. Gradually, Croatian studies are gradually developing and several qualitative researches about history of Croatia after 1991 have been already written in Ukraine.

The list of sources for the thesis research is sufficiently representative and diverse. It includes materials from the Croatian State Archive, as well as official documents and regulations of the Republic of Croatia, published sources, rich material of memoirs and information from various media. This array of sources allows to do a comprehensive analysis of Croatia's foreign policy development in the 1990s and its peculiarities.

In general, the analysis of the state of scientific development of the problem allowed us to conclude that in Ukraine Croatian foreign policy and its various aspects, despite the growing interest to this question and emergence of first scientific studies on this topic, still lacks comprehensive and generalized researches in the context of global processes, that occurred in southeastern Europe in the 90's of the XX century. Especially given the notable relevance of Croatian political experience of the 1990s for

contemporary Ukraine. This is what led the author to prepare this dissertation, as well as its purpose, objectives, structure and content.

First of all, the author analyzed creation of the Republic of Croatia as a sovereign state, the international conditions that accompanied it, formation of Croatian foreign policy doctrine in the early 1990s and the realization of its main goals by the Croatian authorities. These tasks included ensuring the country's full legal personality in the international arena, as well as seeking maximum international support for the victorious end of the armed conflict with the Yugoslav People's Army and Serbian rebels and restoration of Croatia's territorial integrity. The implementation of these tasks meant for Croatia creation of reliable and secure conditions for further successful state building, social-economic and political development and integration into the leading Western organizations.

Despite a number of difficulties at the initial stage of the breakup of Yugoslavia, Croatia was able to get a support of the international community, especially in the West, and to receive international recognition in January 1992, and to become a member of the United Nations in May 1992. Further, in the course of the conflict against self-proclaimed Republic of Serbian Krajina, which occupied up to 30% of the Croatian territory, Zagreb was able to achieve a profitable partnership with the United States to defeat with their support the rebel Serbs in August 1995 and reclaim almost all occupied territories. Apart of this Croatia, taking part together with Muslims in the offensive against Bosnian Serbs, contributed to the end of the Bosnian war and the conclusion of the Dayton agreement. The last part of the territory occupied by the Serbs, namely Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, was returned by Croatia through the peaceful reintegration with the crucial support and participation of the United States and the United Nations Transitional Administration. Therefore, the Republic of Croatia finally resumed its territorial integrity with a significant role of the Western partners after this reintegration in January 1998.

In this thesis research the author traced the main vectors of foreign policy of Croatia from its exit from the Yugoslavia in 1991 until the death of F. Tudjman in 1999: Western (USA, Europe and international organizations), Balkan (republics of the former

SFRY), and also showed the development Croatian-Ukrainian relations (in the context of the European vector). A number of regions and countries have been deliberately overlooked, given they were far out of priority for Croatian foreign policy in the period covered by the research. The Western vector of Croatian foreign policy in 1991-1999 was the leading one and developed actively but ambiguously. Since the mid-1990s, Croatia's relations with the Western powers, NATO and the EU have gradually deteriorated, and their qualitative reboot took place after the change of power in Zagreb after parliamentary and presidential elections in 2000. Croatian-American relations have gone from almost complete absence of US interest in events in the SFRY in 1991 to the active American assistance to Croatia to effectively reorganize its military and restore territorial integrity firstly by military means and then by peaceful reintegration of Eastern Slavonia in 1995-1998. The US-Croatia partnership was purely practical. Having helped Croatia, Washington was able, with the help of Croatian army, to squeeze Serbs in Bosnia and Herzegovina, persuade Serbian leadership to negotiate and to end finally the conflict in that country. But after the end of the war, in 1995-1999, Croatian-American relations were frankly cold, and the figure of the Croatian president was perceived negatively by the top US leadership because of his authoritarian style of rule, violations of media freedom, lack of cooperation with Hague tribunal and problems with Serb refugees returning to Croatia, as well as because of Tudjman's Bosnian policy.

Croatia's relations with the EU and European countries were ambiguous. During the period of struggle for independence and international recognition, the main allies of Croatia were Germany, Austria and the Vatican, that greatly helped to support the idea of Croatian sovereignty among the countries of Western Europe. Subsequently, EU countries and the bloc himself criticized the Croatian authorities for the same things that Zagreb was blamed by the USA (the central problem was the authoritarian style of Croatian president's rule), as well as its refusal to participate in regional Balkan projects. F. Tudjman also criticized the West – for pressure and interference in Croatia's internal affairs. Although EU countries unanimously recognized Croatia's independence in January 1992, the path to Euro-Atlantic integration was frozen for Zagreb until the

change of government in January 2000. At the same time, the EU provided financial assistance to Croatia as a war-affected country. After becoming a member of the UN in May 1992, Croatia established a close co-operation with the structure. UN peacekeeping missions operated on Croatian territory and later – OSCE observation mission. The experience of UN peacekeeping missions in the Croatian territory during the 1991-1995 war (UNPROFOR, UNCRO) was assessed negatively by the Croatian government as ineffective one. Due to the position of Croatian authorities until the death of F. Tudjman any Croatian soldier or officer wasn't given to the Hague tribunal, which negatively affected Croatia's relations with the West.

A large attention was by paid by the author to place and role of Croatia in in the war in Bosnia (1992-1995) and post-war settlement, as well as Croatia's relations with other countries of former Yugoslavia. Zagreb's official thesis was that Croatia was not a Balkan state, but a Mediterranean and Central European one, and therefore Croatian authorities categorically rejected any possibility of regional integration with the former Yugoslavia's countries. However, Croatia was forced to establish and develop relations with all the former Yugoslav republics, and since 1996, even with the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro), which waged an undeclared war against Croatia and directly supported the self-proclaimed state of the rebel Croatian Serbs. Croatia's relations with Bosnia and Herzegovina were of a particular character because Zagreb was one of the sides in Bosnian conflict and had real territorial claims towards Bosnia (since Croats in 1991 accounted for 18% of Bosnia's population). However, because of the US position, Croatia failed to materialize these claims. Croatia became one of the guarantors of the Dayton peace agreement that ended the war in Bosnia. At the same time, Croatia had misunderstandings with Slovenia related to border disputes on land and sea, Krsko nuclear station and Ljubljana Bank, which Croatian government during 1990s failed to resolve.

Despite numerous challenges, not always favorable international situation, internal political, military and socio-economic difficulties, Croatia achieved its key foreign policy goals by the end of the 1990s – restored its own territorial integrity and effectively become a regional force. At the same time, in the 1990s the Republic of

Croatia experienced serious aggravation of relations with the West, and even partial isolation by the end of F. Tudjman's presidency.

The practical significance of the dissertation includes the possibility of its use by domestic diplomats, political experts and scholars. The results of this thesis research could help the Ukrainian foreign ministry staff to understand specificities of Croatia, Croatian policy and international relations in that region more deeply. This dissertation could form the basis for the development and improvement of normative and special lecture courses dedicated to the contemporary history of Croatia and Western Balkans in domestic higher education institutions. This research could be used to create textbooks on world history and history of the Slavic countries. Also, this research could give an impetus to further thorough scientific study of the topic and its various aspects.

Key words: Croatia, foreign policy, diplomacy, independence, war, SFRY, Western Balkans, international relations, Yugoslav crisis.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні результати дисертації:

1. Демешук А. Відносини Республіки Хорватія з країнами ЄС (1992-1999 рр.) / Європейські історичні студії. №12, Київ – 2019, с. 6-27.
<http://eustudies.history.knu.ua/vidnosyny-respubliky-horvatiya-z-krayinamy-yes-1992-1999-rr/>
2. Демешук А. Мирна реінтеграція Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему до Хорватії (1995–1998 рр.) / Етнічна історія народів Європи. Випуск 54, Київ - 2018, с. 175-180.
http://ethnic.history.univ.kiev.ua/upload/gallery/2018/143/26_%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%89%D1%83%D0%BA.pdf
3. Демешук А. Операція «Буря»: завершальна перемога Хорватії у війні за незалежність / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Випуск 4 (127), Київ – 2016, с. 9-12.
http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/istoriya_127_2015.pdf

4. Демешук А. План Z-4: невдала спроба мирного врегулювання конфлікту в Хорватії / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Випуск 4 (143), Київ – 2019, с. 8-13.
<https://visnyk.history.knu.ua/eng/archive/2019/143-eng/143-2-demeshchuk-eng>
5. Демешук А. Республіка Сербська Країна: від становлення до падіння / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Випуск 2 (133), Київ – 2017, с. 12-17. <https://drive.google.com/file/d/19901o-SB2erzoho3CYckUNxdYI1-xvJ7/view>
6. Демешук А. Становлення збройних сил Республіки Хорватія у 1991 році / Європейські історичні студії. №6, Київ – 2017, с. 107-120.
<http://eustudies.history.knu.ua/anatolij-demeshhuk-stanovlennya-zbrojnyh-syl-respubliky-horvatiya-u-1991-rotsi/>
7. Демешук А. Шлях Республіки Хорватія до міжнародного визнання / Етнічна історія народів Європи. Випуск 52, Київ – 2017, с. 4-10.
http://ethnic.history.univ.kiev.ua/upload/gallery/2017/138/14_%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%89%D1%83%D0%BA.pdf
8. Anatolii Demeshchuk. Development of Ukrainian-Croatian relations after 1991 / Evropský filozofický a historický diskurz. Volume 5 (Issue 4). – 2019. p. 3-38.
https://ephd.cz/wp-content/uploads/2019/ephd_2019_5_4/ephd_2019_5_4.pdf

Зміст

Перелік умовних позначень.....	16
Вступ.....	17
Розділ 1. Джерельна база та історіографія.....	25
1.1. Джерельна база дослідження.....	25
1.2. Історіографія питання.....	36
Розділ 2. Створення незалежної Хорватії та її боротьба за міжнародне визнання й відновлення територіальної цілісності (1991-1998 рр.).....	54
2.1. Утворення Республіки Хорватія і здобуття нею міжнародної правосуб'єктності (1991-1992 рр.).....	54
2.2. Боротьба Хорватії за відновлення територіальної цілісності (1992-1995 рр.).....	76
2.3. Мирна реінтеграція Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему (1995-1998 рр.).....	95
Розділ 3. Відносини Республіки Хорватія з європейськими країнами, США та міжнародними організаціями (1991-1999 рр.).....	107
3.1. Еволюція хорватсько-американських міждержавних взаємин (1991-1999 рр.).....	107
3.2. Розвиток відносин Республіки Хорватія з ЄС та європейськими державами.....	125
3.3 Співпраця Хорватії з міжнародними організаціями	146
Розділ 4. Особливості взаємин Хорватії з країнами колишньої СФРЮ	163
4.1. Еволюція хорватсько-югославських відносин після 1991 р.....	163
4.2. Місце та роль Хорватії в конфлікті та повоєнному врегулюванні в Боснії і Герцеговині.....	177
4.3. Специфіка відносин Загреба з іншими країнами колишньої СФРЮ...	199
Висновки.....	209
Список використаних джерел та літератури.....	219

Перелік умовних позначень

БіГ – Боснія і Герцеговина

НДХ – Незалежна Держава Хорватія

ОЗ – Оперативна зона

ПДД – Партія демократичної дії

РС – Республіка Сербська

РСК – Республіка Сербська Країна

СДП – Сербська демократична партія

СКЮ – Союз Комуністів Югославії

СКХ – Союз Комуністів Хорватії

СРЮ – Союзна Республіка Югославія

СРХ – Соціалістична Республіка Хорватія

СФРЮ – Соціалістична Федеративна Республіка Югославія

ЮНА – Югославська Народна Армія

ХВ – Хорватське Військо

ХВО – Хорватська Віче Оборони

ХДС – Хорватська демократична співдружність

ХОС – Хорватські оборонні сили

ХР Херцег–Босна – Хорватська Республіка Херцег–Босна

Вступ

Криза, що пов'язана з розпадом Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ) та появою на політичній мапі світу низки нових балканських держав, була одним із найважливіших історичних процесів кінця ХХ ст. у Європі та опинилася в центрі уваги міжнародної спільноти. Унаслідок дезінтеграції СФРЮ однією із цих нових країн стала Республіка Хорватія, яка пройшла складний шлях від проголошення незалежності 1991 р. через війну за суверенітет і відновлення своєї територіальної цілісності до вступу в НАТО і ЄС 2009 та 2013 рр.

Одним із найцікавіших аспектів хорватської історії 1990-х рр. виступає зовнішньополітична діяльність Республіки Хорватія: розвиток відносин офіційного Загреба із західними державами та провідними міжнародними організаціями, налагодження відносин та врегулювання питання кордонів зі своїми сусідами (насамперед зі Союзною Республікою Югославія), війна проти Югославської Народної Армії та сербських сепаратистів, участь у збройному конфлікті в сусідній Боснії і Герцеговині, а також розвиток відносин і зв'язків з Україною.

Актуальність теми обумовлена необхідністю глибокого розуміння тих історичних процесів, що відбуваються в Південно-Східній Європі, регіоні, з яким Україна безпосередньо межує, з моменту падіння комунізму й розвалу соціалістичного блоку. Події, пов'язані з розпадом СФРЮ на початку 90-х років ХХ ст., дотепер мають вагомий вплив на всі сфери життя країн нових демократій, що утворилися на місці колишньої Югославії, а відтак, і на відносини між ними самими та іншими державами. Одним із ключових гравців під час Югославської кризи кінця ХХ ст. була саме Хорватія, а війна на її території та в сусідній Боснії і Герцеговині, у якій хорватська сторона брала безпосередню участь, посіла центральне місце в цій кризі. Таким чином, адекватна аналітична оцінка та комплексне об'єктивне розуміння подій і процесів, які відбувалися в Хорватії в останньому десятилітті ХХ ст., дозволяє більш реально й зважено прогнозувати можливі сценарії подальшого розвитку подій у західнобалканському регіоні. Тим

паче, міжнаціональні проблеми в цій частині Європи не до кінця вирішено й там досі існує відчутний конфліктний потенціал. Актуальність дослідження хорватської зовнішньої політики додатково підкреслює й той фактор, що ця держава після вкрай складних 1990-х років усе-таки змогла відновитися та успішно пройти шлях інтеграції до провідних західних політично-економічних та безпекових структур – Європейського Союзу та НАТО.

Варто зауважити: хорватський досвід на сьогодні є цікавим для України, яка з 2014 року опинилася віч-на-віч із проблемами, які Хорватія пережила в 1990-х рр., а саме; війна та порушення територіальної цілісності. Хоча хорватський конфлікт та нинішня війна на Сході України, безперечно, не є тотожними, історія того, як Хорватія в несприятливих воєнних умовах змогла залучитися підтримкою союзників і надійних партнерів на Заході і як відновила свою територіальну цілісність військовим шляхом, а потім шляхом мирної реінтеграції викликає значний інтерес у сучасному українському суспільстві й може, принаймні частково, слугувати джерелом досвіду для України. А втім, зауважимо: питанням югославських воєн 1990-х рр. та процесів, що відбувалися тоді в державах колишньої СФРЮ, вітчизняні дослідники поки що не приділили достатньо уваги. Відтак, глибоке та всебічне дослідження процесів, передусім суспільно-політичних, які мали місце наприкінці ХХ ст. на теренах колишньої Югославії, а особливо в Республіці Хорватія, дозволить краще зрозуміти причини сучасної ситуації на Західних Балканах та перспективи її подальшого розвитку. Зі свого боку це уможливить Україні розбудовувати максимально ефективну зовнішню політику щодо держав західнобалканського регіону за умов врахування реальних інтересів обох сторін.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали будуть корисними для вітчизняних політиків, дипломатів та політичних експертів, а також для дослідників-балканістів. Результати дослідження допоможуть працівникам українського зовнішньополітичного відомства глибше зрозуміти специфіку Хорватії та західнобалканського регіону, що посприяло би покращенню ефективності зовнішньої політики України в цьому регіоні.

Результати дисертаційного дослідження допоможуть у підготовці співробітників вітчизняного Міністерства закордонних справ. Також дисертація може стати основою для розробки та вдосконалення нормативних та спеціальних лекційних курсів у закладах вищої освіти України, присвячених сучасній історії слов'ян, Західним Балканам, Хорватії та міжнародним відносинам загалом. Роботу може бути використано для створення начальних посібників та підручників із всесвітньої історії, історії слов'янських країн, країнознавства. Окремі положення цього дисертаційного дослідження можуть бути корисними для актуального сьогодні вивчення тем, пов'язаних із балканістикою в широкому контексті.

Особистий внесок дисертанта полягає в тому, що для комплексного дослідження питання зовнішньополітичного курсу влади Республіки Хорватія в 1991-1999 рр. автор опрацював великий масив зарубіжної літератури та джерельної бази, передусім – хорватських. Значна частина зарубіжних матеріалів, використаних для написання роботи, була введена до наукового обігу в Україні вперше. Варто зауважити, що всі наукові положення і висновки є власним науковим доробком дисертанта. Усі публікації за темою дослідження виконано ним виключно одноосібно.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі роботи з максимально широким обсягом історичних джерел та історіографії комплексно проаналізувати становлення й еволюцію зовнішньої політики Республіки Хорватія в 1991-1999 рр., її основні напрями та особливості.

Вказана мета передбачає виконання таких **завдань**:

- здійснити аналіз наявної на сьогодні джерельної бази для дослідження теми, а також її вивчення в історіографії;
- проаналізувати процес становлення Республіки Хорватія як незалежної держави, його особливості та вплив на нього зовнішніх факторів;
- розглянути формування зовнішньополітичної доктрини хорватською владою після здобуття незалежності, проаналізувавши при цьому хід війни в Хорватії 1991-1995 рр. та роль міжнародної спільноти в її мирному врегулюванні;

- проаналізувати процес мирної реінтеграції Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему до Хорватії (1995-1998 рр.) як унікальний зразок успішного та ефективного повоєнного врегулювання на теренах колишньої Югославії, а відтак, причини його успіху;
- схарактеризувати розвиток відносин Республіки Хорватія з країнами Європи, ЄС та його інституціями, США, міжнародними організаціями й миротворчими місіями ООН, виокремивши при цьому їхню специфіку, суперечності та проблеми;
- дослідити особливості еволюції взаємовідносин між Хорватією та сусідніми країнами – колишніми республіками Югославії, а зокрема, проаналізувати хід вирішення територіальних суперечок із Словенією та Союзною Республікою Югославія;
- проаналізувати політику хорватської влади щодо Боснії і Герцеговини, дати оцінку ролі Хорватії в конфлікті та повоєнному врегулюванні в цій країні.

Хронологічні рамки – 1991-1999 рр., тобто період від проголошення Хорватією незалежності 25 червня 1991 р. до смерті першого хорватського президента Франьо Туджмана 10 грудня 1999 р. Цей часовий простір обумовлено тим, що характер та методи правління Ф. Туджмана суттєво відрізняються від тих, які використовували наступні представники хорватської влади після його смерті та оновлення політичних еліт Хорватії в січні 2000 р., коли до влади прийшли лівоцентристські сили (Соціал-демократична партія та президент Стіпе Месич), що одразу суттєво змінили внутрішній та зовнішній курс країни.

Період правління президента Ф. Туджмана є окремою епохою в сучасній історії Хорватії з огляду на те, що саме в часи перебування при владі самого його та партії ХДС (Хорватська демократична спільнота) ця країна виборола незалежність, вирішила питання територіальної цілісності та сформувала засади своєї зовнішньої політики, встановивши дипломатичні зв'язки з більшістю країн світу. Варто наголосити, що авторитарний характер керування Ф. Туджмана був позначений тим, що саме президент, який водночас був і лідером правлячої партії

ХДС, мав у своїх руках усі ключові важелі управління зовнішньою та внутрішньою політикою Хорватії. Проте варто зауважити, що дисертант місцями дозволяє собі вихід за межі зазначених хронологічних рамок, що пояснюється нерозривною логічною пов'язаністю теми дисертаційного дослідження з періодом поза межами цих рамок.

Географічні межі дослідження – територія сучасної Республіки Хорватії. Зауважимо: з огляду на безпосередню участь країни в конфліктах на теренах колишньої СФРЮ не можливо уникнути часткового розширення географічних меж. Наприклад, хорватсько-сербська війна на території Хорватії вкрай тісно пов'язана з міжетнічним конфліктом на території сусідньої БіГ (1992-1995 рр.).

Об'єкт дослідження – Республіка Хорватія як держава в зазначений історичний проміжок.

Предмет дослідження – зовнішня політика, яку здійснювала влада Республіки Хорватія з 1991 по 1999 рр.

Методологія дослідження базується на принципах історизму, науковості та неупередженості. Вони дали змогу максимально об'єктивно і незаангажовано провести дослідження подій і процесів, пов'язаних із розвитком зовнішньої політики Хорватії в їхньому нерозривному зв'язку з тогочасним загальним історичним контекстом, а зокрема падінням комунізму, закінченням «холодної війни», розпадом СФРЮ та кризою, що супроводжувалася міжетнічними збройними конфліктами, на теренах колишньої Югославії.

Під час виконання поставлених завдань дисертантом було використано такі методи наукового історичного дослідження, як порівняльно-історичний, статистичний, проблемно-хронологічний та емпіричний. Окрім цього, використовувалися в процесі дослідження й загальнонаукові підходи: системний, діалектичний, аналітичний, систематизуючий.

Завдяки використанню зазначених методів і підходів дисертант отримав можливість з'ясувати стан наукової розробки теми свого дослідження та провести належний збір джерел та бібліографії, простежити шлях Хорватії до міжнародного визнання, тобто набуття правосуб'єктності на зовнішньополітичній

арені, комплексно проаналізувати динаміку розвитку відносин Республіки Хорватія у визначений хронологічний період зі всіма важливими для неї державами (США, країни Європи, країни колишньої СФРЮ), а також міжнародними організаціями (ООН, ОБСЄ, МТКЮ та ін.), а також зробити адекватні висновки про результати й наслідки зовнішньої політики, яка проводилася керівництвом Республіки Хорватія в 1991-1999 рр. Використання названих вище наукових методів та підходів забезпечило аналітичний характер дослідження, визначило відповідну його структуру та дало змогу логічно викласти отримані результати у висновках.

Концепція дослідження базується на понятті «зовнішня політика» – сукупність відносин держави з іншими державами світу та міжнародними організаціями. Слід зауважити, що в межах роботи було важко охопити всі аспекти хорватської зовнішньої політики в 90-х рр. ХХ ст. Тому основну увагу нашого дослідження зосереджено саме на політичних та військових аспектах хорватської зовнішньої політики з 1991 по 1999 рр. Варто зауважити, що ми в нашій роботі свідомо уникаємо аналізу відносин Хорватії з низкою інших країн світу (головним чином, країн Азії та Африки) з огляду на їхню малу значимість для офіційного Загреба в зазначений період, а також через недостатню кількість відповідних джерел. У дисертації піддано аналізу саме ті напрямки зовнішньої політики Хорватії в 90-х рр. ХХ ст., які відігравали значущу роль в тогочасній історії цієї держави.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що ця дисертаційна робота є першою в українській історичній науці спробою комплексно, детально та об'єктивно проаналізувати еволюцію зовнішньої політики Республіки Хорватія та її напрями в 90-х рр. ХХ ст. Захищені в Україні дисертації було присвячено або здобуттю Хорватією незалежності та її подальшому суспільно-політичному розвитку, або європейській інтеграції цієї держави, яка відбувалася вже поза хронологічними рамками цієї дисертаційної роботи.

Особистий внесок автора. Дисертація є самостійним дослідженням. Отримані результати, теоретичні положення та висновки сформульовано

безпосередньо автором. Наукові статті за темою дисертації написано без співавторства. У рамках проведеного дисертаційного дослідження вперше в українській історичній науці:

- розкрито на основі залучення великої кількості різного роду опублікованих і неопублікованих джерел та наукових робіт еволюцію зовнішньої політики, яку проводила влада Хорватії в 1991-1999 рр.;
- уведено в науковий обіг української історичної науки нові архівні документи з Хорватського державного архіву в м. Загребі;
- зібрано й опрацьовано великий масив зарубіжної історіографії, присвяченій зовнішньополітичному курсу Хорватії в перше десятиліття її державної незалежності;
- комплексно проаналізовано всі основні вектори хорватської зовнішньої політики в їх взаємозв'язку та нерозривності;
- виокремлено та охарактеризовано всі успіхи, здобутки та невдачі й суперечності зовнішньої політики Республіки Хорватія в 1991-1999 рр.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження й включає Вступ, 4 розділи, Висновки та Список використаних джерел і літератури. Перший розділ присвячено аналізу історіографії та джерельної бази дослідження. У другому розділі розглядається процес здобуття Хорватією державності та міжнародного визнання, формування зовнішньополітичної доктрини, а також хід війни за відновлення територіальної цілісності. У третьому розділі аналізується західний вектор хорватської зовнішньої політики та відносини Хорватії з міжнародними організаціями. Четвертий розділ присвячено розвитку взаємин Республіки Хорватія з рештою країн колишньої СФРЮ. Загальний обсяг дисертації становить 243 сторінки тексту, з них основного тексту – 205 сторінок. Кількість позицій бібліографії – 260.

Зв'язок роботи з науковими програмами

Дисертаційне дослідження було виконане в межах наукової теми «Актуальні проблеми історії країн Центральної та Південно-Східної Європи» на кафедрі історії Центральної та Східної Європи історичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка і входить до наукових планів кафедри. Дисертант також мав можливість під час навчання в аспірантурі опрацювати масив джерел та літератури в бібліотеці Загребського університету й у фондах Хорватського державного архіву завдяки участі в програмі обміну Erasmus+ на факультеті політичних наук Загребського університету в першому семестрі 2017/2018 навчального року.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри історії Центральної та Східної Європи Історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також на 5 міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: 1) Демещук А. Шлях Республіки Хорватія до міжнародного визнання (XIV Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2016»: історія, Київ, 2016); 2) Демещук А. Мирна реінтеграція Подунав'я до Хорватії (1995-1998) (XV Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2017»: історія, Київ, 2017); 3) Демещук А. Республіка Хорватія на шляху до ЄС (2000-2013 рр.) (Міжнародна науково-практична конференція «Європейські інтеграційні процеси у XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості», Київ, 2018); 4) Демещук А. План Z-4: невдала спроба мирного врегулювання конфлікту в Хорватії (Міжнародна наукова конференція «Хорватистика у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: 25 років спеціальності», Київ, 2018); 5) Демещук А. Проблеми у відносинах між Хорватією та Словенією в 1991-1999 рр. (XIII міжнародна конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки-2019», Київ, 2019).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 8 наукових праць: 7 наукових статей у вітчизняних фахових виданнях, які входять до наукометричних баз та 1 наукову статтю в зарубіжному фаховому виданні (Чехія).

Розділ 1. Джерельна база та історіографія дослідження

1.1. Джерельна база дослідження

Специфіка джерельної бази історії Хорватії 90-х рр. ХХ ст. полягає у відносно невеликій хронологічній дистанції цієї теми від сьогодення. Відтак, досі є живою значна частина учасників та свідків процесів і подій, які досліджуються. Більше того, деякі представники цієї категорії активно публікуються або ж є помітними в медійному й політичному просторі. Водночас коротка часова дистанція створює для дослідників низку незручностей, адже закритим чи складним на сьогодні є доступ до великої кількості архівних документів, особливо тих, що стосуються хорватської дипломатії та хорватсько-сербської війни 1991-1995 рр.

Проте можна стверджувати, що наявний обсяг опублікованих і неопублікованих джерел все-таки дозволяє повноцінно підійти до теми дисертаційного дослідження. Увесь масив різноманітних джерел, які стосуються зовнішньої політики Республіки Хорватія, можна логічно розділити на такі великі групи.

Перша група – це офіційні документи. Сюди відносяться нормативні акти СФРЮ, Республіки Хорватія та інших держав і міжнародних організацій, які мають відношення до подій і процесів у Хорватії кінця ХХ ст.: Конституція Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія 1974 р., Конституція Соціалістичної Республіки Хорватія 1974 р., Конституція Республіки Хорватія 1990 р., законодавчі акти Сабору Хорватії, постанови хорватського уряду тощо (усі ці матеріали є у вільному доступі на сайтах відповідних хорватських органів влади)¹. Безумовно, ця група джерел дозволяє зрозуміти засадничі основи функціонування Хорватії як держави, а відтак, доктринальну базу її

---

¹ Ustav Republike Hrvatske. URL: <http://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>; Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske / priredio A.Milardović. Zagreb, 1992. 186 s.; Vlada Republike Hrvatske. Документи уряду Республіки Хорватія. URL: <http://www.vlada.hr/dokumenti.html>; Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1974.). URL: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1974.pdf>; Ustav Socijalisticke Republike Hrvatske. Zagreb: Narodne Novine, 1974. 492 s.

зовнішньополітичного курсу. А порівняння положень Конституції Соціалістичної Республіки Хорватія 1974 р. та Основного закону Республіки Хорватія 1990 р. дозволяє чітко простежити конкретні причини сербсько-хорватського конфлікту, який став центральною подією в історії Хорватії першого десятиліття її незалежності. Окрім цього, слід згадати Конституцію, закони, урядову та військову документацію самопроголошеної Республіки Сербська Країна – усі ці матеріали, які Хорватія здобула під час розгрому цього невизнаного державного утворення, дозволяють дослідити хід хорватсько-сербської війни з боку повсталих хорватських сербів та проаналізувати передумови й причини їхньої поразки, а відтак, хорватської перемоги в цьому конфлікті. Особливо цінною інформацією з документів РСК є та, що доводить наявність у сербського командування плану евакуації армії та населення ще до початку хорватської операції «Буря» в серпні 1995 р. (цим аргументом хорватська сторона заперечує тезу про етнічну чистку сербського населення). Увесь цей масив документів доступний як у вигляді багатотомної збірки, яку видано на початку XXI ст. в Хорватії, так і у вигляді збірки, виданої урядом розгромленої РСК в екзилі².

Адекватне дослідження зовнішньої політики Загреба в 1990-х рр. неможливе без залучення різних договорів, укладених між Республікою Хорватія та іншими державами й міжнародними організаціями. Великий масив цих документів представлено на сайті Міністерства закордонних та європейських справ Республіки Хорватія³. Мова йде як про суто двосторонні угоди між Хорватією та окремими країнами світу, так і про договори, підписані в процесі врегулювання кризи на теренах колишньої Югославії (насамперед це Вашингтонський договір 1994 р., Дейтонські угоди 1995 р., Ердутська угода

---

² Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (14. knjiga). Zagreb: Memorialno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Република Српска Крајина. Документи Владе и Скупштине у прогонству. URL: <http://surl.li/bhc>

³ Datumi priznanja i uspostave diplomatskih odnosa Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/bilateralni-odnosi/datumi-priznanja/>; Pregled dvostranih međunarodnih ugovora Republike Hrvatske po državama. Ministarstvo vanjskih i evropskih poslova Republike Hrvatske. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/bilateralni-odnosi/pregled-bilateralnih-medunarodnih-ugovora/>

1995 р., договір про встановлення дипломатичних відносин між Республікою Хорватія та СРЮ 1996 р.)⁴.

Не можна оминати увагою при дослідженні подій і процесів на теренах Західних Балкан наприкінці ХХ ст. документи ООН. Особливо це стосується резолюцій Ради Безпеки ООН, які мали відношення до миротворчих операцій на території Хорватії (усі резолюції доступні в Інтернеті). Світло на особливості функціонування миротворчих місій в Хорватії та БіГ проливає також службова документація самих «блакитних шоломів»⁵. Згаданий масив документів дозволяє комплексно простежити досвід ООН при врегулюванні конфліктів на теренах колишньої СФРЮ, зокрема в Хорватії, та всі супутні труднощі на проблеми.

Історії хорватсько-українських міждержавних відносин у різних сферах та її нормативно-правовій базі присвячено матеріали, що розміщені на сайті Посольства України в Республіці Хорватія. Зокрема, представлено хронологію підписання всіх українсько-хорватських міждержавних угод та офіційних візитів українських посадовців до Хорватії та хорватських до України⁶. Проте згадана інформація має радше описовий, а не аналітичний характер. Сюди ж можна віднести й матеріали про участь українських військових у миротворчих силах ООН у Хорватії, які розміщено на сайті Збройних сил України⁷. Ця інформація допомагає досліднику реконструювати хронологію участі українських військових у місії UNPROFOR на території Хорватії і БіГ та UNTAES на території Хорватії в 90-х рр. ХХ ст. та отримати комплексне й незаангажоване уявлення про характер та специфіку цієї участі.

---

⁴ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. OSCE. URL: <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>; Washingtonski sporazum. HSPF. URL: <http://www.hspf.info/wp-content/uploads/2014/03/ovdje1.pdf>; Erdut Agreement. United Nations Peacemaker. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/HR_951112_ErdutAgreement.pdf;

⁵ United Nations Security Council Resolutions. UNSC. URL: <http://unscr.com/en/resolutions>

⁶ Історія двосторонніх відносин між Україною та Республікою Хорватія. Посольство України в Республіці Хорватія. URL: <https://croatia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-croatia/diplomacy>

⁷ Історія миротворчої діяльності Збройних Сил України. Міністерство оборони України. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/mirotvorchist/istoriya-mirotvorchoi-diyalnosti-zbrojni-sil-ukraini.html>

Друга група – архівні джерела. Ідеться конкретно про неопубліковані матеріали з Хорватського державного архіву в Загребі. Незважаючи на труднощі з доступом до окремих фондів цього архіву (МЗС та Міністерства оборони Республіки Хорватія), дисертант попрацював із фондом Хорватської державної урядової комісії при Моніторинговій місії ЄС у Хорватії. Серед його матеріалів виявилася значна кількість справді корисних та інформативних документів, а також матеріалів ЗМІ, що стосуються переважно військових дій та миротворчих операції ООН на теренах колишньої Югославії, у тому числі Хорватії, адже завдання цієї місії ЄС полягало в ретельній та об'єктивній фіксації подій, що відбувалися в Хорватії у воєнний період. Ці матеріали – звіти, прес-релізи, копії документів, а також важливі договори, інтерв'ю хорватських, сербських та західних посадовців – містять значний обсяг інформації, яка дозволяє комплексно реконструювати становлення хорватського зовнішньополітичного курсу на початку 90-х рр. ХХ ст. та його розвиток в різних напрямках, а також процес врегулювання збройних конфліктів на території Хорватії та Боснії і Герцеговини⁸.

Іншим корисним масивом даних із Хорватського державного архіву є збірка матеріалів ЗМІ, яка висвітлює діяльність першого президента Республіки Хорватія Франьо Туджмана (1990-1999): його інтерв'ю, виступи, заяви, а також прес-релізи про поїздки, зустрічі та іншу службову роботу першого глави Хорватської держави. Усі матеріали відсортовано в хронологічному порядку з 1990 по 1999 рр., а помітну частину їх присвячено якраз зовнішньополітичним питанням – у хорватських та зарубіжних ЗМІ хорватський президент регулярно

---

⁸ Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 51. Mediji. (2.9). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.; Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 53. Vijesti HINE (2.10). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.; Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 32. Sporazumi i deklaracije (2.1). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.; Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 33. Sporazumi i deklaracije (2.1). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.; Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 34. Sporazumi i deklaracije (2.1). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.; Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 35. Sporazumi i deklaracije (2.1). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.; Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 36. Sporazumi i deklaracije (2.1). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.

коментував усі важливі процеси та події, що стосувалися його країни та фактично декларував свою стратегію та цілі. Цінність цієї групи джерел пояснюється тим чинником, що саме хорватський президент Ф. Туджман, з огляду на помітно авторитарний стиль правління, значною мірою визначав і скеровував зовнішньополітичний курс країни⁹.

Третя група – це інтерв'ю, промови, мемуари та щоденники осіб, прямо чи опосередковано причетних до хорватської зовнішньої політики 1990-х рр. На сьогодні в республіках колишньої Югославії існує велика кількість мемуарної літератури, котру слід розглядати як один із головних видів джерел для дослідження подій 1990-х рр. в Хорватії та інших державах Західних Балкан. Для розуміння ситуації на політичній сцені Югославії та Хорватії 1990-х рр. значний інтерес становлять збірники виступів та інтерв'ю провідних політичних лідерів та високопосадовців. Насамперед ідеться про сербського й хорватського президентів С. Мілошевича, Ф. Туджмана, боснійського президента А. Ізетбеговича, а також міністра внутрішніх справ Хорватії Й. Боньковаца, голів хорватського МЗС М. Гранича, Д. Рудольфа та інших політиків¹⁰. Сюди саме можна віднести й видані після завершення Югославських війн мемуари таких впливових військових та політичних діячів Хорватії, як С. Месича (останній голова Президії СФРЮ, другий президент Хорватії), Я. Бобетка та М. Шпегеля (хорватські генерали), Д. Главаша (описав війну в Хорватії з боку повсталих сербів), Ф. Грегурича (хорватський прем'єр 1991-1992 рр.), І. Санадера (голова адміністрації президента Хорватії 1995-1996 рр., заступник керівника МЗС, згодом прем'єр-міністр країни 2003-2009 рр.), Б. Йовича (очільник президії СФРЮ 1990-1991 рр., соратник С. Мілошевича), М. Гранича (міністр закордонних справ Хорватії 1993-2000 рр.),

⁹ Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 40. Govori, priorćenja i bilješke (2.4–2.5). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.

¹⁰ Промови та офіційні звернення Ф. Туджмана. URL: <http://www.tudjman.hr/govori>; Интерв'ю са бившим министром унутрашњих послова Хрватске Ј. Боньковацом. «Србија». Београд, 1997. Септембар. № 45. С. 65-74.; Промови та інтерв'ю С. Мілошевича. URL: <http://slobodan-memoria.narod.ru/vyst.htm>; Alija Izetbegović, Sjećanja: autobiografski zapis. Sarajevo: Šahinpašić, 2001. 503 s; Davorin Rudolf. Stjecanje međunarodne osobnosti Republike Hrvatske 25. lipnja 1991. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Split, 2013. No. 1. S. 51-80; Davorin Rudolf. Stvaranje hrvatske države 1991.: ministarska sjećanja / Davorin Rudolf. Split: Književni krug, 2016. 526 s

В. Кадієвича (командувач ЮНА 1991 р.) та ін¹¹. Усі згадані вище діячі у своїх мемуарах подали почасти дуже цікаві й змістовні особисті оцінки подіям та процесам, учасниками чи свідками яких вони були в останнє десятиліття ХХ ст., та по-своєму підбили підсумки розпаду СФРЮ та кризи на її теренах.

Для більш об'єктивного розуміння зовнішньої політики хорватської влади в 1990-х рр. не можна оминати увагою спогади західних дипломатів, безпосередньо причетних до процесів мирного врегулювання на теренах колишньої Югославії: Д. Оуена, Р. Гулбрука, У. Ціммермана¹². Окремо слід наголосити на спогадах посла США в СФРЮ Уоррена Циммермана, котрий був прямим свідком подій, пов'язаних із розпадом Югославії та боротьбою Хорватії за незалежність¹³. Дуже цікавими для дослідника є оцінки тогочасних лідерів югославських республік, зроблені цим американським дипломатом – С. Мілошевича, Ф. Туджмана, М. Кучана, А. Ізетбеговича та інших високопосадовців. Так, У. Ціммерман був одним із тих представників західної еліти, які відверто не довіряли першому хорватському президенту та аргументовано з погляду носія західних демократичних цінностей критикували його авторитарні нахили та яскраво виражений націоналізм. Власну розгорнуту оцінку процесу перетворення Хорватії з югославської республіки на незалежну державу та суб'єкт міжнародних відносин, а також загальному перебігу дезінтеграції СФРЮ дає колишній очільник Міністерства закордонних справ Австрії А. Мок. Австрійський урядовець аргументовано пояснює, чому саме Відень послідовно підтримував Загреб у прагненні до суверенітету, та описує зусилля своєї країни стосовно

---

¹¹ Месич С. Как развалилась Югославия. М.: Альпина Паблишер, 2013. 400 с.; Bobetko J. Sve moje bitke. Zagreb: Vlastita naklada, 1996. 392 с.;

Главаш Д. Наша Країна: ратни дневник 1990-1995. године. Београд: Књига-комерц, 2005. 230 с.; Јович Б. Последњи дани СФР: Изводи из дневника. Београд: Политика, 1995. 491 с.; Кадиевич В. Контрудар (Мой взгляд на распад Югославии). М.: МИД, 2007. 377 с.; Ivo Sanader. Hrvatska u međunarodnim odnosima: 1990. – 2000. Zagreb: Golden marketing, 2000. 284 s.

¹² David Owen. Balkanska odiseja / Prevele s engleskoga Kolinda Grabar... et. al. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1998. 450 s.; Richard C. Holbrooke. To End a War. Modern Library, 1999. 410 p.; Warren Zimmermann. Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers. Times Books, 1996. 269 p.

¹³ Zimmeiman W. Izvori jedne katastrofe / Prevod sa engleskog. Zagreb, 1996. 312 s.

допомоги жертвам військових дій, якими супроводжувався розпад СФРЮ¹⁴. А. Мок, слід зауважити, повністю відкидає наявність в Австрії будь-яких історично обумовлених антисербських чи антиюгославських мотивів (які Відню закидала сербська сторона), наголошуючи виключно на вірності своєї держави захисту прав людини, свободи та миру (на його думку, Белград 1991 р. грубо порушив ці принципи, розв'язавши війну) та на бажанні запобігти масштабній гуманітарній кризі в регіоні.

Особливий інтерес у процесі дослідження відносин офіційного Загреба з повсталими хорватськими сербами становлять мемуари головного хорватського переговорника С. Дегоріції. Він доводить, що спроби вирішити питання територіальної цілісності Хорватії дипломатичним шляхом не були марними, а виграли для хорватської влади час для підготовки до військового сценарію та забезпечення відповідної міжнародної підтримки¹⁵. У своїх спогадах хорватський дипломат наголошує на неоднозначній поведінці Заходу в процесі пошуку шляхів урегулювання конфлікту в Хорватії.

Нестандартний формат має книга «Хорватський прорив» (2012 р. вийшов український переклад) хорватського політика, експерта з морського права та дипломата Х. Качича, котрий доволі детально описує події, що супроводжували процес здобуття Хорватією державного суверенітету, міжнародного визнання. Особливість книги полягає в тому, що вона є великою збіркою різних статей, спогадів та інтерв'ю цього хорватського дипломата. Особливу увагу автор приділяє ситуації у своєму рідному Дубровнику, зокрема його обороні під час облоги з боку ЮНА влітку-восени 1991 р., гуманітарним проблемам, які стали її наслідком, та відповідній реакції міжнародної спільноти¹⁶. Головну увагу Х. Качич звертає на процес здобуття Хорватією незалежності, описуючи при цьому труднощі пошуку міжнародної підтримки протягом 1991 р. В іншій своїй

---

¹⁴ Alois Mock. Dossier Balkan i Hrvatska: ratna agresija bivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost / Preveo s njemačkoga Srećko Lipovčan. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1998. 228 s.

¹⁵ Slavko Degoricija. Nije bilo uzalud. Zagreb: Nova stvarnost, 2009. 493 s.

¹⁶ Качич Х. Хорватський прорив. К.: Темпора, 2012. 598 с.

книзі «Хорватська Превлака» Х. Качич аргументує приналежність півострова Превлака Хорватії (навколо нього в Хорватії до кінця 1990-х рр. була суперечка з Чорногорією як складовою Союзної Республіки Югославія). Ця робота Х. Качича дозволяє детально простежити історію хорватсько-югославської суперечки з приводу Превлаки.

Також слід звернути увагу на збірку мемуарів польських миротворців, які брали участь у місії UNPROFOR на території Хорватії 1992-1995 рр. під редакцією Г. Каліцяка «Balkany. Raport z polskich misji». Колишні польські «блакитні шоломи» досить неупереджено та реалістично описують жорстокий характер сербсько-хорватського протистояння, свідками якого вони були¹⁷. Із представлених у книзі розповідей польських саперів можна скласти досить детальне уявлення про ситуацію на хорватсько-сербській лінії розмежування в регіоні Кордун 1993-1994 рр., а також про особливості роботи миротворців.

Говорячи про літературу мемуарного характеру, слід підкреслити, що кожен із авторів, звісно, є по-своєму суб'єктивним, намагаючись виправдати та показати в позитивному світлі себе й критикувати своїх політичних опонентів. А інтерпретація багатьох фактів у край залежить від національної приналежності, політичних поглядів та посади автора. Однак фактологічна цінність цих мемуарів однозначно є великою та сприяє якісній реконструкції хорватських політичних реалій 90-х рр. ХХ ст.

Значну інформативну цінність для дослідження хорватської історії 90-х рр. ХХ ст. становлять і різноманітні матеріали (мемуари, аналітичні статті, мапи, документи, фотографії та відеоматеріали – категорій багато) з хорватських веб-сайтів, присвячених війні 1991-1995 рр., зокрема Меморіально-документальний центр Вітчизняної війни, сторінка Міністерства оборони Республіки Хорватія, сайти хорватських ветеранських організацій)¹⁸. Ці матеріали висвітлюють

---

¹⁷ Grzegorz Kaliciak. Balkany. Raport z polskich misji. Wolowicz: Wydawnictwo zarne, 2019. 183 s.

¹⁸ Хорватський меморіально-документаційний центр Вітчизняної війни. URL: http://www.centardomovinskograta.hr/izdanja_centra; Hrvatski povijesni portal. URL: <http://povijest.net>

абсолютно різні теми, пов'язані з хорватсько-сербською війною та спробами її врегулювання, дипломатією, функціонуванням миротворчих місій тощо.

Четверта група включає збірники опублікованих джерел, що стосуються історії Хорватії в 90-х рр. ХХ ст. і Югославської кризи в цілому. Так, за останні 26 років Російською академією наук було видано цілу низку подібних збірників, зокрема «Югославский кризис и Россия: документы, факты, комментарии (1990-1993)», «Югославия в огне: документы, факты, комментарии (1990-1992)», «Балканский кризис: говорят участники»¹⁹. У цих виданнях міститься багато документів (перекладених, зрозуміло, російською), що характеризують становлення незалежності Хорватії, війну в ній та сусідній Боснії і Герцеговині, а також еволюцію позиції міжнародної спільноти, ООН та окремих держав світу щодо кризових процесів на теренах колишньої Югославії.

Численні збірники документів про різні аспекти югославської кризи кінця ХХ ст. і хорватський її аспект в тому числі вийшли за останні три десятиліття в Хорватії та сусідніх країни колишньої Югославії. Окремо варто виділити збірку документів, присвячену процесу здобуття Хорватією державності, а також збірник доповідей міжнародної комісії щодо Балкан про ситуацію в Хорватії і Боснії на 1997 р., насамперед у сфері дотримання прав людини²⁰.

Короткі інформаційні повідомлення та інші матеріали, що присвячено резонансним подіям у Хорватії, наведені в дуже солідному та об'ємному збірнику «Kronologija rata». Цінність збірника, який базується на інформаційних повідомленнях хорватських ЗМІ та офіційних документах, полягає в тому, що його матеріали чітко, практично крок за кроком, дозволяють відслідковувати процес розпаду СФРЮ, постановня незалежної Хорватії, хорватсько-сербської війни

---

¹⁹ Югославский кризис и Россия: Документы, факты, комментарии (1990-1993) / Отв. редактор Е. Ю. Гуськова. Москва: Славянская летопись, 1993. 505 с.; Югославия в огне: Документы, факты, комментарии (1990-1992) / Отв. редактор Е. Ю. Гуськова. Москва: Экспертинформ, 1992. 372 с.

²⁰ Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske / Priredio A. Milardović. Zagreb, 1992. 186 s.; Nedovršeni mir: izvještaj Međunarodne komisije za Balkan / Leo Tindemans, predsjednik; preveo s engleskoga Mijo Pavić. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava ; Sarajevo: Pravni centar FOD BiH, 1997. 206 s.

1991-1995 рр. та діяльності миротворчих місії ООН на хорватській території, а окрім цього – важливі віхи дипломатичної діяльності хорватської влади в 1990-х рр.²¹

Корисною для глибшого розуміння процесів, що відбувалися в Республіці Хорватія 1991-1999 рр. та мали безпосереднє відношення до зовнішньої та внутрішньої політики цієї держави, є офіційна статистична інформація, зокрема дані перепису населення Хорватії 1991 р., а також матеріали хорватського державного статистичного відомства, які виходили щорічно²². Цей вид джерел дає іноді вкрай корисну інформацію числового характеру, яка дозволяє адекватніше оцінити ті чи інші процеси та явища, з якими дослідник зустрічається в процесі дослідження хорватських політичних реалій 90-х рр. ХХ ст.

П'яту групу джерел представлено засобами масової інформації. Ідеться як власне про матеріали з періоду 1990-1999 рр., так і пізнішого часу, але які так чи інакше висвітлюють тему хорватської політики останнього десятиліття ХХ ст. Колосальна кількість матеріалів хорватських ЗМІ доступна у фондах Хорватського державного архіву (щоденні інформаційні зведення хорватської національної інформаційної агенції HINA та вирізки з різноманітної хорватської преси), а також в Інтернеті, так само як і відповідні матеріали західних ЗМІ²³.

Серед провідних хорватських видань слід відзначити Jutarnji list, Večernji list, Slobodna Dalmacija, Narodne Novine (офіційний урядовий вісник), Glas Slavonije²⁴. На сторінках цих порталів регулярно зустрічаються якісні аналітичні тексти, присвячені хорватській політиці, зокрема зовнішній 1990-х рр., а також

²¹ Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.); urednik M.Krmpotić. Zagreb, 1998. 640 s.

²² Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstva (31. ožujak 1991.). Stanovništvo prema narodnosti po naselima. Dokumentacija 881. Godina 1992. Zagreb, 1992; Stanovništvo BiH – narodnosni sastav po naseljima / priredili J. Gelo, M. Grizelj, A. Akrap. Zagreb: RH – Državni zavod za statistiku, 1995. 420 s.; Statistički ljetopis. Zagreb, 2000. 32. godina.

²³ Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 51. Mediji. (2.9). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb;

²⁴ Jutarnji list. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/>; Večernji list. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/>; Slobodna Dalmacija. URL: <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/>; Glas Slavonije. URL: <http://www.glas-slavonije.hr/Novosti/>; Narodne Novine. URL: <https://www.nn.hr/>

змістовні інтерв'ю з ветеранами хорватського військового та політичного життя кінця ХХ ст. Хорватські ЗМІ часів президентства Ф. Туджмана попри бажання держави максимально контролювати медійну політику (з огляду на особливості воєнного часу та авторитарні нахили хорватського президента), усе-таки демонструють різні оцінки зовнішньої та внутрішньої політики правлячої партії ХДС. Хорватська преса 1991-1999 рр. досить помітно поділяється на провладну та опозиційну (домінувала провладна риторика). Варто підкреслити, що в матеріалах тогочасних ЗМІ можна отримати детальну інформацію про всі політичні перипетії Хорватії. 1990-х рр., у тому числі й про зовнішньополітичний курс Загреба (підписані угоди, візити зарубіжних посадовців, переговори, важливі дипломатичні поїздки та зустрічі представників хорватської влади). Окреме важливе місце в хорватській пресі 1990-х рр. посідають перебіг сербсько-хорватської війни 1991-1995 рр. та спроби її врегулювання, а також процес мирної реінтеграції хорватського Подунав'я 1995-1998 рр. Отже, матеріали хорватських ЗМІ дають досліднику зовнішньої політики Загреба 1991-1999 рр. дуже значний та різноманітний фактичний матеріал, а також різні цікаві оцінки.

Свої оцінки подіям в Хорватії в перше десятиліття її незалежності дають і зарубіжні ЗМІ, насамперед західні. Так, зокрема, у вільному доступі в Інтернеті є архів випусків видання The New York Times за 1990-1999 рр., серед яких є значна кількість матеріалів, присвячених тогочасним подіям та процесам у Хорватії та БіГ²⁵.

Урешті, слід підкреслити, що хронологічні межі теми дозволяють також активно користуватись численними мультимедійними джерелами, широко представленими на сьогодні в Інтернеті – фотографіями, аудіозаписами та відеоматеріалами, велика кількість яких знаходиться у відкритому доступі, зокрема на відеоплатформі YouTube²⁶.

---

²⁵ Архів матеріалів газети The New York Times. URL: <https://spiderbites.nytimes.com>;

²⁶ Хорватський портал, присвячений війні за незалежність 1991-1995 рр. URL: <http://www.domovinskirat.hr>; 90sWarVideos. Канал на YouTube, присвячений югославським війнам). URL: <https://www.youtube.com/channel/UCuotLW4BgmcsKpb6unOA>

1.1. Історіографія питання

Незважаючи на хронологічну близькість 1990-х рр., сьогодні існує вже доволі поважна історіографія, що присвячена тогочасній югославській кризі та історії країн, які постали на місці колишньої СФРЮ. Вона продовжує активно розвиватись як у країнах Західних Балкан, так і на Заході, в Росії, а також, меншою мірою, у країнах Центральної та Східної Європи, включно з Україною.

У світі вже написано сотні книг, що з різних аспектів розглядають складну проблему Югославської кризи загалом та її складових частин зокрема. За період, поки тривала криза, у різних країнах було опубліковано велику кількість книг, написаних людьми різних спеціальностей: ученими-істориками, лінгвістами, філософами, дипломатами, журналістами й публіцистами, а також просто аматорами. Однак відносно мало книг, написаних тими, хто особисто глибоко вивчав Югославську кризу, хто знайомий з документами реально і хто сам «на місцевості» був свідком тих процесів чи об'їхав країни регіону.

Питання зовнішньої політики Хорватії в 1990-х рр. розглядається в цих працях переважно саме в ширшому контексті Югославських війн, а особливо у зв'язку з війною в Боснії і Герцеговині (1992-1995), у яку Загреб був активно втягнутий.

Аналіз історіографії питання, якому присвячено це дисертаційне дослідження, дозволив за логічним принципом згрупувати увесь її обсяг у такі 6 груп: хорватська, югославсько-сербська, боснійська, російська, українська та західна. Майже в кожній із цих груп є свої внутрішні течії, які часом суттєво по-різному оцінюють явища та процеси, що стосуються зовнішньої та внутрішньої політики Республіки Хорватія в 1990-х рр.

Почати варто передусім із хорватської історіографії, найбагатшої та найбільш розгалуженої. Умовно її можна поділити на патріотичну та ревізійністську, між якими існує група авторів, які намагаються неупереджено підходити до оцінок хорватської історії кінця ХХ ст.

Починати слід із представників першої течії. У Хорватії до сьогодні тематика війни 1991-1995 рр. посідає одне із чільних місць у науковій та

публіцистичній літературі. Майже всі хорватські дослідження репрезентують властиво хорватський національний погляд на події 1991-1995 рр. Хотілося б виділити низку найбільш вагомих, на нашу думку, хорватських авторів, як-от: Д. Маріян, І. Голдштейн, Н. Барич, З. Раделич і Д. Біланджич²⁷. Так, Д. Маріян є одним із провідних сучасних хорватських військових істориків, котрий досліджує такі теми, як Друга світова війна на теренах Югославії, розпад ЮНА, формування хорватських збройних сил та їхня бойова діяльність під час війни 1991-1995 рр. Очевидний плюс робіт автора – їх компетентність власне з військового погляду (він сам ветеран). Д. Маріяна разом із його колегою А. Назором із Меморіально-документального центру Вітчизняної війни в Загребі можна без применшення назвати головними сучасними хорватськими історіографами війни в Хорватії 1991-1995 рр.

Н. Барич також досліджує перебіг хорватської Вітчизняної війни в цілому, а також окремо досліджує повстання сербів у країні та формування їхньої самопроголошеної республіки²⁸. Д. Біланджич – представник старшої генерації хорватських істориків, він розглядає війну Хорватії за незалежність у контексті модерної хорватської історії (2-а пол. XIX – XX ст.) як остаточне втілення «мрії хорватського народу про власну державність».

Роботи на тему війни в Хорватії почали з'являтися ще власне під час збройного конфлікту 1991-1995 рр. Наприклад, книга М. Огореца «Хорватська вітчизняна війна 1991-1993 років» була задумана, за словами автора, як «теоретичне дослідження військових операцій і систематизація бойового досвіду»²⁹. У цій праці розглядаються військові дії на всіх фронтах як боротьба

---

²⁷ Radelic Z., Marijan D., Baric N., Bing A. Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat. Zagreb: Skolska knjiga I Institut za povijest, 2006. 575 s.

Bilandžić D. Hrvatska moderna povijest. Zagreb, 1999. 814 s.

Marijan D. Oluja. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. 445 s.; Marijan D. Bitka za Vukovar. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004. 291 s.; Goldstein I. (1999) Croatia: A History. L.: Hurst & Co. Publishers. 281 p.; Barić N. Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995. Zagreb: Tehničkaknjiga, 2005. 614 s.

²⁸ Nikica Barić. Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.–1995. Zagreb: Golden marketing. Tehnička knjiga, 2005. 615 s.

²⁹ Ogorec M. Hrvatski domovinski rat 1991–1993. Zagreb: Opatija, 1994. 192 s.

хорватських збройних сил проти широкомасштабних спланованих наступів ЮНА, що прагнула завоювати територію Хорватії. А проте слід зазначити, що вона носить відверто антисербський та антиюгославський характер, тобто грішить політичною упередженістю та заангажованістю. І якщо сам фактаж може бути використано для відтворення військово-політичної картини того часу, то оціночні судження автора слід сприймати обережно.

Інший хорватський автор Н. Іванкович у своїй головній роботі аналізує шлях Хорватії, який вона 1990-1996 рр., на його думку, пройшла від жертви агресії до регіональної сили. Проте в деяких моментах автор помітно перебільшує хорватські успіхи (зрештою, книгу було видано одразу по війні за правління Ф. Туджмана, тож це цілком природно)³⁰.

Персоні Ф. Туджмана та його політичній діяльності на посту глави хорватської держави присвячено роботу І. Вуєвича, який наголошує на труднощах, зокрема на міжнародній арені, з якими першому хорватському президентові довелося мати справу, а відтак, дуже позитивно оцінює його історичну роль для Хорватії та її становлення як держави³¹.

Аналіз початку кризи в СФРЮ в контексті розвитку двох попередніх Югославій ми бачимо в книзі М. Зечеви́ча «Югославія 1918-1992»³². Монографія дає загальний огляд політично-правової історії Югославії, її сутності, розвитку і розпаду. Інтерес становлять роздуми автора про сербське питання, яке не вдавалося вирішити протягом останніх двох століть і котре як наслідок, на думку автора, стало причиною міжетнічних конфліктів при розпаді СФРЮ.

Стисло, але фактологічно насичену хронологію важливих подій у історії Хорватії в перше десятиліття незалежності, подав у своїй роботі І. Перич³³. Д. Павлічевич теж написав загальну історію Хорватії, а ще історію хорватського

---

³⁰ Ivanković N. Hrvatska od okupacije do regionalne sile. Zagreb, 1996. 414 s.

³¹ Ivan Vujević. Franjo Tuđman u vihoru rata i bespućima tranzicije (1990.-1999.). Split: Ogranak Matice hrvatske, 2011. 487 s.

³² Zečević M. Jugoslavija 1918-1992: Južnoslovenski Državni San i Java. Beograd, 1994.

³³ Ivo Perić. Suverena i samostalna Republika Hrvatska. Kronika važnijih zbivanja. Zagreb: Dom i svijet, 2007. 314 s.

народу в Боснії і Герцеговині³⁴. В. Д. Деган проаналізував еволюцію геополітичного становища Хорватії та хорватського народу протягом історії, особливо звернувши увагу на місце Загреба на міжнародній арені після 1991 р³⁵.

А. Холєвац Тукович написала змістовну роботу, присвячену мирній реінтеграції Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему до Хорватії, а також міжнародному тлу цього процесу й ролі західних держав, зокрема США, у його реалізації³⁶. На сьогодні це єдина праця, яку присвячено безпосередньо темі реінтеграції хорватського Подунав'я. У ній авторка ґрунтовно та послідовно аналізує та характеризує всі аспекти цього процесу.

Проблеми у відносинах офіційного Загреба з міжнародними організаціями та провідними країнами Заходу проаналізовано в роботах Р. Вукадиновича. Велику частину західних претензій на адресу Хорватії автор вважає необґрунтованими, називаючи їх причиною нерозуміння Заходом хорватських проблем. При цьому він згадує байдужість світу до війни в Хорватії, що боляче вдарило по сподіваннях хорватів швидко інтегруватись у європейські інституції, викликало розчарування в стосунках із Заходом³⁷.

І. Мішкулін у своїй книзі та статтях аналізує проблеми діяльності миротворчих місій ООН у Хорватії 1992-1995 рр. (UNPROFOR, UNCRO) на прикладі Західної Славонії. Автор розмірковує про причини неефективності миротворців для вирішення сербсько-хорватського конфлікту та наголошує, що для хорватської держави «блакитні шоломи» користі принесли вкрай мало. Хоча

---

³⁴ Dragutin Pavličević. *Povijest Hrvatske*. Četvrto, dopunjeno izdanje. Zagreb: Naklada Pavičić, 2007. 637 s.

³⁵ Vladimir Đuro Degan. *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002. 400 s.

³⁶ Ana Holjevac Tuković. *Temeljni sporazum o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (Erdutski sporazum) I uvjeti za njegovu provedbu*. *Časopis za suvremenu povijest*. Br. 3. Zagreb, 2015. S. 617-634; Ana Holjevac Tuković. *Proces mirne reintegracije Hrvatskog Pogunavlja*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. 320 s.

³⁷ Radovan Vukadinovic, Lidija Cehuljic Vukadinovic. *Politika europskih integracija*. Zagreb, 2005. 399 s.; Radovan Vukadinović. *Vanjska politika Republike Hrvatske*. *Politička misao*. Vol. 30, No. 3. Zagreb, 1993. S. 124-126; Radovan Vukadinović. *Balkanska kriza i međunarodna sigurnost / Politička misao*. Vol. 32, No. 2. Zagreb, 1995. S. 3-18

цих проблем, на думку І. Мішкуліна, можна було б уникнути³⁸. Іншим хорватським дослідником, який займається питанням миротворчої діяльності ООН у Хорватії є В. Філіпович, який у своїй публікаціях проаналізував мотиви участі різних країн в місії UNPROFOR, а також низку питань, пов'язаних із відносинами Загреба з миротворцями ООН та міжнародною спільнотою в роки кризи на теренах колишньої СФРЮ³⁹.

Питання становища хорватів у БіГ, а також місця й ролі Хорватської демократичної спільноти в процесі політичної самоорганізації хорватів цієї республіки в умовах війни дослідив хорватський історик Д. Кнежевич. Він звернув увагу на нерозривний зв'язок хорватської громади БіГ із владою Ф. Туджмана та правлячою в Хорватії ХДС в 1990-х рр⁴⁰.

М. Валентич присвятив своє дослідження еволюції ідеї «Великої Сербії» з кінця 1980-х рр. та спробі її практичного втілення під час війни в Хорватії. Автор значну увагу звертає на питання участі офіційного Белграда у війні проти Хорватії та допомоги С. Мілошевича повсталим хорватським сербам⁴¹. Аналізу місця й ролі західних держав у процесі розпаду Югославії та війнам у Хорватії й БіГ присвячено книгу Й. Глаурдича. У цій роботі він досліджує зміну позиції Заходу щодо ідеї хорватської незалежності в 1990-1992 рр., а також критично розглядає подальшу участь західних держав у врегулюванні конфлікту в

---

³⁸ Ivica Miškulin. *Imas puska, imas Pistol? O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*. Slavonski Brod: Hrvatski institute za povijest, 2014. 502 s.; Ivica Miškulin. *An avoidable failure: peacekeeping in Croatia, 1991-1995*. *Review of Croatian History*. 2011. Vol. 7(1). S. 31-77;

³⁹ Vladimir Filipović. *Trenutak Europe – rasprava o mogućoj intervenciji Zapadnoeuropske unije (WEU) u rat u Hrvatskoj tijekom ljeta 1991. godine*. *Politička misao*. 2010. Vol. 47(4). S. 210-224; Vladimir Filipović. *Međunarodne reakcije na hrvatsku najavu otkaza mandata UNPROFOR-a 1995. godine*. *Časopis za suvremenu povijest*. 2015. Br. 3. S. 509-521; Vladimir Filipović. *Ispod plavih šljemova. Motivi država za sudjelovanjem u misiji UNPROFOR 1992.–1995*. Zagreb; Sarajevo: Plejada; University Press–Magistrat izdanja, 2015. 335 s.

⁴⁰ Domagoj Knežević. *Politika Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine od osamostalenja Republike Hrvatske do međunarodnoga priznanja Bosne i Hercegovine (listopad 1991.–travanj 1992.)*. *Časopis za suvremenu povijest*. 2016. Br. 1. S. 33-66

⁴¹ Mirko Valentić. *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995. Velikosrpski projekti od ideje do realizacije*. Zagreb, 2010. 437 s.

Хорватії⁴². Роль та місце США у врегулюванні кризи на теренах колишньої Югославії, а також американська зовнішня політика в регіоні повоєнного періоду аналізуються в дисертації хорватського дослідника М. Шолаї⁴³. Серед хорватських авторів, які досліджували зовнішню політику Хорватії в 1990-х рр. та її перспективи, слід також згадати К. Шофілда та М. Клеменчича⁴⁴.

Дещо меншим, але цілком вартісним та інформативним є масив робіт хорватських авторів із більш ліберальними, критичними та місцями ревізійними поглядами на політику офіційного Загреба за часів президента Ф. Туджмана.

З. Раделич зосереджується на початковому періоді війни в Хорватії, розгортанні повстання в сербських громадах республіки та історії сербсько-хорватських відносин з огляду на становище Хорватії як республіки СФРЮ⁴⁵.

Одним із провідних хорватських істориків критичного напрямку, які піддають серйозній критиці політику офіційного Загреба 1990-х рр. та її провідників на чолі з Ф. Туджманом і партією ХДС, є І. Голдштейн. Цей історик піддає у своїх роботах (більшість його книг являють собою загальну історію Хорватії з акцентом на ХХ – початок ХХІ ст.) жорсткій деконструкції хорватський націоналізм та з ліберальних позицій критикує цілу низку кроків та рішень хорватської влади в перше десятиліття незалежності цієї держави (від військової політики під час сербсько-хорватського конфлікту та зовнішньополітичного курсу до економічної сфери)⁴⁶. Особливу увагу

---

⁴² Josip Glaurdić. *Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije*. Zagreb: MATE d.o.o., 2011. 435 s.

⁴³ Miloš Šolaja. *Vanjska politika SAD na prostoru bivše Jugoslavije u periodu od 1990. do 2008.: doktorska disertacija; mentor Radovan Vukadinović*. Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti. Zagreb, 2009. 270 s.

⁴⁴ M. Klemencic., C. Schofield. Croatia's territorial consolidation and prospects for the future. *GeoJournal*. Dordrecht; Boston; London. 1996. April. Vol. 38(4). P. 393–398.

⁴⁵ Zdenko Radelić. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006. 701 s.

⁴⁶ Ivo Goldstein. 21. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Jutarnji list. 2008. 695 s.; Ivo Goldstein. *Dvadeset godina samostalne Hrvatske*. Zagreb: Novi Liber, 2010. 391 s.; Ivo Goldstein. *Hrvatska 1818-2008*. Zagreb: EPH Liber, 2008. 695 s.; Ivo Goldstein. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2013. 583 s.

І. Голдштейн звертає на характеристику таких явищ в тогочасному політичному житті Хорватії, як сербофобія та антисемітизм.

Критичну та досить неупереджену позицію щодо хорватської зовнішньої політики 1990-х рр., зокрема в питанні відносин Хорватії і США та країнами Заходу, посідає відомий хорватський дослідник, а в минулому дипломат А. Бінг. У своїх ґрунтовних статтях він аналізує особливості й неоднозначний, прагматичний характер цих відносин, а також роль США в проведенні мирної реінтеграції Хорватського Подунав'я. Однією з ключових тез А. Бінга є те, що США керувалися цілком практичними міркуваннями, коли надавали допомогу Хорватії⁴⁷. А. Бінг, так само як і згаданий вище І. Голдштейн, з ліберальних проєвропейських позицій піддає критичному аналізу весь комплекс політики ХДС та Ф. Туджмана в 1990-х рр., але, на відміну від І. Голдштейна, значно детальніше та ґрунтовніше підходить до питання тогочасної зовнішньої політики Загреба.

Розпад Югославії та різкий підйом націоналізму серед її народів, зокрема серед хорватів, аналізує у своїй роботі І. Банац, який наголошує, що хорватський націоналізм 1990-х рр. став відповіддю на сербський⁴⁸. Сам автор при цьому послідовно критикує спалах націоналізму як такий та вважає, що окремі крайні його прояви створили для тогочасної хорватської влади низку проблем у відносинах із Заходом та завдали репутаційних збитків для Хорватії як нового члена міжнародного співтовариства.

Багатою на цінну інформацію про зовнішньополітичний курс Загреба та на його оцінки є, безумовно, і хорватська публіцистика. Тут варто передусім виділити відомого хорватського політика З. Томаца. Його книга, складена на

---

⁴⁷ Albert Bing. Croatia's state independence between principle and realpolitik. *Review of Croatian History*. 2011. Vol. 7(1). S. 201-231; Albert Bing. Put do Erduta. Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia slavonica*. 2007. No. 7. S. 371-404; Albert Bing. Sjedinjene Američke Države i reintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia slavonica*. 2008. No. 8. S. 336-365; Albert Bing. "Balkanski" i "zapadni" makijavelizam: Z-4 – diplomacije i/ili oruzje? *Casopis za suvremenu povijest*. 2015. Br. 3. S. 484-507

⁴⁸ Ivo Banac. *Raspad Jugoslavije. Esej o nacionalizmu i nacionalnim sukobima*. Zagreb: Durieux, 2001. 165 s.

основі радіовиступів, розглядає питання позиції інших держав щодо врегулювання сербсько-хорватської війни, а також опонує звинуваченням хорватської сторони в переслідуванні сербів у Хорватії⁴⁹. Украй критично політику західних держав та США щодо Хорватії оцінює, закидаючи їм просербські симпатії та ненависть до постаті Ф. Туджмана, М. Шварц⁵⁰. Аналізує перебіг війни в Хорватії, теж критикуючи позицію західних країн, Л. Тончич-Сорінь. Автор закидає Заходу «ігнорування» важкої ситуації, у якій 1991 р. з початком війни опинилася Хорватія. Проте він підкреслює, що зміна в позиції західних держав відбулася після руйнування ЮНА Вуковара та обстрілів Дубровника⁵¹.

Проте серед хорватських публіцистів є, як уже згадувалося, непримиренні критики хорватської влади 1990-х рр., які схильні піддавати її політику та ідеологію жорсткому критичному аналізу, ревізії та деконструкції. Так, негативну позицію щодо тогочасної політики Загреба посідає опозиційний журналіст Д. Хедл. Він звинувачує Ф. Туджмана в авторитаризмі, ненависті до сербів та провальному адмініструванні економікою Хорватії⁵². Проте подекуди ця радикальна критика, підсилена особистою антипатією до президента, заважає автору об'єктивно оцінити успіхи та невдачі хорватської влади.

Чимало літератури, що присвячена югославській кризі 1990-х рр. та найрізноманітнішим її аспектам, включно з подіями та процесами, що тривали в Хорватії, з'явилося за останні 25 років у СРЮ, а потім Сербії та Чорногорії.

Загальній історії розпаду Югославії та долі сербського народу під час конфлікту в Хорватії після здобуття нею незалежності присвячено роботи таких сербських дослідників, як: А. Йованович, М. Врцель, С. Ковачевич, С. Тарбук⁵³.

⁴⁹ Z. Tomac. *Kako se stvara hrvatska država*. Zagreb, 1996. 277 s.

⁵⁰ M. Schwartz. *Hrvatska nakon Tuđmana: studija o nacionalnom usudu*. – Zagreb, 2000. – 533 s.

⁵¹ Tončić-Sorinj L. *Usamljena borba Hrvatske: od pobjede jezika do pobjede oružja*. Zagreb, 1998. 156 s.

⁵² D. Hedl. *Living in the Past: Franjo Tuđman's Croatia*. *Current History*. 2000. March. P. 104–109

⁵³ Јовановић А. С. *Рат Срба и Хрвата 1991*. Београд: Политика, 1994. 183 с.; Vrcelj M. *Rat za Srpsku Krajinu: 1991-1995*. Београд: Srpsko-kulturno društvo «Zora», 2002. 287 с.; Tarbuk Slobodan. *Rat na Baniji 1991-1995*. Београд: Srpsko Kulturno Društvo «Zora», 2009.

Ці автори відстоюють думку про те, що Сербська Країна – це питомо сербська етнічна територія ще з XVI ст., коли Габсбурзька імперія створила Військовий кордон, а відтак, місцеве населення мало право на самовизначення, котре хорватською владою було повністю проігнороване. Характерна теза сербських істориків – це різке осудження дій хорватської влади під час операцій «Блискавка» і «Буря» 1995 р., наслідком яких була масова втеча місцевого сербського населення до Югославії.

Військовому аналізу того, що відбувалося в Хорватії 1991-1995 рр., присвячено книгу М. Секулича «Кнін упав у Белграді». У цій книзі автор, безпосередній учасник тих подій та генерал армії країнських сербів, досліджує всі кроки командування ЮНА під час війни в Хорватії та військове будівництво в самопроголошеній Республіці Сербська Країна. М. Секулич дуже критично оцінює діяльність белградського керівництва, наголошуючи на його кричущому непрофесіоналізмі та «свідомим зрадницьким діям», які посприяли перемозі Хорватії та розпаду Югославії⁵⁴. У цьому самому ключі теорію про змову між Ф. Туджманом та С. Мілошевичем також розвиває Д. Ковачевич⁵⁵.

Окремо слід виділити роботи, які з'явилися 1991-1995 рр. на території самопроголошеної Республіки Сербська Країни. Повсталі серби в Хорватії встигли за короткий час опублікувати низку книг, у яких фіксували перші кроки становлення свого державного утворення, а також намагалися представити свій погляд на події в Хорватії 1990-х рр. Це передусім монографія сербського історика М. Дакича «Сербська Країна», яка вийшла в Кніні 1994 р.⁵⁶ У книзі статей «Република Српска Країна», що вийшла в Белграді за рік після розгрому цієї самопроголошеної держави, зібрано цілу низку аналітичних публікацій, присвячених хорватським повсталим сербам та їхнім відносинам із Загребом. Так, Й. Ілич прямо ототожнює політику Республіки Хорватія зі злочинною діяльністю

---

441 s.; Kovacevic S., Dajic P. Hronologija jugoslovenske krize 1991-1994. Beograd: Institut za evropske studije, 1995. 270 s.

⁵⁴ Sekulic M. Knin je pao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2001. 295 s.

⁵⁵ Drago Kovacevic. Kavez – Krajina u dogovorenom ratu. Srpski demokratski forum, 2003. 148 s.

⁵⁶ Дакич М. Српска Країна: Историјски темельи и настанак. Книн: Искра, 1994. 100 с.

хорватських усташів за часів існування Незалежної Держави Хорватія (1941-1945)⁵⁷. Інший сербський автор К. Чавошкі визнає право хорватів на власну суверенну державу, проте водночас вважає правомірним і легітимним відокремлення сербів від Хорватії відповідно до права кожного народу на самовизначення. Окрім цього, К. Чавошкі критично оцінює прихильність, на його думку, Заходу до хорватської влади⁵⁸. Схожу послідовну антихорватську риторику мають також праці М. Васича й М. Павловича⁵⁹. Можна стверджувати, що ключова мета досліджень, написаних цими сербськими авторами полягала в намаганні показати, наскільки давно серби живуть на теренах Хорватії, довести їхнє право на національне самовизначення та показати складну й сповнену конфліктами історію їхніх стосунків із сусідами-хорватами.

У Боснії і Герцеговині ставлення до подій середини 1990-х рр. помітно стриманіше, якщо врахувати конфедеративний устрій цієї республіки на сьогодні та відсутність спільного погляду на громадянський конфлікт 1992-1995 рр. З боснійської літератури варто відзначити роботу Б. Фелича про 5-й корпус армії Боснії і Герцеговини, частини, яка виступила союзником хорватських військ у серпні 1995 р. під час операції «Буря» та подальшого наступу проти боснійських сербів⁶⁰. У цілому ж, боснійські мусульманські автори схильні критично оцінювати політику, яку провадила Хорватія щодо БіГ в 1990-х рр., часто ототожнюючи її з агресивними діями сербської сторони.

У процесі дослідження подій та процесів, які відбувалися на теренах колишньої Югославії в 90-х рр. ХХ ст. не можна оминати увагою і російську історіографію. Так, першою реакцією вчених із Росії на кризу в СФРЮ початку 1990-х рр. стали «круглі столи», семінари, ситуаційні аналізи, конференції,

---

⁵⁷ Илић Ј. Географски и геополитички положај РСК. *Република Српска Крајина* / Уредник З.Каличанин. Книн; Београд, 1996. С. 25–48.

⁵⁸ Чавошкі К. Настанак РСК и њен међународни положај. *Република Српска Крајина* / Уредник З.Каличанин. Книн; Београд, 1996. С. 11–24

⁵⁹ Васић М. Корени кризе, распада и грађанског рата у Југославији 1990–1993. *Систем неистина и злочинима геноцида 1991.–1993. године* / Приредио др. М.Булајић. Београд: Српска Академија наука и уметности, 1994. С. 54–60

⁶⁰ Feljic B. Peti korpus 1992.-1995. Sarajevo: Ljiljan, 2002. 286 с.

симпозіуми, на яких відбувався не тільки обмін інформацією, а й викристалізовувались позиції та робились прогнози. Поступово стали з'являтися і наукові узагальнення. Слід відзначити найбільш вагомі з них, які стосуються хорватської тематики.

1998 р. на основі докторської дисертації побачила світ монографія М. Мартинової «Балканська криза: народи і політика», у якій процес розпаду федерації розглядається з погляду етнології, на базі складної історії міжнаціональних взаємин на Західних Балканах⁶¹. Одним із провідних російських експертів з Югославської кризи 1990-х рр. та історії пост-югославських республік є О. Гуськова. Детально перебіг конфліктів у Словенії, Хорватії та БіГ, а окрім цього, розвиток (зокрема питання зовнішньої політики) цих країн після здобуття незалежності проаналізовано в її розлогій монографії «История Югославского кризиса»⁶².

Слід додати, що О. Гуськова як журналіст в 1990-х рр. брала інтерв'ю в представників різних сторін конфліктів у Хорватії та БіГ. Проте слід враховувати критичне ставлення авторки до Хорватії та її політичного керівництва і в той самий час – надмірні особисті симпатії до сербів і С. Мілошевича. Сама О. Гуськова, до речі, є кумою засудженого Гаазьким трибуналом командувача Армії боснійських сербів генерала Р. Младича. І загалом російські автори переважно просербські й проюгославські, а в їхніх роботах в основному ретранслюються тези та ідеї сербських дослідників та публіцистів. Також варто загадати дуже якісну роботу російського дослідника А. Пивоваренка, присвячену історії, ідеології та політиці Хорватії в кінці ХХ –початку ХХІ ст., у якій досить об'єктивно проаналізував еволюцію зовнішньої та внутрішньої політики Загреба від націоналізму та авторитарних рис часів президентства Ф. Туджмана до лібералізації після 2000 р.⁶³

---

⁶¹ Мартынова М.Ю. Балканский кризис: народы и политика. М.: Старый сад, 1998. 466 с.

⁶² Гуськова Е. История Югославского кризиса. М.: Русское право, 2001. 718 с.

⁶³ Пивоваренко А. А. Хорватия: история, политика, идеология. Конец ХХ – начало ХХІ века. М.; СПб.: Нестор-История. 2018. 408 с.

Загальну історію Хорватії від найдавніших часів до кінця ХХ ст. написав російський історик М. Фрейдзон. Наприкінці книги він дає стислий, але конкретизований опис обставин, за яких Хорватія здобула незалежність і здобула міжнародне визнання як суверенна держава, та характеризує її перші кроки на шляху державотворення, а також перебіг сербсько-хорватського конфлікту⁶⁴.

Дуже інформативними для вивчення воєн у Хорватії та БіГ є книги «Югославская война» та «Падение Республики Сербская Краина» О. Валецького – російського публіциста, котрий брав участь у війнах в Боснії і Герцеговині та Косово як доброволець на боці сербів⁶⁵. Книги носять підкреслено військовий аналітичний характер. Головною причиною сербських поразок автор вважає цілеспрямовану політику «здачі інтересів», котру проводив офіційний Белград. Слід відзначити, що О. Валецький не приховує свого особистого негативного ставлення до хорватів та Хорватії, проте віддає хорватській стороні належне, коли мова йде про військове та державне будівництво.

Хорватсько-американські відносини в 1990-х рр. уважно проаналізував російський історик Г. Корнілов. Дослідник дійшов висновку, що США відіграли ключову роль у тому, що Загреб зумів повернути зайняті повсталими сербами території під свою юрисдикцію – спочатку військовим, а згодом мирним шляхом⁶⁶. Стосунки між Хорватією та НАТО під час кризи в Косово 1998-1999 рр. дослідив К. Воронов. Він розглянув спроби хорватського президента Ф. Туджмана знайти свої національні інтереси в процесі врегулювання цієї кризи і показав усю неоднозначність та складність хорватсько-американських відносин в останні роки ХХ ст.⁶⁷

---

⁶⁴ Фрейдзон В. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.). СПб.: Алетейя, 2001. 218 с.

⁶⁵ Валецкий О. Югославская война. М.: Крафт+, 2004. 896 с.; Валецкий О. Падения Сербской Краины. М.: Центр политической конъюнктуры, 2014. 90 с.; Валецкий О. Хорватские вооруженные силы. Теории НАТО в практике. URL: http://www.vrazvedka.ru/main/learning/last-confl/yugo_16.html

⁶⁶ Корнилов Г. США и югославский кризис (1991–1997 гг.). *США: экономика, политика, идеология*. 1998. № 4. С. 67–77

⁶⁷ Воронов К. Европа и Россия после Балканской войны 1999 г.: драматические уроки. *Мировая экономика и международные отношения*. Москва. 2000. № 4. – С. 27–35

В українській історіографії тема югославської кризи 1990-х рр. та історія нових держав, що постали на місці колишньої СФРЮ, зокрема Хорватії, розкрита поки що недостатньо. Стосується це, безумовно, і тогочасної зовнішньої політики Загреба. Проте поступово Україні з'являється все більше робіт на цю тему, що є позитивною тенденцією. З вітчизняних дослідників, що так чи інакше займалися або займаються досі хорватською історією 1990-х рр., варто згадати передусім М. Каменецького, який на сьогодні є провідним в Україні спеціалістом з історії Югославії, югославської кризи 1990-х рр. та постюгославських держав, а також експертом з історії та теорії міжнародних відносин у Південно-Східній Європі. Він є автором і співавтором низки якісних публікацій (монографій, підручників та статей) та експертних коментарів у ЗМІ на ці теми⁶⁸. Так, М. Каменецький у цілому схвалює політику хорватської влади 1991-1995 рр. і розглядає хорватські військові операції «Блискавка» і «Буря» проти країнських сербів як повернення, звільнення окупованих теренів Хорватії. Військовий сценарій, на його думку, став відповіддю Загреба на впертість повсталих сербів та небажання йти на будь-які компроміси. Головною характеристикою хорватської зовнішньої політики часів Ф. Туджмана, на думку М. Каменецького, є вкрай критичне ставлення до зовнішнього, міжнародного втручання як у хорватсько-сербський конфлікт та війну в БіГ, так й у внутрішні справи Хорватії.

Також теми Хорватії 90-х рр. ХХ ст. у своїх дослідження торкалися такі вітчизняні дослідники, як В. Яровий (автор першого в Україні комплексного підручника з історії західних та південних слов'ян, у якому він зокрема описав загальний хід та хронологію подій на теренах колишньої СФРЮ в 1990-х рр.),

---

⁶⁸ Міжнародні відносини та світова політика: підручник / Манжола В., Крушинський В., Каменецький С. Київ, 2010. 863 с.; Міжнародні системи і глобальний розвиток: підручник / Манжола В., Каменецький М. та ін.; за ред. Л. В. Губерського, В. А. Манжолі. К, 2008. 606 с.; Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти в пост-комуністичному світі / Макеєв С., Каменецький М., Бистрицький Є., та ін. К.: Політична думка, 1997. 496 с.; Каменецький М. Розпад Югославії та Дейтонські угоди: примус до миру, або Бомба уповільненої дії. ФАКТИ. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20160412-1581234/>; Каменецький М. Війна у Хорватії: ліквідація сепаратистів за 84 години і здача героїв. ФАКТИ. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20160418-1581913/>

М. Кріль (автор книги, присвяченої загальній історії країн Центральної-Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ ст.) та А. Шилова, яка вже відійшла від науково-дослідницької діяльності (досліджувала роль міжнародного співтовариства у врегулюванні конфлікту в БіГ, яка, на думку дослідниці, була неоднозначною та не завжди конструктивною, оскільки різні держави переслідували на теренах колишньої Югославії свої цілі). Згадати можна і П. Рудякова, який є філологом, а не істориком, і посідає радше просербську і навіть проросійську позицію. Він послідовно критикує правлячу в Хорватії 1990-х рр. ХДС та президента Ф. Туджмана за надмірний націоналізм та авторитаризм, які зі свого боку посварили Загреб із міжнародною спільнотою, а також за жорстку політику проти сербів, зокрема біженців⁶⁹.

Значну наукову цінність мають українські дисертаційні дослідження, присвячені прямо або опосередковано Хорватії 90-х рр. ХХ ст. Ідеться про роботи М. Нагірного, Є. Кузнецова, А. Шиловой, Д. Юрошевича, а також С. Горопахи⁷⁰. Якщо перші 4 дослідники зосередилися у своїх роботах на добі Ф. Туджмана, то С. Горопаха присвятив своє дисертаційне дослідження перебігу процесу європейської інтеграції Хорватії і дуже скрупульозно та комплексно проаналізував складний шлях Загреба до ЄС, який на практиці розпочався вже з 2000 р. Фактично С. Горопаха дослідив головний вектор зовнішньої політики

---

⁶⁹ Шилова А. В. Югославська криза та проблеми її врегулювання. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2001. Вип. 10. С. 144–154; Яровий В. І. Громадянська війна в югославських землях 1991-1995 рр. та її наслідки. *Університет*. 2004. № 2. С. 33–44; Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ ст. К.: Генеза, 2005. 816 с; Рудяков П. «Балканська криза» (1991–2001): характер, особливості, наслідки. *Політична думка*. 2001. №1–2. С. 77-88

⁷⁰ Нагірний Микола Зіновійович. Республіка Хорватія: державно-політичний розвиток у 1990-х роках: дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Львів, 2003. 200 с.; Кузнецов Євгеній Володимирович. Здобуття незалежності та суспільно-політичний розвиток Хорватії у 1990-2005 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2007. 202 с.; Шилова Алла Василівна. Роль світового співтовариства в урегулюванні югославської кризи та участь у цьому процесі України (90-ті роки ХХ ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 1998. 214 с.; Юрошевич Драган. Кризис югославской государственности в конце ХХ века: конфликтологический анализ: автореф. дис... канд. социол. наук: 22.00.04. Київ, 1995. 22 с.; Горопаха Сергій Віталійович. Інтеграція Республіки Хорватія в Європейський Союз (1992-2013 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.02 Київ, 2019. 226 с.

Республіки Хорватія в період після смерті Ф. Туджмана. Однак у межах його дисертаційної роботи все-таки частково звернено увагу на передумови процесу європейської інтеграції Хорватії, які існували до 2000 р.

Не можна оминати увагою й О. Левченка, колишнього посла України в Республіці Хорватія та Боснії і Герцеговині, який також є істориком і публіцистом, у одній зі своїх статей він детально описав українсько-хорватську співпрацю в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.⁷¹ Політику американської адміністрації Б. Клінтона щодо Західних Балкан, у тому числі щодо Хорватії, у 90-х рр. ХХ ст. дослідила І. Козловська, яка наголосила на неоднозначності взаємин між Хорватією та США⁷².

Слід згадати також Є. Пащенко, українця-філолога із Загребського університету, який детально дослідив історію та сучасний стан хорватсько-українських відносин. Одна з головних його тез полягає в тому, що Хорватія та Україна могли би стати ключовими партнерами в регіоні, але через низку об'єктивних та суб'єктивних обставин до цього не дійшло, а тому можна вести мову про «втрачені можливості»⁷³. Хорватське соціально-політичне життя 1990-х рр. частково розглядаються в монографії О. Слюсаренка, присвяченій соціальній філософії та економіці держав Балканського регіону загалом⁷⁴.

У країнах Заходу про події на теренах колишньої Югославії, у тому числі в Хорватії, найбільше писали у Великій Британії, Німеччині, США та Франції. Західна історіографія в цілому послідовна у своїй антисербській позиції, у звинуваченнях сербів у розв'язанні війни в Хорватії та БіГ, військових злочинах, гегемонізмі та недемократичності⁷⁵. Проте в західній літературі

⁷¹ Левченко О. Українсько-хорватські відносини – від спільного історичного коріння до сучасності. *Зовнішня політика і дипломатія: погляд із ХХІ століття*. 2011. Випуск 17. С. 45-50

⁷² Козловська Ю. І. Політика адміністрації Б. Клінтона щодо регіону Західні Балкани. *Вісник Одеського національного університету*. 2014. Т. 19. № 1. С. 104-109

⁷³ Пащенко Є. Українсько-хорватські взаємини від давнини до сучасності. *Хорватія/Україна: Культурні зв'язки від Адріатики до Дніпра* / Упорядкував Є. Пащенко. Загреб, 1996. С. 241–242

⁷⁴ Слюсаренко О. Соціальна філософія та економіка країн Балканського регіону. Х. : Фоліо, 2011. 326 с.

⁷⁵ Hanson A. *Croatian Independence from Yugoslavia. 1991–1992*. L.: Rowman & Littlefield, 2000. 296 p.; Nigel T. *The Yugoslav Wars: Slovenia & Croatia. 1991–95*. L.: Osprey Publishing, 2006. 53 p.

відчувається й сильна критика на адресу хорватського президента Ф. Туджмана та його Хорватської демократичної спільноти. Хорватську владу 1990-х рр. критикують за авторитарні нахили, наступ на свободу слова в Хорватії, за військові злочини (особливо проти боснійських мусульман), за дискримінацію сербської національної меншини, за намагання разом із сербською стороною поділити Боснію і Герцеговину, а також за відмову повноцінно співпрацювати з Гаазьким трибуналом й видавати підозрюваних у скоєнні військових злочинів.

Варто звернути увагу на окремі особливо цікаві роботи західних авторів. Так, В. Шаукросс, військовий репортер, який об'їхав численні гарячі точки світу, у тому числі й колишню Югославію, дає свою оцінку миротворчій діяльності міжнародної спільноти на Західних Балканах 1990-х рр.⁷⁶ Він неоднозначно оцінює ефективність миротворчих місій ООН на теренах колишньої Югославії, а зокрема й в Хорватії, вважаючи, що «блакитні шоломи» не змогли ні повністю припинити збройне протистояння, ні надійно захистити цивільне населення.

Грунтовний аналітичний характер носить розлога колективна робота американських військових експертів із ЦРУ, яка детально в хронологічній послідовності розглядає всі конфлікти на теренах колишньої Югославії, які тривали впродовж 1990-х рр. Одне з центральних місць у цій книзі посідає питання війни в Хорватії 1991-1995 рр.⁷⁷

Проблема югославської ідеї та її практичної реалізації в ХХ ст. аналізується в роботі С. Раметт, значна частина якої присвячена розпаду СФРЮ та розбудові «третьої Югославії» – СРЮ. Хорватська тематика в цій книзі зачіпається неодноразово, зокрема питання про історичні передумови й підґрунтя хорватсько-сербського конфлікту 1991-1995 рр.⁷⁸

Серед західних авторів, які присвятили свої роботи саме Хорватії часів президентства Ф. Туджмана, варто назвати М. Таннера, Т. Меладі, А. Беллами та

---

⁷⁶ William Shawcross. *Deliver Us From Evil: Peacekeepers, Warlords and a World of Endless Conflict*. Simon and Schuster, 2002. 448 p.

⁷⁷ *Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995*. Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002-2003. 502 p.

⁷⁸ Sabrina P. Ramet. *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.* / S engleskoga prevele Vesna Racković i Mirjana Valent. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2009. 811 s.

А. Хансона⁷⁹. Перші двоє зі згаданих авторів виражають схвальне ставлення до історичної ролі Ф. Туджмана як першого президента Хорватії та позитивно оцінюють його зовнішню й внутрішню політику, що вже виділяє їх із основної маси західних дослідників та публіцистів, які, як правило, критикували першого хорватського президента за недемократичність.

Отже, історіографія та джерельна база дисертаційного дослідження наразі вже є досить багатою та різноманітною. Різні групи джерел, які були використані в процесі написання цього дисертаційного дослідження, дозволяють скласти адекватне та комплексне розуміння того, як розвивалася зовнішня політика Республіки Хорватія в 1990-1999 рр., а відтак, повноцінно та неупереджено її проаналізувати. На сьогодні через ще невелику часову дистанцію зберігаються перепони з доступом до неопублікованих офіційних документів, насамперед у хорватських архівах, які пов'язані з Міністерством оборони та зовнішньополітичним відомством. Те саме можна загалом сказати і про архіви інших республік колишньої СФРЮ. Зрештою, зараз ще живе багато людей, які були учасниками подій 90-х рр. ХХ ст. на теренах колишньої Югославії. Що стосується історіографії питання, то більшість якісних робіт написано англійською, хорватською й сербською мовами. Меншою мірою це стосується російських авторів. Наразі відносно слабо питання хорватської зовнішньої політики 1990-х рр., як і тематика історії сучасної Хорватії та кризи на теренах колишньої Югославії розкрито в українській історіографії (проте вже принаймні написано кілька дисертацій, які прямо дотичні до цієї теми). Можна припустити, що в майбутньому відкриття нових документів та переосмислення чинних концепцій дозволить змінити низку оцінок подій, що відбувалися в Хорватії та на теренах колишньої Югославії загалом в останнє десятиліття ХХ ст. А це так само

---

⁷⁹ Marcus Tanner. *Hrvatska – država stvorena u ratu / S engleskog prevela Daša Drndić*. Zagreb: Barbat: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1999. 365 s.; Thomas Patrick Melady. *Tuđman i budućnost Hrvatske / S engleskoga preveo Vladimir P. Gross*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 2003. 184 s.; Alex J. Bellamy. *The formation of Croatian national identity. A centuries-old dream?* New York, 2003. 210 p.; Alan Hanson. *Croatian Independence from Yugoslavia, 1991–1992*. Rowman & Littlefield, 2000. 174 p.

відкриє шлях для нових детальніших і глибших наукових досліджень тематики, якій присвячено цю роботу, й окремих її аспектів.

Розділ 2. Шлях Хорватії до міжнародного визнання та її боротьба за відновлення територіальної цілісності (1990-1998 рр.)

2.1. Шлях Республіки Хорватія до незалежності та міжнародного визнання

Хорватська державна традиція починається з ранньосередньовічного Хорватського королівства, яке з 1102 р. перейшло в персональну унію з Угорським королівством, а згодом потрапило до імперії Габсбургів. В Австрійській, а згодом Австро-Угорській імперії хорватські землі мали певну автономію: існував інститут бана (намісника) та Сабор (парламент), чия влада поширювалася на Північну й Центральну Хорватію із центром у Загребі та частину Славонії (Королівство Хорватії та Славонії). З XVI ст. значна частина території сучасної Хорватії була під контролем османів або ж входила до Військового кордону, котрий населяли переважно православні граничари (місцевий аналог козаків) і який для австрійської влади слугував оборонною смугою проти турків⁸⁰.

Унаслідок поразки Австро-Угорщини в Першій світовій війні та її розпаду 29 жовтня 1918 р. Хорватія, Словенія та Далмація разом із Боснією і Герцеговиною та Словенією проголосили Державу Словенців, Хорватів і Сербів, яка 1 грудня добровільно об'єдналася з Королівством Сербія в Королівство Сербів, Хорватів і Словенців (з 1929 р. – Королівство Югославія)⁸¹. 1939 р. як наслідок угоди між югославським прем'єр-міністром А. Цветковичем і лідером Хорватської селянської партії В. Мачеком у кордонах Югославії було утворено автономну Бановину Хорватія. Під час Другої світової війни, з квітня 1941 р. по травень 1945 р., як сателіт Третього рейху існувала Незалежна Держава Хорватія (НДХ) на чолі з рухом хорватських усташів, які вчинили в роки свого правління численні злочини, особливо проти сербського населення⁸². Після Другої світової війни та перемоги югославських комуністичних партизанів Соціалістична

---

⁸⁰ Ivo Goldstein. Hrvatska povijest. Zagreb: Novi Liber, 2013. S. 263; Фрейдзон В. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.). СПб.: Алетейя, 2001. С. 170

⁸¹ Dušan Bilandžić. Moderna hrvatska povijest. Zagreb, 1999. S. 68

⁸² Славіч Б. Історія Балкан. XX століття / Пер. з англ. Р. А. Семків. К.: Свенас, 2004. С. 89-91

Республіка Хорватія стала одним із шести суб'єктів нової комуністичної Югославії на чолі з Йосипом Брозом Тіто (до 1963 р. – Федеративна Народна Республіка Югославія, потім – Соціалістична Федеративна Республіка Югославія).

У кінці 80-х рр. ХХ ст. почався крах соціалістичної системи та підйом національно-демократичних рухів у всіх країнах Центрально-Східної Європи, зокрема в Югославії. Та в СФРЮ цей процес ускладнювався непростою етнічно-релігійною мапою як наслідок того, що комуністична влада провела міжреспубліканські кордони не за етнічним принципом (це мало слугувати розвитку єдності між народами країни). Такі фактори стабільності СФРЮ, як специфічний югославський самоврядний соціалізм, міжнаціональний мир, відносно високий рівень життя та позаблоковість в умовах холодної війни, а також культ особи Йосипа Броз Тіто вже не могли функціонувати як раніше. Зі смертю Й. Тіто 1980 р. Югославія втратила свого багаторічного лідера, який мав колосальну владу й авторитет, а також був символом престижу країни у світі.

Перші ознаки кризи СФРЮ з'явилися одразу по смерті Й. Тіто: 1981 р. відбулися заворушення албанців у Косово, яке було автономним краєм Соціалістичної Республіки Сербія, а 1986 р. розпалась перша федеральна інституція – Союз письменників Югославії⁸³. Ознакою погіршення міжнаціональних відносин у СФРЮ став суперечливий «Меморандум Сербської академії науки та мистецтв» (САНУ), що вийшов 1986 р. та наголошував на несправедливому становищі сербів та Сербії в кордонах тогочасної Югославії, закликаючи до перегляду внутрішнього устрою федерації. Для хорватської сторони цей документ – це «програма створення Великої Сербії», яка надихнула всі подальші сербські агресивні дії, зокрема в Хорватії⁸⁴. В умовах стрімкого погіршення економічної ситуації в Югославії, яка мала колосальний зовнішній

---

⁸³ Sabrina P. Ramet. *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.* / S engleskoga prevele Vesna Racković i Mirjana Valent. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009. S. 687; Dejan Jović. *Yugoslavia: A State that Withered Away.* Indiana: Purdue University Press, 2009. P. 231

⁸⁴ Zdenko Radelić. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza.* Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006. S. 52-53

борг, почалося загострення відносин між окремими югославськими республіками. Цьому сприяло і те, що згідно з Конституцією СФРЮ 1974 р. республіки мали дуже широкі права (значно більші ніж у республік СРСР). Насамкінець, важливим фактором, що вплинув на розпад Югославії, стала зміна геополітичного розкладу у світі – завершення холодної війни (СФРЮ в її часи займала вигідну нейтральну позицію, маючи зиск і від СРСР, і від США).

Наступним симптомом колапсу СФРЮ став розпад у січні 1990 р. Союзу Комуністів Югославії (СКЮ) – єдиної та керівної партії. У всіх республіках, окрім Сербії та Чорногорії, місцеві філії СКЮ зникли, перетворившись на ліві партії з іншими назвами⁸⁵. Поразку комунізму продемонстрували перші багатопартійні парламентські вибори у всіх югославських республіках у квітні 1990 р. Комуністи, що перейшли до націоналістичної риторики, залишилися при владі лише в Сербії та Чорногорії, де практично всі владні важелі зосередив у своїх руках сербський президент С. Мілошевич, який під час «антибюрократичної революції» позбавив посад усіх нелояльних до себе чиновників⁸⁶.

У Соціалістичній Республіці Хорватія (СРХ) політичний плюралізм настав 10 грудня 1989 р., коли представники 12 політичних партій і рухів подали до Сабора та керівництва Союзу комуністів Хорватії петицію з вимогою дозволити вільні вибори. Того самого дня Союз Комуністів Хорватії (СКХ) дав на це згоду. Багатопартійність 14 січня 1990 р. закріпив Сабор, коли вніс відповідні зміни до Конституції, а 22 лютого хорватський парламент встановив дату проведення виборів⁸⁷. Перші багатопартійні вибори в СРХ пройшли в 2 тури – 22 квітня та 6 травня 1990 р. Переконливу перемогу (64 % мандати, а завдяки підтримці центристських партій – до 80 %) здобула націонал-демократична політична сила – Хорватська Демократична Співдружність (ХДС) на чолі з Ф. Туджманом, який

---

⁸⁵ Ante Nazor. Počeci suvremene Hrvatske države (kronologija procesa osamostaljenja Republike Hrvatske: od Memoranduma SANU 1986. Do proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991.). Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. S. 28

⁸⁶ Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990-2000). М.: Русское право/Русский Национальный Фонд, 2001. С. 73-74

⁸⁷ Dušan Bilandžić. Moderna hrvatska povijest. Zagreb, 1999. 814 s.; Ivo Goldstein. Hrvatska 1818-2008. Zagreb: EPH Liber, 2008. S. 766

став президентом республіки і обіймав цю посаду аж до своєї смерті в грудні 1999 р. У Словенії демократичні сили перемогли теж⁸⁸. Новообрана хорватська влада одразу взяла курс на вихід зі складу Югославії та здобуття суверенітету⁸⁹.

Варто звернути увагу на політичну платформу ХДС, адже ця партія тримала у своїх руках усю хорватську зовнішню та внутрішню політикою майже 10 років. ХДС була створена 17 червня 1989 р. Перед цим, з 1987 р., Ф. Туджман здійснив поїздки країнами Заходу, встановлюючи контакти із хорватською діаспорою включно з представниками усташської еміграції та вибудовуючи зв'язки⁹⁰. Згідно з програмними документами ХДС створювалась як «сучасний народний рух хорватів за демократію, оновлення національного, суспільно-політичного та економічного життя»⁹¹. Політична платформа партії мала кілька ключових тез: офіційне відмова від усташської та комуністичної ідеологій як «наднаціональних та тоталітарних», які розділяли хорватський народ й віджили своє, а відтак, примирення представників обох течій та їхніх нащадків; активне залучення до державного будівництва хорватської діаспори; пошук діалогу із сербами як найчисельнішим народом Югославії, що становив 12 % населення Хорватії; погляд на Боснію і Герцеговину як країну, нерозривно пов'язану з Хорватією⁹². Ф. Туджман наголошував, що ХДС виникла у відповідь на «великосербську» політику С. Мілошевича⁹³. Також ХДС виражала повагу до католицької церкви як «головного оборонного щита Хорватії»⁹⁴. Можна погодитися, що ідеї ХДС найкраще відповідали страхам та прагненням більшості хорватів у той момент. Фактично ж ХДС була націоналістичною силою.

Спочатку Ф. Туджман приховував свої націоналістичні переконання, апелюючи до політичної свободи та демократії, особливо перед західними

---

⁸⁸ Гуськова Е. История югославского кризиса. М.: Издательство А. Соловьева, 2001. С. 161

⁸⁹ Jugoslavija ne može opstati. Intervju sa Franjom Tuđmanom. Vjesnik. 01.12.1990. S. 5; Hrvatska pripada Srednjoj Evropi. Govor Predsjednika dr. Franjo Tuđmana. Večernji list. 25.11.1990. S. 3

⁹⁰ Franjo Tuđman. S vjerom u samostalnu Hrvatsku. Zagreb: Narodne novine, 1995. S. 29

⁹¹ Franjo Tuđman. O pokretanju Hrvatske demokratske zajednice / Glasnik Hrvatske demokratske zajednice. 28.02.1989. URL: <http://www.hdz.hr/mi-smo/povijest/1989> (Дата звернення 12.08.2018).

⁹² Franjo Tuđman. S vjerom u samostalnu Hrvatsku. Zagreb: Narodne novine, 1995. С. 31-33

⁹³ Там же. С. 34.

⁹⁴ Franjo Tuđman. S vjerom u samostalnu Hrvatsku. Zagreb: Narodne novine, 1995. С. 35

політиками й журналістами. Багато хто в країні оцінював ХДС як праву партію, хоча сам Ф. Туджман називав її партією центру. Взагалі, Ф. Туджман був мудрим і вправним політиком та оратором, який розумів, якій аудиторії і що говорити. Судячи з численних його інтерв'ю пресі Ф. Туджман одну риторику використовував перед представниками Заходу, іншу – перед представниками СРСР і згодом Росії, а ще іншу – перед хорватською аудиторією.

Від початку 1990 р. деякі кола в Югославії почала турбувати антиюгославська риторика ХДС. Так, виступаючи в Австралії, заступник голови партії В. Шекс звинувачував саме Сербію й сербів у несприятливому становищі хорватів у федерації і обіцяв прибрати зі шляху хорватського національного руху всіх, хто цьому буде заважати, навіть «братів по крові»⁹⁵. Отже, ХДС зуміла швидко згуртувати хорватський народ навколо ідеї незалежності Хорватії⁹⁶.

Державницькі прагнення ХДС, підтримані більшістю хорватів республіки, наштовхнулись на протидію з боку, по-перше, федеральної влади й насамперед югославської армійської верхівки, котра прагнула зберегти цілісність СФРЮ, а по-друге, з боку хорватських сербів, які не довіряли ХДС та боялися втратити гарантований їм Конституцією СФРЮ 1974 р. статус другої державотворчої нації СРХ⁹⁷. По-третє, своє бачення ситуації мав президент Соціалістичної Республіки Сербія С. Мілошевич, який більше прагнув створення «Великої Сербії», ніж збереження СФРЮ.

Слід наголосити, що підґрунтя для побоювання серед хорватських сербів справді існувало: про це говорять і західні автори та сучасники подій. Сербів турбувала хорватська націоналістична риторика та антисербські заяви й кроки деяких членів ХДС⁹⁸. Такі емоції посилювала історична пам'ять старшого покоління сербів про геноцид від рук хорватських усташів під час Другої світової

---

⁹⁵ Vladimir Šeks. *Temeljci hrvatske državnosti*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2005. S. 38

⁹⁶ Гуськова Е. История югославского кризиса / Е. Гуськова. М.: Издательство А. Соловьева, 2001. С. 84; Franjo Tudman. *S vjerom u samostalnu Hrvatsku*. Zagreb: Narodne novine, 1995. С. 39

⁹⁷ *Ustav Socijalisticke Republike Hrvatske*. Zagreb: Narodne Novine, 1974. S. 7

⁹⁸ Валецкий О. Югославская война. М.: Крафт+, 2004. С. 89; Мартынова М. Балканский кризис: народы и политика / М. Мартынова. М.: Старый сад, 1998. С. 173

війни. Окремі дії нової хорватської влади в 1990 – 1991 рр. оживили ці хворобливі спогади. Нова влада почала провадити лінію на побудову хорватської національної держави, де мав домінувати хорватський народ, а серби були би лише національною меншиною. Конфліктний потенціал між хорватами і сербами, відтак, був серйозним⁹⁹.

Після здобуття влади ХДС почала активні реформи. Уже 25 липня 1990 р. Сабор прийняв декларацію «Про самостійну та суверенну Республіку Хорватія», затвердивши також поправки до Конституції: назву країни були змінено із «Соціалістична Республіка Хорватія» на «Республіка Хорватія», а також введено посаду президента Хорватії (до того – «президент Президії»). Було заборонено утворення будь-яких територіально-національних автономій¹⁰⁰. Зрештою, 22 грудня 1990 р. Сабор ухвалив нову Конституцію, яка проголосила Республіку Хорватія «унітарною і неділимою, демократичною і соціальною національною державою хорватського та інших народів, що мешкають на її території»¹⁰¹. Було декларовано рівність прав усіх релігійних громад, усіх націй та меншин (серби тепер уже не вважалися другим державотворчим народом)¹⁰². Щодо місця Хорватії в СФРЮ, то в «Перехідних та прикінцевих положеннях» нового Основного закону було зазначено, що республіка залишається в складі СФРЮ «до підписання югославськими республіками нового союзного договору або до прийняття Сабором іншого рішення»¹⁰³. Однак водночас було передбачено право хорватської влади в разі «загрози для територіальної цілісності країни чи при порушенні федеральними органами чи іншим суб'єктом федерації рівноправного статусу Хорватії» прийняти рішення про захист суверенітету (проголосити

---

⁹⁹ Мартынова М. Балканский кризис: народы и политика. М.: Старый сад, 1998. С. 171

¹⁰⁰ Kovacevic S., Dajic P. Hronologija jugoslovenske krize 1991-1994. Beograd: Institut za evropskestudije, 1995. S. 56; Јованович А. С. Рат срба и хрвата 1991. Београд: Политика, 1994. С. 39.

¹⁰¹ Конституція Республіки Хорватія. URL: <http://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>

¹⁰² Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstva (31. Ozujak 1991.). Stanovništvo prema narodnosti po naselima. Dokumentacija 881. Godina 1992. Zagreb, 1992. S. 4

¹⁰³ Конституція Республіки Хорватія. URL: <http://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>

незалежність)¹⁰⁴. Було закріплено й інші важливі положення, схвалені раніше – про назву та державну символіку. Особливо чутливим було питання прапора з історичним хорватським гербом та прапором (шаховніца), які нагадували про символіку НДХ і викликали в сербів негативні асоціації (передусім тоді, коли нову символіку ввели в МВС). Отже, хорватська Конституція 1990 р. посилила невдоволення серед сербів республіки, які бажали жити в Югославії та з попереднім статусом. До цього слід додати й випадки побутової дискримінації та насильства щодо сербів¹⁰⁵.

З іншого боку, нова хорватська влада спочатку формально підтримувала перебудову Югославії на конфедеративних засадах як етап на шляху до повного суверенітету. Хорватські історики вказують на цей факт для спростування тези про те, що, мовляв, «хорвати зруйнували Югославію»¹⁰⁶. Проект перебудови Югославії на конфедеративних засадах було розроблено словенською та хорватською сторонами й подано на розгляд у Белград у жовтні 1990 р. До квітня 1991 р. тривали постійні переговори між лідерами 6 югославських республік про майбутній устрій федерації. Сербія й Чорногорія рішуче відкинули цей конфедеративний проект, вважаючи його дезінтеграцією держави. Відповідно до цього проекту Югославія стала б союзом суверенних держав, об'єднаних лише економічними інтересами. До червня 1991 р. ця ідея провалилася остаточно через антагонізм сербсько-чорногорської та хорватсько-словенської позицій¹⁰⁷. Після цього Загреб узяв прямий курс на вихід із Югославії: наступним кроком Хорватії став референдум про незалежність республіки 19 травня 1991 р. За суверенну

---

¹⁰⁴ Там само.

¹⁰⁵ Vrcelj M. Rat za Srpsku Krajinu: 1991-1995. Beograd: Srpsko kulturno drustvo "Zora", 2002. S. 43

¹⁰⁶ Ante Nazor. Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih (Republika Hrvatska i Domovinski rat: pregled političkih i vojnih događaja 1990., 1991.-1995./1998.). Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. S. 58

¹⁰⁷ Wars, divisions, integration. Teaching contemporary Southeast European history: source book for history teachers. Tessaloniki, 2016. P. 43

державу віддали голоси 95 % громадян, але в сербських районах референдум бойкотували¹⁰⁸.

Саме тоді федеральна влада теж робила кроки з реформування Югославії. Так, Президія СФРЮ 3 квітня 1991 р. прийняла концепцію уряду Анте Марковича (хорвата, до речі) про функціонування СФРЮ в перехідний період, яка передбачала прийняття 3 негайних поправок до Конституції, зокрема про проведення вільних виборів до федерального парламенту, та 11 законів, спрямованих на забезпечення життєздатності СФРЮ до прийняття остаточного рішення про майбутній устрій держави¹⁰⁹. А. Маркович наголошував, що його план має підтримку з боку Заходу, у тому числі фінансову, й дивився на югославські перспективи оптимістично. Однак в республіках, зокрема в Хорватії, ці реформи заблокували¹¹⁰. Хорватська влада відмовилася узгоджувати дії з федеральним урядом, що спричинило колапс єдиних правової, фінансової, кредитної систем СФРЮ і припинення функціонування загального югославського ринку. Федеральні й республіканські закони почали один з одним суперечити: резолюція хорватського Сабора 21 лютого 1991 р. передбачала, що на території Хорватії чинними визнавалися ті федеральні нормативні акти, які не суперечили її власному законодавству¹¹¹.

Якою була ситуація в Белграді і яку роль зіграли ЮНА та сербський президент С. Мілошевич в ескалації кризи? Фактично рішення про війну чи мир було в руках таких високопосадовців, як С. Мілошевич, Б. Мікелич (представник Сербії в Президії СФРЮ) та В. Кадієвич (командувач ЮНА). Останній згідно з Конституцією мав підкорюватися Президії, але натомість слухав Б. Мікелича. З іншого боку, відповідальність лежала й на Ф. Туджмані, який зосередив у своїх

---

¹⁰⁸ 19. svibnja - Referendum o hrvatskoj samostalnosti. Vazni datumi iz povijesti saborovanja. URL: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1767&sec=461>

¹⁰⁹ Odlazak Markovića: Bio uvjeren da će dogovorima sačuvati SFRJ. Vecernji list. 28.11.2011. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/odlatak-markovica-bio-uvjeren-da-ce-dogovorima-sacuvati-sfrj-350744>

¹¹⁰ Zečević M. Jugoslavija 1918-1992: Južnoslovenski Državni San i Java. Beograd: Prosveta, 1994. С. 327.

¹¹¹ Hrvatski almanah 1998./99. Zagreb, 1998. S. 88

руках всю повноту влади в Хорватії і готовий був до будь-яких кроків для здобуття незалежності¹¹². Сербське керівництво в особі С. Мілошевича розглядало 2 варіанти дій: досягнення домінування в Югославії або створення Великої Сербії. Зрештою ним було обрано другий варіант – курс на відхід від старої концепції СФРЮ та створення «скороченої Югославії» (об'єднання всіх сербів федерації в одну державу).

На таємному засіданні вищих посадових осіб Сербії й сербських представників у федерації 26 березня 1990 р. було проаналізовано глобальну політичну ситуацію та визначено платформу, яку провадитиме Сербія. Основні її тези були такими: триває процес розпаду СФРЮ, а розпад Союзу комуністів Югославії уже відбувся; республіки одна за одною прийматимуть нові конституції; Сербія відкидає конфедерацію, бо це лише перехідний період до утворення самостійних держав, і залишається в Югославії разом із Чорногорією; Македонію вмовляти залишитися у федерації не планується; БіГ не зможе вижити як окрема держава, тому залишається в «скороченій» Югославії; можливим є конфлікт сербів із владою в республіках, які відділяться¹¹³.

Політичні обставини змусили сербське керівництво маскувати свою платформу, бо верхівка ЮНА далі виступала за стару Югославію на ідеях Тіто, які цілком суперечили тезі про «Велику Сербію». У цьому полягала сутність конфлікту між С. Мілошевичем та проводом ЮНА до літа 1991 р.¹¹⁴

Як уже згадувалося, реформи хорватської влади викликали протест із боку місцевих сербів, який вилився в серпні 1990 р. в Кнінській Країні (регіон із компактним сербським населенням у Північній Далмації) у перші сутички між сербами й хорватською поліцією (так звана революція колод)¹¹⁵. Країнськи серби відмовлялися встановлювати нові хорватські державні символи на адміністративних будівлях, не пускали нову хорватську поліцію до своїх

¹¹² Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990-2000). М.: Русское право/Русский Национальный Фонд, 2001. С. 141

¹¹³ Davor Marijan. Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. S. 54

¹¹⁴ Bilandzic D. Moderna hrvatska povijest S. 761-763

¹¹⁵ Baric N. Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995. Zagreb: Tehnicka knjiga, 2005. S. 129

населених пунктів, озброювалися, блокували колодами дороги та зводили барикади (звідси й термін «революція колод»). Хорватські серби в районах компактного проживання почали формувати свої органи влади та озброюватися¹¹⁶. У поселеннях зі змішаним хорватсько-сербським населенням усе частіше траплялися конфлікти. Перші людські жертви з'явилися навесні 1991 р.: засідка на хорватських поліцейських на Плітвицьких озерах, так званий Кривавий Великдень, у Пакраці та напад на хорватських силовиків у Боровому Селі під Вуковаром¹¹⁷.

Улітку 1991 р. протистояння в Хорватії переростає в бойові дії між хорватськими та сербськими формуваннями¹¹⁸. Республіка Хорватія тим часом активно закупувала зброю за кордоном та сформувала в травні 1991 р. при Міністерстві внутрішніх справ Корпус національної гвардії (хорв. *Zbor Narodne Garde*), а також загони спеціальної поліції. Регулярне хорватське військо (хорв. *Hrvatska Vojska*) з'явилося восени¹¹⁹. У вересні 1991 р. починається війна між хорватськими силами та ЮНА, яка до того невдало намагалася відігравати роль миротворця, розмежовуючи сторони конфлікту, але згодом, ставши сербською за своїм складом та відчувши ворожість з боку хорватів, стала на бік повсталих сербів. Усе це діялося з відома вищого керівництва в Белграді. Частини югославської армії із Сербії переходять хорватський кордон у Східній Славонії – відтак, Соціалістична Республіка Сербія стає безпосередньо втягнута в конфлікт, незважаючи на офіційне заперечення цього С. Мілошевичем. Вище югославське командування провело в Белграді кілька нарад і прийняло послідовно кілька планів операції проти Хорватії – спочатку планувалося блискавичними ударами розсікти республіку на кілька частин та змусити владу в Загребі капітулювати. Таким чином, мала бути відновлена цілісність Югославії. Та згодом унаслідок серйозної мобілізаційної кризи в Сербії та Чорногорії, коли багато людей не

¹¹⁶ Дакић М. Српска Крајина: Историјски темелји и настанак. Книн: Искра, 1994. С. 80-81

¹¹⁷ Marko Veselica. Uskrsnuće Republike Hrvatske od 1990. do Bljeska i Oluje 1995. godine. Zagreb: Graphis, 2005. S. 55

¹¹⁸ Валецкий О. В. Югославская война. М.: Крафт+, 2004. С. 17

¹¹⁹ Radelic Z., Marijan D., Baric N., Bing A. Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski. Zagreb: Skolska knjiga i Institut za povijest, 2006. S. 82

бажало йти воювати за не до кінця зрозумілі цілі в сусідній республіці, верховний командувач ЮНА Велько Кадієвич затвердив скорочений план, згідно з яким федеральна армія мала лише зайняти й узяти під свій захист ті частини Хорватії, що були населені переважно сербами¹²⁰. У серпні 1991 р. розпочалася знаменита битва за Вуковар – невелике місто на березі Дунаю на самому кордоні із Сербією – один із ключових епізодів війни в Хорватії. Під час битви частини ЮНА тримали місто в облозі, тотально обстрілюючи його з серпня по 18 листопада, доки на взяла штурмом. Ця кривава битва з військового погляду на цю проблему була для ЮНА безглуздою втратою ресурсів і часу¹²¹. По всій Хорватії місцеве населення та хорватські збройні формування одразу розпочали блокаду та облогу казарм ЮНА. Деякі з них було швидко захоплено – так до рук хорватських формувань потрапила значна частина військової техніки, озброєння та боєприпасів, яких для загребської влади якраз і не вистачало¹²².

Окрім бойових дій у Східній Славонії, ЮНА разом із місцевими сербськими повстанцями вела наступальні дії в Західній Славонії та в Південній Далмації. Ціллю ЮНА було й знамените історичне місто Дубровник: воно потрапило в облогу й зазнавало регулярних обстрілів із навколишніх гористих теренів Південної Далмації. Меншу інтенсивність мали бойові дії в гірських районах Кордуна, Банії, Ліки та Північної Далмації¹²³. Загалом, бойові дії на всіх цих теренах тривали до кінця грудня 1991 р. – підписання Сараєвського перемир'я 2 січня 1992 р. зупинило війну між ЮНА та Хорватією¹²⁴. Питання керівництва ЮНА в цьому конфлікті є досить складним, оскільки в Белграді існувало кілька центрів впливу з різними поглядами (С. Мілошевич та армійська верхівка).

Варто зазначити, що сьогодні існують досить аргументовані теорії про «змову» Ф. Туджмана та С. Мілошевича, які хотіли шляхом «погодженої війни» поділити між Сербією та Хорватією Боснію і Герцеговину, а також здійснити

¹²⁰ Кадієвич В. Контрудар (Мой взгляд на распад Югославии). М.: МИД, 2007. С. 95

¹²¹ Davor Marijan. Domovinski rat. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 102-104

¹²² Davor Marijan. Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države / Davor Marijan. – Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. S. 187

¹²³ Качич Х. Хорватський прорив. К.:Темпора, 2012. С. 309-311

¹²⁴ Davor Marijan. Domovinski rat. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 99

обмін населенням: Ф. Туджман таким чином міг позбутися сербів, а С. Мілошевич міг би заселити хорватських сербів на території Косова, де етнічну більшість складали албанці. Тенденція звинувачувати С. Мілошевича в подальшій поразці повсталих сербів Хорватії та падінні Республіки Сербська Країна виразно проявляється в авторів-вихідців із цієї самопроголошеної республіки¹²⁵. У Сербії 2011 р. навіть було випущено двосерійний документальний фільм «Dogovoreni rat» (укр. Домовлена війна), для якого інтерв'ю дали багато хто з відомих хорватських, сербських та боснійських політиків 90-х рр. Не бажаючи робити категоричні судження щодо даних теорій змови, слід все-таки зазначити, що раціональне підґрунтя для таких оцінок існує. Фактом є те, що за період 1990-1995 рр. між С. Мілошевичем та Ф. Туджманом відбулося 48 зустрічей (в основному, приватних), найвідоміша з яких пройшла в Караджорджево 25 березня 1991 р. Обидва президенти обговорювали можливості територіального розмежування між Хорватією та Югославією, між сербським та хорватським народами. На цій зустрічі, за твердженням багатьох політиків-сучасників, Ф. Туджман і С. Мілошевич обговорювали варіанти поділу БіГ, а голова хорватського МЗС Хрвоє Шарінич 1991-1995 рр. 11 разів був у Белграді на таємних переговорах із С. Мілошевичем¹²⁶. Хорватський історик Іво Банац говорить, що угода між С. Мілошевичем і Ф. Туджманом у Караджорджево була «можливо останнім кроком у напрямку поділу між сербською та хорватською націями», про який згадував Ф. Туджман у своїй книзі «Bespuća povijesne»¹²⁷. Інші джерела говорять, що хорватський президент хотів саме війни, яка би привела до незалежності Хорватії, а в ідеалі – до створення моноетнічної хорватської держави¹²⁸.

---

¹²⁵ Sekulic M. Knin je pao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2001. С. 288-289

¹²⁶ Tuđman, Milošević: Dogovoreni rat? (prvi deo). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=K38-YhyopCU>

¹²⁷ Franjo Tuđman: Bespuća povijesne zbiljnosti - rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990. S. 348-350; Ivo Banac. Raspad Jugoslavije. Esej o nacionalizmu i nacionalnim sukobima. Zagreb: Durieux, 2001. S. 73

¹²⁸ Marcus Tanner. Hrvatska – država stvorena u ratu. S engleskog prevela Daša Drndić. Zagreb: Barbat: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1999. S. 67.

Критично важливим у цей період для Загреба був дипломатичний фронт – пошук міжнародної підтримки. Визнання Хорватії одразу могло би зупинити військові дії, перевівши хорватсько-сербський конфлікт за стіл переговорів. Коли хорватські військові вели боротьбу проти ЮНА та сербських повстанців, хорватська дипломатія намагалася схилити на свій бік симпатії впливових держав та міжнародних організацій. Загалом, міжнародна ситуація на початку югославської кризи не сприяла реалізації хорватських державницьких прагнень. Політика західних країн та США щодо Югославії до початку війни в 1991 р. полягала в бажанні зберегти єдину Югославію (реформовану й демократичну) з правом кожної республіки на самовизначення, передбаченого Конституцією СФРЮ 1974 р. (консенсус республік із повагою до чинних кордонів між ними). Ця політика об'єктивно сприяла конфліктам, бо давала рівні права і прихильникам збереження Югославії, і тим, хто прагнув відділення¹²⁹. Справа в тім, що повоєнна соціалістична Югославія на чолі з Й. Тіто, будучи засновником «руху неприєднання» та тримаючись нейтралітету в холодній війні, користувалась прихильністю та привілеями з боку західних країн. Значну частину арсеналу ЮНА до 80-х рр. складали американські зразки озброєнь, що постачались Белграду 1951-1958 рр. Економічна допомога західних країн теж відіграла суттєву роль в економічному підйомі Югославії 60-70 рр. ХХ ст. та досягненню значно кращого ніж в інших соціалістичних країнах рівня життя¹³⁰. За цю зручну позицію СФРЮ мала завдячувати передусім геополітичній ситуації у світі після 1945 р., а саме: холодній війні й біполярності¹³¹. Для Заходу СФРЮ була чинником нестабільності всередині соцтабору, бо становила приклад соціалістичної, проте незалежної від Москви країни. А для СРСР Югославія була хоч і не сателітом, але дружньою країною. Відтак, до 1991 р. Захід мав переважно позитивне уявлення про Югославію, а більшість його країн, зокрема США, не

---

¹²⁹ Dušan Bilandžić. *Moderna hrvatska povijest*. Zagreb, 1999. S. 769

¹³⁰ Sabrina P. Ramet. *Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005*. S engleskoga prevele Vesna Racković i Mirjana Valent. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009. S. 578-579

¹³¹ Zdenko Radelić. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006. S. 602

співчували хорватській незалежності¹³². На позицію США впливав і страх, що розпад СФРЮ створить небезпечний прецедент для СРСР. Вашингтон на початку 1990-х рр. не був зацікавлений балканським регіоном взагалі: 1991 р. коаліція на чолі з США саме проводила операцію «Буря в пустелі» проти Іраку. Під час візиту в Белград 21 червня 1991 р. державний секретар США Д. Бейкер дав союзним та республіканським урядовцям зрозуміти, що Вашингтон за збереження федерації¹³³.

Безсумнівні симпатії до Хорватії та Словенії на Заході відчували лише ФРН, Австрія й Ватикан. Щодо Австрії та ФРН, то особисто значну підтримку Хорватії й Словенії надавали глава австрійського МЗС Алоїз Мок та його німецький колега Ганс-Дітріх Геншер. Деякі дослідники стверджують, що особлива позиція Німеччини й Австрії була пов'язана насамперед із бажанням цих держав підняти свій престиж і вплив на міжнародній арені. Австрія ж була історично, культурно та економічно пов'язана зі Словенією та Хорватією. Самі австрійські та німецькі політики, як той самий А. Мок, пояснювали свою позицію «відданістю ідеям захисту прав людини і прав націй на самовизначення» та бажанням не допустити насильства, відкидаючи корисні чи політичні мотиви¹³⁴.

Європейське Співтовариство від перших повідомлень про загиблих у Хорватії навесні 1991 р. до проголошення незалежності Республікою Хорватія вважало, що питання конституційного характеру мусять вирішуватись шляхом переговорів між усіма сторонами всередині СФРЮ¹³⁵. Європейська «дванадцятка» розглядала можливість визнання окремих югославських республік виключно за

---

¹³² Europeans warns on Yugoslav split. Режи доступу: <http://www.nytimes.com/1991/06/26/world/europeans-warn-on-yugoslav-split.html?ref=Croatia>; Zimmerman W. Izvori jedne katastrofe. Prevodsaengleskog / W. Zimmerman. Zagreb: Znanje, 1996. 312 s.

¹³³ Pavlicevic A. Povijest Hrvatske. Zagreb, 2000. S. 223

¹³⁴ Alois Mock. Dossier Balkan i Hrvatska: ratna agresija u bivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost. Priredio Herbert Vytiska; preveo s njemačkoga Srećko Lipovčan. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institute za povijest, 1998. S. 68

¹³⁵ Пэ О. Процесс международного признания бывших югославских республик – опасный прецедент для многонациональных государств. *Этнические и региональные конфликты в Евразии. Том 3: Международный опыт разрешения этнических конфликтов*. М, 1997. URL: http://poli.vub.ac.be/publi/orderbooks/europeanization_and_conflict_resolution_r.html (Дата звернення 05.11.2017).

умови, що вона буде результатом згоди всіх сторін. Це відповідало курсу, обраному 20 червня 1991 р. міністрами закордонних справ країн-членів ЄС, які висловились за «єдність і територіальну цілісність Югославії на основі мирного врегулювання поточної кризи»¹³⁶. Така позиція Західної Європи була вираженням поглядів керівництва Великої Британії та Франції, які дружньо ставилось до Белграда. Знаючи це, глава МЗС СФРЮ Будимир Лончар на засіданні ОБСЄ 19 червня 1991 р. наголошував, що розпад Югославії «може викликати ланцюгову реакцію по всій Європі і породити низку нових міжетнічних конфліктів»¹³⁷. Першим офіційним вираженням позиції ЄС щодо самостійницьких прагнень Хорватії стала заява його очільник Жака Сантера 7 квітня 1991 р., у якій йшлося про те, що «ЄС зобов'язаний оберігати цілісність Югославії», а окремі республіки «не повинні плекати жодних ілюзій щодо можливості входження в Європу»¹³⁸.

Переломною датою на хорватському шляху до незалежності стало 25 червня 1991 р., коли Хорватія й Словенія в односторонньому порядку проголосили свою незалежність¹³⁹. Союзний уряд наступного дня визнав це рішення республік незаконними, а Президія СФРЮ віддала наказ командуванню ЮНА взяти під контроль зовнішні кордони Словенії¹⁴⁰. Запити Любляни й Загреба про міжнародне визнання було проігноровано. Через декілька днів після початку бойових дій у Словенії («Десятиденна війна») ЄС активізує діяльність із припинення насильства й нормалізації ситуації в СФРЮ: 30 червня 1991 р. «трійка» міністрів зовнішніх справ ЄС пропонує негайні переговори про визначення майбутнього Югославії¹⁴¹. Влада СФРЮ запросила «трійку» ЄС на перемовини на Бріюни (острови в Адріатичному морі). Результатом перемовин

¹³⁶ Качич Х. Хорватський прорив / Х. Качич. К.: Темпора, 2012. С. 262

¹³⁷ Josip Glaurdić. Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije. Zagreb: MATE d.o.o., 2011. S. 122

¹³⁸ Mario Nobilo. Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990-1997. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000. S. 74

¹³⁹ Декларація про проголошення суверенної і незалежної Республіки Хорватія від 25.06.1991 р. URL: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=15680>

¹⁴⁰ Яровий В. І. Історія західних та південних слов'ян у XX ст.: Курс лекцій: Навч. посібник. К.: Либідь, 1996. С. 403-404; Гуськова Е. История Югославского кризиса. М.: Русское право, 2001. С. 123.

¹⁴¹ Мартынова М. Балканский кризис: народы и политика. М.: Старый сад, 1998. С. 210

між представниками ЄС, хорватським президентом Ф. Туджманом, словенський президентом М. Кучаном та представником Сербії Б. Йовичем стало підписання 7 липня Бріюньської декларації¹⁴². Відповідно до декларації Хорватія і Словенія погодилися відкласти рішення про незалежність на 3 місяці. У декларації також наголошувалося, що «народи Югославії – єдині, хто може вирішувати своє власне майбутнє», що переговори про всі аспекти майбутнього Югославії мають розпочатися негайно на основі принципів, закріплених у Заключному документі з Хельсінкської наради та Паризької хартії про нову Європу, що Президія СФРЮ має всю повну владу в федерації та що всі сторони утримаються від будь-яких односторонніх кроків, особливо силових. Також тоді було створено Моніторингову місію ЄС із завданням спостерігати за розвитком ситуації в Югославії – спочатку в Словенії, а згодом і в Хорватії¹⁴³. Очільник ЄС Жак Поос пояснив, що допомога з боку цієї організації залежить від стабільності югославських союзних інститутів. За словами тогочасного американського посла в СФРЮ У. Ціммермана, ЄС пообіцяла Белграду допомогу сумою в 4 млрд. доларів у разі збереження федерації¹⁴⁴.

Поступово члени ЄС усе глибше сперечалися з югославського питання. З одного боку, ЄС хотів зберегти демократичну Югославію з ринковою економікою та надавав підтримку союзному прем'єру А. Марковичу. Однак ФРН відверто стала на бік Хорватії і Словенії. З іншого боку, Велика Британія та Франція були рішуче проти хорватської незалежності. Особливо Лондон, який через Міжнародну конференцію в Гаазі та її очільника лорда П. Каррінгтона намагався керувати кризою. Можна стверджувати, що ЄС зустрів кризу в СФРЮ непередбаченим. Улітку 1991 р. європейські посередники й переговорники мали, на думку голови хорватського МЗС Х. Шарінича, лиш одну ціль – припинити конфлікт у Югославії в самому його зародку. Відтак, західні дипломати (насамперед «трійка» міністрів ЄС – Д. де Міхеліс, Г. ван дер Брук та Ж. Поос),

---

¹⁴² Mirko Valentić: Rat protiv Hrvatske 1991.-1995. Zagreb, 2010. S. 144

¹⁴³ Brijunska deklaracija. URL: https://hr.wikisource.org/wiki/Brijunska_deklaracija

¹⁴⁴ Mario Nobile. Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990-1997. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000. S. 76

котрі прибули до Белграда з початком війни в Словенії, були готові на максимальні компроміси. С. Мілошевич це усвідомлював і на переговорах постійно намагався показувати себе перед ними в ролі миротворця¹⁴⁵. Під час ескалації в Хорватії С. Мілошевич постійно наголошував перед європейськими дипломатами, що не має впливу на ЮНА і що в Хорватії триває опір сербського населення «відновленому усташству» (західні дипломати певний час вірили йому)¹⁴⁶.

Наприкінці літа 1991 р. «трійку» міністрів ЄС було замінено спеціальною міжнародною структурою – Конференцією ЄС щодо Югославії (у серпні 1992 р. отримала назву Міжнародна конференція з колишньої Югославії або МККЮ). У її складі об'єдналися представники ООН, ЄС, ОБСЄ та Організації ісламської конференції. Очолили Конференцію Сайрус Венс (представник Генерального Секретаря ООН) та лорд Каррінгтон (представник Великої Британії, яка головує в ЄС). Робота конференції розпочалася 7 вересня 1991 р. у Женеві (Швейцарії). До жовтня 1991 р. до її повноважень входила підготовка рекомендацій про конституційний устрій майбутньої Югославії¹⁴⁷. Важливим рішенням Конференції стало створення Арбітражної комісії (комісії Бадінтера) для вирішення кризи в СФРЮ¹⁴⁸. Під час роботи Конференції хорватська дипломатія завдяки рішучості, наполегливості та німецькій і австрійській допомозі змогла схилити західні держави на свій бік й довести необхідність міжнародного визнання незалежності Хорватії.

Важливим моментом стало прийняття в Брюсселі 27 серпня 1991 р. «Декларації про Югославію»¹⁴⁹. У ній ЄС висловив «стурбованість» з приводу зростання насильства в Хорватії і несприйняття силових змін кордонів між

¹⁴⁵ Mate Granic. Vanjski poslovi. Izakulisapolitike. Zagreb: Algoritam, 2005. S. 73

¹⁴⁶ Vladimir Đuro Degan. Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002. S. 227

¹⁴⁷ David Owen. Balkanska odiseja / Prevele s engleskoga Kolinda Grabar... et. al. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institute za povijest, 1998. S. 114-115

¹⁴⁸ Radelic Z., Marijan D., Baric N., Bing A. Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat. Zagreb: Skolska knjiga ш Institut za povijest, 2006. S. 290

¹⁴⁹ Declaration on Yugoslavia adopted at EPC extraordinary ministerial meeting. Brussels, 27 August 1991. URL: <https://ru.scribd.com/document/245419842/EZ-27-August-1991>

югославськими республіками, а від Президії СФРЮ вимагало припинити застосування ЮНА в Хорватії. Згодом, 25 вересня 1991 р., Рада Безпеки ООН ухвалила першу резолюцію (Резолюція 713) щодо ситуації в СФРЮ, яка вимагала припинення конфлікту та продовження переговорів під егідою ЄС. Також вона ввела ембарго на ввезення зброї та військового спорядження до Югославії (діяло до 1996 р). Ембарго фактично відповідало інтересам сербсько-югославської сторони, адже ЮНА й так мала великі запаси зброї¹⁵⁰. А ось її противник, хорватська армія, відчувала дефіцит і тому мусила купувати озброєння нелегальними шляхами.

З огляду на несприятливу міжнародну обстановку хорватська дипломатія досягла до кінця 1991 р. вагомих успіхів. Детальну картину цього подає у своїх мемуарах Х. Качич – хорватський юрист, спортсмен, політик і дипломат, зокрема він сам активно зустрічався й листувався з впливовими німецькими й англійським політиками, переконуючи підтримати хорватську боротьбу за незалежність. У цій діяльності йому допомагало те, що він був досвідченим та широко знаним експертом із морського права та в минулому відомим спортсменом¹⁵¹. Помітний внесок у боротьбу за незалежність Хорватії на дипломатичному фронті зробила й хорватська діаспора, особливо в Німеччині, США, Канаді й Австралії. У США хорватські прагнення підтримували такі американські політики, як Роберт Дол і Клайборн Пелл: використовуючи свій авторитет і критикуючи офіційну позицію американської влади, вони вплинули на зміну США свого ставлення до сторін конфлікту в Югославії¹⁵². Водночас активізувалось і сербське лобі в США, де, зокрема в Чикаго, ще від початку ХХ ст. існувала потужна сербська діаспора.

Зростанню симпатій західного світу до хорватської боротьби за незалежність восени 1991 р. посприяли агресивні, часто безглузді й деструктивні дії ЮНА, зокрема згадані вже облога й обстріли старовинного міста Дубровник із численними історико-культурними пам'ятками на Адриатичному узбережжі та

---

¹⁵⁰ United Nations Security Council Resolution 713. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/713>

¹⁵¹ Качич Х. Хорватський прорив. Київ: Темпора, 2012. С. 391-394

¹⁵² Там само. С. 376

кривава битва за Вуковар (телевізійні кадри з місць боїв, особливо зі зруйнованого вщент Вуковара, шокували західних глядачів). ЮНА, ставши майже цілком сербським військом, катастрофічно себе дискредитувала¹⁵³. Дубровник неодноразово відвідували міжнародні делегації, які особисто змогли оцінити ситуацію в обложеному місті та наслідки обстрілів (зокрема варто згадати візит до міста міжнародного гуманітарного конвою в жовтні 1991р.)¹⁵⁴. Отже, хорвати змогли показати себе світові як жертви агресії.

Під час Гаазької мирної конференції не вдалося досягти реального перемир'я. Після чергових спроб порозумітися в Женеві 23 листопада С. Мілошевич, Ф. Туджман і В. Кадієвич у присутності лорда Каррінгтона домовилися про припинення бойових дій та висловили згоду на введення в Хорватію миротворчих сил. Натомість Белград зобов'язався вивести ЮНА із цієї республіки¹⁵⁵.

У цих умовах знову дійшло до розходження в поглядах між країнами ЄС: на засіданні Ради Європи у Венеції 14-15 вересня 1991 р. Німеччина, Австрія й Італія виступали за визнання Словенії і Хорватії, а 18 вересня державний секретар Ватикану А. Согоно заявив очільнику німецького МЗС Г.-Д. Геншеру про запуск процедури визнання обох республік, яку одразу підтримає Польща (батьківщина Папи Івана-Павла II). Зі свого боку Франція і Велика Британія і надалі із цим не погоджувалися¹⁵⁶. Слід підкреслили, що Ватикан із самого початку югославської кризи посів послідовну прохорватську позицію, не виступаючи при цьому проти збереження югославської федерації чи ж конфедерації в теорії. Апостольська

---

¹⁵³ Месич С. Как развалилась Югославия. М.: Альпина Пабlishер, 2013. С. 278-279; Качич Х. Хорватський прорив. Київ: Темпора, 2012. С. 314

¹⁵⁴ Peace Flotilla Due to Dock in Dubrovnik : Yugoslavia: Officials are trying to break the federal navy's monthlong blockade of the Croatian port. URL: http://articles.latimes.com/1991-10-31/news/mn-995_1_croatian-radio

¹⁵⁵ Jugoslav rivals sing a cease-fire. URL: <https://www.nytimes.com/1991/11/24/world/yugoslav-rivals-sign-a-cease-fire.html>

¹⁵⁶ Josip Glaurdić. Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije. Zagreb: MATE d.o.o., 2011. S. 102-103; Jugoslavija podijelila EZ. Oslobođenje.12.09.1991. S. 2

столиця прагнула не допустити насильства, та коли війна в Хорватії вже розпочалась, то закликала до негайного визнання цієї республіки¹⁵⁷.

У той самий час, коли Хорватія переживала наступ ЮНА, С. Месич, формально будучи й далі головою Президії СФРЮ, перебував у Загребі й переховувався від ударів югославської авіації, якою формально командував. С. Месич очолив Президію СФРЮ відповідно до принципу ротації між представниками усіх республік 15 травня 1991 р., проте представник Сербії в Президії Б. Йович висловив протест і вимагав голосування щодо кандидатури С. Месича. Представники Сербії та її провінцій Воєводини й Косова проголосувало проти, а Чорногорія утрималась. Хорватські історики трактують цей інцидент як фактичний початок розпаду Югославії та втілення в життя «великосербської» політики¹⁵⁸. Проте Президію С. Месич таки очолив 1 липня 1991 р. після тиску міжнародної спільноти. Щоправда він припинив відвідувати Белград із серпня 1991 р. через бойові дії, а з 8 жовтня Президія СФРЮ остаточно припинила існування. Формально С. Месич пішов у відставку 15 грудня 1991 р.: тоді Сабор звільнив його з посади голови президії СФРЮ. С. Месич прокоментував це так: «На мою думку, я виконав своє завдання – Югославії більше не існує»¹⁵⁹.

Через закінчення 3-місячного мораторію на проголошення незалежності, обумовленого Бріонською декларацією, Сабор Хорватії 8 жовтня 1991 р. розірвав усі державно-правові зв'язки зі СФРЮ та скасував легітимність усіх органів влади колишньої федерації, а також визнав право на незалежність усіх інших югославських республік¹⁶⁰. Відтоді Хорватія могла повернутися до Югославії виключно шляхом військового розгрому. Загребу залишалося закріпити свій

---

¹⁵⁷ Hrvatska je jedina iznimka u povijesti Vatikana. Nikada prije, a ni poslije nije priznao neku drzavu prije zapadnih sila. Jutarnji list. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/hrvatska-je-jedina-iznimka-u-povijesti-vatikana-nikada-prije-a-ni-poslije-nije-priznao-neku-drzavu-prije-zapadnih-velesila/5506815/>

¹⁵⁸ Davor Marijan. Domovinski rat. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 36

¹⁵⁹ Месич С. Как развалилась Югославия. М.: Альпина Паблишер, 2013. С. 302

¹⁶⁰ Odluka Sabora Republike Hrvatske o raskidu državno-pravne sveze s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ (8. listopada 1991.) URL: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=15019>

суверенітет юридично: за допомогою міжнародного визнання (і зупинити наступ ЮНА в цей спосіб)¹⁶¹. Враховуючи цей крок Загреба, а також те, що жодне перемир'я не працювало на практиці, Міжнародна конференція щодо Югославії 18 жовтня 1991 р. змінила позицію та визнала право кожної республіки СФРЮ на незалежність. Арбітражна комісія ЄС на чолі з Робертом Бадінтером (на основі аналізу конституції СФРЮ 1974 р.) офіційно визнала, що «Югославія знаходиться в процесі дезінтеграції»¹⁶². А відтак, 23 листопада 1991 р. Хорватія, Словенія, Македонія та БіГ звернулися до ЄС із проханням про визнання їхньої незалежності¹⁶³. Таким чином, у грудні 1991 р. питання про міжнародне визнання Республіки Хорватія впритул наблизилось до свого успішного вирішення, адже досі, незважаючи на конфлікт інтересів усередині ЄС, верх узяла німецька позиція. Попри стриману позицію й прохання уповільнити процес визнання Хорватії та Словенії з боку лорда Каррінгтона, Генсека ООН Переса де Куельяра і навіть президента США Джорджа Буша (той і надалі виявляв слабкий інтерес до югославських подій, делегуючи вирішення кризи ЄС), глави МЗС ФРН, Австрії, Бельгії та Данії активно наполягали на визнанні. Французькі, англійські та італійські міністри закордонних справ зайняли нейтральну позицію.

До 17 грудня 1991 р., після цих дипломатичних потуг та згаданих висновків комісії Бадінтера, країни ЄС погодилися визнати Хорватію й Словенію, а також інші югославські республіки, які цього забажають¹⁶⁴. Усі республіки СФРЮ, крім Сербії і Чорногорії, підтримали таке рішення ЄС (С. Мілошевич заявив, що не визнає його, бо воно «ліквідує Югославію як державу, що існує вже 70 років»)¹⁶⁵. Від цього моменту ЄС почав ставитися до республік Югославії як, по суті, суб'єктів міжнародного права, але критерієм для визнання югославських

¹⁶¹ Кадиевич В. Контрудар (Мой взгляд на распад Югославии). М.: МИД, 2007. С. 125

¹⁶² Davor Marijan. Domovinski rat. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 143

¹⁶³ Josip Glaurdić. Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije. Zagreb: MATE d.o.o., 2011. S. 101

¹⁶⁴ Mate Granic. Vanjski poslovi. Iza kulisa politike. Zagreb: Algoritam, 2005. S. 84

¹⁶⁵ Пэ О. Процессмеждународного признания бывших югославских республик – опасный прецедент для многонациональных государств. *Этнические и региональные конфликты в Евразии. Том 3: Международный опыт разрешения этнических конфликтов*. М, 1997. URL: http://poli.vub.ac.be/publi/orderbooks/europeanization_and_conflict_resolution_r.html

республік стало дотримання ряду умов, насамперед захист прав людини та національних меншин. Для Хорватії це означало захист прав сербського населення. Хорватський Сабор проголосував за Конституційний закон про права людини і свободи етнічних та національних спільнот і меншин, а комісія Бадінтера, незважаючи на низку зауважень, загалом оцінила його позитивно¹⁶⁶.

23 грудня ФРН офіційно оголосила про визнання Словенії та Хорватії. Греція наклала вето на визнання Македонії. Любляна та Загреб одразу визнали одне одного. Цікаво, що першою державою-членом ООН, яка визнала Хорватію, була Україна (11 грудня), яка сама щойно стала самостійною. У грудні Республіку Хорватія визнали Ісландія, Литва, Латвія та Естонія¹⁶⁷. Більшість країн-членів ЄС визнала суверенітет Хорватії 15 січня 1992 р. Ватикан зробив це трохи раніше – 13 січня. Естафету підхопили інші держави світу, а саме: за кілька місяців хорватську незалежність визнали 50 країн, а до кінця 1992 р. Хорватію визнали більше 100 держав світу. Зрештою, 22 травня 1992 р. Хорватія стала членом ООН¹⁶⁸. Таким чином, у січні 1992 р. СФРЮ припинила існування і фактично, й формально. Керівництво Сербії та Чорногорії змушене було 27 квітня 1992 р. створити нову Союзну Республіку Югославія (СРЮ).

Зрештою, 2 січня 1992 р. досягли успіху мирні переговори: хорватська сторона та ЮНА уклали в Сараєві угоду про остаточне припинення вогню та виведення частин ЮНА з Хорватії, яке завершилося до вересня-жовтня того самого року¹⁶⁹. Після визнання світом суверенної Республіки Хорватія в ООН гостро постало питання ефективного вирішення конфлікту на території цієї країни та недопущення гуманітарної катастрофи. Із цією метою за обоюсторонньою згодою сербської та хорватської сторін ООН вирішила відправити в Хорватію на лінію

---

¹⁶⁶ Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995. Volume I. Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002-2003. P. 106

¹⁶⁷ Качич Х. Хорватський прорив. Київ: Темпора, 2012. С. 447

¹⁶⁸ Dušan Bilandžić. Moderna hrvatska povijest. Zagreb, 1999. S. 773

¹⁶⁹ Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995. Volume I. Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002-2003. P. 108; Sporazum o povlacenju agresora iz Dubrovnika 24.09.1991. Hrvatski Drzavni Arhiv. F1620 – Hrvatski ured pri promatrackoj misiji EZ. Kutija 32.

хорватсько-сербського розмежування миротворчий контингент. Місію UNPROFOR (United Nations Protection Forces) було створено 21 лютого 1992 р. Резолюцією РБ ООН № 743¹⁷⁰. Місія ґрунтувалася на плані С. Венца, розробленому в листопаді 1991 р., що передбачав розмежування супротивних сторін, демілітаризацію, повернення біженців та поступове відновлення атмосфери безпеки й довіри між сербами і хорватами. Хорватія розглядала цю місію як засіб повернення окупованих територій, а повсталі серби – як міжнародну гарантію своєї незалежності й відокремлення від Хорватії¹⁷¹.

Отже, Хорватія завдяки міжнародному визнанню, процес здобуття якого був складним і довгим через скептичну позицію більшості західних держав та встановленню з 2 січня 1992 р. перемир'я, отримала вкрай цінний час на розбудову свого державного апарату, збройних сил та отримання іноземної допомоги. Вчасне визнання суверенітету Хорватії міжнародною спільнотою фактично врятувало її від розгрому і дало Загребу відчутний результат уже через кілька років.

2.2. Боротьба Хорватії за відновлення територіальної цілісності (1992-1995 рр.)

Після підписання перемир'я з ЮНА, яка зобов'язалась покинути хорватську територію, прибуття миротворців ООН та міжнародного визнання Республіка Хорватія досягла своєї першої й фундаментальної цілі – стала суб'єктом міжнародних відносин, розірвавши стосунки з Югославією. Припинення бойових дій дало Загребу час і можливість для державного і військового будівництва, а також для формування та втілення власної зовнішньополітичної доктрини. Від 1992 р. ключовою зовнішньополітичною та внутрішньополітичною ціллю Хорватії стало відновлення своєї територіальної цілісності в межах визнаних міжнародною спільнотою кордонів, тобто старих кордонів Соціалістичної Республіки Хорватія.

---

¹⁷⁰ UN Resolution 743. URL: [https://undocs.org/S/RES/743\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/743(1992))

¹⁷¹ The Vance plan. URL: <https://web.archive.org/web/20130521223325/http://sca.lib.liv.ac.uk/collections/owen/boda/vanc1.pdf>

Це означало вирішення проблеми із самопроголошеним державним утворенням повсталих хорватських сербів – Республікою Сербська Країна, яка проголосила свою незалежність 19 грудня 1991 р. і зайняла майже 30 % території Хорватії: Кнінську Країну, більшість Північної Далмації та Ліки, Кордун, Бановіну, Західну Славонію, Східну Славонію, Баранью та Західний Срем¹⁷². Ситуацію ускладнювало те, що разом із виходом із цих районів частин ЮНА на лінії розмежування між хорватськими урядовими силами та сербськими формуваннями стали миротворці з місії UNPROFOR, при цьому офіційний Загреб не мав контролю над своїм державним кордоном у зайнятих сербами регіонах¹⁷³.

Період із січня 1992 р. по серпень 1995 р. можна описати як стан «замороженого» конфлікту або «дивної війни». Водночас хорватська влада неодноразово намагалася вирішити питання територіальної цілісності країни дипломатичними методами за активної участі міжнародних посередників – усі мирні ініціативи все-таки провалилися переважно через упертість та непоступливість сербської сторони. Також у згаданий період хорватські військові та поліцейські провели кілька невеликих, проте важливих і ефективних операцій проти РСК.

Украй важливим чинником, що впливав на розвиток подій у Хорватії, став повномасштабний збройний конфлікт у сусідній Боснії і Герцеговині, що розпочався 4 квітня 1992 р. При цьому місцеві хорвати за підтримки Загреба проголосили своє власне державне утворення, а регулярну хорватську армію було прямо втягнуто в бойові дії проти сербів, потім проти боснійських мусульман і, зрештою, проти сербів у союзі з мусульманами. Відповідним чином фактична участь Республіки Хорватія у війні в БіГ серйозно ускладнила її міжнародну позицію, а особливо запеклий характер цієї війни відсунув питання

---

¹⁷² Miroslav Međimorec. Opće vojno-političko stanje nakon sarajevskog primirja. *National security and the future*. 2003. Vol.4, br. 1-4. S. 27-32

¹⁷³ Ante Nazor. Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih (Republika Hrvatska i Domovinski rat: pregled političkih i vojnih događaja 1990., 1991.-1995./1998.). Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. S. 188-189

територіальної цілісності Хорватії та замороженого конфлікту на її теренах в очах західних посередників на другий план¹⁷⁴.

Отже, одразу зазначивши, що питання хорватських відносин із Заходом та участі Хорватії у війні в Боснії і Герцеговині розглядаються в окремому розділі, проаналізуємо діяльність Хорватії з відновлення своєї територіальної цілісності в період від міжнародного визнання цієї республіки в січні 1992 р. до повного розгрому хорватськими силами Республіки Сербська Країна під час операції «Буря» в серпні 1995 р.

Досить чітко та ясно описує цілі зовнішньополітичної доктрини Хорватії та її першочергові державницькі інтереси в перші роки незалежності республіки Радован Вукадінович, відомий хорватський експерт із міжнародних відносин, у своїй статті про зовнішню політику Хорватії, що вийшла друком 1993 р.

Розглядаючи основні параметри хорватської зовнішньої політики, автор вказує на необхідність однакового, рівномірного розвитку добросусідських відносин Загреба і з країнами, які донедавна були в складі СФРЮ, і з тими, які вже давно стали самостійні. Автор підкреслює особливу потребу в ефективній розбудові відносин із великими світовими державами, передусім із США, в розвитку двосторонніх відносин із позаблоковими країнами Європи й Азії. Одна з ключових цілей хорватської дипломатії, на думку Р. Вукадіновича, – це орієнтація на Європу через господарську й політичну інтеграцію, а також співпрацю в безпековій сфері¹⁷⁵.

Окрема увага, згідно з Р. Вукадіновичем, мала би бути спрямована хорватською владою на зближення з НАТО як найбільш надійним механізмом, що може реально захистити безпеку Хорватії. Очевидно, що в умовах воєнного часу питання членства у військово-політичному блоці, який би створив надійний захист від будь-яких форм збройної агресії, було ключовим для Загреба, та, з

---

¹⁷⁴ Ivo Goldstein. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2013. S. 515

¹⁷⁵ Radovan Vukadinović. *Vanjska politika Republike Hrvatske. Politicka misao*. 1993. Vol. 30, No. 3. S. 122-123

іншого боку, під час незавершеної війни не могло йтися про вступ Хорватії до НАТО.

Водночас, що цілком логічно, стратегічною метою Загреба було членство в Європейському Співтоваристві, яке зі вступом у дію з 1 січня 1993 р. Маастрихтської угоди набуло сучасного вигляду як політично-економічний пан'європейський інтеграційний проєкт під назвою Європейський Союз¹⁷⁶. У внутрішній сфері, на думку Р. Вукадіновича, Республіка Хорватія мала зробити своїм безумовним пріоритетом демократичний розвиток, верховенство права та побудову вільного ринку, що й забезпечило би надійні позиції та позитивну репутацію Загреба, а відтак, успішний поступ на міжнародній арені¹⁷⁷.

1992 р. Хорватія опинилася в ролі однієї з 20 нових посткомуністичних держав Центральної та Південно-Східної Європи. Через це в дипломатичній сфері Загреб абсолютно втратив колишній ореол так званої глобальної югославської політики, яка була пов'язана зі створеним за ініціативою Й. Тіто «Рухом неприєднання» (що відстоював позиції нейтралітету та позаблоковості в умовах холодної війни.) Відтак, молода хорватська держава мала фактично з нуля будувати свою позицію у світі та ще й в умовах невирішеного конфлікту, відсутності контролю над майже 30 % власної території та щоденної загрози поновлення активних бойових дій із сербами.

Саме тоді згадані обставини дозволяли Загребу створювати свій цілком новий імідж та авторитет на світовій арені – виключно таким чином, як це бачила влада цієї республіки¹⁷⁸.

Власне на вирішенні переважно цих зовнішньополітичних завдань влада Республіки Хорватія й намагалася зосередитися в 1990-х рр.

Окресливши глобальні пріоритети хорватської дипломатії на початку незалежності, повернемося тепер власне до питання війни та окупованих

---

¹⁷⁶ Radovan Vukadinović. Vanjska politika Republike Hrvatske. *Politicka misao*. 1993. Vol. 30, No. 3. S. 124-126

¹⁷⁷ Там само. S. 128

¹⁷⁸ Mario Nobile. Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990-1997. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000. S. 251

територій, адже воно було ключовим як для зовнішньої, так і для внутрішньої політики Загреба до кінця 90-х рр. ХХ ст. А відтак, основна діяльність хорватської влади на міжнародній арені була нерозривно пов'язана з вирішенням цієї проблеми.

Після офіційного припинення вогню 2 січня 1992 р. та введення миротворчих сил ООН збройне й політичне протистояння в Хорватії між офіційною владою в Загребі та повсталими сербами не зникло, але суттєво видозмінилося, насамперед у своєму масштабі.

Особливо важливим моментом стало виведення з участі в конфлікті в Хорватії ЮНА. Белград тепер міг підтримувати хорватських сербів, лише матеріально, морально, а також військовими спеціалістами та добровольцями (чисельність останніх після перемир'я суттєво впала). Покидаючи територію Хорватії, ЮНА залишила для бійців Сербської Країни значну кількість важкого озброєння, зокрема артилерії¹⁷⁹. Військове будівництво в РСК, а також організація й дисципліна в їхніх збройних формуваннях були аж надто в незадовільному стані. Так само серйозні проблеми виникли в Республіці Сербській Країні й у сфері державного будівництва та політичного життя, яке характеризувалося жорстоким суперництвом різних лідерів (передусім М. Мартича й М. Бабича), які намагалися заручитися якомога сильнішою підтримкою С. Мілошевича (а той і собі ними маніпулював на свій розсуд). На це вказують самі очевидці та учасники даних подій із сербського боку, зокрема генерал Міліслав Секулич¹⁸⁰.

З іншого боку, ситуація у військовій сфері в хорватській сторони (як і в політичній та соціально-економічній) була на порядок кращою. Можна стверджувати, що Хорватія використала період перемир'я значно ефективніше, ніж РСК. Хорватське військо (ХВ) постало восени 1991 р. із поліції, Корпусу національної гвардії і територіальної оборони Республіки Хорватія в тяжких умовах оборони від наступу ЮНА та повсталих сербів. Першим завданням ХВ була оборона країни, а з 1992 р. його стратегічною ціллю стало повернення

---

¹⁷⁹ Валецкий О. Югославская война. М.: Крафт+, 2004. С. 97

¹⁸⁰ Там само. С. 18

зайнятих сербами територій під владу законної влади в Загребі. Відчутною складністю для хорватського командування був досить незручний характер кордонів Республіки Хорватія та їхня протяжність, а також переважно гірський та лісовий характер рельєфу театру бойових дій.

У другій половині 1994 р. Хорватське військо набуло усталеного вигляду, котрий зберігався з незначними змінами до кінця війни. Складалось воно з командування, інституцій та частин. Головним командним органом був Головний штаб ХВ, котрий мав у своєму підпорядкуванні 6 оперативних зон (хорв. *Zborni područje*) і один фронт, штабні частини, військово-повітряні сили, протиповітряну оборону та військово-морський флот¹⁸¹.

ХВ у грудні 1994 р. мало близько 96 тис. людей особового складу. Найчисельнішими були сухопутні війська (близько 89 тис. особового складу). Було створено ряд гвардійських бригад, які пройшли найбільш якісний вишкіл. Під час «Бурі» чисельність хорватських військ ще збільшилась завдяки додатковому комплектуванню та мобілізації резервних частин¹⁸².

Усього за період між завершенням бойових дій хорватських сил проти ЮНА (січень 1992 р.) та операціями «Блискавка» (травень 1995 р.) і «Буря» (серпень 1995 р.) відбувся цілий ряд менших, але важливих військових операцій ХВ та Хорватського віча оборони (ХВО – збройні сили боснійсько-герцеговинських хорватів) на території як Хорватії (точніше, на теренах, зайнятих РСК), так і сусідньої БіГ. Ці військові зіткнення мали обмежений масштаб, головним чином через режим перемир'я та присутність миротворців ООН. Та все-таки можна говорити, що в тогочасних умовах хорватська сторона змогла отримати максимальну вигоду та досягти гранично можливих результатів. Згодом хорватська влада та командування все менше вірили в міжнародних посередників та миротворців ООН і все більше готувалися до силового сценарію¹⁸³. Варто наголосити, що в ході цих локальних операцій кілька разів хорватські військові

---

¹⁸¹Jakov Gumzej. *Odbalvana do Daytona*. Zagreb: Mato Lovrak, 1997. S. 173

¹⁸²Marijan D. Oluja. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. S. 37.

¹⁸³Janko Bobetko. *Sve moje bitke*. Zagreb: vlast. Nakl., 1996. S. 599-600

вступали в перестрілки з миротворцями UNPROFOR, оскільки «блакитні шоломи» формально мусили захищати РСК від хорватського наступу й підтримувати мир на лінії розмежування¹⁸⁴.

Перша значна поразка країнських сербів відбулась 21-22 червня 1992 р. на Мілевацькому плато (район злиття рік Крка й Чикола біля м. Дрніша в Північній Далмації). Міжнародна спільнота та UNPROFOR осудили хорватську акцію, проте нічого не змогли вдіяти внаслідок її короткочасності. Під час цього локального наступу Хорватія вперше з моменту припинення вогню в січні 1992 р. Повернула частину своєї території, зайнятої сербами. А це, зі свого боку, помітно підняло бойовий дух хорватів як цивільних, так і військовослужбовців, показавши, що навіть при наявності миротворців та всупереч режиму припинення вогню можна пробувати хоча б у дуже обмеженому масштабі відбивати в сербів територію.

Також події на Мілевацькому плато показали низький рівень організації військ РСК та їхню слабку готовність відбивати такого роду несподівані хорватські удари¹⁸⁵. Хоча до кінця 1992 р. армія Сербської Країни мала достатньо часу, щоби встановити міцні лінії оборони і підготувати належні військові кадри, а чисельна перевага хорватської сторони не була критичною (слід нагадати, що сербів у Хорватії до війни було близько 800 тис. – 12 % населення), самопроголошена сербська влада в Кніні не скористалася нагодою для посилення обороноздатності РСК¹⁸⁶. На користь хорватів було й те, що країнські серби за весь період війни так і не зважилися зайняти портове й стратегічно важливе місто Задар, розташоване всього за 10 км від лінії розмежування (хоча численні обстріли Задара таки мали місце)¹⁸⁷.

У РСК також прогавили підготовку 2-х вдалих хорватських операцій у 1993 р. на Масленіцькому мосту (22-24 січня 1993 р.) та Медацькому виступі або

¹⁸⁴ Davor Marijan. Domovinski rat. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. С. 307

¹⁸⁵ Валецкий О. Хорватские вооруженные силы. Теории НАТО в практике. URL: http://www.vrazvedka.ru/main/learning/last-conflict/yugo_16.html

¹⁸⁶ Sekulic M. Knin je pao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2001. S. 185

¹⁸⁷ Там сам. S. 186; Posljedni balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institute za povijest, 1997. S. 95

«Медацькій кишені» (9-17 вересня 1993 р.). Для армії Сербської Країни дві операції стали, за словами сербського генерала М. Секулича, «ганебними поразками».

Під час обох згаданих операцій хорватські війська легко розрізали сербську слабо організовану оборону. Масленіцький міст був стратегічно важливим, адже зв'язував Далмацію з головною територією Хорватії. Значення цього об'єкту зросло також через те, що 1993 р. якраз розгорілась хорватсько-мусульманська війна в БіГ, а відтак, суттєво зросла потреба в перекиданні хорватських військ на південь.

У контрнаступ війська країнських сербів не пішли, хоча мали для цього всі засоби та умови. Зрештою було встановлено нову лінію фронту, можливо, на думку згаданого вже не раз генерала РСК М. Секулича, негласно домовлену між С. Мілошевичем та Ф. Туджманом, яка проіснувала незмінно аж до розгрому Республіки Сербська Країна в серпні 1995 р.¹⁸⁸

Наступним загостренням ситуації на фронті стали бої в так званій Медакській кишені у вересні 1993 р. Ціль хорватського наступу в цій малозаселеній місцевості в Ліці (гірський масив Велебіт) полягала в ліквідації сербського виступу на фронті (5-6 км) в районі міст Медак (під сербським контролем) та Госпіч (під хорватським контролем). Під час боїв хорватами було спалено кілька сербських сіл (Почітель, Чітлук, Дівосело) і вбито кілька десятків мирних жителів, через що згодом у Гаазькому трибуналі будуть порушені звинувачення проти хорватських генералів Мірка Нораца та Рахіма Адемі¹⁸⁹.

Цікаво, що хорватські військові під час наступу проти сил РСК на Медакському виступі протягом майже 10 днів вступали в прямі сутички з канадськими миротворцями з UNPROFOR¹⁹⁰. Згадані події дуже негативно вплинули на імідж Хорватії на Заході й навіть відклали заплановане прийняття

---

¹⁸⁸Валецкий О. Югославская война. М.: Крафт+, 2004. С. 722-723.

¹⁸⁹Rat u Hrvatskoj iz pera obavjestajca. Prepisi dijelova ratnog dnevnika. URL: http://www.krajinaforc.e.com/dokumenti/rat_u_hrvatskoj_iz_pera_obavjestajca.pdf

¹⁹⁰Sekulic M. Knin je pao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2001. S. 170.

країни до Ради Європи¹⁹¹. Через обурення ООН та міжнародної спільноти бойові дії в районі Медакського виступу невдовзі було припинено.

Загреб був, з одного боку, суттєво обмежений у своїх діях через присутність на лінії розмежування миротворців ООН, а з другого – через наявність у сербів значної кількості важкого озброєння (яке, втім, було на складах під контролем UNPROFOR) та можливість прямого військового втручання Белграда. На практиці відбувалась «обмежена війна»¹⁹². Окрім цього, у прифронтових районах доволі успішно розвивалася контрабанда, нерозривно пов'язана і зі сторонами протистояння в сусідній Боснії і Герцеговині (під цього феномену припав на 1994 р.).

Безумовно, успішним кроком Хорватії стало зайняття й облаштування позицій в тилу противника – на території Боснії і Герцеговини. Здійснити це стало можливим завдяки миру, досягнутому в лютому 1994 р. хорватською стороною з боснійськими мусульманами (Вашингтонський договір). Ключову роль у досягненні згоди між сторонами відіграла активна позиція й політичний тиск США.

Усього хорватами було проведено 3 наступальні операції в Західній Боснії задля забезпечення собі надійного плацдарму в тилу РСК¹⁹³. Хорватські військові зайняли позиції на боснійському боці гори Динара, тобто в безпосередньому запллі міста Кнін – столиці РСК.

На 1994 р. майже реальним став варіант мирного врегулювання конфлікту в Хорватії, уособленням якого став мирний план Z-4 (Zagreb-4), розроблений американським послом у країні Пітером Галбрайтом, російським послом Леонідом Керестеджіянцом та німецьким дипломатом Гіртом-Хінріхом Ахренсом під патронатом контактної групи ООН. Також близькими до цього плану були

---

¹⁹¹ Slavko Degoricija. Nije bilo uzalud. Zagreb: Nova stvarnost, 2009. S. 291

¹⁹² Валецкий О. Югославская война. М.: Крафт+, 2004. С. 729; Sekulic M. Knin je rao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2001. S. 203

¹⁹³ Гуськова Е. История Югославского кризиса. М.: Русское право, 2001. С. 496; Marijan D. Oluja. Zagreb: Memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskograta, 2007. S. 48.

голови Міжнародної конференції щодо колишньої Югославії Девід Оуен та Торвальд Столтенберг¹⁹⁴.

Сам текст плану Z-4 було складено та погоджено наприкінці 1994 – початку 1995 рр. Презентовано його хорватському президенту Франьо Туджману та керівці Республіки Сербська Країна було 30 січня 1995 р. Франьо Туджман загалом негативно оцінив Z-4, хоча й погодився на його використання як «фундамент для подальшого врегулювання й вирішення питання територіальної цілісності Республіки Хорватія»¹⁹⁵.

Основою плану Z-4 була так звана Конституційна угода про Країну (або «Частина один»). Згідною із цим документом Країна (тобто Північна Далмація, Ліка, Кордун та Бановіна) мала стати автономним регіоном Хорватії з кордонами, що базувалися на перепису населення цієї республіки 1991 р. – таким чином, визначалися муніципалітети із сербською етнічною більшістю. У межах цієї сербської автономії більша частина владних повноважень передавалась із Загреба на місцевий рівень. Загалом сербська «держава в державі» мала включати 11 громад, які би входили в 2 більші територіальні одиниці: котар Гліна на півночі і котар Кнін на півдні. Але ці 2 котари були територіально розділеними общиною Слунь, на яку план не поширювався. Таким чином, сербське автономне утворення представляло би собою 2 окремі територіальні одиниці.

Сербська Країна мала право мати власного президента, кабінет міністрів, законодавство, судову систему, поліцію, герб, прапор та валюту, а також право збирати податки та підписувати власні міжнародні угоди. Також «Частина Один» передбачала демілітаризацію регіону¹⁹⁶. Тож Хорватське військо могло б увійти на територію сербської автономії Країни виключно за запрошенням президента цієї «держави в державі», а хорватські закони та інші нормативні акти могли би діяти на сербській території лише зі схваленням уряду Сербської Країни. І,

---

¹⁹⁴ Sekulic M. Knin je rao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2001. S. 153

¹⁹⁵ Slavko Degoricija. Nije bilo uzalud. Zagreb: Nova stvarnost, 2009. S. 316

¹⁹⁶ Gojko Marinkovic. Apsurdi oko Z-4. Alternativna informativna mreza. URL: <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199502/50202-001-pubs-zag.htm>

зрештою, усі суперечки між Загребом та Кніном мусили би вирішуватися через спеціальний конституційний суд¹⁹⁷.

«Частина Два» цього плану («Домовленості щодо Славонії, Південної Бараньї, Західного Срему та інших районів») стосувалася тих територій, де серби не складали етнічної більшості відповідно до перепису 1991 р., і включала перехідні положення, які регламентували поступову мирну реінтеграцію цих областей під владу Загреба.

«Частина Три» плану Z-4 стосувалася забезпечення прав людини, фундаментальних свобод, переслідування військових злочинців, створення судів із прав людини, очолюваних міжнародними судьями, а також включала положення, які дозволяли подвійне хорватське та югославське громадянство для хорватських сербів¹⁹⁸.

Країнські серби й собі рішуче відкинули план Z-4, очевидно, під впливом Слободана Мілошевича, який гарантував РСК свою військову підтримку в разі хорватського наступу. Керівництво РСК, як виявилось згодом, суттєво переоцінило своє становище та можливості, зокрема можливість збройної підтримки з боку офіційного Белграда.

Таким чином, мирний план, який давав хорватським сербам насправді серйозну автономію, провалився практично в останній момент і це дало Загребу вагомий аргумент на користь військового варіанту вирішення питання Сербської Країни та відмови на продовження мандату миротворчої місії UNPROFOR¹⁹⁹.

Тому й не дивно, що вже в березні 1995 р. Ф. Туджман демонстративно вимагав виведення миротворчих військ ООН (а їх там було 10 тис.) із території своєї республіки і заявляв, що Хорватія має повне право не продовжити мандат на їхнє подальше перебування. Хорватський президент наголошував на тому, що міжнародні сили ООН жодним чином не допомогли відновленню територіальної

---

¹⁹⁷ Nacrt sporazuma o Krajini, Slavoniji, južnoj Baranji i zapadnom Srijemu. *Večernji list*. 03.02.1995.

¹⁹⁸ Там само.

¹⁹⁹ Bing, Albert. Put do Erduta – položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja. *Scrinia Slavonica*. 2007. No. 7. S. 375

цілісності Хорватії та, загалом, показали себе як неефективні, а почасти й шкідливі²⁰⁰.

Проте «блакитні шоломи» з Хорватії не пішли: 31 березня Резолюцією Ради Безпеки ООН № 981 було встановлено замість UNPROFOR місію UNCRO (United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia), яка мала меншу чисельність (до 15 тис. осіб максимально, потім зменшилась до 7 тис. осіб) і головним завданням якої був нагляд за державним кордоном Хорватії на території, підконтрольній сербам²⁰¹.

Всупереч мовчазній згоді з боку Вашингтона на хорватську військову операцію на початку серпня 1995 р. Пітер Галбrait до останнього моменту намагався втілити Z-4, навіть коли стало ясно, що вже не існує реальних шансів на його імплементацію на практиці²⁰².

Насправді, провал мирних переговорів не був проблемою для Загреба, адже ще з 1992 р. керівництво Республіки Хорватія визначило для себе єдиний однозначно ефективний шлях вирішення проблеми сербського сепаратизму – військовий. І на 1995 р. Армія Хорватії вже була готова відвоювати Сербську Країну, котру утримували війська сербів, які, на думку хорватського генерала Янка Бобетка, на той момент були «надто слабкі, щоби організувати надійну оборону та чинити дієвий опір»²⁰³.

Сербський військовий діяч, генерал армії РСК М. Секулич, теж підтверджує цю тезу. Влада Республіки Сербська Країна була твердо переконана, що міжнародна спільнота не дасть Хорватії вчинити агресію проти неї, а якщо до цього дійде – то Союзна Республіка Югославія (СРЮ) та Республіка Сербська

---

²⁰⁰ Davor Marijan. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 396

²⁰¹ Sabrina P. Ramet. *Tri Jugoslavije. Izgradnjadržave i izazov legitimacije 1918.-2005*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009. S. 648; United Nations Security Council Resolution 981 URL: [https://undocs.org/S/RES/981\(1995\)](https://undocs.org/S/RES/981(1995))

²⁰² Albert Bing. “Balkanski” i “zapadni” makijavelizam: Z-4 – diplomacije i/ili oruzje? *Casopis za suvremenu povijest*. 2015. Br. 3. S. 496

²⁰³ Janko Bobetko. *Sve moje bitke*. Zagreb: Vlastita naklada, 1996. S. 190

(РС) одразу нададуть свою військову допомогу. Країнські серби, взагалі, не розглядали варіанту оборони своєї республіки виключно власними силами²⁰⁴.

У лютому 1995 р. генерал Велько Кадієвич, колишній міністр оборони СФРЮ, оцінював стан Сербського війська країни (СВК) вкрай незадовільно, наголошуючи, що вона «деморалізована, територіально розкидана та погано підготовлена». Фактично, СВК лишалась тією самою Територіальною обороною Країни зразка 1991-1992 рр., але з дещо зміненою назвою та структурою²⁰⁵. Організаційна структура армії РСК включала 7 корпусів. Чисельність СВК становила приблизно 27 тис. бійців. СВК мала у своєму розпорядженні військовий аеродром в м. Удбіна, 303 танки (в основному радянські застарілі Т-55), 295 одиниць легкої бронетехніки, 360 одиниць артилерії та кілька одиниць гелікоптерів та військових літаків. За планом мобілізації армія РСК мала вирости до 62 тис.²⁰⁶

Хорватські збройні сили являли собою зовсім іншу картину. Загребська влада дуже ефективно використала період відносного затишшя (1992-1995 рр.) для розбудови свого війська. Остаточо завершити свою військову реформу Хорватія змогла до кінця 1994 р.

Основною оперативною одиницею хорватських збройних сил був корпус. Було створено гвардійські бригади (елітні частини) поряд із регулярними домобранськими бригадами. Також хорвати створили суттєво боєздатні та якісно вишколені підрозділи поліції спеціального призначення. Активну допомогу в підготовці хорватських військових надавали американські інструктори та радники. Загальна чисельність Хорватського війська на липень 1995 р. становила 248 тис. осіб.

Також на стороні Хорватії в розгромі РСК брав участь 5-й корпус Армії Боснії і Герцеговини під командуванням Атіфа Дудаковича (25 тис.

---

²⁰⁴ Sekulic M. Knin je rao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2001. S. 46

²⁰⁵ Кадієвич В. Контрудар (Мой взгляд на распад Югославии). М.: МИД, 2007. С. 169

²⁰⁶ Davor Marijan. Oluja. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. S. 38

солдатів та офіцерів)²⁰⁷. План операції проти РСК Генштаб Хорватії почав розробляти ще в грудні 1994 р. Після низки суттєвих коректив його було направлено у війська 26 червня 1995 р. Загальний план складався з 4 локальних («Буря-1», «Буря-2», «Буря-3», «Буря-4») – для кожного напрямку окремо²⁰⁸.

Вдалими й ефективними були політичні дії хорватського керівництва на міжнародній арені, спрямовані на створення сприятливих умов для успішної наступальної операції проти Республіки Сербська Країна. Головним досягнення президента Ф. Туджмана на цьому напрямі було отримання «зеленого світла» (фактично – мовчазного схвалення) з боку США для проведення повномасштабної військової операції проти сербів, адже кілька років до того Загреб ніяк не міг на таку акцію зважитись, через мирний план С. Венса та присутність миротворців ООН на лінії розмежування²⁰⁹. На щастя для Хорватії, Вашингтон бажав якомога швидше знайти противагу сербам, які контролювали більше 70 % території Боснії й Герцеговини й улітку 1995 р. зайняли мусульманські анклави, які були захищеними зонами ООН – Сребреницю й Жепу, а також були близькі до взяття мусульманської анклаву Біхач у Західній Боснії. З огляду на такий розклад сил, США зробили ставку на саме хорватські війська²¹⁰.

Спочатку Хорватія перевірила можливість військового вирішення проблеми Сербської Країни 1-3 травня 1995 р., коли впродовж кількох днів під час операції «Блискавка» з мінімальними втратами, майже не зустрічаючи сербського опору, було зайнято Західну Славонію²¹¹. Міжнародна спільнота сприйняла ці події як доконаний факт, а Рада Безпеки ООН обмежилась на своїх засіданнях хіба що осудженням «бойових дій, котрі спричинили втечу мирного сербського

---

²⁰⁷ Там само. S. 34

²⁰⁸ Davor Marijan. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 399; Davor Marijan. *Oluja*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. S. 59

²⁰⁹ Albert Bing. Put do Erduta. Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995 i reintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia Slavonica*. 2007. No. 7. S. 382

²¹⁰ Davor Marijan. *Oluja*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. S. 49

²¹¹ Radelic Z., Marijan D., Baric N., Bing A. *Stvaranje hrvatske drzave I Domovinski rat*. Zagreb: Skolska knjiga i Institut za povijest, 2006. S. 496

населення», а також 17 травня прийняла Резолюцію № 994, у якій закликала супротивні сторони до порозуміння та миру²¹².

Для Республіки Хорватія, таким чином, це була своєрідна репетиція майбутньої фінальної операції проти РСК. Характерно, що під час «Блискавки» війська боснійських сербів жодної допомоги сербам із Західної Славонії у відбитті хорватського наступу не надали, так само як і армія СРЮ.

Урешті операція «Буря» була проведена хорватськими військово-поліцейськими силами 4-8 серпня 1995 р. Про співвідношення сербської (РСК) та хорватської військової потужності було вже сказано вище: беззаперечна перевага була на боці Загреба. Формальним приводом для початку операції став провал чергових переговорів між Хорватією та представниками РСК у Женеві 3 серпня. О 2 годині ночі 4 серпня хорватський представник Хрвоє Шарінич офіційно сповістив командувача миротворців місії UNCRO французького генерала Жанв'єра про початок операції. Це повідомлення також було надіслано командирам миротворчих секторів, котрі й собі повідомили про початок хорватського наступу командування військ РСК²¹³.

Наступ хорватів розпочався 4 серпня о 5 ранку потужною артилерійською підготовкою та авіаційними ударами по військам, командним пунктам, комунікаціям та головним населеним пунктам Сербської Країни, потім у наступ пішли хорватські гвардійські бригади вздовж усієї лінії фронту. При чому на самому початку операції ними було захоплено пости миротворців ООН, а кілька військових з Данії, Чехії та Непалу навіть загинуло²¹⁴.

У перший день наступу головним успіхом хорватських сил був прорив у Динарських горах та на Велебіті. На думку М. Секулича, 4 серпня ситуація для РСК ще не була критичною. На деяких ділянках сербські війська навіть змогли відбити атаки хорватів. Також цього дня 4 літаки НАТО завдали удару по

---

²¹² United Nations Security Council Resoluion (17.05.1995). UNSCR. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/994>

²¹³ Davor Marijan. Domovinski rat. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 424-426

²¹⁴ Валецкий О. В. Падение Республики Сербская Краина. Пушкино: Центр стратегической конъюнктуры, 2014. С. 73

ракетних позиціях та радарях країнських сербів поблизу Кніна та Удбіни, що порушило систему військової комунікації сербів (це був один із найбільш виразних прикладів військової допомоги США Загребу)²¹⁵.

Другого дня, 5 серпня, відступ військ РСК та втеча цивільного населення набули серйозних масштабів, адже хорватські сили зайняли Кнін – столицю Республіки Сербська Країна. Над старовинною Кнінською фортецею було піднято хорватський прапор, туди прибув і сам президент Ф. Туджман. Цього дня до операції долучився вище згаданий 5-й корпус Армії БіГ²¹⁶. Хорватські сили активно просувалися по всіх напрямках.

У третій день, 6 серпня, хорватські війська вже оволоділи більшою частиною території РСК. Утеча сербів (військових та мирного населення) до сусідньої Республіки Сербської (у БіГ) тривала повним ходом. Неодноразовими були хорватські обстріли колон сербських біженців, але це пояснюється тим, що в цих колонах цивільне населення рухалось часто впереміш із частинами армії РСК, що відступали²¹⁷.

А на четвертий день «Бурі», 7 серпня о 18 годині, міністр оборони Хорватії Гойко Шушак офіційно оголосив про успішне завершення операції. Хоча 8-9 серпня хорватські військові та поліцейські частини продовжували зачистку території РСК й ліквідацію останніх осередків опору сербів, а також вели вперті бої за м. Двор-на-Уні – місце, де країнські біженці та залишки країнського війська переходили на територію Республіки Сербської²¹⁸.

Кнінська влада, таким чином, не змогла організувати ефективний опір хорватам. Уже ввечері 4 серпня владою РСК було віддано наказ про евакуацію населення, котрий одразу низив бойовий дух сербських формувань. Белград, в особі С. Мілошевича, ніякої допомоги Сербській Країні не надав: у телефонному

---

²¹⁵ Sekulic Milislav. Knin je pao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2000. S. 190-191

²¹⁶ Feljic B. Peti korpus (1992.-1995.). Sarajevo: Ljiljan, 2002. S 228-229

²¹⁷ Davor Marijan. Oluja. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. S. 71

²¹⁸ Ante Nazor. Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih (Republika Hrvatska i Domovinski rat: pregled političkih i vojnih događaja 1990., 1991.-1995./1998.). Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. S. 317

режимі той радив керівництву РСК просто протриматись бодай 5-6 днів, доки буде знайдено який-небудь вихід із ситуації, що склалась. Боснійським сербам теж було суворо заборонено втручатися в бої РСК проти хорватів. Частини армії РСК, які відступали, на території Республіки Сербської одразу роззброювались та інтернувались. Сили країшників, таким чином, було дуже швидко фізично й морально розгромлено²¹⁹.

Для мирного сербського населення Сербської Країни Ф. Туджман підготував особливе звернення, котре транслювалось хорватськими військовими за допомогою гучномовців та по радіо. У ньому хорватський президент закликав сербів, «обдурених великосербською пропагандою», мирно й спокійно сидіти вдома, «очікуючи приходу законної хорватської влади»²²⁰. На практиці, однак, майже все сербське населення покинуло розгромлену РСК²²¹.

Цілком імовірним на сьогодні може бути факт цілеспрямованої «здачі» РСК офіційним Белградом після відповідних таємних переговорів із хорватською стороною та західними дипломатами. Згідно з матеріалами судового засідання Трибуналу в Гаазі колишній командувач армії Сербської Країни генерал Міле Мркшич, якого запросили представники захисту командувача хорватської армії генерала А. Готовіни, заявив, що існував «таємний договір» Ф. Туджмана і С. Мілошевича про зміну всього керівництва РСК та про включення цієї самопроголошеної республіки до складу Хорватії²²². Та все-таки наразі складно однозначно вірити подібного роду інформації, позаяк вона потребує додаткового документального підтвердження.

Хорватська армія під час проведення операції «Буря» повернула 4 050 кв. миль території та довела свою ефективність. Хоча, за словами військових

---

²¹⁹ Sekulic Milislav. Knin je pao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2000. S. 185

²²⁰ Proglas predsjednika Dr. Franje Tudmana hrvatskim građanima srpske nacionalnosti s okupiranih područja Knina, Gračaca, Lapca, Korenice, Slunja, Gline, Dvora i Petrinje. 04.08.1995. URL: <http://www.tudjman.hr/govori/proglas-gradanima-srpske-nacionalnosti-uoci-operacije-oluja-1995>

²²¹ Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990-2000). М.: Русское право/Русский Национальный Фонд, 2001. С. 500

²²² Sekulic Milislav. Knin je pao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2000. S. 26; Кадиевич В. Контрудар (Мой взгляд на распад Югославии). М.: МИД, 2007. С. 222

експертів та учасників тих подій, якби керівництво РСК мало кращу підтримку з боку Белграда та більше уваги приділило військовому будівництву (а військовий потенціал країнських сербів спочатку був потужнішим за хорватський) і якби бойовий дух сербських військ не було підірвано наказом про евакуацію, то події могли б піти для хорватської сторони значно гіршим шляхом²²³. Було відновлено територіальну цілісність та конституційний лад Республіки Хорватія, яка з 1991 р. не мала контролю майже над майже 30 % своєї території, зайнятою силами повсталих сербів²²⁴. Щоправда, під сербським контролем залишалася ще Східна Славонія, Західний Срем і Баранья, котрі не були цілями операції «Буря», але згодом цей регіон було мирно реінтегровано до Хорватії.

Важливим фактором хорватської перемоги було те, що С. Мілошевич вирішив пожертвувати РСК задля досягнення сербсько-хорватського мирного врегулювання, а відтак, заборонив Армії Югославії чи Армії Республіки Сербської допомагати країнським сербам. Водночас 150-200 тис. країнських сербів (близько 78 % 255-тисячного населення РСК) утекли разом з армією Сербської Країни до Боснії і Герцеговини, а точніше – на територію Республіки Сербської²²⁵. Хоча вже за кілька років, особливо після смерті Ф. Туджмана, розпочався поступовий, хоч і досить в'ялий, процес повернення біженців додому (на сьогодні частка сербів у Хорватії становить 4,4 %) ²²⁶.

Цілковто реальними можна вважати свідчення, у тому числі західних журналістів, про серйозну хвилю насилля, котре хорватські військовики чинили над місцевим сербським населенням. Хорватських військових пізніше неодноразово звинувачували в жорстокому ставленні до сербських мирних жителів, масових вбивствах та етнічних чистках. Зокрема, через 6 років командувача операції «Буря», хорватського генерал-лейтенанта Анте Готовіна, а

---

²²³ Martin Špegelj. Sjećanja vojnika; uredio Ivo Žanić. Zagreb: Znanje, 2001. S. 308

²²⁴ Radelic Z., Marijan D., Baric N., Bing A. Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat. Zagreb: Skolska knjiga i Institut za povijest, 2006. S. 556

²²⁵ Vrcelj M. Rat za Srpsku Krajinu: 1991-1995. Beograd: Srpsko kulturno drustvo "Zora", 2002. S. 253

²²⁶ Дані перепису населення республіки Хорватія за 2011 р. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_05/H01_01_05.html

також генерала Младена Маркача, командувача хорватського спецназу, було притягнуто до відповідальності Міжнародним Гаазьким трибуналом у грудні 2005 р., проте виправдано та відпущено на волю в листопаді 2012 р.²²⁷

Втрати сторін, за загальними оцінками, такі. Хорватія – 196 загиблих та 1430 поранених. РСК – 726 загиблих (лише військових) та близько 3000 поранених. Кількість загиблих серед цивільного сербського населення Країни оцінюється в близько 1045 особи²²⁸.

Одним із наслідків «Бурі» стала низка поразок боснійських сербів під час подальшого спільного хорватсько-мусульманського наступу на БіГ (хорватські війська майже взяли Баня-Луку, одне з головних міст Республіки Сербської). А це так само посприяло завершенню війни в цій республіці та підписанню Дейтонської мирної угоди в грудні 1995 р.

На сьогодні існують дві діаметрально протилежні оцінки описаних вище подій. Для сучасної Хорватії «Буря» – це одна з найславніших сторінок історії, а дата взяття Кніна (5 серпня) – національне свято, відоме під назвою «День перемоги й вітчизняної вдячності». Для Сербії «Буря» – національна трагедія, поразка, гуманітарна катастрофа, а тогочасні дії Хорватії для сербів – етнічна чистка та військовий злочин.

Таким чином, після провалу спроб мирного врегулювання сербського питання Хорватія вдалася до військового сценарію й успішно відновила свою територіальну цілісність під час наступальної операції «Буря» на початку серпня 1995 р. Хоча в міжнародній спільноті одразу виникло чимало критичних зауважень щодо Загреба через насильство хорватських силовиків щодо цивільного сербського населення під час цієї операції, а також через масову втечу сербів з території розбитої РСК. З іншого боку, документи Сербської Країни вказують на те, що масова евакуація сербського населення під час «Бурі» була свідомо організована Белградом. Особливо важливу роль для військового успіху

---

²²⁷ Хорватский генерал Готовина оправдан по делу о военных преступлениях. Lenta.URL: <http://lenta.ru/news/2012/11/16/gotovina/>

²²⁸ Davor Marijan. Oluja. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. P. 137

Хорватії відіграла підтримка США, які мали свої прагматичні причини підтримати хорватські війська проти РСК та боснійських сербів, а також і потенційна свідомо здача інтересів повсталих країнських сербів Белградом²²⁹.

2.3. Мирна реінтеграція Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему до Хорватії (1995-1998 рр.)

Війна Республіки Хорватія за незалежність та відновлення територіальної цілісності, яка розпочалася влітку 1991 р., завершилась, як ми побачили, до кінця літа 1995 р. повною перемогою Загреба. Під час військово-поліцейських операцій «Блискавка» та «Буря» хорватські об'єднані військово-поліцейські сили ліквідували самопроголошену Республіку Сербська Країна і практично відновили територіальну цілісність своєї держави²³⁰.

Хорватія на чолі зі своїм президентом Ф. Туджманом та правлячою партією ХДС святкувала перемогу, а західні держави мовчки сприйняли «Бурю» як доконаний факт, обмежившись висловленням занепокоєння з приводу порушень прав мирного сербського населення під час цих операцій. США фактично за кілька днів до початку операції «Буря» дали Загребу мовчазну згоду на неї²³¹.

Проте на крайньому сході Хорватії вздовж Дунаю, природного кордону із Сербією, залишився останній анклав Республіки Сербська Країна – зайнята сербами ще 1991 р. область Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему (або ж хорватське Подунав'я). Тут і далі під сербським контролем перебувало, зокрема, знамените місто Вуковар – один із символів хорватської війни за незалежність²³².

Очевидно, що офіційний Загреб не хотів ризикувати в цьому регіоні й повторювати військовий варіант вирішення проблеми. Не в останню чергу через безпосередню близькість території Сербії та частин Війська Югославії, а також

²²⁹ Martin Špegelj. Sjećanja vojnika. Zagreb: Znanje, 2001. S. 321

²³⁰ Albert Bing. Put do Erduta. Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995 i reintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia slavonica*. 2007. №7. S. 276

²³¹ Albert Bing. Sjedinjene Američke Države i reintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia slavonica*. 2008. No. 8. S. 348.

²³² Barić N. The Serb district of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium – from the Croatian operation “Storm” to the completion of the peaceful reintegration of the Croatian Danube region. *Scrinia Slavonica*. 2012. No. 12. S. 144

миротворців ООН, серед яких був російський батальйон. Свою роль, звісно, відіграло й невдоволення міжнародної спільноти через масову втечу хорватських сербів під час розгрому РСК. Незважаючи на ці обставини, військовий варіант реінтеграції хорватського Подунав'я таки розроблявся хорватським командуванням, яке прагнуло бути готовим до усіх потенційних варіантів розвитку подій²³³.

З іншого боку, повне відновлення територіальної цілісності Хорватії в конституційних республіканських кордонах 1991 р. постійно було абсолютним пріоритетом Загреба. Американський посол Пітер Галбрайт писав стосовно цього так: «Східна Славонія була вкрай емоційним питанням для хорватської громадськості, значно більшою мірою, ніж Країна, а двомісячна оборона Вуковара 1991 р. швидко стала символом сербської агресії щодо Хорватії»²³⁴.

Із цієї причини хорватська влада за повної згоди ООН та офіційного Белграда, який формально участі в її війни проти самопроголошеної Республіки Сербська Країна не брав, вирішила повернути Східну Славонію мирним шляхом. Фактично цей процес відбувався на хорватських умовах, з позиції переможця, проте з гарантіями національних прав місцевого сербського населення. Слободан Мілошевич без помітних сумнівів дав згоду на реінтеграцію цього останнього сербського анклаву в Хорватії під владу Загреба. Отже, компроміс як наслідок переговорів у вересні-жовтні 1995 р. було нарешті знайдено, але після попереднього військового успіху хорватської сторони, яка стала наслідком вдалої зовнішньої політики щодо США та західних партнерів.

Варто зауважити, що частина дослідників поділяє думку про те, що офіційний Загреб навряд чи погодився би на мирну реінтеграцію регіону без відчутного тиску Заходу (передусім США), який бажав уже остаточно припинити

---

²³³ Radelic Z., Marijan D., Baric N., Bing A. Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat. Zagreb: Skolskaknjiga i Institut za povijest, 2006. S. 477

²³⁴ Peter Galbraith. Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut. *War and Change in the Balkans - Nationalism, Conflict and Cooperation* / Edited by Brad K. Blitz. Cambridge University Press, 2006. P. 203

кровопролиття на теренах колишньої Югославії²³⁵. Президент США Білл Клінтон безпосередньо після завершення хорватської операції «Буря» заявив, що разом із планом для Боснії і Герцеговини «потрібно укласти і довготривалий план для вирішення ситуації в Східній Славонії, базований на хорватському суверенітеті та основах Z-4» (ішлося про право біженців обох національностей на повернення та інші гарантії для місцевих сербів)²³⁶.

Перший крок до вирішення питання хорватського Подунав'я означав відновлення контактів із сербами цього регіону. Протягом вересня-жовтня 1995 р. американський посол кілька разів зустрічався з місцевим сербським керівництвом (Горан Хаджич та Мілан Міланович) у так званій Жовтій віллі м. Ердут. Підхід Пітера Галбрайта базувався на спробі узгодити основні пункти плану Z-4 для Східної Хорватії з новими реаліями й обставинами. Галбрайт наголошував, що його цілі на переговорах щодо Східної Славонії були скромними: «Я задумав угоду, яка би мирно реінтегрувала регіон до Хорватії таким чином, щоб забезпечити подальше проживання тут сербського населення та водночас уможливити повернення вигнаних місцевих хорватів до своїх осель»²³⁷. Власне Пітер Галбрайт і був головним творцем договору, який окреслив та дозволив здійснити реінтеграцію хорватського Подунав'я в конституційні рамки Республіки Хорватія.

Між тим, із наближенням мирної конференції в Дейтоні восени 1995 р. риторика сербської преси ставала значно стриманішою. Горан Хаджич окремо наголошував на «конструктивній ролі Белграда» у вирішенні проблеми Східної Славонії: він виразив упевненість, що «завдяки розумному керівництву

---

²³⁵ Bing A. Put do Erduta. Polozaj Hrvatske u medunarodnoj zajednici 1994.-1995 ireintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia Slavonica*. 2007. No.7. S. 397.

²³⁶ Ana Holjevac Tuković. Proces mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja. Zagreb: Memorialno-documentacijski centar Domovinskog rata, 2015. S. 276

²³⁷ Peter Galbraith. Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut. *War and Change in the Balkans - Nationalism, Conflict and Cooperation* / Edited by Brad K. Blitz. Cambridge University Press, 2006. P. 197

президента всіх сербів Слободана Мілошевича мирний процес закруглиться й Сербія здобуде статус, на який заслуговує»²³⁸.

Питання Східної Славонії, Баранї та Західного Срему частково обговорювалося на Дейтонській мирній конференції в листопаді 1995 р., основна увага якої зосереджувалась на завершенні конфлікту в Боснії і Герцеговині. У порівнянні з іншими проблемами політичних переговорів питання реінтеграції Східної Славонії до Хорватії було одним із найскладніших.

Найважливішим чинником переговорів про Східну Славонію під час Дейтонської конференції був відхід від положень старого плану Z-4, який американський президент Б. Клінтон назвав фундаментом переговорів у тій його частині, яка стосувалась окремих аспектів політичної автономії сербів, дуже неприємних для хорватської сторони, якщо враховувати нещодавні успіхи хорватської зброї. Відтак, восени 1995 р. сербам хорватського Подунав'я пропонувалося повернення під владу Загреба на значно скромніших умовах, аніж 1994 р.²³⁹

Як підкреслює американський посол в Загребі П. Галбрайт, хоча С. Мілошевич «продовжував давати власні вказівки сербським парламентарам», у кінці вересня 1995 р. було ясно, що сербський президент «військовим чином ніяк уже не допоможе східнославонським сербам». Самі ж сербські парламентарі, з його слів, були «напрочуд пасивними й ледве критично включеними в питання захисту етнічних сербів після того, як Хорватія перейме владу в регіоні»²⁴⁰.

Таким чином, завдяки згаданим вище сприятливим умовам та політичному клімату було знайдено відносно швидке та ясне рішення щодо Східної Славонії. Побачивши неефективність своєї попередньої політики та рішучість хорватів

---

²³⁸ Bing A. Put do Erduta. Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995 i reintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia Slavonica*. 2007. No. 7. S. 391; Ana Holjevac Tuković. Proces mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja. Zagreb: Memorialno-documentacijski centar Domovninskog rata, 2015. S. 124

²³⁹ Vladimir Đuro Degan. Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002. S. 157

²⁴⁰ Peter Galbraith. Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut. *War and Change in the Balkans - Nationalism, Conflict and Cooperation* / Edited by Brad K. Blitz. Cambridge University Press, 2006. P. 199

після операції «Буря» й поразок Війська Республіки Сербської в БіГ, а також відчувши тиск з боку С. Мілошевича, керівництво повсталих сербів Східної Славонії в особі Г. Хаджича зрештою погодилось на запропоновані хорватською стороною та міжнародними посередниками умови мирного вирішення конфлікту.

Юридичний початок процесу реінтеграції хорватського Подунав'я поклало підписання 12 листопада 1996 р. Ердутської угоди («Основна угода про Східну Славонію, Баранью і Західний Срем» із 14 пунктів, 7 із яких стосувались тих чи інших аспектів захисту прав людини) прем'єр-міністром Республіки Хорватія Хрвоє Шарінічем та представником колишньої Республіки Сербська Країна Міланом Мілановичем, який отримав відповідні вказівки від керівництва Союдної Республіки Югославія²⁴¹. Під час підписання цього документа були також присутні представники США та ООН.

Передумовою цієї угоди були активні переговори та обмін думками між хорватським президентом Франьо Туджманом та югославським президентом Слободаном Мілошевичем під час перемовин на американській військово-повітряній базі Дейтон (штат Огайо, США) восени 1995 р. із врегулювання конфлікту в Боснії і Герцеговині²⁴².

Ердутську угоду практично одразу, 23 листопада, визнала Рада Безпеки ООН і видала Резолюцію 1037, згідно з якою на місці останнього уламка Сербської Країни було створено Тимчасову адміністрацію Організації Об'єднаних Націй для Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему (UNTAES). Очолювали адміністрацію генерал Жак-Поль Кляйн (17 січня 1996 р. – 1 серпня 1997 р.) та Вільям Волкер (1 серпня 1997 р. – 15 січня 1998 р.)²⁴³. Реалізації процесу мирної реінтеграції своєю дипломатичною діяльністю та вдалими переговорами із сербами на окупованих теренах Східної Славонії, Бараньї й Західного Срему дуже допоміг не раз згаданий Пітер Галбрайт, перший американський посол у Хорватії,

---

²⁴¹ Temeljni sporazum o Istocnoj Slavoniji, Baranji i Zapadom Srijemu. URL: http://www.zph.hr/cms_view.asp?articleID=71

²⁴² Bing A. Put do Erduta. Položaj Hrvatske u medunarodnoj zajednici 1994.-1995 i reintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia Slavonica*. 2007. No. 7. S. 394

²⁴³ United Nations Security Council Resolution 1037. URL: [https://undocs.org/S/RES/1037\(1996\)](https://undocs.org/S/RES/1037(1996))

а також успішному безкровному поверненню хорватського Подунав'я під владу Загреба посприяли зусилля окремих хорватських посадовців, особливо очільників урядової Комісії зі співпраці із UNTAES (Весна Шкаре-Озболт, Хрвоє Шарінич, Івіца Костовіч, Юре Радич та ін.)²⁴⁴.

Діяльність місії UNIAES розпочалася 15 січня 1996 р. і мала тривати 1 рік, протягом якого її представники повинні були стежити за демілітаризацією цих районів та забезпеченням мирної реінтеграції території до складу Хорватії. У січні 1997 р. цей мандат було продовжено ще на один рік. Військова і цивільна місія включала в себе 4800 солдатів, більше 400 поліцейських і 99 військових спостерігачів²⁴⁵. З хорватського боку для проведення діяльності з реінтеграції Східної Славонії було організовано в м. Осіек Офіс тимчасового управління для встановлення хорватської влади в Східній Славонії, Бараньї і Західному Сремі на чолі з Івіцою Вркічем²⁴⁶.

Можна виділити такі практичні складові реінтеграції Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему до Хорватії:

- демілітаризація та створення перехідної місцевої поліції із сербів, хорватів та представників ООН (навіть підготовка цієї поліції проходила на території Угорщини задля нейтральності), яка до кінця 1997 р. була цілком інкорпорована до складу Міністерства внутрішніх справ Республіки Хорватія;

- повернення сербських та хорватських біженців із виділенням відповідної державної матеріальної допомоги;

- конвалідація (юридичне визнання) попередніх документів і видача хорватських паспортів місцевому населенню;

---

²⁴⁴ Ana Holjevac Tuković . Proces mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja. Zagreb: Memorialno-documentacijski centar Domovninskog rata, 2015. S. 276

²⁴⁵ Ищенко Н. Победа без боя. Как и почему Хорватия смогла мирно вернуть оккупированные территории. URL: http://censor.net.ua/resonance/381497/pobeda_bez_boya_kak_i_pochemu_horvatiya_smogla_mirno_vernut_okkupirovannye_territorii (Дата звернення 19.08.2018); United Nations Security Council Resolution 1037. Режим доступу: [https://undocs.org/S/RES/1037\(1996\)](https://undocs.org/S/RES/1037(1996))

²⁴⁶ Prije točno 14 godina završio je proces mirne reintegracije. URL: <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/prije-tocno-14-godina-završio-je-proces-mirne-reintegracije.html>

- введення в обіг куни, хорватської національної валюти, (відбулося офіційно 19 травня 1997 р.);

- проведення виборів (13 квітня 1997 р.) до місцевих органів влади (до них увійшли як хорвати, так і серби);

- національне примирення (амністія для тих сербських військовиків, хто не чинив військових злочинів, квоти для сербів у парламенті та міністерствах, створення дитсадків і шкіл із сербською мовою навчання)²⁴⁷.

Одним із головних епізодів мирної реінтеграції Хорватського Подунав'я став, як відомо, процес демілітаризації регіону, який було успішно проведено перехідною адміністрацією ООН з 20 травня по 27 червня 1996 р. За його підсумками, усе важке озброєння місцевих сербів (23 танки, 107 гармат, 123 міномети, 11 бронетранспортерів та 35 протитанкових систем) було або вивезене до СРЮ, або передане в розпорядження UNTAES. Разом із цим активно здійснювалося розмінування території. Для посилення ефективності згаданих заходів хорватська влада в жовтні 1996 р. профінансувала програму викупу зброї в місцевого населення, яку успішно здійснили миротворці ООН. Уже станом на лютий 1997 р. за цієї програмою з рук місцевого населення було вилучено більше 15 тис. одиниць стрілецької зброї та 435 тис. набоїв²⁴⁸.

Важливим кроком для відновлення торгівлі та возз'єднання родин у регіоні, розділеному війною, стало відкриття в серпні 1996 р. ринку під відкритим небом на дорозі між Осієком та Клісою, який водночас слугував місцем зустрічей та нарад.

Важким психологічним моментом для хорватської громадськості стала ексгумація 1 вересня 1996 р. місця масової страти хорватів на свинофермі в

---

²⁴⁷ Ana Holjevac Tuković. Proces mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja. Zagreb: Memorialno-documentacijski centar Domovinskog rata, 2015. S. 290-293

²⁴⁸ Barić N. The Serb district of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium – from the Croatian operation “Storm” to the completion of the peaceful reintegration of the Croatian Danube region. *Scrinia Slavonica*. 2012. No. 12. S. 150

Овчарі, яку здійснила ЮНА після взяття Вуковара. Екзумацію було проведено в тісній співпраці з Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії²⁴⁹.

Ознакою успішного перебігу мирної реінтеграції Східної Славонії, Бараньї і Західного Срему до Хорватії стало встановлення 14 липня 1997 р. на кордоні з Сербією офіційних хорватських пунктів перетину та митниці. Таким чином, Загреб повернув контроль над своїм східним кордоном, який був неможливим ще з осені 1991 р.

Спершу реінтеграційний процес проходив із відчутними труднощами, адже значна частина місцевого сербського населення опиралась переходу під хорватську владу, а хорвати-біженці, які повертались в регіон – з відвертою недовірою та ворожістю ставились до сусідів-сербів.

Так, у кінці червня 1996 р. за підтримки громадських організацій було подано петицію з проханням збереження Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему як спеціальної зони з незалежною виконавчою, законодавчою та судовою владою. Ця петиція зібрала 50 тис. підписів серед жителів регіону і була надіслана на розгляд до ООН. А в 1997 р. у Вуковарі було влаштовано протести, під час яких місцеве населення вимагало встановлення автономних сербських інститутів після завершення реінтеграції до Хорватії (ці протести зібрали від 5 до 12 тис. учасників). Також місцеві серби виступали проти поділу області між двома хорватськими жупаніями (Вуковарсько-Сремською та Осієцько-Баранською), хоча поділ все-таки відбувся²⁵⁰.

Для сприяння відновленню довіри та нормального співіснування сербів та хорватів у Хорватському Подунав'ї в жовтні 1997 р. хорватська влада створила Національний комітет зі встановлення довіри, пришвидшеного повернення біженців та нормалізації життя на постраждалих від війни територіях Хорватії. Головну увагу цього комітету було спрямовано на повернення біженців та

---

²⁴⁹ Ana Holjevac Tuković. Proces mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja. Zagreb: Memorialno-documentacijski centar Domovinskog rata, 2015. S. 296

²⁵⁰ Barić N. The Serb district of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium – from the Croatian operation “Storm” to the completion of the peaceful reintegration of the Croatian Danube region. *Scrinia Slavonica*. 2012. No. 12. S. 147-148

переміщених осіб до Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему. Його очолила Весна Шкаре-Ожболт.

Слід сказати, що забезпечення прав сербської національної меншини вийшло на новий рівень уже під час євроінтеграції Хорватії. Зокрема, відповідно до вимог ЄС, у районах, де сербське населення становить більше 30 %, мусять бути дорожні знаки й вивіски сербською кирилицею²⁵¹. Націоналістичним та правим колам у Хорватії це, звісно, не до вподоби, а відтак, у Вуковарі із цієї причини неодноразово вибухали протести.

Варто згадати й те, що президент Хорватії Франьо Туджман особисто кілька разів у цей період відвідав Подунав'я, зокрема так званим Потягом миру 8 червня 1997 р. Щоправда, цей візит не обійшовся без кількох провокацій з боку незадоволених представників місцевого сербського населення²⁵².

Враховуючи відносну легкість та безкровність, з якими відбулася реінтеграція до Хорватії Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему, постає запитання, чому Сербія в особі Союзної Республіки Югославія та її президента Слободана Мілошевича погодилась на це, фактично остаточно «здавши» інтереси хорватських сербів, яких до того Белград 5 років підряд озброював, утримував і забезпечував²⁵³.

По-перше, 1995 р. болючими й відчутними для Сербії стали міжнародні економічні санкції, введені з початком війни в Боснії і Герцеговині та офіційної підтримки Белградом армії боснійських сербів.

По-друге, 1995 р. авіація НАТО вперше завдала ударів по позиціям боснійських сербів (операція «Обдуманна сила») з метою захисту від них

---

²⁵¹ Ana Holjevac Tuković. Proces mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja. Zagreb: Memorialno-documentacijski centar Domovninskog rata, 2015. S. 301

²⁵² 8. lipnja 1997. Vukovar. Dolazak Vlaka mira i predsjednika Tudmana u grad heroj. URL:<http://narod.hr/kultura/8-lipnja-1997-vukovar-dolazak-vlaka-mira-predsjednika-tudmana-grad-heroj>

²⁵³ Sekulic M. Knin je pao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2000. S. 281

«безпечних зон ООН». Уперше сербам довелось безпосередньо вступити в збройну конфронтацію з Північноатлантичним альянсом²⁵⁴.

По-третє, Югославія фактично не мала реальних союзників на міжнародній арені, а тиск із боку західних країн на неї був дуже сильним. Потенційний югославський союзник Російська Федерація на той момент не була впливовим гравцем на міжнародній арені (серйозна економічна криза та конфлікт у Чечні відіграли свою роль).

І насамкінець, 1998 р. у Сербії розпочалися серйозні внутрішні проблеми – збройне повстання албанських сепаратистів у Косово. Тобто югославське керівництво абсолютно на той час, 1995-1998 рр., не було зацікавлене в загостренні ситуації в сусідній Хорватії та новому розпалюванню конфлікту на своєму західному кордоні.

Мирна реінтеграція Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему успішно завершилася 15 січня 1998 р.²⁵⁵ Ці території стали повноцінними складовими Республіки Хорватія, увійшовши до двох жупаній – Вуковарсько-Сріємської та Осієцько-Бараньської²⁵⁶. Хорватія остаточно відновила свою територіальну цілісність і цим самим було виконано головну обіцянку ХДС та Франьо Туджмана, дану ще перед виборами навесні 1990 р. – створення незалежної Хорватії й забезпечення її міжнародного визнання та суверенітету на всій конституційній території.

Сама Ердутська угода – дітище американського посла в Хорватії Пітера Галбрайта – та мирна реінтеграція Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему стали чи не єдиним успішним прикладом міжнародного мирного врегулювання на теренах колишньої Югославії. При цьому її реалізація відбувалася в період, коли Загреб пережив період серйозного охолодження

---

²⁵⁴ Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995. Volume I. Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002-2003. P. 464

²⁵⁵ Prije tačno 14 godina završio je proces mirne reintegracije. URL: <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/prije-tocno-14-godina-završio-je-proces-mirne-reintegracije.html>

²⁵⁶ Ana Holjevac Tuković. Proces mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja. Zagreb: Memorialno-documentacijski centar Domovinskog rata, 2015. S. 304

відносин із країнами Заходу. Сербська національна меншина, незважаючи на спорадичні вияви обурення й протести з боку націоналістичного хорватського середовища, має свої права, законодавчо захищеними. Проте на психологічному рівні недовіра між сербами й хорватами, зокрема в Східній Славонії, існує, безперечно, й до сьогодні.

Отже, Хорватія пройшла складний шлях від початку демократичних змін 1990 р. і здобуття незалежності 1991 р. до повного відновлення своєї територіальної цілісності в січні 1998 р. із завершенням мирної реінтеграції Східної Славонії, Бараньї і Західного Срему. Хорватська зовнішня політика головною своєю ціллю мала перемогу у війні, пошук надійних партнерів і союзників на Заході та інтеграцію молодої держави до провідних міжнародних організацій. Спершу, 1990-1991 рр. Хорватія як югославська республіка перебувала в несприятливому становищі, її самостійницькі прагнення зустріли негативне ставлення з боку більшості західних держав, які воліли бачити єдину Югославію. Згодом в ході агресії ЮНА та бойових дій проти повсталих сербів, а також шляхом активної дипломатії Хорватія здобуває прихильність міжнародної спільноти й у січні 1992 р. країни ЄС визнають її суверенітет, а вже 22 травня 1992 р. вона стає членом ООН. Це дало Загребу період перемир'я, який хорватська влада використала ефективно – насамперед хорватська влада чітко визначила свою зовнішньополітичну доктрину та пріоритети. Їх реалізації (особливо налагодження взаємовигідного партнерства із США – Вашингтон потребував Хорватію як військову противагу сербам у БіГ) дуже допомогли Хорватії зміцнити свої збройні сили. Також Хорватія посилила свої позиції в БіГ, вийшовши в тил самопроголошеній Республіці Сербська Країна (хоча втручання у війну в Боснії і Герцеговині призвело до тимчасового загострення відносин Загреб з Заходом 1993-1994 рр.). Плани мирного врегулювання конфлікту в Хорватії та вирішення питання її територіальної цілісності, запропоновані міжнародними посередникам, зазнали краху, не в останню чергу через непоступливість керівництва РСК, яке майже цілком залежало від С. Мілошевича. Тому навесні-влітку 1995 р. Хорватія шляхом двох успішних військово-

поліцейських операцій за згоди США ліквідувала самопроголошену РСК та відновила конституційний лад на майже всій своїй території. Східну Славонію, Баранью та Західним Срем під владу Загреба було повернуто протягом листопада 1995 – січня 1998 рр. шляхом мирної реінтеграції за участі перехідної адміністрації ООН на чолі з американським генералом. Таким чином, Загреб хоч і зазнав труднощів, та успішно вирішив питання захисту власної незалежності та відновлення територіальної цілісності спочатку військовим шляхом, а згодом завдяки мирній реінтеграції, здобувши в потрібний момент підтримку країн Заходу, насамперед США.

Розділ 3. Відносини Республіки Хорватія з країнами Європи, США та міжнародними організаціями

3.1. Еволюція хорватсько-американських відносин (1991-1999 рр.)

Хорватсько-американські відносини в 90-х рр. ХХ ст. пройшли складний шлях, який було обумовлено низкою факторів. Балканська політика США в період кризи на теренах колишньої Югославії еволюціонувала від незацікавленості балканськими проблемами 1991 р. до прямого збройного втручання в регіоні – бомбардування Союзної Республіки Югославія 1999 р. Переломною точкою в еволюції американської політики були 1994-1995 рр., коли американська дипломатія розпочала активну участь у врегулюванні конфліктів у Боснії і Герцеговині та Хорватії. Її результатом стали 3 мирні угоди, що принесли мир на Західні Балкани: Вашингтонська (1994) та Ердутська і Дейтонська (1995).

Варто зауважити, що в новітній хорватській історії США завжди займали особливе місце. Лідер Хорватської селянської партії міжвоєнних часів С. Радич посилався на ідеї американського президента Вудро Вільсона про право всіх народів на самовизначення та заявляв, що «хорвати хочуть республіку за американським зразком»²⁵⁷. Ідея Америки не втратила актуальності навіть за часів комунізму: після Другої світової війни кілька поколінь хорватів перебували під впливом американської культурної парадигми, а відносна м'якість цензури уможливила вільний доступ до інформації про американське суспільство, культуру та політику. Перший хорватський президент Франьо Туджман поряд із багатьма вищими офіцерами ЮНА та науковцями особисто бував у США. Туджман як лектор виступав у кількох американських університетах, включно з Гарвардом²⁵⁸.

Відносини Загреба та Вашингтона в 90-х рр. ХХ ст. є винятково важливим та складним питанням. По-перше, це пов'язано з внутрішніми перетвореннями в новопосталій хорватській державі: тут американські цінності (демократія,

---

²⁵⁷ Mark Biondich. *Stjepan Radic, the Croat Peasant Party, and the Politics of Mass Mobilization, 1904-1928*. Toronto: University of Toronto Press, 2000. S. 164

²⁵⁸ Albert Bing. *Franjo Tuđman i Amerika*. Matica Hrvatska. URL: <http://www.matica.hr/kolo/316/franjo-tuman-i-amerika-20740/>

ліберальна економіка, добробут суспільства), що були певним зразком для наслідування, конфліктували з авторитарними нахилами хорватської влади на чолі з Ф. Туджманом. По-друге, це пов'язано з міжнародним впливом США – єдиної в кінці ХХ ст. світової наддержави. Тому багато хто з хорватських політиків і громадських діячів вважало, що відносини з головною світовою силою відіграватимуть ключову роль у вирішенні кризи на теренах колишньої Югославії, у якій Хорватія мала свої цілі, головною з яких було відновлення своєї територіальної цілісності. Суттєвий вплив на хорватсько-американські відносини мало й персональне ставлення до США Ф. Туджмана, котрий уособлював хорватську політику з 1990 по 1999 рр. Саме в цьому контексті варто розглядати хорватсько-американські відносини 1991-1999 рр.²⁵⁹

Одразу після приходу до влади в Хорватії нове керівництво країни на чолі з Ф. Туджманом вдалося до кроків, які мали на меті привернути увагу США до кризи в СФРЮ. У вересні 1990 р. хорватська делегація на чолі з президентом вирушила до США. За словами хорватського дипломата Маріо Нобіло, «Туджман наприкінці 1990 р. літав до Америки як приватна особа», де його зустрічала хорватська діаспора, але офіційних контактів було мало. Ф. Туджман поспілкувався з кількома сенаторами та конгресменами та «майже випадково потиснув руку президенту США в Білому домі»²⁶⁰. Хорватській же громадськості було з перебільшенням заявлено, що Франьо Туджман зустрівся з Джорджем Бушем-старшим та обмінявся з ним думками й позиціями, хорватська делегація все-таки змогла презентувати перед американським радником із національної безпеки Брентом Скоукрофтом свій проєкт перебудови Югославії на конфедеративних засадах та попросити підтримки. Це свідчить про серйозність, яку хорватська влада надала цьому візиту до США. Згаданий проєкт конфедеративної перебудови позитивно оцінили провідні експерти з конституційного та міжнародного права Єльського університету, а завдяки

---

²⁵⁹ Albert Bing. Franjo Tuđman i Amerika. Matica Hrvatska. URL: <http://www.matica.hr/kolo/316/franjo-tudman-i-amerika-20740/>

²⁶⁰ Mario Nobile. Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990-1997. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000. S. 49

активній допомозі докторів М. Дамашкі та І. Банаца президент Туджман отримав можливість прочитати в Єлі лекцію з історії²⁶¹.

Наприкінці січня 1991 р. президент Туджман знову звернувся по допомогу до Вашингтона. У листі, який мав бути вручений американському президенту через конгресмена Роберта Дола, в той час, коли верхівка ЮНА планувала військовий переворот в Югославії (після оприлюднення югославськими спецслужбами компрометуючого фільму про хорватського міністра оборони М. Шпегеля, який нелегально скупляв зброю), хорватський президент відверто шукав американської підтримки для мирного вирішення кризи в СФРЮ, яка би гарантувала майбутню стабільність²⁶². Ф. Туджман намагався догодити голові Білого дому, наголошуючи, що стабільність «повністю залежить від успіху демократизації суспільства». Хорватський президент підкреслював: «Катастрофу в Югославії може відвести чітка заява США про те, що вони підтримують більшість, тобто новостворені демократичні республіки. Югославія – не Радянський Союз. Сербія – не Росія. ЮНА – не Радянська Армія»²⁶³. Проте лист Туджмана залишився без відповіді. Держсекретар Бейкер лише наголосив на потребі мирного демократичного вирішення всіх югославських внутрішніх суперечок.

Слід зазначити, що хорватський президент мав на Заході не найкращу репутацію, адже зробив уже в перший рік свого правління цілу низку неоднозначних кроків. Наприклад, заявив про втіху через те, що «його дружина не сербка і не єврейка» (у квітні 1990 р. на одному з передвиборчих мітингів у Загребі) та перейменував Площу жертв фашизму в Загребі, а також загравав із усташською еміграцією під час своїх візитів до Австралії та Канади (свідком таких моментів був відомий журналіст Т. Якич)²⁶⁴. Це грало на руку негативним

---

²⁶¹ Mate Granic. *Vanjski poslovi. Iza kulisa politike*. Zagreb: Algoritam, 2005. S. 34

²⁶² Martin Špegelj. *Sjećanja vojnika / Martin Špegelj*; uredio Ivo Žanić. Zagreb: Znanje, 2001. S. 243

²⁶³ Zdravko Tomac. *Kako se stvara hrvatska država*. Zagreb, 1996. S. 41

²⁶⁴ Ivan Kegelj. *Tako je govorio Franjo Tuđman*. Lupiga. URL: <https://www.lupiga.com/vijesti/tako-je-govorilo-franjo-tudjman>; *Memoari Tomislava Jakica: Tuđman je tražio da uz Pavelića stave sliku Tita*. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/tudman-je-trazio-da-uz-pavelica-stave-sliku-tita/1891029/>

стереотипам у західних ЗМІ про «профашистську орієнтацію» нової хорватської влади.

Попри це, офіційний Загреб усіяко старався здобути прихильність Заходу й США. Один із найкомпетентніших та найбільш об'єктивних аналітиків політики Ф. Туджмана Владімір Джуро Деган писав, що до заслуг першого хорватського президента слід внести те, що в другій половині 1990 р. він був готовий догоджати Заходу й «підтримати югославську конфедерацію, принаймні як формальне чи перехідне рішення, але за умови незалежності та міжнародної правосуб'єктності всіх її членів»²⁶⁵. На відміну від непоступливого сербського лідера С. Мілошевича, Ф. Туджман постійно демонстрував максимальну готовність до співпраці з представниками міжнародної спільноти. Так, американський посол Ціммерман, який мав негативне ставлення до першого очільника хорватської держави, також зазначав, що Ф. Туджман «щиро трудився, щоби Захід його прийняв»²⁶⁶.

Проте відносини хорватського президента, а відтак, Хорватії в цілому, з адміністрацією США були не найкращі, як і сприйняття Туджмана в американських ЗМІ. Хорватська дипломатія 1991 р. ще не була готова ефективно лобіювати свої інтереси в США. Незвичайним є той чинник, що нова хорватська влада переважно ігнорувала або пасивно сприймала видатних американських хорватів, які пропонували свої послуги, вплив і зв'язки батьківщині – доктора Владіміра Гросса, Іво Банаца, Томіслава Сунича, Мате Мештровича, Петара Кузмича²⁶⁷. Томіслав Сунич і Владімір Гросс постійно звертали увагу, що в США «хорватська зовнішня політика шкутильгає», а кадри, які мають репрезентувати Хорватію, не є достатньо компетентними. Владімір Гросс одного разу навіть заявив, що «певна кількість добре підготовлених для лобіювання національних інтересів у США дипломатів дієвіша за 2 повністю підготовлені дивізії в

---

²⁶⁵ Vladimir Đuro Degan. Hrvatska država u međunarodnoj zajednici : razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti. - Zagreb : Nakladni zavod Globus, 2002. – S. 317

²⁶⁶ Warren Zimmermann. Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers. Times Books, 1996. S. 66

²⁶⁷ Mate Meštrović. U vrtlogu hrvatske politike. Kazivanje Peri Zlataru. Zagreb: Golden marketing, 2003. S. 96

Хорватії»²⁶⁸. Проте критика з боку освічених діаспорян практично не сприймалася керівництвом Хорватії, а тому ці переважно високоосвічені люди (наприклад, І. Банац і В. Гросс), активно займалися самостійним просуванням хорватських інтересів у США. Писалися листи конгресменам, проводилися мітинги, а з початком війни поширювалася інформація про злочини, вчинені ЮНА. Метою цієї роботи було змусити Вашингтон втрутитися, зупинити війну та визнати незалежність Хорватії²⁶⁹.

Однак ця «народна дипломатія» американських хорватів, які сповідували ліберально-демократичні цінності, контрастувала з поведінкою хорватської влади на чолі з Ф. Туджманом. Хоча глава хорватської держави постійно намагався підкреслити належність своєї країни до західної цивілізації та її європейськість, переважна частина західного та американського зокрема істеблішменту сприймала владу в Загребі як надто націоналістичну, анахронічну та невідповідну західним демократичним цінностям²⁷⁰.

Доречно навести деякі оцінки хорватського президента тогочасними американськими дипломатами. Так, найважливіший іноземний представник в СФРЮ на момент її розпаду, посол США Уоррен Ціммерманн, унікав зустрічей із Туджманом перед його перемогою на виборах «через радикальний націоналізм, що виражався в деяких його заявах»²⁷¹. Колишній комуніст та генерал ЮНА, а також політичний дисидент, якому закидали зв'язки з усташською еміграцією, Ф. Туджман, за західними мірками, був «непривабливим типом перехідного політика»²⁷². Це сприйняття першого хорватського президента посилював його авторитарний стиль поведінки та надмірна увага до історичних і національних питань. Негативні відгуки У. Ціммерманна про Ф. Туджмана підтвердив і посол

---

²⁶⁸ Vladimir P. Goss. *Vašingtonska fronta*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994. S. 31-32

²⁶⁹ Ivo Banac. *Raspad Jugoslavije. Esej o nacionalizmu i nacionalnim sukobima*. Zagreb: Durieux, 2001. S. 68

²⁷⁰ Albert Bing. *Franjo Tuđman i Amerika*. URL: <http://www.matica.hr/kolo/316/franjo-tuman-i-amerika-20740/>

²⁷¹ Warren Zimmermann. *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers*. Times Books, 1996. S. 70

²⁷² Там само. S. 70

США в Хорватії Пітер Галбрайт – головний автор мирного плану Z-4 та Ердутської угоди. Дипломат вважав Туджмана «людиною XIX століття, яка була прихильником ідеї гомогенної національної держави»²⁷³. За його словами, хорватського президента як політика характеризували 3 головні ознаки: «авторитарність, імпульсивність та нетолерантність»²⁷⁴. Отже, практично всі ключові постаті американської дипломатії, на основі діяльності котрих формувалася політика США щодо Хорватії у 90-х рр. XX ст. – Воррен Ціммерманн, Пітер Галбрайт, Мадлен Олбрайт, Чарльз Редман, Річард Гулбрук та ін. – відчували неприязнь або ледве приховану ворожість до Ф. Туджмана. Ситуація нагадувала, за словами хорватського міністра закордонних справ М. Гранича, «стосунки двох різних світів»²⁷⁵.

США спочатку не виявляли інтересу до кризи в колишній Югославії, воліючи радше бачити цю федеративну державу цілісною та побоюючись, що конфлікти на її теренах можуть стати небезпечним прецедентом для Радянського Союзу, що перебував на межі розпаду. Для американської влади головний інтерес у 1991 р. становили процеси в СРСР та війна в Перській затоці проти Іраку. Тому, незважаючи на всі згадані заклики з боку Загреба, Вашингтон до кінця 1991 р. не висловлював підтримки хорватським прагненням до незалежності і, на відміну від ЄС, не поспішав визнавати Республіку Хорватія навіть у січні 1992 р. Поступово та стримано підтримку Загребу США почали висловлювати з кінця 1991 р., після того як війна набрала серйозних обертів, а ЮНА дискредитувалася своїми руйнівними діями.

Характерним є випадок, що стався восени 1991 р., саме в розпал бойових дій у Хорватії. Тоді до президента США Джорджа Буша та канцлера ФРН Гельмута Коля звернувся вуковарський уповноважений Марин Відич Білі. За 3 дні до падіння Вуковара він, описуючи жахи, які пережили його оборонці та жителі,

²⁷³ Peter Galbraith o Oluji: Amerika Tuđmanu nije dala zeleno svjetlo, on je odlučio riskirati. Jutarnji.hr. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/peter-galbraith-o-oluj-amerika-tudmanu-nije-dala-zeleno-svjetlo-on-je-odlucio-riskirati/2043687/>

²⁷⁴ David Scheffer. The Sit Room: In the Theater of War and Peace. Oxford University Press, 2018. P. 108

²⁷⁵ Mate Granic. Vanjski poslovi. Iza kulisa politike. Zagreb: Algoritam, 2005. S. 92

такими словами апелював: «Досягнення цивілізації, гуманізму та здорового глузду, чийми головними поборниками Ви є, спонукали мене знову до Вас звернутися. Я прагну всього лише права на життя для цього багатостраждального населення, доки ще не стало пізно. Часу лишилося вкрай мало, бо оборонців Вуковара все менше й менше. Заклинаю Вас, пане, в ім'я гуманності, допоможіть цим нещасним людям, адже Ви для них остання надія на існування»²⁷⁶.

Авторитетні американські журналісти, на кшталт кореспондента *New York Times* Ентоні Люїса, разом із хорватською діаспорою зверталися до своєї влади з питанням: «Де обурення?» Вони критикували пасивність США під час найгарячішої фази наступу ЮНА в Хорватії²⁷⁷.

Протести американської громадськості не зменшили розчарування хорватів, які вважали себе невинними жертвами «великосербської агресії», яких Захід «залишив напризволяще». Хорватські надії на те, що світ буде разом із Хорватією та «розділяє її біль», перетворилися на тезу про «зраду Заходу»²⁷⁸. Втрата віри в демократичні цінності, відповідно, супроводжувала усвідомлення жорстоких обставин реальної політики та стриманості США. Ця обставина особливо посприяла росту хорватського націоналізму та праворадикальних настроїв, замість громадянських ліберально-демократичних цінностей у Хорватії в роки війни.

Зрештою, Вашингтон офіційно визнав Хорватію одночасно з Боснією і Герцеговиною та Словенією 7 квітня 1992 р. Сполучені Штати Америки стали 57-ю країною, яка визнала суверенітет Хорватії²⁷⁹. Визнання з боку США стало для офіційного Загреба великою дипломатичною перемогою та остаточно відкрило двері до повноправного членства Хорватії в ООН, куди країну було прийнято вже 22 травня 1992 р. На перегляд Вашингтоном свого ставлення до югославської

---

²⁷⁶ Davorin Rudolf. *Stvaranje hrvatske države 1991.: ministarska sjećanja*. Split: Književni krug, 2016. S. 83

²⁷⁷ Albert Bing. *Franjo Tuđman i Amerika*. Matica Hrvatska. URL: <http://www.matica.hr/kolo/316/franjo-tudman-i-amerika-20740/>

²⁷⁸ Там само.

²⁷⁹ 7. travnja 1992. – SAD priznalo Republiku Hrvatsku. *Kamenjar*. URL: <https://kamenjar.com/sad-priznalo-republiku-hrvatsku/>

кризи та відмови від ідеї збереження цілісності Югославії вплинуло те, що процес розпаду СРСР відбувся в цілому мирно і потреба в монолітній Югославії як перешкоді для радянського проникнення в Південно-Східній Європі, як це виглядало з погляду США під час холодної війни, зникла²⁸⁰.

Враховуючи, що з 2 січня 1992 р. на теренах Хорватії почало діяти перемир'я, ЮНА почала виведення своїх частин, а вже весною на лінію розмежування почали прибувати миротворці ООН для втілення плану Венса, увага Вашингтона переключилась на події в сусідній югославській республіці – Боснії і Герцеговині, де назрівав ще більш небезпечний і більш запеклий конфлікт між трьома її народами – сербами, мусульманами й хорватами. Війна вибухнула вже 4 квітня 1992 р. – за 3 дні до міжнародного визнання БіГ²⁸¹. Серби розпочали бої проти мусульман, а хорвати, які становили найменший відсоток населення БіГ, стали на бік останніх. Відтоді всі зусилля міжнародної спільноти зосередилися на врегулюванні цього конфлікту²⁸².

Реальний же поворот у балканській політиці США відбувся після приходу до влади демократичної адміністрації президента Білла Клінтона в січні 1993 р. У той час війна в БіГ уже була в розпалі. Вашингтон починає активно втручатись у миротворчий та переговорний процес у Боснії і Герцеговині, а також у Хорватії, переймаючи ініціативу в ЄС та ООН²⁸³.

Важливим є факт, що з приходом до влади у Вашингтоні Б. Клінтона симпатії та підтримка США спрямовуються саме боснійським мусульманам. Офіційний Вашингтон виступає найрішучішим чином за суверенітет та територіальну цілісність БіГ. За словами Роберта Каплана, така поведінка була обумовлена бажанням США «не допустити в Європі появи нової Палестини»

---

²⁸⁰ Лакішик Д. М. Нова стратегія національної безпеки США. *Політологічний вісник*. 2011. №51. С. 313-322.

²⁸¹ Dejan Jović. *Yugoslavia: A State that Withered Away*. Indiana: Purdue University Press, 2009. P. 399

²⁸² Davor Marijan. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 152

²⁸³ Jean-Francois Morel. *Americko-hrvatski odnosi tijekom 1990-ih. Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 344-345

(ідеться про загрозу боснійським мусульманам, що може спровокувати хвилю екстремізму з їхнього боку)²⁸⁴.

Хорватські війська брали участь у боях на боці боснійських хорватів, чие військове формування – Хорватське віче оборони – контролювалося Загребом²⁸⁵. Ф. Туджман та його оточення виношували плани приєднання населених хорватами територій БіГ до Хорватії або навіть поділу БіГ із сербами. Коли на початку 1993 р. дійшло до війни між хорватами та мусульманами в БіГ, цей чинник суттєво погіршив відносини Загреба та Вашингтона²⁸⁶. Враховуючи пробоснійську позицію адміністрації Б. Клінтона, хорватська влада опинилася під нищівною критикою США та західних країн загалом. Хорватію почали звинувачувати в однаковій із сербами відповідальності за розпалювання війни та намір поділити БіГ. Перебуваючи ще на посаді американської представниці при ООН і коментуючи хорватську політику в БіГ, Мадлен Олбрайт, в майбутньому держсекретар США, у серпні 1993 р. заявила, що «Хорватія стає частиною проблеми замість того, щоб відігравати роль стабілізуючого чинника»²⁸⁷. Відтак, США наполегливо втручаються в хорватсько-мусульманський конфлікт, намагаючись його зупинити. Вашингтон тиснув більше на Ф. Туджмана, а не на боснійського президента А. Ізетбеговича. Спеціальним посланцем Б. Клінтона в Загребі, котрий мав змусити главу хорватської держави відмовитися від ідеї територіальних надбань у БіГ, став Чарльз Редман. На міжнародному рівні навіть порушувалося питання про введення санкцій проти Республіки Хорватія, але до цього не дійшло. Свою роль у порятунку Хорватії від санкцій відіграла німецька дипломатія, яка, втім, не вітала будь-яких хорватських агресивних намірів щодо

---

²⁸⁴ Роберт Каплан. Балканские призраки. Пронзительное путешествие сквозь историю. М: Азбука, 2016. С. 12

²⁸⁵ Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995 / Uredili Branka Magaš i Ivo Žanić. Zagreb-Sarajevo: Naklada Jesenski i Turk DANI, 1999. S. 175-176

²⁸⁶ Гуськова Е. Мировое сообщество и интернационализация югославского кризиса / Югославия в огне: документы, факты, комментарии (1990–1992). Современная история Югославии в документах. Т. 1. Москва, 1992. С. 171-173

²⁸⁷ Корнилов Г. США и югославский кризис (1991–1997 гг.). США: экономика, политика, идеология. 1998. № 4. С. 72

БіГ і підтримала заклик США негайно припинити хорватсько-мусульманський конфлікт²⁸⁸.

Дієвим для Загреба аргументом американської дипломатії стала погроза, що Хорватія в разі продовження війни проти мусульман у БіГ повністю втратить підтримку Вашингтона щодо повернення майже третини території своєї країни, зайнятої самопроголошеною РСК. Урешті, кульмінацією кризи стало 3 лютого 1994 р., коли Рада Безпеки ООН в ультимативному порядку дала Хорватії термін у 2 тижні на виведення всіх армійських частин із БіГ. У разі невиконання цієї вимоги проти Хорватії вводилися санкції, аналогічні тим, під які з 2 червня 1992 р. потрапила СРЮ²⁸⁹.

Відтак, Ф. Туджман був змушений поступитися американським вимогам і зусилля адміністрації Б. Клінтона мали успіх – 19 березня 1994 р. хорватський та боснійський президенти підписують Вашингтонський договір про припинення конфлікту на території Боснії і Герцеговини²⁹⁰. За підсумками цієї угоди створювалась спільна хорватсько-мусульманська Федерація Боснії і Герцеговини – на противагу Республіці Сербській. Хорватська Республіка Херцег-Босна, самопроголошене державне утворення боснійських хорватів, підконтрольне Загребу, мало ліквідувати всі свої органи та влитися в спільну систему влади разом із мусульманами²⁹¹. Згідно з американським задумом, хорвати та боснійські мусульмани мусили спільно виступити проти сербської експансії в БіГ, встановивши таким чином військовий паритет. Це також мало змусити боснійських сербів на чолі з Р. Караджичем, який виказував усе більше непокори С. Мілошевичу, сісти за стіл переговорів для реалізації мирного плану для БіГ.

---

²⁸⁸ Konrad Klewing. Stjecanje moci i statusa kroz angazman i aktivnu diplomaciju: politika ujedinjene Njemacke prema Hrvatskoj. *Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi* / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 378

²⁸⁹ David Owen. *Balkanska odiseja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institute za povijest, 1998. S.214

²⁹⁰ *Rat u Hrvatskoj i Bosnii Hercegovini 1991-1995* / Uredili Branka Magaš i Ivo Žanić. Zagreb-Sarajevo: Naklada Jesenski i Turk DANI, 1999. S. 194

²⁹¹ Ivo Goldstein. *Dvadeset godina samostalne Hrvatske*. Zagreb: Novi Liber, 2010. S. 376

Проте остаточне мирне вирішення конфлікту в БіГ настало вже наприкінці 1995 р.²⁹²

Врегулювання хорватсько-мусульманського конфлікту зробило хорватів в очах адміністрації Клінтона стороною, схильною до переговорів, і дало можливість військово-політичного партнерства між Вашингтоном та Загребом. Звичайно, керівництво США не стало відтоді прохорватським, але побачило в Хорватії та її збройних силах той важіль впливу, який би дозволив змінити рівновагу сил на фронті в БіГ. Адже, як уже зазначалось, закінчення війни в цій країні та порятунок мусульманської сторони від розгрому з боку сербів, які на 1994 р. контролювали 72 % території республіки, були пріоритетними завданнями США²⁹³. Свою роль відіграли й політичні мотиви Б. Клінтона, адже 1996 р. цей американський президент планував виграти вибори й посісти в Білому домі другий термін, а балканське питання було одним із ключових у передвиборчій кампанії. Б. Клінтон прагнув досягти остаточного врегулювання кризи в колишній Югославії²⁹⁴.

Відтак, 1994 р. розпочалася пряма військова співпраця між США та Хорватією, хоча антипатія серед американських політиків та дипломатів до Ф. Туджмана нікуди не зникла. Главу хорватської держави й далі регулярно критикували за авторитарні нахили в керівництві країною, неповагу до прав людини й утиски свободи слова. Отже, американцями керували суто прагматичні мотиви. 1994 р. стало очевидним те, що США чітко спланували взяти на себе вирішення югославської кризи, проявляючи все більшу готовність до прямого силового втручання, на відміну від своїх європейських союзників. США критикували неспроможність ЄС та ООН вирішити конфлікти в БіГ та Хорватії для обґрунтування свого активного втручання²⁹⁵.

---

²⁹² Richard C. Holbrooke. *To End a War*. Modern Library, 1999. P. 322-323

²⁹³ *Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995*. Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002-2003. P. 353

²⁹⁴ Albert Bing. *Franjo Tuđman i Amerika*. URL: <http://www.matica.hr/kolo/316/franjo-tuman-i-amerika-20740/>

²⁹⁵ Козловська Ю. І. Політика адміністрації Б. Клінтона щодо регіону Західні Балкани. *Вісник Одеського національного університету*. 2014. Т. 19. № 1. С. 104-109.

США почали активно озброювати Хорватську армію так само, як і армію БіГ. Більше того, на 1994 р. порушення Хорватією ембарго на ввезення зброї в країни колишньої Югославії (встановлене Резолюцією 713 Ради Безпеки ООН 25 вересня 1991 р.) вже не було секретом. Так, наприклад, 27 квітня 1994 р. очільник хорватського МЗС М. Гранич звернувся до американського посла П. Галбрайта з проханням дозволити Ірану транспортувати зброю в БіГ через Хорватію²⁹⁶. У Вашингтоні відповіли, що «не мають інструкцій із цього приводу», що, по суті, означало, що США не проти. П. Галбрайту ця ідея сподобалась, бо збільшення поставок зброї означало більші шанси для хорватів і мусульман відбити зайняті сербами території²⁹⁷. Найголовнішою складовою військової співпраці США та Хорватії стало те, що з осені 1994 р. американці почали допомагати в реформуванні Хорватського війська, хоч й опосередковано, через приватні військові компанії (зокрема MPRI). Міністр оборони Хорватії Гойко Шушак прямо просив свого американського колегу Вільяма Перрі про такий вид допомоги²⁹⁸.

Американські інструктори суттєво допомогли реформувати та вишколити Хорватські збройні сили. Також США брали участь у військовій розв'язці кризи в колишній Югославії 1994-1995 рр. – у форматі військово-розвідувальної діяльності та контролю над повітряним простором. Американські розвідувальні дані та мовчазне схвалення з боку Вашингтона дозволили Хорватії успішно провести 1995 р. операції «Блискавка» та «Буря», які принесли Загребу перемогу у війні проти РСК²⁹⁹. Посол США в Загребі П. Галбрайт був попереджений про підготовку «Бурі» за 2 тижні, а американський військовий аташе в Загребі Річард

---

²⁹⁶ Mate Granic. *Vanjski poslovi. Iza kulisa politike*. Zagreb: Algoritam, 2005. S. 184

²⁹⁷ David Scheffer. *The Sit Room: In the Theater of War and Peace*. Oxford University Press, 2018. P. 242

²⁹⁸ *Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995*. Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002-2003. P. 367

²⁹⁹ Валецкий О. *Югославская война*. М.: Крафт+, 2004. С. 135-136

Херрік ще раніше³⁰⁰. Отже, Хорватія сповна використала переваги співпраці з Вашингтоном для вирішення свого головного завдання – відновлення територіальної цілісності.

Можна сказати, що Хорватія, як і Югославія за часів Й. Тіто, стала американським союзником, та водночас й «ідеологічним суперником». Це амбівалентне співвідношення союзництва на базі спільних інтересів та відмінностей у системі цінностей було тісно пов'язаним, як наголошує хорватський історик та дипломат Альберт Бінг, із посткомуністичною трансформацією в самій Хорватії та роллю США як світової держави після холодної війни, а також американським прагматизмом³⁰¹. Неоднозначність у ритмі дипломатичних відносин між Вашингтоном та Загребом існувала до самої смерті Ф. Туджмана 1999 р.

Особливо активною була діяльність посла США в Загребі Пітера Галбрайта. Він послідовно підтримував суверенітет та територіальну цілісність Республіки Хорватія, проте відверто критикував хорватського президента за його недемократичні нахили, авторитарні тенденції та порушення прав і свобод людини. Більше того, згодом вони стали ледь не ворогами. Значною мірою особисті стосунки американського посла з хорватським президентом були відображенням неоднозначних двосторонніх відносин між США та Хорватією³⁰². Відомий хорватський журналіст Томіслав Якич так писав про сприйняття Ф. Туджманом партнерства з США: «Він не лише всюди, де міг, вдавався до американських зразків. Туджман бачив Хорватію як стратегічного партнера Вашингтона». І при цьому хорватський президент часто в ЗМІ та своїх публічних виступах називав Хорватію «прямим військовим союзником Вашингтона»,

---

³⁰⁰ Peter Galbraith. *Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut. War and Change in the Balkans. Nationalism, Conflict and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 127-128

³⁰¹ Albert Bing. *Balkanski* i "zapadni" makijavelizam: Z-4 – diplomacije i/ili oruzje? *Casopis za suvremenu povijest*. Br. 3. Zagreb, 2015. S. 485-507.

³⁰² Miller R. F. *Tudjman's Victory: Croatia, the U. N., NATO and the U. S. Nationalities Papers*. 1997. September. Vol. 25(3). P. 501–514.

перебільшуючи реальний рівень співпраці між країнами. Мовляв, партнерство з США надавало Хорватії ваги та робило її «регіональним лідером»³⁰³.

Дейтонським мирним договором та Ердутською угодою в листопаді-грудні 1995 р. було завершено військові конфлікти в Хорватії та Боснії і Герцеговині. Саме американський посол у Загребі П. Галбрайт став автором Ердутської угоди, яка запустила мирну реінтеграцію Східної Славонії, Бараньї та Західного Срема до Хорватії. Цей процес, що завершився 15 січня 1998 р., проходив фактично під патронатом США (офіційно – під егідою ООН), адже американці найбільше зробили для його успіху. Американського генерала Жак-Поля Кляйна було призначено очільником тимчасової адміністрації ООН в цьому регіоні³⁰⁴. Американська дипломатія координовано працювала в процесі реінтеграції на всіх рівнях. На фінансування 26 різних проєктів на місцевому рівні під час реінтеграції Агенція з міжнародного розвитку США виділила 900 тис. доларів³⁰⁵, а під час перших місцевих виборів у Східній Славонії їхнім моніторингом займалися 100 американських спостерігачів, які допомагали представникам ОБСЄ³⁰⁶. П. Галбрайт визнав Ердутську угоду «єдиним по-справжньому успішним» прикладом повоєнного мирного врегулювання і примирення на теренах колишньої Югославії³⁰⁷.

Водночас, разом із посиленням хорватських позицій через закінчення бойових дій та стабілізацію в регіоні, прірва між США та Хорватією стає все помітнішою. Реалізувавши свої миротворчі наміри за допомогою, у тому числі хорватських військових, Вашингтон не збирався надалі толерувати авторитарного

---

³⁰³ Tomislav Jakić. Nisam zavijao s vukovima - sjećanja otrgnuta zaboravu. Zagreb, 2010. S. 414

³⁰⁴ Ana Holjevac Tuković. Proces mirne reintegracije Hrvatskog Pogunavlja. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. S. 29

³⁰⁵ Ambassador Galbraith will visit U.S. supported projects in Beli Manastir and Ceminac. Embassy of the United States of America. United States Information Service. Zagreb, Croatia. 22.04.1997. Hrvatski Drzavni Arhiv. Hrvatski ured pri promatrackoj misiji EZ. Kutija 40.

³⁰⁶ Statement by State Department Spokesman R. Nicholas Burns on elections in Croatia. Embassy of the United States of America. United States Informational Service. Zagreb, Croatia. 09.04.1997. Hrvatski Drzavni Arhiv. Hrvatski ured pri promatrackoj misiji EZ. Kutija 36.

³⁰⁷ Peter Galbraith. Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut. *War and Change in the Balkans. Nationalism, Conflict and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 134

та недемократичного Ф. Туджмана. Тому період 1995-1999 рр. можна назвати найгіршим в історії хорватсько-американських відносин. У хорватських провладних ЗМІ в той час значно посилилась антиамериканська риторика. Туджман закидав США тиск та втручання у внутрішні справи своєї країни, а Захід в цілому хорватський президент звинувачував у намаганні «заштовхнути Хорватію в яку-небудь нову форму балканської федерації». Нагадаємо, що офіційно хорватська влада Хорватію ніколи й жодним чином до Балкан не відносила, вважаючи свою країну виключно центральноєвропейською та середземноморською. Загалом, за словами історика А. Бінга, за часів пізнього Туджмана в Хорватії інколи доходило до такого антиамериканізму, якого не було навіть за часів Й. Тіто³⁰⁸.

Уособленням цих труднощів став той самий посол США П. Галбрайт. Він був фактично рупором американської критики Ф. Туджмана. Неодноразово поведінка посла США викликала справжню лютю хорватського президента. Х. Шарінич свідчив, що «на одне із засідань Туджман прийшов злий і засмучений, як це часто бувало після його зустрічей з Галбрайтом»³⁰⁹. Не кращими були й стосунки Ф. Туджмана з американською представницею при ООН, а згодом держсекретарем М. Олбрайт. Вона особисто не любила хорватського президента й неодноразово його жорстоко критикувала. Однією з найвиразніших ілюстрацій складності хорватсько-американських відносин того часу стала зустріч Ф. Туджмана та М. Олбрайт 1998 р.³¹⁰ Цю подію тодішній глава МЗС Хорватії М. Гранич описав так: «Це була, я повністю переконаний, найважча розмова президента Туджмана в його житті. Льодова атмосфера, дві людини – два різні світи»³¹¹.

---

³⁰⁸ Albert Bing. Franjo Tuđman i Amerika. Matica Hrvatska. URL: <http://www.matica.hr/kolo/316/franjo-tuman-i-amerika-20740/>

³⁰⁹ Josip Glaurdić. Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije. Zagreb: MATE d.o.o., 2011. S. 387

³¹⁰ Secretary of State Madeleine K. Albright And Croatian President Franjo Tudjman Press Conference Zagreb, Croatia, August 30, 1998. US Department of State Archive. URL: <https://1997-2001.state.gov/statements/1998/980830c.html>

³¹¹ Mate Granic. Vanjski poslovi. Iza kulisa politike. Zagreb: Algoritam, 2005. S. 182

Питання внутрішньої політики Загреба стали, з погляду США, принципово важливими для подальшої євроатлантичної інтеграції Хорватії. Із цього приводу заступник держсекретаря США Строб Талботт зазначив, що США підтримують хорватську інтеграцію із Заходом, включно із західними оборонними структурами, але «швидкість того процесу залежить від здатності Хорватії просувати демократичні цінності і, таким чином, сприяти миру в регіоні»³¹². Головними претензіями Вашингтона до Загреба після 1995 р. стали: забезпечення можливості повернення сербів у свої покинуті під час операції «Буря» оселі, повага до прав людини, видача Гаазькому трибуналові військових злочинців, повага до свободи слова й свободи ЗМІ, а також демократизація суспільства загалом. Особливий скандал виник 1996 р., коли хорватська влада спробувала встановити державний контроль над опозиційним Radio 101. Але найгострішим у американо-хорватських стосунках виявилось усе-таки питання статусу сербів у Хорватії³¹³. США гостро критикували будь-які прояви хорватського реваншизму та шовінізму щодо сербів. Питання повернення сербських біженців до Хорватії обговорювалося, зокрема на конференції з реалізації мирного процесу в БіГ у Женеві в березні 1996 р. У її заключному документі було висунуто такі вимоги до Загреба: «Влада Республіки Хорватія та влада Східної Славонії, Бараньї і Західного Срему проведуть проєкт добровільного повернення будь-яких осіб, без огляду на етнічну приналежність. Влада Республіки Хорватія негайно задовольнить прохання сербських біженців, які хочуть повернутись до своїх осель»³¹⁴.

Насамкінець США турбувала хорватська політика щодо БіГ – у контексті повоєнного мирного врегулювання в цій країні, започаткованого Дейтонською угодою. Адже в цій країні проживала досить консолідована хорватська громада, яка не бажала розформувувати органи влади своєї самопроголошеної Хорватської

---

³¹² Alex J. Bellamy. The formation of Croatian national identity. A centuries-old dream? New York, 2003. P. 172

³¹³ Albert Bing. Franjo Tuđman i Amerika. Matica Hrvatska. URL: <http://www.matica.hr/kolo/316/franjotudman-i-amerika-20740/>

³¹⁴ Albert Bing. Put do Erduta – položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja. *Scrinia Slavonica*. 2007. Br. 7. S. 389

республіки Херцег-Босна, а також ділити з мусульманами владу в Мостарі³¹⁵. Загреб виявляв активні симпатії до своїх співвітчизників у БіГ та їхніх прагнень, проте не міг виступати проти волі міжнародної спільноти на чолі з США та Дейтонських угод. Характерною в цьому контексті була заява для ЗМІ, зроблена 10 березня 1997 р. заступником американського державного секретаря Річардом Гулбруком, у якій він наголосив, що після відходу американських сил із Боснії і Герцеговини «президент Туджман планує приєднати її території, населені переважно хорватами, до Хорватії»³¹⁶.

Офіційний Загреб також негативно сприймав будь-які американські ініціативи з формування регіональних об'єднань на Західних Балканах. Ф. Туджман постійно наголошував, що Хорватія не є балканською країною й усі спроби Заходу залучити свою країну до регіональної інтеграції на теренах колишньої Югославії розглядав як загрозу потрапляння в «нову форму Югославії». Офіційний Загреб рішуче відмовився від участі в презентованій США 1996 р. «Ініціативі зі співпраці в Південно-Східній Європі», яка мала би об'єднати 11 країн регіону в межах спільного економічного простору. А 11 жовтня 1997 р. Ф. Туджман, виступаючи на засіданні Ради Європи, наголосив, що Хорватія бачить можливою інтеграцію виключно до Центральної та Західної Європи³¹⁷.

Хорватсько-американські відносини дещо покращуються під час косовської кризи 1998-1999 рр., коли Хорватія опосередковано підтримала повітряну операцію НАТО проти СРЮ, надавши Альянсу доступ до своїх територіальних вод та повітряного простору, а також аеродрому Кліс (Осіек) для забезпечення авіації паливом. Окрім цього, хорватська влада сприяла НАТО в поширенні гуманітарної допомоги. США оцінили ці кроки Загреба й запропонували Хорватії певну компенсацію – дозвіл купувати в себе зброю (цим самим було остаточно скасовано ембарго, накладене восени 1991 р. на всі постюгославські республіки).

---

³¹⁵ Nobile M. *Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990-1997*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000. S. 598-599

³¹⁶ Richard C. Holbrooke. *To End a War*. Modern Library, 1999. P. 349

³¹⁷ Корнилов Г. США и югославский кризис (1991–1997 гг.). *США: экономика, политика, идеология*. 1998. № 4. С. 67–77.

Більше того, в НАТО пообіцяли надати Загребу більше 2 млрд. доларів фінансової допомоги³¹⁸.

Навіть за часів найгірших відносин між Загребом та Вашингтоном, американська матеріальна допомога Хорватії не згасла повністю. Так, 1998 р. від США через Програму економічного розвитку Південно-Східної Європи (SEED), Хорватія отримала 23,2 млн. доларів. Характерно, що не менше половини цієї суми пішло на програму повернення біженців, головним чином сербських (США дуже прискіпливо ставилися до цього, як зазначалося). Ще близько 30 % цих коштів було витрачено на підтримку демократизації, а близько 5 % пішло на реструктуризацію хорватської фінансової сфери³¹⁹.

Справжній же поворот у відносинах Загреба з США й Заходом загалом стався уже 2000 р., після смерті першого хорватського президента та після парламентських і президентських виборів, які ХДС, партія, що правила країною незмінно ще з 1990 р., прогнала. Смерть Ф. Туджмана в грудні 1999 р. стала переломним моментом і дала новий імпульс хорватським прагненням євроатлантичної інтеграції. За словами Р. Вукадіновича, «було покінчено з радикальним націоналізмом й антидемократичними бар'єрами, які заважали стабілізації ситуації в країні»³²⁰. Так почався шлях євроатлантичної інтеграції Хорватії, який остаточно завершився 2013 р. вступом країни до ЄС. Новий посол США в Загребі Вільям Монтгомері відзначав, що він «дуже задоволений, що період наших шизофренічних стосунків закінчився» і з ентузіазмом привітав нового хорватського президента Стіпе Месича та новий соціал-демократичний уряд³²¹. А секретар НАТО Джордж Робертсон після хорватських виборів 3 січня

---

³¹⁸ Američka Vlada nastavlja donirati razminiranje u Hrvatskoj. Vlada Hrvatske. Ured za razminiranje. URL: <https://mine.gov.hr/vijesti/americka-vlada-nastavlja-donirati-razminiranje-u-hrvatskoj/1346>; O NATO-u. Republika Hrvatska. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/nato/o-nato-u/>

³¹⁹ Albert Bing. Franjo Tuđman i Amerika. URL: <http://www.matica.hr/kolo/316/franjo-tuman-i-amerika-20740/>

³²⁰ Radovan Vukadinovic, Lidija Cehuljic Vukadinovic. Politika europskih integracija. Zagreb, 2005. S. 322

³²¹ Josip Glaurdić. Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije. Zagreb: MATE d.o.o., 2011. S. 394

2000 р. сказав, що «демократичні зміни в Хорватії найкраще, що сталося у ХХІ ст.»³²². США зі свого боку після завершення війни в Косово 1999 р. та падіння Слободана Мілошевича 2000 р. втратили особливий інтерес до балканського регіону.

Отже, хорватсько-американські відносини 1991-1999 рр., які значною мірою уособлювали постаті Ф. Туджмана та П. Галбрайта пройшли досить неоднозначний шлях. Вони характеризувались перш за все практичними мотивами. Ставлення хорватського керівництва до США було обумовлене бажанням забезпечення надійної позиції Хорватії через зближення з найсильнішою державою світу. Водночас хорватський президент уникав демократично-ліберальних впливів, які США прагнули чинити на внутрішню політику його країни.

3.2. Розвиток відносин Республіки Хорватія з ЄС та європейськими державами

Незважаючи на те що країни ЄС визнали незалежність Хорватії 15 січня 1992 р., майже на 3 місяці раніше ніж Вашингтон, проблемним для Загреба стало питання про членство в провідних європейських організаціях. Аж до початку ХХІ ст. відносини між Республікою Хорватія та Європейським Союзом жодним чином не були інституціоналізовані, хоча влада Хорватії із самого початку незалежності заявляла, що її метою є європейська інтеграція. Складним був шлях Хорватії не лише до ЄС, членом якого вона стала аж 2013 р., а й до Ради Європи. Хорватія подала офіційний запит про вступ до цієї інституції 11 листопада 1992 р., проте прийняття Хорватії в Раду Європи було відкладено через втручання Загреба у війну в БіГ. Незважаючи на те що Хорватія брала участь в окремих програмах Ради Європи, її прийом до цієї організації відкладався кілька разів, бо в Брюсселі робили висновки, що Загреб ще не відповідає умовам вступу³²³. Причини були пов'язані насамперед з війною та правами людини. Якщо 1993 р.

---

³²² Reply from Lord Robertson's NATO office. Croatian World Network. URL: <http://www.croatia.org/crown/articles/6673/1/E-Reply-from-Lord-Robertsons-NATO-office.html>

³²³ Radovan Vukadinovic, Lidija Cehuljic Vukadinovic. Politika europskih integracija. Zagreb, 2005. S. 104; Ivo Goldstein. Hrvatska povijest. Zagreb: Novi Liber, 2013. S. 549-550

Хорватії відмовили в прийомі до Ради Європи через проведення військової операції на Масленіцькому мосту, то 1995 р. це сталося через здійснення хорватськими силовиками операцій «Блискавка» та «Буря», які спричинили масову втечу сербів із Країни³²⁴. Проте успішне мирне вирішення питання підконтрольної сербам Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему восени 1995 р. покращило відносини Хорватії із Західною Європою – Ердутські домовленості між хорватським урядом та сербами Хорватського Подунав'я (12 жовтня 1995 р.) пришвидшили вступ Хорватії до Ради Європи. Окрім цього, міжнародні спостерігачі оцінили хорватські парламентські вибори 1995 р. як вільні та прозорі, хоч і з певними зауваженнями³²⁵.

Згодом, 15 березня 1996 р. президент Хорватії й спікер хорватського парламенту підписали документ, відповідно до якого Республіка Хорватія офіційно зобов'язувалася підписати Європейську конвенцію з прав людини та Протокол про скасування смертної кари, а також, що важливо з огляду на сербське питання в країні, Європейську конвенцію про захист національних меншин. Ці кроки були для Хорватії умовами вступу до Ради Європи. На цьому хорватські труднощі не завершилися, бо 24 квітня 1996 р. Асамблея Ради Європи висунула низку додаткових зобов'язань перед офіційним Загребом. Вони були пов'язані з регіональними проблемами: відповідальністю за повоєнне мирне врегулювання в БіГ, нормалізацією стосунків із СРЮ та безкровним проведенням мирної реінтеграції Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему³²⁶.

Завдяки успішному виконанню Хорватією всіх вищеназваних вимог Ради Європи вона мала офіційно здобути членство в цій організації вже влітку 1996 р. Проте Хорватії було знову відмовлено через політичний скандал, пов'язаний із розпуском президентом Туджманом міської ради Загреба, де перед тим перемогла на виборах опозиція, а також наступ на окремі опозиційні ЗМІ (наприклад, Radio 101, яке влада спробувала поставити в державну власність). До цього

---

³²⁴ Milislav Sekulić. Knin je rao u Beogradu. Beograd: Orion print, 2000. S. 256

³²⁵ Dušan Bilandžić. Moderna hrvatska povijest. Zagreb, 1999. S. 797

³²⁶ Вукадинович Р. Хорватия после Дейтона. *Мировая экономика и международные отношения*. 1998. № 9. С. 98

додалися звинувачення з боку західних партнерів у небажанні хорватського президента повноцінно співпрацювати з Гаазьким трибуналом (Хорватський Сабор проголосував за співпрацю із цією судовою установою 19 квітня 1996 р.), тобто видавати осіб, підозрюваних у скоєнні військових злочинів (на той час ішлося саме про хорватських військовиків із БіГ, з яких лиш Т. Блашкіч за власним бажанням прибув до Гааги), а також неповага, на думку Кабінету Міністрів Ради Європи, хорватської влади до прав сербських біженців³²⁷.

Зрештою, украй насторожено країни ЄС ставилися до боснійської політики Хорватії, навіть і після закінчення війни в БіГ. Проблемною точкою у відносинах Хорватії з ЄС, США, а також з офіційним Сараєвом стало м. Мостар – колишній епіцентр хорватсько-мусульманського конфлікту, яке після підписання Дейтонського договору в листопаді 1995 р. залишалося єдиним великим містом БіГ із етнічною хорватською більшістю (мусульманську й хорватську частину Мостара поділяла річка Неретва). Намагання міжнародної адміністрації БіГ та європейського очільника міста Г. Кочніка об'єднати понівечений війною Мостар наштовхнулися на серйозні труднощі та опір обох етнічних груп. Мали місце регулярні інциденти. Місцеві хорвати прагнули зробити Мостар головним містом хорватської громади БіГ, а офіційний Загреб відверто симпатизував цій позиції³²⁸.

Врахувавши всі названі вище складнощі на шляху Загреба до Ради Європи, хорватську владу влітку 1996 р. примусили підписати ще 21 зобов'язання. Зрештою, 6 листопада 1996 р. Республіку Хорватія прийняли як повноцінного члена до Ради Європи³²⁹.

Від 27 червня по 27 вересня 1991 р. – до включення в югославську кризу ООН – Європейська Спільнота була єдиними міжнародним посередником у війні

³²⁷ Vjeran Pavlakovic. *Bolje grob nego rob: Hrvatska i medunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju / Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi; uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 435-436*

³²⁸ *Nedovršeni mir: izvještaj Međunarodne komisije za Balkan / Leo Tindemans, predsjednik; preveo s engleskoga Mijo Pavić. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava ; Sarajevo: Pravni centar FOD BiH, 1997. S. 171*

³²⁹ *Hrvatska 20 godina u Vijeću Europe. HRT Vijesti. URL: <https://vijesti.hrt.hr/359497/hrvatska-20-godina-u-vijecu-europe>*

в Хорватії, так і не зумівши зупинити конфлікт. Вочевидь, причинами цього стала відсутність в ЄС належного досвіду та різні національні погляди на ситуацію в Хорватії в її країн-членів³³⁰. Показовою стала діяльність Моніторингової місії ЄС в Хорватії з вересня 1991 р. (спершу вона розгорнулася лише в Словенії). Увесь період війни в Хорватії ця місія уважно стежила за ситуацією в країні в усіх сферах, детально все фіксуючи. Саме за посередництва Моніторингової місії ЄС до Хорватії 1992 р. прибула перша серйозна допомога від західноєвропейських держав. Та окрім моніторингу, фіксації подій і формування звітів ця місія ніяких повноважень та дієвого впливу не стан речей не мала. До того ж, спостерігачі ЄС не могли дублювати функції миротворців ООН³³¹.

З інтеграцією Хорватії до ЄС проблеми були ще більшими і цей процес розпочався вже після смерті Ф. Туджмана. Отже, у роки президентства Ф. Туджмана жодних дієвих кроків для вступу Хорватії в ЄС зроблено не було. Брюссель і собі теж заморозив цей процес. Перший хорватський президент незадовго до своєї смерті 1999 р. називав навіть асоційоване членство своєї країни в ЄС «доволі далекою перспективою»³³². А через заяву Ф. Туджмана про дочасне скасування мандату миротворчого контингенту UNPROFOR на території Хорватії в січні 1995 р. Європейський Союз зупинив і переговори про економічну допомогу цій ослабленій війною країні³³³. Усього, як відомо, з 1991 по 2003 рр. Європейський Банк Реконструкції та Розвитку прямо інвестував у проєкти в Хорватії близько 1,2 млрд. євро³³⁴.

Слід зауважити, що сам ЄС запустив свою інтеграційну політику щодо країн колишньої Югославії від 1996 р. у вигляді стратегії асиметричної інтеграції

---

³³⁰ Vladimir Filipović. *Trenutak Europe – rasprava o mogućoj intervenciji Zapadnoeuropske unije (WEU) u rat u Hrvatskoj tijekom ljeta 1991. godine*. Politička misao. 2010. Br. 47(4). S. 215

³³¹ Ivo Perić. *Suverena i samostalna Republika Hrvatska. Kronikavažnijih zbivanja*. Zagreb: Dom i svijet, 2007. S. 320

³³² Miller R.F. *Tudjman's Victory: Croatia, the U. N., NATO and the U. S.* Nationalities Papers. 1997. September. Vol. 25(3). P. 501–514.

³³³ Anđelko Mijatović. *Pregled političkog i državnčkog rada dr. Franje Tuđmana: 1989.–1999.* Zagreb, 2000. S. 240

³³⁴ Josip Glaurdić. *Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije*. Zagreb: MATE d.o.o., 2011. S. 388

до блоку на основі індивідуального підходу до кожної з держав, у тому числі й Хорватії. Реального втілення ця політика Брюсселя набула завдяки таким інструментам, як Регіональний підхід для країн Південно-Східної Європи 1996 р. (Regional Approach), Стратегія обумовленої підтримки 1997 р. (Conditionality Strategy), Процес стабілізації та асоціації 1999 р. (Stabilization and Association Process), а також Пакт стабільності для Південно-Східної Європи 1999 р. (Stability Pact for South-Eastern Europe)³³⁵.

Загреб прагнув також розвивати співпрацю з іншими європейськими міждержавними об'єднаннями: уже 18 липня 1992 р. Хорватія стала членом Центральноєвропейської ініціативи – регіональної організації, створеної 1989 р. для співпраці між державами Центральної Європи. 1998 р. Хорватія очолювала цю організацію³³⁶.

Незважаючи на проблеми з ЄС як блоком, повноцінно розвивалися відносини Хорватії із окремими європейськими державами. Насамперед слід згадати Австрію та Німеччину, які 1991 р. стали головними лобістами хорватської незалежності на міжнародній арені та допомогли схилити інші країни ЄС до визнання суверенітету Республіки Хорватія. Важливим був і той факт, що Австрія та ФРН прийняли найбільшу кількість біженців із Хорватії та БіГ. Німецька та австрійська сторони надавали охопленій війною та економічними труднощами Хорватії відчутну гуманітарну допомогу³³⁷. Австрія, Угорщина, Словенія, ФРН та Швейцарія прийняли на організоване утримання найбільшу кількість хорватських біженців. Німеччина вже в грудні 1991 р. заснувала спеціальний гуманітарний офіс у Загребі, першим очільником якого був Міхаель Штайнер, відомий потім міжнародний посередник та радник з питань зовнішньої політики канцлера

---

³³⁵ Горопаха Сергій Віталійович. Інтеграція Республіки Хорватія в Європейський Союз (1992-2013 рр.): дис... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2019. – С. 42

³³⁶ Srednjoeuropska Inicijativa (SEI). Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/regionalna-suradnja/srednjoeuropska-inicijativa/>

³³⁷ Alois Mock. Dossier Balkan i Hrvatska: ratn a agresija u bivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost / Priredio Herbert Vytiska; preveo s njemačkoga Srećko Lipovčan. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1998. S. 42-45

Герхарда Шредера³³⁸. Найбільшу матеріальну допомогу в найтяжчий період наступу югославсько-сербських військ восени 1991 р. Хорватії надала саме Німеччина – було передано близько 50 млн. німецьких марок на будівництво поселень для переміщених осіб у Чепіні, Вуковарі та Карловцю³³⁹. Суттєвої гуманітарної допомоги та різного роду благодійних проєктів для постраждалої від війни Хорватії, а також Боснії і Герцеговини надходило від влади окремих федеральних земель Німеччини. А ще важлива роль належала власне дипломатичній еліті – німецьким, також австрійським високопосадовцям, які особисто активно займалися втіленням своїх ініціатив у період кризи на теренах колишньої Югославії, керуючись симпатіями до Хорватії. Класичними прикладами є якраз згадані вже Ганс-Дітріх Геншер та Алоїз Мок. Саме вони особливо посприяли якомога швидшому міжнародному визнанню Хорватії країнами ЄС в січні 1992 р.³⁴⁰ ФРН послідовно підтримувала територіальну цілісність Хорватії, проте критикувала військовий варіант її відновлення, а також хорватське ставлення до сербських біженців після 1995 р.

Проте в наступні роки навряд чи можна назвати Загреб, з одного боку, та Відень і Берлін, з іншого, партнерами або союзниками. Авторитарні нахили Ф. Туджмана, проблеми в співпраці Загреба з Гаазьким трибуналом, втручання Хорватії в конфлікт у БіГ, а також труднощі з повоєнним врегулюванням у цій країні не могли позитивно сприйматися тогочасним демократичним керівництвом Австрії та Німеччини. Єдиним справді вагомим моментом у хорватсько-німецьких відносинах після 1991 р. стало те, що ФРН активно посприяла, щоби проти Загреба 1993 р. за агресивну боснійську політику Франьо Туджмана не було введено економічних санкцій.

На хорватсько-німецькі відносини 1990-х рр. вплинуло чимало таких факторів, як: велика кількість добре інтегрованого хорватського населення до

³³⁸ Там само. S. 51

³³⁹ Konrad Klewing. Stjecanje moci i statusa kroz angazman i aktivnu diplomaciju: politika ujedinjene Njemacke prema Hrvatskoj. *Hrvatska od osamostalenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi* / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjga, 2013. S. 377

³⁴⁰ Там само. S. 373-374

ФРН (на 2004 р. 229 тис., тобто 5 % від населення самої Хорватії). З іншого ж боку – маса німецьких туристів, які ще з 60-х рр. ХХ ст. щоліта відпочивали в Хорватії на морі, а також академічні зв'язки, німецькі інвестиції, активне вивчення німецької в хорватських школах³⁴¹. Усе ж, по суті, Німеччина не становила в кінці ХХ ст. такої важливості для Хорватії, як для інших держав Центрально-Східної Європи (Чехії, Польщі, Австрії). Можна говорити радше про дружні відносини між Загребом і Берліном, ніж про особливі чи виняткові. За обсягом торгівлі, наприклад, ФРН для Хорватії посіла 3 місце після Австрії та Італії. Важливим чинником хорватсько-німецьких відносин було й те, що ФРН не могла дати жодної військової допомоги Загребу в конфлікті проти РСК, на відміну від США. Також на відносини ФРН та Хорватії вплинули взаємини Берліна зі своїми головними союзниками по НАТО, передусім із США.

Одним із найбільших успіхів німецької політики щодо Хорватії виявилась активна участь ФРН разом із США в посередництві між боснійськими мусульманами та хорватами, що увінчалось підписання Вашингтонської угоди (29 березня 1994 р.). Пізніше німці керували переговорами щодо окремих пунктів Дейтонської угоди³⁴². Після 1995 р. хорватсько-німецькі відносини помітно погіршились. Режим Ф. Туджмана зі своїми недемократичними рисами та суперечливою політикою щодо БіГ став непопулярним у ФРН, про що навіть писала німецька прохорватська преса. Ф. Туджман не встановив близьких зв'язків із жодним очільником німецького МЗС. Після 1997 р., у добу Й. Фішера й Г. Шредера, німецьке ставлення до Хорватії стало ще прохолоднішим. Натомість німецьке МЗС підтримувало тісні зв'язки з хорватською ліберальною опозицією (Хорватська соціально-ліберальна партія). Сам же Туджман тоді заявляв, що «Німеччина – друг, але не більше того», який не має на Хорватію жодного

---

³⁴¹ Alois Mock. Dossier Balkan i Hrvatska: ratn aagresija u bivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost / Priredio Herbert Vytiska; preveo s njemačkoga Srećko Lipovčan. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1998. S. 67

³⁴² Пивоваренко А. Хорватия: история, политика, идеология. Конец ХХ – начало XXI века. М.; СПб.: Нестор-История. 2018. С. 377

впливу³⁴³. Варто підкреслити, що значна кількість хорватських біженців після 1992 р. повернулась із ФРН додому, оскільки німецька влада обмежувала їм термін можливого перебування як шукачів притулку.

Активне залучення ФРН до мирного врегулювання на теренах колишньої Югославії та підвищення статусу німецької держави на міжнародній арені було в першій половині 1990-х рр. проєктом політичної еліти. Суспільна думка в Німеччині не надто переймалась цими питаннями і не висловлювала широкої підтримки балканській політиці Берліна, у тому числі щодо Хорватії. Військова ж верхівка Бундесверу однозначно підтримувала спроби німецької дипломатії підняти статус ФРН на міжнародній арені шляхом, зокрема, участі в місії IFOR у БіГ із 1996 р. З іншого боку, союзники Німеччини по НАТО вимагали від неї цієї більшої участі, щоби рівномірно розподілити тягар між собою³⁴⁴. Таким чином, з погляду на цю проблему Берліна, криза на теренах колишньої Югославії та участь у мирному врегулюванні в Хорватії та БіГ, зокрема в миротворчих місіях, стали для Німеччини способом підвищити свій вплив на міжнародній арені.

Позиція Франції щодо Хорватії на початку югославської кризи була вкрай стриманою. Офіційний Париж бажав збереження єдиної Югославії у формі демократичної федерації. До грудня 1991 р. Франція виступала проти «поспішного визнання» Хорватії, яке, на думку Парижа, могло б лише поглибити кризу та посилити військове протистояння³⁴⁵. Франція була одним із найактивніших міжнародних посередників на югославській арені. Від початку війни в Словенії Франція брала участь у всіх дипломатичних та військових міжнародних операціях у колишній Югославії. Париж було добре представлено в Моніторинговій місії ЄС, яка стала працювати в Хорватії з осені 1991 р. Саме Франція запропонувала розгортання миротворчих сил Західноєвропейського

---

³⁴³ Franjo Tuđman. S vjerom u samostalnu Hrvatsku. Zagreb: Narodne novine, 1995. S. 454

³⁴⁴ Konrad Klewing. Stjecanje moci i statusa kroz angazman i aktivnu diplomaciju: politika ujedinjene Njemacke prema Hrvatskoj. *Hrvatska od osamostenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi* / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjga, 2013. S. 389

³⁴⁵ Stjepan Lapenda. Hrvatska kronika iz Pariza. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Split: Alliance francaise de Split, 2012. S. 48

союзу у вересні 1991 р. – тоді Франція була першою країною, яка виступала за введення європейського військового контингенту в Хорватію для розмежування сторін та припинення бойових дій. Офіційний Париж підтримував діяльність Арбітражної комісії (комісії Бадінтера) у жовтні 1991 р., а згодом першим запропонував передати під контроль ООН аеропорт Сараєва для гуманітарної допомоги БіГ³⁴⁶.

Французька делегація на Лондонській конференції (серпень 1992 р.) запропонувала створити міжнародний суд для військових злочинців та підтримала створення відповідної інституції (більш відомої як Гаазький трибунал для колишньої Югославії) при Раді Безпеки ООН 22 лютого 1993 р. Офіційний Париж підтримував усі мирні плани для вирішення кризи на теренах колишньої СФРЮ (Кутільєра 1992 р., Венса-Оуена 1993 р., Оуена-Столтенберга 1994 р.), а після їхніх невдач запропонував план Юппе-Кінкеля та брав участь в роботі Контактної групи, створеної в квітні 1994 р. за французькою ж ініціативою. Зрештою, улітку 1995 р. Франція схвалила використання збройних сил НАТО проти боснійських сербів. Важливо підкреслити, що французькі представники були одними з найчисельніших у Моніторинговій місії ЄС та серед миротворчих сил UNPROFOR та UNCRO: французьких «блакитних шоломів» налічувалося 5197 осіб із 50400 учасників миротворчої місії, тобто 11 %, при цьому французькі втрати на кінець 1995 р. склали 56 вбитими (26,92 %) та 593 пораненими (41, 35%)³⁴⁷.

Франція тривалий час від початку югославської кризи посідала більше просербську позицію, на що вказують сучасні хорватські автори. Зокрема французький президент Франсуа Міттеран мав особисті симпатії до сербів як «колишніх союзників із Першої та Другої світових війн». Париж зволікав введення міжнародних санкцій проти Белграда, однак президент Ф. Міттеран у

---

³⁴⁶ Vladimir Đuro Degan. Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2008. S. 364

³⁴⁷ Vladimir Filipović, Ispod plavih šljemova. Motivi država za sudjelovanjem u misiji UNPROFOR 1992. 1995. Zagreb; Sarajevo: Plejada; University Press-Magistrat izdanja, 2015. S. 337

червні 1992 р. був зрештою змушений назвати сербську сторону «агресором» – уже в розпал війни в БіГ³⁴⁸.

Після перших вільних виборів у Хорватії (квітень 1990 р.) Франція не мала симпатій щодо незалежницьких прагнень Загреба й була слабо проінформована про хорватські цілі. Голова уряду Хорватії Ф. Грегурич звернувся до людей із близького оточення французького президента, попросивши про посередництво з Белградом. Його лист 22 вересня 1991 р. залишився в одного з французьких чиновників, а Париж на хорватське прохання відповів мовчанкою³⁴⁹. Франція 1990-1991 рр. не відправила до Загреба жодного офіційного чи приватного посланця. Ф. Туджман, які й інші лідери ХДС, були майже невідомими у Франції. Відповідно, французька сторона, на думку хорватських авторів, недостатньо розуміла ситуацію в Хорватії 1991 р. та плани хорватської влади³⁵⁰. Навіть після входження ЮНА в зруйнований Вуковар, коли міжнародна спільнота була шокована кадрами цього міста, 29 листопада французький президент в інтерв'ю німецьким журналістам відмовився відповісти, кого він вважає агресором, а кого – жертвою, наголосивши, що «йдеться про старі драми, яких в хорватській та сербській історії було багато, особливо за часів Другої світової війни», також наголосив, що «Хорватія була частиною нацистського блоку, а не Сербія»³⁵¹. Саме тоді частина французьких інтелектуалів, наприклад історик медицини та письменник хорватського походження Мірко Грмек, закликала керівництво Франції допомогти Хорватії та дати їй дипломатичне визнання.

Франція, як і решта країни ЄС, визнала Республіку Хорватія 15 січня 1992 р., а повноцінні дипломатичні відносини встановила через 3 місяці. Згодом, до підписання Дейтонського договору та завершення мирної реінтеграції Східної Славонії, Париж був одним із ключових учасників миротворчих операцій на

---

³⁴⁸ Mitterrand Flies Into Sarajevo; Shells Temper 'Message of Hope'. The New York Times. 22.06.1992. URL: <https://www.nytimes.com/1992/06/29/world/conflict-balkans-mitterrand-flies-into-sarajevo-shells-temper-message-hope.html>

³⁴⁹ Georges-Marie Chenu. Francuska i jugoslavenska drama. Vijesnik. 11.10.1991.

³⁵⁰ Stjepan Lapenda. Hrvatska kronika iz Pariza. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Split: Alliance francaise de Split, 2012. S. 59

³⁵¹ Frankfurter Allgemeine Zeitung. 29.11.1991.

теренах колишньої Югославії³⁵². Проте в цілому хорватсько-французькі відносини до 2000 р. не відзначалися близькістю та активністю внаслідок загального погіршення відносин Загреба із Заходом після 1995 р. Сам офіційний Загреб на чолі з президентом Туджманом до Франції впродовж 1990-х рр. ставився з помітною недовірою, закидаючи їй симпатії до Белграда.

З початком кризи в СФРЮ Об'єднане Королівство, як і більшість країн Заходу, підтримувало цілісність Югославії, скептично ставлячись до самостійницьких прагнень Загреба. Проте колишня прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер ще влітку 1991 р. публічно висловила підтримку хорватській незалежності та навіть звинуватила тогочасного очільника британського уряду Джона Мейджора в надмірній прихильності до С. Мілошевича³⁵³. Лондон з осені 1991 р. послідовно виступав за врегулювання кризи в Югославії виключно шляхом переговорів на Гаазькій конференції щодо Югославії, очолюваній британським лордом Каррінгтоном, і яка працювала до серпня 1992 р. Надалі Лондон брав участь у наступній Міжнародній конференції щодо колишньої Югославії (МККЮ), що працювала до лютого 1994 р. Відтоді Об'єднане Королівство увійшло до Контактної групи, яка перейняла на себе функції МККЮ, проте вже включно з США. Британський лорд Девід Оуен став автором 2 останніх перед Дейтонською угодою планів мирного врегулювання в БіГ (плани Венса-Оуена та Оуена-Столтенберга, презентовані влітку 1993 р.), відповідно до яких БіГ ділилась на 10 кантонів (у першому випадку) або на 3 національні автономні утворення, об'єднані в конфедерацію (у другому випадку). Проте обидва провалилися. Отже, британські дипломати брали активну участь у

---

³⁵² Canivez P. Francuska dvosmislenost: riječi i djela. *Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgleđi* / Priredio J.Cot. Zagreb, 1997. S. 241–246.

³⁵³ Margaret Thatcher (1925-2013): It is a great pleasure to speak to you here in the ancient capital of your beautiful country. Croatian World Network. URL: <http://www.croatia.org/crown/articles/10397/1/Margaret-Thatcher-1925-2013-It-is-a-great-pleasure-to-speak-to-you-here-in-the-ancient-capital-of-your-beautiful-country.html>

мирному врегулюванні на теренах колишньої Югославії, постійно взаємодіючи і з Хорватією³⁵⁴.

Велика Британія від початку конфлікту в Хорватії виступала проти будь-якої форми військового втручання ЄС і прагнула схилити на свій бік Францію, котра, як відомо, виступала за інтервенцію. Лондонській дипломатії це вдалося й впродовж усієї війни в Хорватії ці обидві країни займатимуть значно стриманішу позицію щодо Загреба, ніж навіть США. Хорватські автори бачили причиною такої поведінки Лондона в тому числі й «просербські симпатії» Великої Британії та її бажання зробити Сербію (СРЮ) своєю опорою в балканському регіоні, а коріння цього вбачалося хорватами у факті союзництва між Лондоном і Белградом в двох світових війнах³⁵⁵.

Офіційний Лондон послідовно опонував позиції Берліна, який з осені 1991 р. активно закликав країни ЄС якнайшвидше визнати суверенітет Хорватії й Словенії. Британська позиція базувалась на ідеї про те, що поспішне визнання цих республік лише поглибить кризу в Югославії. Також британці підтримали введення ембарго на ввезення зброї до СФРЮ (резолюція РБ ООН 713 від 25 вересня 1991 р.), що, на думку хорватської сторони, посприяло ЮНА, яка мала великі запаси озброєнь, та поставило хорватські збройні формування в невідгідне становище³⁵⁶. Зрештою, коли позиція ФРН взяла гору, а Загреб зміг здобути співчуття західних країн як «жертва агресії», Велика Британія 15 січня 1992 р. разом із державами ЄС визнала суверенітет Хорватії. Офіційно дипломатичні відносини між Лондоном та Загребом було встановлено 24 червня 1992 р.³⁵⁷

---

³⁵⁴ Carole Hodge. Odnosi Velike Britanije i Hrvatske: studija aktivne diplomacije. *Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi* / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 396

³⁵⁵ Warren Zimmermann. *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers*. Times Books, 1996. P. 195

³⁵⁶ James Cow. *British Prospectives. International Perspectives on the Yugoslav Conflict*. New York: St. Martin's Press, 1996. P. 92-93

³⁵⁷ Carole Hodge. Odnosi Velike Britanije i Hrvatske: studija aktivne diplomacije. *Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi* / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 398

Коли війна в квітні 1992 р. перекинулася на БіГ, Лондон виступив за ототожнення вини за цей конфлікт між Сербією та Хорватією. Тим паче, що поведінка Ф. Туджмана та керівництва Хорватської республіки Херцег-Босна (наприклад, підписання договору про поділ БіГ у м. Грац 6 травня 1992 р. між лідерами боснійських хорватів і сербів М. Бобаном та Р. Караджичем) сприяла таким оцінкам³⁵⁸. Також Велика Британія формально осудила хорватську операцію «Буря», яку Вашингтон, як уже наголошувалося, мовчки схвалив і сприйняв як успішну розв'язку 4-річної патової ситуації в Хорватії та удар по загальній силі сербської сторони – тобто крок до завершення конфлікту в БіГ. Більше того, Велика Британія та Франція влітку 1995 р. перед операцією «Буря», коли хорватські війська вийшли в тил столиці РСК (м. Кнін) на боснійській території, пропонували терміново ввести свої військові сили швидкого реагування, щоб відвернути хорватську збройну операцію³⁵⁹.

Негативну характеристику політиці Лондона щодо Хорватії дав син першого хорватського президента, а в 1990-х рр. очільник хорватської служби безпеки Мірослав Туджман. На його думку, Велика Британія постійно висувала ідеї обміну територіями в БіГ та Хорватії між ворогуючими сторонами, який би був на користь сербам. Наприклад, встановити кондомініум (спільне володіння) в Східній Славонії між Загребом та Белградом, або ж віддати Сербії Баранью в обмін на повернення Хорватії, зайнятої сербами Східної Славонії. Також лондонські дипломати, за словами М. Туджмана, пропонували Загребу поступитися боснійським сербам 20-кілометровою зоною в Посавині (північ БіГ) для посилення коридору, що поєднував 2 частини Республіки Сербської та СРЮ в обмін на невеликі території в запллі Дубровника. Зрештою, Велика Британія виступала за передачу півострова Превлака (спірний між Хорватією та Чорногорією – складовою СРЮ) під юрисдикцію Белграду. Насамкінець, М. Туджман звинуватив британську дипломатію першої половини 1990-х рр. у

---

³⁵⁸ Warring Factions Agree on Plan to Divide up Former Yugoslavia. The Tech. URL: <http://tech.mit.edu/V112/N26/yugoslavia.26w.html>

³⁵⁹ Miroslav Tuđman. Vrijeme krivokletnika. Zagreb: Detecta, 2006. S. 445

тому, що та всіляко спонукала до поділу БіГ між сербами й хорватами, але як наслідок уся вина за ці ідеї падала в очах міжнародної спільноти виключно на хорватську владу³⁶⁰.

Як ми бачимо, Велика Британія не цілком поділяла американської позиції щодо Хорватії й не надала жодної суттєвої допомоги Загребу. З іншого боку, на 1995 р. США повністю взяли в свої руки врегулювання кризи на теренах колишньої Югославії, тому британська позиція і не була вирішальною³⁶¹. Після завершення війни відносини між Лондоном та Загребом, звісно, перебували на низькому рівні, що логічно вписується в загальну тенденцію холодних взаємин між Хорватією 1995-2000 рр. та Заходом. Отже, незважаючи на те що Лондон був одним із членів ЄС, які визнали незалежність Хорватії 15 січня 1992 р. і брав активну участь у мирному врегулюванні в Хорватії та БіГ, Лондон в 1990-х рр. не можна назвати союзником Загреба.

Хорватсько-італійські відносини мали своє складне історичне підґрунтя. Особливо це стосується міжвоєнного часу (1918-1939 рр.) та Другої світової війни, коли частина хорватських територій – Істрія, міста Рієка та Задар і кілька островів в Адриатичному морі – перебували під владою Рима. Хорватське населення зазнавало утисків та асиміляційної політики з боку фашистського режиму Беніто Муссоліні. А в травні 1945 р. італійське населення Істрії зазнало значних жертв після входження туди Народно-визвольної армії Югославії: практично всі місцеві італійці назавжди змушені були покинути свої оселі і втекти до Італії. Відтак, негативний досвід в історичній пам'яті між хорватським та італійським народами мав місце³⁶².

Проте на початку 1990-х рр. Італія була вже зовсім не такою, як за 50 років до того. Жодних територіальних претензій Рим як член ЄС та НАТО, до СФРЮ, а потім Хорватії, не мав (питання Трієсту було остаточно закрито 1954 р – місто відійшло Італії). Подібного роду питання були на маргінесі й порушувалися лише

---

³⁶⁰ Там само. S. 447

³⁶¹ James Cow. *British Perspectives. International Perspectives on the Yugoslav Conflict*. New York: St. Martin's Press, 1996. P. 95

³⁶² Bojan Dimitrijevic. *Bitka za Trst (1945-1954)*. Zagreb: Despot Infinitus, 2014. S. 39-40

серед деяких діячів із самопроголошеної Сербської Країни, які намагалися апелювали до італійців із реваншистськими закликами поділити хорватську територію³⁶³. Відтак, Італія, перебуваючи практично весь 1991 р. у вичікувальному стані, 17 січня 1992 р. визнала незалежність Хорватії, як і інші члени ЄС за 2 дні до того.

Ключовим питанням в італійсько-хорватських відносинах останнього десятиліття ХХ ст. був захист прав італійської меншини в Хорватії, яка була дуже компактною та проживала в Істрії. Так, всього в Хорватії в 1990-х рр. проживало близько 19,5 тис. осіб італійського походження. З іншого боку, близько 6 тис. молізьких хорватів мешкало в центральній частині Італії, предки яких опинилися там ще в ХVІ ст.³⁶⁴ Хорватське законодавство забезпечило своїм громадянам італійського походження всі права, тому жодних суттєвих непорозумінь між Загребом і Римом з цієї причини не виникло³⁶⁵. 15 січня 1992 р. було підписано італійсько-хорватський меморандум про захист італійської меншини у Хорватії. А 5 листопада 1996 р. у Загребі сторони уклали новий договір, відповідно до якого Хорватія гарантувала своїм громадянам італійського походження повну свободу пересування з Хорватії до Словенії і навпаки з метою підтримки родинних стосунків, а італійська, зі свого боку, мала забезпечити збереження культурної ідентичності й вживання материнської мови хорватській меншині (молізьким хорватам)³⁶⁶. Окрім цього, Італія була і є досі одним із ключових торговельних партнерів Хорватії (в 1990-х рр. вона посідала друге місце після Австрії).

З інших країн Європи, відносини з якими для Хорватії в перше десятиліття незалежності були важливими, уваги варті Угорщина, Данія, Ватикан та Швеція.

---

³⁶³ Jakov Gumzej. *Od balvana do Daytona*. Zagreb: Mato Lovrak, 1997. S. 122; Дакић М. Српска Крајина: Историјски темелји и настанак. Книн: Искра, 1994. С. 82

³⁶⁴ Ivo Marinovic, Antonio Sammartino, Baldo Sutic. *Hrvati Biokovlja I Donje Neretve u Italiji*. URL: http://www.mundimitar.it/Korjeni_Radici/krijeni_radici.htm#sthash.T1AsLHrc.dpbs (Дата звернення 15.03.2019).

³⁶⁵ Ugovor između Republike Hrvatske i Talijanske Republike o pravima manjina. Tatalović S. *Manijinski narodi i manjine*. Zagreb, 1997. S. 297–298.

³⁶⁶ Ugovor između Republike Hrvatske i Talijanske Republike o pravima manjina. Tatalović S. *Manijinski narodi i manjine*. Zagreb, 1997. S.297–298.

З Угорщиною століттями хорватські землі були пов'язані державною унією і після здобуття Загребом незалежності від Югославії Будапешт став одним із найважливіших сусідів-партнерів Хорватії³⁶⁷.

Данія та Ватикан були (разом із ФРН та Австрією) головними лобістами хорватської незалежності. Ватикан визнав Хорватію як незалежну державу одним із перших – 20 грудня 1991 р., а його дипломатичне відомство відверто заявило про підтримку хорватського суверенітету ще 3 жовтня. Папа Римський Іван-Павло II, взагалі, невпинно висловлював щиру підтримку молодій хорватській державності і мав беззаперечний авторитет серед хорватських вірян. Візит Папи до Республіки Хорватія 10-11 вересня 1994 р. викликав у населення країни, яка ще не завершила війну та не повернула зайняті сербами території, дуже велике піднесення³⁶⁸.

У Швеції з 60-х рр. XX ст. проживала численна хорватська еміграція, яка носила переважно трудовий характер, але відзначалася сильними націоналістичними симпатіями та зв'язками з усташськими емігрантами. Зі Швеції з початком війни в Хорватії та БіГ відстоювати свої ідеали в хорватських формуваннях вирушили численні добровольці. Значним серед них був відсоток відвертих апологетів усташства (на Славка Грубішича), які переважно вступали в ряди парамілітарного формування ХОС та боснійсько-герцеговинського ХВО. До Хорватії звідти йшла також потужна матеріальна допомога³⁶⁹.

Окремої уваги заслуговує розвиток українсько-хорватських відносин 1991-1999 рр. Найперше слід зауважити, що офіційні відносини між УРСР та Соціалістичною Республікою Хорватія в межах радянсько-югославської співпраці існували від 70-х рр. XX ст. Згодом, 11 грудня 1991 р., Україна стала однією з перших країн, яка визнала незалежність Хорватії раніше за більшість держав ЄС.

---

³⁶⁷ Davorin Rudolf. Stvaranje hrvatske države 1991.: ministarska sjećanja. Split: Književni krug, 2016. S. 156-157

³⁶⁸ Na današnji dan 1994. papa Ivan Pavao II u Zagrebu molio pred milijun ljudi. Dnevnik.ba. URL: <https://www.dnevnik.ba/dogadaji/na-danasnji-dan-1994-papa-ivan-pavao-ii-u-zagrebu-molio-pred-milijun-ljudi>

³⁶⁹ Slavko Grubišić. Svjedok istine o Domovinskom ratu. Zagreb, 2017. S. 46

Разом із Україною до кінця грудня 1991 р. хорватський суверенітет визнали також Ісландія, Литва, Латвія й Естонія³⁷⁰. З іншого боку, Загреб теж одним із перших 5 грудня 1991 р. визнав незалежність України. Офіційні дипломатичні відносини між Києвом та Загребом було встановлено 18 лютого 1992 р. Посольство України в Республіці Хорватія було відкрите трохи згодом – у червні 1995 р. (українським послом у Загребі став Анатолій Шостак). Цікаво, що першим візу для відвідин України отримав загребський архієпископ Франьо Кухарич як особистий представник Папи Римського на урочистостях з приводу 400-річчя Берестейської унії³⁷¹.

Усього між Україною та Хорватією до 2000 р. було підписано 14 різних угод. Першу з них – угоду про науково-технічну та торгівельно-економічну співпрацю – було укладено під час візиту Ф. Туджмана до Києва 20-21 травня 1991 р. (тобто ще до проголошення Хорватією та Україною незалежності)³⁷². Однак в цілому Україна 1991-199 рр. не входила до числа найважливіших партнерів Хорватії, а українсько-хорватські зв'язки не були особливо тісними й активними.

Україна і Хорватія час від часу обмінювалися офіційними делегаціями. Зокрема, в травні 1993 р. до Хорватії з візитом прибула делегація українського МЗС на чолі з А. Озадовським, яку прийняв особисто Ф. Туджман. Хорватський президент під час цієї зустрічі запросив відвідати Загреб українського президента Л. Кравчука. У липні 1993 р. в Хорватії побувала делегація Верховної Ради України під керівництвом Голови Комісії в закордонних справах і відомого українського поета Д. Павличка. 26 січня наступного року Хорватію з робочим візитом відвідав тодішній очільник МЗС України А. Зленко, який підписав із

---

³⁷⁰ Datum priznanja I uspostave diplomatskih odnosa. Ministarstvo vanjskih I europskih poslova Republike Hrvatske. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/bilateralni-odnosi/datumi-priznanja/>

³⁷¹ Пашенко Є. Українсько-хорватські взаємини від давнини до сучасності. *Хорватія/Україна: Культурні зв'язки від Адріатики до Дніпра* / Упорядкував Є.Пашенко. Загреб, 1996. С. 241–242.

³⁷² Комюніке про перебування делегації Республіки Хорватії на чолі з Президентом Республіки Ф.Туджманом в Українській РСР. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/191_005

хорватською стороною протокол про співпрацю між зовнішньополітичними відомствами обох країн та угоду про безвізові поїздки власників дипломатичних та службових паспортів, а також паспортів моряків³⁷³. Наступний важливий візит українських високопосадовців відбувся 27 серпня 1995 р., коли Хорватію відвідала делегація на чолі із заступником глави МЗС В. Хандогієм. За підсумками цієї поїздки в листопаді 1995 р. було підготовлено текст Договору про дружбу та співробітництво між Києвом та Загребом. Очільник МЗС Хорватії М. Гранич, зі свого боку, вперше прибув до України 6 вересня 1996 р. – тоді цей договір було попередньо підписано (парафовано), а 10 вересня укладено угоду про скасування подвійного оподаткування та запобігання ухиленню від податків на майно й доходи (український парламент ратифікував документ 17 березня 1999 р.)³⁷⁴. Цього самого року, 22 травня, було підписано договір про військову співпрацю між оборонними відомствами України та Хорватії³⁷⁵. Задля активізації й заохоченню господарських зв'язків між Україною й Хорватією 15 грудня 1997 р. було укладено угоду про сприяння і взаємний захист інвестицій: договір став підсумком приїзду до Києва хорватської делегації на чолі з міністром економіки Н. Поргесом, яка провела відповідні перемовини з українським урядом³⁷⁶. Слід згадати й про візит до української столиці 16 червня 1999 р. делегації Міністерства морського флоту, транспорту і зв'язку Хорватії (очільник Ж. Лужавец), коли в рамках офіційних зустрічей із українськими високопосадовцями було парафовано угоду про співпрацю в галузі автомобільного сполучення. Також слід зазначити, що на початку 1999 р. у Верховній Раді України з'явилася парламентська група «Україна-Хорватія», котру

---

³⁷³ Історія двосторонніх відносин між Україною та Республікою Хорватія. Посольство України в Республіці Хорватія. URL: <https://croatia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-croatia/diplomacy>

³⁷⁴ Історія двосторонніх відносин між Україною та Республікою Хорватія. Посольство України в Республіці Хорватія. URL: <https://croatia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-croatia/diplomacy>

³⁷⁵ *Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.)*; urednik M. Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 637

³⁷⁶ *Україна і Європа (1991–2000 рр.)*. Частина I. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анотована історична хроніка / І.Мельникова, І.Євсєнко, М.Знаменська, А.Мартинов, Д.Нікіфорук. Київ, 2001. С. 265

очолив В. Кириленко (щоправда, особливої активності ця група в подальшому не виявляла)³⁷⁷.

Розвитку українсько-хорватських відносин посприяла і співпраця в культурно-освітній сфері. Вона була окреслена міжурядовою угодою про співробітництво в галузі культури, освіти, науки і технології від 5 червня 1997 р., підписаною в рамках візиту до Загреба глави МЗС України Г. Удовенка (тоді саме було досягнуто домовленостей про створення міжурядової комісії щодо співпраці в регіональних і міжнародних організаціях, а також про спрощення візового режиму). Важливим моментом у цьому стало започаткування вивчення хорватської мови і літератури від 1994 р. на кафедрі слов'янської філології Львівського національного університету імені Івана Франка, а від 1995 р. – на кафедрі слов'янських мов Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 1998 р. було впроваджено викладання української мови і літератури в Загребському університеті³⁷⁸. Щодо туристичної сфери, однієї з ключових для хорватської економіки, то угоду між урядами Хорватії й України про співробітництво в цій галузі було підписано 10 вересня 1996 р. Щоправда, потік українських туристів до Хорватії в 1990-х рр. був украй малим: від 1994 по 1998 рр. їхня кількість зростає всього лише з 2 до 6 тис.³⁷⁹

Не можна оминати увагою й те, що військовослужбовці Збройних сил України брали участь у двох миротворчих місіях ООН на території Хорватії, передусім в місії UNTAES у Східній Славонії. Після того як Генсек ООН звернувся до Києва з проханням долучитися до неї, Верховна Рада України 25 березня 1996 р. прийняла постанову про відправлення до Східної Славонії двох вертолітних ескадрилій, 70-ї окремої танкової роти та групи офіцерів і військових

---

³⁷⁷ Історія двосторонніх відносин між Україною та Республікою Хорватія. Посольство України в Республіці Хорватія. URL: <https://croatia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-croatia/diplomacy>

³⁷⁸ Україна і Європа (1991–2000 рр.). Частина I. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анотована історична хроніка / І.Мельникова, І.Євсеєнко, М.Знаменська, А.Мартинов, Д.Нікіфорук. Київ, 2001. С. 269

³⁷⁹ Statistički ljetopis. Zagreb, 2000. 32. godina. S. 647

спостерігачів³⁸⁰. Ці підрозділи прибули до Хорватії у квітні 1996 р. Завдання українських військових включали нагляд за виконанням домовленостей про мирну реінтеграцію регіону до Хорватії та відповідну демілітаризацію, патрулювання у своїй зоні відповідальності (район аеропорту Кліс поблизу м. Осієк), а також перевезення персоналу ООН та супроводження гуманітарних вантажів. Оскільки ситуація в Східній Славонії 1996 р. показала відсутність загрози застосування важкої бронетехніки ворогуючими сторонами, наприкінці року було прийняте рішення повернути танкову роту в Україну. Її замінила 64-а окрема спеціальна механізована рота (105 осіб). Українських миротворців було виведено зі Східної Славонії в січні 1998 р. Загальна чисельність українських військових, що взяли участь в місії UNTAES, – 500 осіб. Окрім цього, 2 українські військові спостерігачі входили до складу Місії спостерігачів ООН на Превлакському півострові (UNMOP) на крайньому півдні Хорватії (1996-2002)³⁸¹. У цілому, українські «блакитні шоломи» професійно виконали свої обов'язки.

Насамкінець, у Республіці Хорватія історично існує українсько-русинська громада. Загальна її чисельність за переписом населення 1991 р. склала 1,8 тис. українців та 1,9 тис. русинів (разом – 0,2 % населення Хорватії), яких було зосереджено в Славонії із центрами в Миклушевцях та Липовлянах, а тому суттєво постраждали від хорватсько-сербської війни, головною ареною якої 1991 р. став саме цей регіон. Провідною організацією цієї національної меншини, права якої були повністю законодавчо захищено, став Союз русинів і українців Хорватії, заснований в березні 1991 р.³⁸²

Зміни у відносинах Загреба з Заходом настали на межі ХХ – ХХІ ст. Вплив ХДС після смерті Франьо Туджмана в грудні 1999 р. суттєво впав і на президентських виборах 2000 р. переміг С. Месич, а на парламентських – соціал-

---

³⁸⁰ Украинские миротворцы в Славонии. Центр миротворчества. URL: <http://peacekeeping-centre.in.ua/Museum/Slavonia/Main.htm>

³⁸¹ Історія миротворчої діяльності Збройних Сил України. Міністерство оборони України. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/mirotvorchist/istoriya-mirotvorchoi-diyalnosti-zbrojnii-sil-ukraini.html>

³⁸² Нова думка. 1991. № 85. С. 15

демократи³⁸³. Прем'єром став І. Рачан, лідер Соціал-демократичної партії і колишній очільник Союзу комуністів Хорватії³⁸⁴. Саме відтоді розпочався процес наближення та поступового включення Хорватії до євроатлантичних структур³⁸⁵. Уже 15 лютого 2000 р. створено Спільну консультативну робочу групу Хорватія – ЄС³⁸⁶. 24 травня 2000 р. Європейська комісія погодилася відкрити переговори щодо Угоди про стабілізацію та асоціацію з Хорватією, які розпочалися 24 листопада. Водночас у травні 2000 р. Хорватія долучилася до співпраці з НАТО в межах програми «Партнерство заради миру» (відповідний документ було підписано 29 жовтня 2001 р.)³⁸⁷. Зрештою, до НАТО Республіка Хорватія увійшла 2009 р., а до Європейського Союзу – 2013 р.³⁸⁸

Отже, в січні 1992 р. Хорватія здобула підтримку ЄС та європейських країн, незважаючи на попередню скептичну позицію більшості західних держав щодо хорватської незалежності. Надалі відносини Загреба з західноєвропейськими державами погіршилися. Політика Ф. Туджмана з його авторитарними нахилами та суперечливою боснійською політикою сприяла негативному ставленню з боку Заходу, особливо після 1995 р. Окрім цього, невдоволення в ЄС викликала недостатня співпраця Хорватії з Міжнародним кримінальним судом для колишньої Югославії, який було створено за ініціативою саме Загреба³⁸⁹. Ці обставини не сприяли інтеграції Хорватії до ЄС, хоча це вона декларувалася владою країни як принципова зовнішньополітична ціль. З огляду на історичний досвід, Хорватія схилилася до західного геополітичного вибору, але процеси

---

³⁸³ Ivan Vujević. Franjo Tuđman u vihoru rata i bespućima tranzicije (1990.-1999.). Split: Ogranak Matice hrvatske, 2011. S. 471

³⁸⁴ Ivo Goldstein. Hrvatska povijest. Zagreb: Novi Liber, 2013. S. 568

³⁸⁵ Kronologija odnosa Hrvatske i EU. Index.hr. URL: <https://www.index.hr/Vijesti/clanak/kronologija-odnosa-hrvatske-i-eu/197652.aspx>

³⁸⁶ Пивоваренко А. Хорватия: история, политика, идеология. Конец XX – начало XXI века. М.; СПб.: Нестор-История. 2018. С. 386

³⁸⁷ Hrvatska na putu u Europsku uniju: od candidature do članstva. Sesto izdanje. Zagreb: Ministarstvo vanjskij i europskih poslova, 2012. S. 18.

³⁸⁸ Hrvatska 28. članica Europske unije. Republika Hrvatska. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. URL: <http://www.mvep.hr/files/file/publikacije/Hrvatska-28-clanica-Europske-unije.pdf>

³⁸⁹ Procjena naslijeđa MKSJ. Zbornik radova sa konferencije Procjena naslijeđa MKSJ 23.-24. Februar 2010. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju: Amos Graf d.o.o., 2011. S. 27

євроатлантичної інтеграції Республіки Хорватія було запущено владою країни вже на початку ХХІ ст.³⁹⁰

3.3 Співпраця Хорватії з міжнародними організаціями

Окремої уваги, виходячи зі складності ситуації, у якій опинилася Хорватія в перші 10 років своєї незалежності, заслуговує питання відносин Загреб не лише з державами, а і з впливовими міжнародними організаціями. Насамперед, ідеться про ООН, ОБСЄ, СОТ та Міжнародний трибунал для колишньої Югославії. Слід зауважити, що з червня по грудень 1991 р. Хорватія не отримала суттєвої гуманітарної допомоги ні від ЄС, ні від різноманітних спеціальних підрозділів ООН. Допомога спершу пішла від Caritas, Червоного хреста й Лікарів без кордонів³⁹¹. До січня 1992 р. Хорватія встановила надійні контакти зі спеціальними інституціями ООН, зокрема з Високим уповноваженим ООН з питань біженців, Міжнародним комітетом Червоного хреста та UNICEF, які відкрили свої офіси в хорватській столиці. З Угорщиною, Німеччиною та Словенією було підписано договори про повернення біженців за допомогою UNHCR (підрозділ ООН з питань біженців та мігрантів). Цим Хорватія продемонструвала, що є відповідальною державою, яка піклується про своїх громадян. До Організації Об'єднаних Націй Республіку Хорватію було прийнято 22 травня 1992 р. Відтоді до сьогодні в Хорватії діють такі агенції ООН, як Міжнародний надзвичайний фонд ООН (UNICEF), Програма розвитку ООН (UNDP), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), Світова організація здоров'я (WHO), Міжнародна організація з міграції (IOM) та Світовий банк (WB)³⁹².

З огляду на комплекс проблем, пов'язаних із воєнними роками та авторитарним стилем Ф. Туджмана в управлінні країною, що викликало критику на Заході, усе-таки слід зазначити, що 13 грудня 1996 р. Генеральна Асамблея

³⁹⁰ Thomas Patrick Melady. Tuđman i budućnost Hrvatske / S engleskoga preveo Vladimir P. Gross. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 2003. S. 32

³⁹¹ Franjo Greguric. Vlada demokratskog jedinstva. Istina o Vukovaru i škola demokracije u Hrvatskoj. Zagreb: Školska knjiga, 2017. S. 23-26

³⁹² Multilateralni odnosi. Republika Hrvatska. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/>

ООН у своїй резолюції про стан із захисту прав людини на теренах колишньої Югославії назвала Хорватію країною, що «повністю їх дотримується»³⁹³.

З весни 1992 р. Хорватії довелося тривалий час мати справу з миротворчими місіями ООН. Їх у Хорватії було кілька і в цілому хорватська влада та особисто президент Ф. Туджман були незадоволені ефективністю миротворців. Першою миротворчою місією ООН на хорватських теренах стала UNPROFOR. 23 листопада 1991 р. особистий посланець Генсека ООН Хав'єр-Перес де Куельяр зібрав у Женеві зустріч, яку відвідали президенти Сербії, Хорватії, міністр оборони СФРЮ та лорд Каррінгтон. На цьому зібранні було досягнуто рішення про розміщення в Югославії, на хорватській території, миротворчої місії³⁹⁴. 27 листопада Рада Безпеки ООН у своїй Резолюції 721 підтримала ідею Генерального Секретаря та його особистого посланця про створення миротворчого контингенту в Югославії та підкреслила, що це може бути реалізовано лише за згоди всіх сторін, які підписали згадану вище Женевську угоду. Відповідні переговори тривали наступні кілька тижнів. Зрештою, Резолюція Ради Безпеки ООН 724 (15 грудня 1991 р.) схвалила звіт Генерального Секретаря, який містив план миротворчої операції³⁹⁵. Після цього група офіцерів, цивільної поліції та працівників Секретаріату ООН вирушила до Югославії готувати втілення прийнятого плану.

Хорватія спочатку позитивно сприймала ідею введення миротворців на свою територію, адже боронилася від наступу ЮНА та місцевих сербських повстанців, але ще не здобула міжнародного визнання. Загреб розглядав прибуття «блакитних шоломів» як гарантію перемир'я, а в перспективі – як інструмент

---

³⁹³ Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M. Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 599

³⁹⁴ United Nations Protection Force. United Nations peacekeeping operations. Un.org. URL: http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.htm

³⁹⁵ Резолюція Ради Безпеки ООН 721 от 15 декабря 1991 г. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/724\(1991\)](https://undocs.org/ru/S/RES/724(1991))

повернення окупованих територій. Однак хорватська влада згодом відчула велике розчарування з цього приводу³⁹⁶.

Офіційно місію UNPROFOR (United Nations Protection Force) було засновано 21 лютого 1992 р. Резолюцією РБ ООН 743. Спочатку термін її функціонування було визначено в 12 місяців. На території Хорватії вона діяла до 31 березня 1995 р. – кілька разів мандат продовжувався попри все більше небажання хорватської влади. РБ ООН підтвердила, що UNPROFOR лише тимчасовий спосіб врегулювання конфлікту в Хорватії для створення мирних умов, що дозволили би вести переговори щодо вирішення кризи на теренах колишньої Югославії загалом³⁹⁷. Перші підрозділи миротворців прибули в Хорватію в травні 1992 р. водночас із виведення з її території частин ЮНА. Мандат UNPROFOR зобов'язував членів місії забезпечувати демілітаризацію 3 захищених зон ООН (UNPA – United Nations Protected Areas) у Хорватії та захищати місцеве населення. Ці зони включали території, на яких до кінця 1991 р. було встановлено владу самопроголошеної Республіки Сербська Країна. Зона «Схід» включала Східну Славонію, Баранью та Західний Срем, зона «Північ» – Західну Славонію, а зона «Південь» – Бановіну, Кордун, Ліку та Північну Далмацію (основну території РСК). Миротворці вилучили й помістили до складів усе важке озброєння, що дісталось сербським повстанцям від ЮНА й стежили за дотриманням режиму припинення вогню, який було порушено локальними операціями хорватських військ у січні та вересні 1993 р. та відновлено підписанням нового перемир'я в березні 1994 р. Останню функцію «блакитні шоломи» виконували не зовсім успішно. Також представники миротворчого контингенту мали контролювати міжнародні кордони Хорватії на територіях, підконтрольних РСК³⁹⁸. Окремо слід відзначити важливу роль членів місії

---

³⁹⁶ David Owen. *Balkanska odiseja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institute za povijest, 1998. S. 101-102

³⁹⁷ United Nations Protection Force. United Nations peacekeeping operations. Un.org. URL: http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.htm

³⁹⁸ Miller R.F. *Tudjman's Victory: Croatia, the U. N., NATO and the U. S. Nationalities Papers*. New York. 1997. September. Vol. 25(3). P. 501–514

UNPROFOR у розмінуванні хорватської території (зокрема, при цьому відзначилися польські військові).

Одразу по прибуттю миротворців UNPROFOR в Хорватію виникла проблема так званих «рожевих зон» – територій, які не були охоплені мандатом місії, але були зайняті сербами до того, як миротворці прибули в Хорватію. ООН із цією обставиною нічого не могла вдіяти, а тому питання «рожевих зон» стало першим розчаруванням Загреба в миротворцях і першою ознакою того, що «блакитні шоломи» не повернуть Хорватії зайняті сербами території³⁹⁹. Окремими пунктами в діяльності UNPROFOR були моніторинг демілітаризації півострова Превлака на крайньому півдні Хорватії та контроль над дамбою Перуча, розташованою в одній із «рожевих зон» у Північній Далмації⁴⁰⁰.

Дуже важливим для місії UNPROFOR став червень 1992 р., коли її було розширено на всю територію Боснії і Герцеговини, де з квітня розгорілася ще більш масштабна ніж у Хорватії війна. Там теж було створено захищені зони ООН і вільні від польотів зони. Відтоді основну увагу UNPROFOR було звернено саме на БіГ, оскільки гуманітарна катастрофа в цій державі набула загрозливих масштабів. Важливо зазначити, що контингент UNPROFOR мав повну підтримку з боку авіації НАТО й міг використовувати зброю з метою самооборони. Окрім БіГ та Хорватії, цю місію в грудні 1992 р. було поширено на колишню Югославську Республіку Македонія для моніторингу ситуації на її кордонах⁴⁰¹.

Штаб UNPROFOR знаходився в Загребі. Її особовий склад (разом із Македонією та БіГ) налічував на березень 1995 р. 38599 осіб військового персоналу, включно з 684 військовими спостерігачами Також в місії було задіяно 803 цивільні поліцейські, 2917 осіб із міжнародного цивільного штату та 2615 місцевих працівників. Втрати місії за весь час її існування склали 167 загиблих: 3 військові спостерігачі, 159 військовослужбовців, 1 поліцейський, 2 міжнародних цивільних працівники та 2 місцеві працівники. Сукупні матеріальні витрати на

---

³⁹⁹ Slavko Degoricija. Nije bilo uzalud. Zagreb: Nova stvarnost, 2009. S. 223

⁴⁰⁰ Hrvoje Kačić. Hrvatska prevlaka. Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 2015. S. 76

⁴⁰¹ United Nations Protection Force. United Nations peacekeeping operations. Un.org. URL: http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.htm

UNPROFOR склали з лютого 1992 р. по березень 1995 р. 4,67 мільярдів доларів⁴⁰². У зв'язку з небажанням Загреба продовжити мандат UNPROFOR через, на думку хорватської влади, неефективність цієї місії, було погоджено реорганізувати миротворчі сили на лінії розмежування між Хорватією та РСК, відділивши їх від миротворчої місії в сусідній БіГ. ООН пішла назустріч хорватській стороні, не в останню чергу через вплив США, які 1994-1995 рр. надавали Загребу військово-політичну підтримку.

Так, у березні 1995 р. з'явилася миротворча місія UNCRO. Вона діяла в Хорватії з 31 березня 1995 р. по 15 січня 1996 р. – на завершальному етапі війни. Місія UNCRO налічувала 6581 військовослужбовця, 194 військові спостерігачі та 296 цивільних поліцейських. Їм надавав підтримку набраний закордоном та на місцевому рівні цивільний персонал. Число загиблих членів цієї місії становило 16 осіб⁴⁰³.

Контингент UNCRO розміщувалися в регіонах Хорватії, підконтрольних сербам – Західній Славонії, Країні та Східній Славонії, а також на Превлакському півострові. Мандат нової місії включав: виконання функцій, передбачених в угоді про припинення вогню між хорватською та сербською сторонами від 29 березня 1994 р.; сприяння втіленню економічної угоди між Хорватією та РСК від 2 грудня 1994 р.; сприяння реалізації всіх резолюцій Ради Безпеки ООН щодо Хорватії; надання допомоги в контролі за кордоном Хорватії шляхом спостереження за рухом військового персоналу, спорядження, та зброї між Хорватією та БіГ, а також Хорватією й СРЮ; сприяння доставці міжнародної гуманітарної допомоги до БіГ через територію Хорватії, а також нагляд за демілітаризацією Превлакського півострову на крайньому південному кордоні Хорватії із СРЮ⁴⁰⁴. Було вирішено, що UNCRO стане тимчасовою операцією для створення умов, які посприяють досягненню довгострокового мирного врегулювання шляхом

---

⁴⁰² Гуськова Е. Балканский кризис: говорят участники. Москва: Институт славяноведения РАН, 2016. С. 278-279

⁴⁰³ United Nations Confidence Restoration Operation. [Peacekeeping.un.org](https://peacekeeping.un.org).

URL: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/uncro.htm>

⁴⁰⁴ Ivo Perić. Suverena i samostalna Republika Hrvatska. Kronika važnijih zbivanja. Zagreb: Dom i svijet, 2007. S. 204-205

переговорів на основі принципах територіальної цілісності Хорватії і безпеки всіх її громадян, не залежно від національності⁴⁰⁵. Повернення Західної Славонії під владу Загреба військовим шляхом у травні та Кінської Країни в серпні 1995 р. практично ліквідувало потребу в миротворцях ООН. Відтак, із вересня того року було розпочато їх виведення з Хорватії⁴⁰⁶.

Водночас у Східній Славонії, Барань та Західному Сремі (або хорватському Подунав'ї), останній підконтрольній сербам території Хорватії, мандат UNCRO зберігся. До речі, саме там розміщувався російський батальйон, офіцери якого прославився контрабандою та корупційними схемами (до російських «блакитних шоломів офіційний Загреб ставився з найбільшою підозрою). У вересні-жовтні 1995 р. хорватська влада, місцеві серби, а також офіційний Белград погодилися вирішити питання регіону шляхом перемовин, які завершилися 12 листопада підписанням Ердутської угоди. Цей документ розпочав процес мирної реінтеграції хорватського Подунав'я під владу Загреба. Місію UNCRO, таким чином, було повністю згорнуто⁴⁰⁷.

Щодо Превлакського півострова, то військові спостерігачі ООН були розміщені на ньому ще в жовтні 1992 р., коли Рада Безпеки ООН уповноважила UNPROFOR взяти на себе відповідальність за нагляд за демілітаризацією цього стратегічно важливого району. Згодом це завдання перейшло до UNCRO у зв'язку зі згаданою реорганізацією миротворчих сил у Хорватії. Офіційною назвою контингенту на півострові була Місія спостерігачів ООН на Превлакському півострові (UNMOP). Ця місія продовжила свою роботу й після розформування

---

⁴⁰⁵ United Nations Confidence Restoration Operation. [Peacekeeping.un.org](http://peacekeeping.un.org).

URL: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/uncro.htm>

⁴⁰⁶ Ivica Miškulin. *Imas puska, imas Pisto!*? o mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji. Slavonski Brod: Hrvatski institute za povijest, 2014. S. 466

⁴⁰⁷ Miller R.F. *Tudjman's Victory: Croatia, the U. N., NATO and the U. S. Nationalities Papers*. New York. 1997. September. Vol. 25(3). P. 501–514

UNCRO в січні 1996 р. Міжнародні військові спостерігачі пішли з Превлаки офіційно 15 грудня 2002 р. на підставі Резолюції 1437 Ради Безпеки ООН⁴⁰⁸.

Таким чином, місії UNPROFOR та UNCRO не змогли ні зупинити війну, ні завадити військовим злочинам і жертвам серед мирного населення. Війни в Хорватії та Боснії і Герцеговині завершили не миротворчі сили ООН, а інші чинники. Усі сторони конфлікту, а особливо Хорватія, мали підстави бути невдоволеними діяльністю «блакитних шоломів». Окрім того, різні прорахунки й помилки членів UNPROFOR і UNCRO нанесли шкоду репутації ООН (особливо – події в боснійській Сребрениці в липні 1995 р.). Але з погляду мотивації окремих країн брати участь у миротворчих місіях UNPROFOR і UNCRO не можна назвати провальними. Адже те, що могло розглядатися як їхній реальний успіх, не було цілком ключових країн-учасниць цих місій (Франція, Велика Британія, Канада, Росія)⁴⁰⁹. Можна зазначити, що згадані вище місії на теренах колишньої Югославії були успішними в обмеженні збройного конфлікту та запобіганні поширенню дестабілізації далі по Європі, а також дозволили різним великим європейським державам, на кшталт Великої Британії та Франції відправкою своїх сил на Балкани, здійснювати свій зовнішньополітичний вплив відповідно до інтересів власної політики. У місіях UNPROFOR та UNCRO переважав прагматизм та реальна політика, а не ідеалізм. На думку держав-учасниць, вони вдалися дуже успішними. Важливою причиною участі багатьох держав у цих місіях ООН було бажання підняти свій престиж і вплив на міжнародній арені та забезпечити своїх військових новим корисним досвідом. Однак це дорого коштувало учасникам війн у Хорватії та БіГ, зокрема цивільному населенню, яке щиро вірило в захист і допомогу з боку миротворців⁴¹⁰.

---

⁴⁰⁸ Hrvoje Kačić. Hrvatska prevlaka. Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 2015. S. 219; Резолюція Ради Безпеки ООН 1437 от 11 октября 2002 г. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/1437\(2002\)](https://undocs.org/ru/S/RES/1437(2002))

⁴⁰⁹ Ivica Miškulin. Imas puska, imas Pistol? O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji. Slavonski Brod: Hrvatski institute za povijest, 2014. S. 486

⁴¹⁰ Vladimir Filipović, Ispod plavih šljemova. Motivi država za sudjelovanjem u misiji UNPROFOR 1992.– 1995. Zagreb; Sarajevo: Plejada; University Press-Magistrat izdanja, 2015. S. 321

Останньою миротворчою місією ООН у Хорватії стала вже згадана Перехідна адміністрація ООН для Східної Славонії або UNTAES. Розпочалась вона 15 січня 1996 р. прийняттям Радою Безпеки ООН Резолюції 1037 і тривала до 15 січня 1998 р. При цьому мандат місії 2 рази продовжувався: спочатку 15 листопада 1996 р. на 6 місяців, а згодом 14 липня 1997 р. ще на 6 місяців. Місія мала за мету забезпечити мирну реінтеграцію останнього підконтрольного сербами хорватського регіону під владу офіційного Загреба відповідно до Ердутської угоди. Першим керівником UNTAES став американський генерал авіації у відставці Жак-Поль Кляйн, а з серпня 1997 р. – американський дипломат Вільям Уолкер. Командувачем військового компоненту UNTAES був бельгійський генерал Вільям Хансет, а комісаром поліцейських сил місії – австрійський генерал Вальтер Фальман. Головний штаб розміщувався в місті Вуковарі – безпосередньо в регіоні проведення місії⁴¹¹.

Особовий склад UNTAES становив на вересень 1997 р. 2847 осіб (2346 військовослужбовців, 97 військових спостерігачів та 404 поліцейський) з 30 різних країн світу, включно з Україною. Під час місії загинули 2 її члени. Загальні витрати на UNTAES лише до серпня 1997 р. склали більше 383 мільйонів доларів⁴¹². Військовий компонент цієї місії мусив здійснювати контроль за демілітаризацією хорватського Подунав'я та сприяти цьому процесу, здійснювати контроль за поверненням біженців та переміщених осіб до своїх домівок, а також своєю присутністю підтримувати мир та безпеку в регіоні. Чисельність військової складової місії було максимально скорочено до 15 жовтня 1997 р. – за 3 місяці до її закінчення⁴¹³.

Цивільний компонент UNTAES мав сформувати тимчасові поліцейські сили, визначити їхню структуру та чисельність, розробити програму професійної

---

⁴¹¹ Ana Holjevac Tuković. *Proces mirne reintegracije Hrvatskog Pogunavlja*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. S. 57

⁴¹² United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium. *Peacekeeping.un.org*. URL: https://peacekeeping.un.org/mission/past/untaes_b.htm

⁴¹³ Peter Galbraith. *Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut*. *War and Change in the Balkans. Nationalism, Conflict and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 136

підготовки правоохоронців та стежити за її реалізацією, за роботою цих нових поліцейських та місцевої пенітенціарної системи. Також члени цивільної складової цієї місії мали виконувати завдання, пов'язані з громадським управлінням та функціонуванням державних служб, сприяти поверненню біженців, організувати вибори, стежити за дотриманням прав людини, а також сприяти встановленню атмосфери довіри та взаєморозуміння між усіма мешканцями хорватського Подунав'я. Урешті-решт, цивільний компонент UNTAES був причетний до розмінування території та координації економічного відновлення регіону. У процесі роботи ця місія мала також підтримувати активну співпрацю з Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії⁴¹⁴. Держави-учасниці місії UNTAES були уповноважені вживати всіх необхідних заходів для захисту чи надання допомоги у виведенні її особового складу. Проте до жодного серйозного інциденту під час місії не дійшло, і потреба в таких заходах не з'явилася. Можна стверджувати, що в порівнянні з UNPROFOR та UNTAES ефективність місії UNTAES, з огляду на її завдання (мирна реінтеграція Подунав'я до Хорватії), була на високому рівні. Якщо 2 попередні миротворчі місії займалися лише пасивним розмежуванням ворогуючих сторін і військового сербського-хорватського конфлікту закінчити так і не змогли, то UNTAES змогла втілити в реальність практично всі свої цілі.

Після завершення реінтеграції хорватського Подунав'я 15 січня 1998 р. у регіоні до 15 жовтня того самого року діяла Група ООН із підтримки громадянської поліції (UNPSG зі штабом у Вуковарі). Очолював місію норвезький поліцейський Хальвор Харц. Чисельний склад UNPSG на 30 вересня 1998 р. становив 114 поліцейських, яким допомагав невеликий місцевий (165 осіб) та міжнародний (53 особи) персонал на чолі з представником Генсека ООН сирійцем Суреном Серайдаряном. Своїх людей до цієї поліцейської міжнародної місії надіслали 18 країн, у числі яких була й Україна. Один член місії загинув. Загальні видатки на UNPSG склали 23 мільйони доларів. До її функцій входив нагляд за

---

⁴¹⁴ United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium. Peacekeeping.un.org. URL: https://peacekeeping.un.org/mission/past/untaes_b.htm

хорватською поліцією в реінтегрованому регіоні. Особлива увага зосереджувалася на процесі повернення до Східної Славонії переміщених осіб⁴¹⁵. Від 15 жовтня 1998 р., коли робота UNPSG завершилася, моніторинг за роботою поліції та дотриманням прав людини в регіоні перейняла ОБСЄ⁴¹⁶.

Також у контексті повоєнного врегулювання в БіГ Хорватія мала справу з миротворчими місіями IFOR (прямий наступник UNPROFOR у БіГ, що діяла 1995-1996 рр.) та SFOR (діяла 1996-2004 рр.), які функціонували під егідою ООН та НАТО. Одним із найвідоміших інцидентів, який украй негативно вплинув на й без того складні відносини Загреба із західними країнами, стався в грудні 1998 р., коли хорватські військові ледь не вступили в сутичку з військовослужбовцями SFOR у прикордонному з БіГ містечку Мартін Брод⁴¹⁷. Слід підкреслити, що дрібні інциденти (хоч і без жертв) між хорватськими силовиками та миротворцями на боснійсько-хорватському кордоні 1995-1998 рр. траплялися неодноразово⁴¹⁸.

Яким чином розвивалася співпраця Республіки Хорватія з ОБСЄ? Хорватія стала членом цієї організації 24 березня 1992 р., тобто на 2 місяці раніше ніж була прийнята до ООН. Відтоді Загреб безперервно брав участь в роботі ОБСЄ, а сама територія Хорватії у зв'язку з війною та повоєнним врегулюванням стала місцем діяльності її місії. Роботу в Хорватії польова місія ОБСЄ розпочала в Східній Славонії в липні 1996 р., коли там ще тривав процес реінтеграції. А остаточно свою роботу на хорватській території ця місія завершила наприкінці 2007 р., коли хорватська влада, на думку ОБСЄ, провела успішні реформи медіа, виборчого законодавства, поліції та створила повноцінні умови для розвитку громадянського суспільства, а також досягла значного прогресу в реінтеграції до суспільства

---

⁴¹⁵ United Nations Civilian Police Support Group. Peacekeeping.un.org. Режим доступу: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/cropol.htm> (Дата звернення 10.12.2018).

⁴¹⁶ OSCE Mission to Croatia / OSCE Office in Zagreb. Osce.org. URL: <https://www.osce.org/croatia-closed> (Дата звернення 16.12.2018).

⁴¹⁷ Tudjman bi i oruzjem protiv SFOR-A. Alternativna informativna mreza. URL: <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199812/81215-002-pubs-zag.htm>

⁴¹⁸ Albert Bing. Put do Erduta. Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995 i reintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia Slavonica*. 2007. №7. S. 336

сербських біженців, які повернулися⁴¹⁹. Також ОБСЄ стежила за співпрацею Загреба з Гаазьким трибуналом та відповідними судовими процесами над хорватськими ветеранами війни 1991-1995 рр., зокрема генералами Анте Готовіною та Младеном Маркачем⁴²⁰. Республіка Хорватія двічі – 1999 р. та 2007 р. – очолювала Форум співпраці в галузі безпеки – складову ОБСЄ, яка займається розвитком безпеки та стабільності у військовій сфері в Європі, регулюванням обміну військовою інформацією, а також наданням допомоги в боротьбі проти незаконного розповсюдження зброї⁴²¹. За весь час діяльності місії, а потім офісу ОБСЄ в Хорватії жодних загострень між нею та хорватською владою не було⁴²².

Таким чином, співпраця Хорватії з найвпливовішими міжнародними інституціями розвивалася безперервно з моменту її міжнародного визнання та прийняття в ООН 1992 р. Основною у взаємодії між Загребом та ООН і ОБСЄ стала діяльність на хорватській території кількох місій цих міжнародних організацій, які носили миротворчий та спостережний характер і в роботі яких брали участь більше 30 країн світу. Загалом, досвід перебування миротворців у Хорватії оцінювався владою цієї держави негативно. Усі миротворчі місії ООН, окрім UNTAES, на її думку, жодним чином не посприяли мирному врегулюванню конфлікту та повернення під контроль офіційного Загреба зайнятих сербами територій. Місії UNPROFOR і UNCRO не допомогли Загребу переможно завершити війну 1995 р., навпаки, хорватська сторона провела військові операції проти РСК скоріше всупереч присутності миротворців. Більше того, окремі представники хорватської влади підозрювали деякі національні миротворчі контингенти в прихильності до сербів (зокрема росіян, французів, канадців, а

---

⁴¹⁹ Multilateralni odnosi. Republika Hrvatska i OESS. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. URL: [http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-staroiyvjhj/organizacija-za-europsku-sigurnost-i-suradnju-\(oess\)/republika-hrvatska-i-oess/](http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi-staroiyvjhj/organizacija-za-europsku-sigurnost-i-suradnju-(oess)/republika-hrvatska-i-oess/)

⁴²⁰ OSCE Mission to Croatia / OSCE Office in Zagreb. Osce.org. URL: <https://www.osce.org/croatia-closed>

⁴²¹ Forum for Security Co-operation. OSCE. URL: <https://www.osce.org/forum-for-security-cooperation>

⁴²² OSCE Mission to Croatia / OSCE Office in Zagreb. Osce.org. URL: <https://www.osce.org/croatia-closed>

подекуди й українців). Проте місія UNTAES, в межах якої пройшла мирна реінтеграція до Хорватії Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему була справді успішною. Щодо діяльності в Хорватії моніторингової польової місії ОБСЄ, то основний період її роботи виходить за межі цього дослідження. Її функції полягали в спостереженні за дотриманням прав людини, свободи слова, роботою поліції в реінтегрованих районах, за виборами та інтеграцією біженців у суспільство, а також за співпрацею Загреба з Гаазьким трибуналом.

Окремої уваги заслуговує питання відносин Хорватії з Гаазьким трибуналом. Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (МТКЮ) було створено в м. Гаага (Нідерланди) згідно з Резолюцією 827 Ради Безпеки ООН 25 травня 1993 р. Це був перший міжнародний трибунал, створений рішенням ООН, а не на основі угоди між окремими країнами, і перший у світі міжнародний суд для військових злочинців після Нюрнберзького та Токійського трибуналів 1940-х рр. Свою роботу МТКЮ розпочав 18 листопада 1993 р.⁴²³ Його завданням було «покарання осіб, відповідальних за тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з початку 1991 р.»⁴²⁴. У статуті цієї інституції зазначалося, що її робота базується на загальному міжнародному праві, а не на окремих договірних зобов'язаннях колишньої СФРЮ чи держав, які виникли на її місці. Під юрисдикцію МТКЮ підпадали такі види злочинів, як тяжкі порушення Женевської конвенції 1949 р., порушення законів та звичаїв ведення війни, геноцид та злочини проти людства. До кінця 1990-х рр. ця установа функціонувала не на повну силу, оскільки військові конфлікти на теренах колишньої Югославії тривали (1998 р. розпочалася ескаляція в Косово), а керівники воюючих сторін – С. Мілошевич, Ф. Туджман, А. Изетбегович – були й надалі при владі. Тому основна маса судових процесів щодо підозрюваних у скоєнні злочинів розпочалася після 2000 р. Кульмінацією стала видача Сербією Гаазькому трибуналу С. Мілошевича після

---

⁴²³ Резолюция Совета Безопасности ООН 827 от 21 октября 1993 г. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/877\(1993\)](https://undocs.org/ru/S/RES/877(1993))

⁴²⁴ Statut Međunarodnog suda. Ujedinjene nacije. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju. URL: <http://www.icty.org/bcs/documents/statut-medunarodnog-suda>

втрата ним влади в жовтні 2000 р.⁴²⁵ Можливо, якби не смерть в грудні 1999 р., до МТКЮ міг би бути притягнутим і Ф. Туджмана – за військові злочини хорватських силовиків на території Хорватії та БіГ і спроби домовитися зі С. Мілошевичем про поділ БіГ⁴²⁶.

Слід також зазначити, що Хорватія була одним з ініціаторів створення МТКЮ, оскільки бажала покарання осіб із сербських формувань та ЮНА, які чинили військові злочини під час бойових дій на її території з 1991 р. Хорватський Сабор ухвалив Конституційний закон про співпрацю Республіки Хорватія з МТКЮ 19 квітня 1996 р., щоправда, після прямого тиску з боку США⁴²⁷.

Першим вироком Гаазького трибуналу стало засудження до 10 років ув'язнення боснійського хорвата Дражена Ердемовича 29 листопада 1996 р., який воював у рядах армії боснійських сербів. Його було визнано винним у скоєнні злочинів проти людства та в порушення законів і звичаїв ведення війни (за участь в розстрілі мусульман у Сребрениці в липні 1995 р.). Проте вже в березні 1998 р. йому скоротили термін за ґратами до 5 років, а в серпні 2000 р. взагалі звільнили, бо Д. Ердемович погодився давати свідчення проти сербського генерала Р. Крстича⁴²⁸.

До смерті Ф. Туджмана в грудні 1999 р. взаємодія Загреба з Гаагою була на практиці дуже слабкою. Перша інформація про злочини, вчинені хорватськими військовими над сербським та мусульманським населенням стали відомими ще під час війни. Зокрема, ідеться про різанину та знищення мечеті в с. Ахмічі (БіГ) у квітні 1993 р., про вбивство від 50 до 140 місцевих сербів у м. Госпіч (Хорватія) в

---

⁴²⁵ Procjena naslijeđa MKSJ. *Zbornik radova sa konferencije Procjena naslijeđa MKSJ 23.-24. Februar 2010.* Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju: Amos Graf d.o.o., 2011. S. 32-34

⁴²⁶ Vjerran Pavlakovic. *Bolje grob nego rob: Hrvatska i međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju. Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 440

⁴²⁷ *Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M.Krmpotić.* Zagreb, 1998. S. 626

⁴²⁸ Case information sheet. Drazen Erdemovic. ICTY.

URL: http://www.icty.org/x/cases/erdemovic/cis/en/cis_erdemovic_en.pdf

жовтні 1991 р., обороною якого командували Мірко Норац (згодом хорватський генерал) та Тіхомір Орешкович, про знищення кількох сербських сіл під час операції «Медакська кишень» у вересні 1993 р. (підозрювані – Рахім Адемі та той самий Мірко Норац, які в 2007 р. все-таки отримали вироки) і, звичайно, про вбивства сербського населення під час переможних хорватських операцій «Блискавка» (травень 1995 р.) та «Буря» (серпень 1995 р.)⁴²⁹. Міжнародні спостерігачі уважно фіксували всі подібні інциденти. Операція «Буря» викликала найбільше питань до хорватського уряду. Загалом під час цієї операції від 150 до 200 тис. місцевих сербів із розгромленої Сербської Країни стали біженцями, а щонайменше 410 цивільних загинули від рук хорватських силовиків протягом 4 місяців із моменту завершення бойових дій. Розслідування цих інцидентів було абсолютно неможливим у період правління Ф. Туджмана. На думку Загреба, армія, яка вела справедливу й оборонну «Вітчизняну війну» не могла визнавати своїх ветеранів злочинцями й ставити під сумнів правомірність своїх операцій. Уже після зміни влади в Хорватії 2000 р. та оголошення реального курсу на європейську інтеграцію перед владою в Загребі болюче постала проблема встановлення істини про нещодавні воєнні події та визнання вини багатьом представникам своєї армії, які мали в суспільстві статус національних героїв, з їх подальшою екстрадицією до Гааги. Небажання Загреба співпрацювати з Гаазьким трибуналом та поступатися «національною гідністю» дуже негативно вплинуло на відносини Хорватії з США, ЄС та західними державами в цілому. Отже, на момент приходу до влади в Загребі лівоцентристських сил 2000 р. жоден представник хорватської армії не був під слідством. До 2001 р. лише одна особа з числа хорватських військових постала перед вітчизняним правосуддям. Хорватський президент свідомо покривав свої підлеглих, причетних до військових злочинів, адже країна вела «оборонну війну», а тому її військові не

---

⁴²⁹ Vjeran Pavlakovic. *Bolje grob nego rob: Hrvatska i medunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju. Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 442

могли чинити злочинів (про це прямо заявляв міністр правосуддя М. Вукович)⁴³⁰. Коли поставало питання про відповідальність тих чи інших військових, хорватська влада робила все можливе, щоби уникнути цього – їх переводили в інші частини, справи відтягували та закривали. Водночас хорватські суди винесли вироки близько 400 сербам, підозрюваним у злочинах проти хорватського населення⁴³¹.

Інакшою була ситуація з бійцями ХВО з БіГ. Саме боснійські хорвати першими почали потрапляти до МТКЮ без суттєвого опору хорватської влади, адже не мали громадянства Хорватії⁴³². Хоча для згоди Ф. Туджмана на видачу колишніх членів ХВО та відповідного масиву документації все-таки потрібен був тиск Заходу та погрози міжнародної ізоляції Загреба. До Гааги під суд потрапили 12 хорватів із БіГ, зокрема Младен Налетич (отримав 12 років ув'язнення), Вінко Мартінович (18 років) та Тіхомір Блашкич (145 років). Останній прибув до суду добровільно. Свої вироки ці особи отримали за етнічні чистки та інші злочини проти боснійських мусульман. Можна припустити, що видача цих членів ХВО стала своєрідною «жертвою» Ф. Туджмана, яка мала приховати причетність офіційного Загреба до війни та етнічних чисток проти мусульман у БіГ 1992-1994 рр. (з 2004 р. вся ця інформація стане для МТКЮ відомою)⁴³³. Таким чином, складні стосунки влади Ф. Туджмана з МТКЮ в другій половині 1990-х рр. створили проблемне підґрунтя для подальшої співпраці Хорватії з Гаазьким трибуналом, що дуже негативно вплинуло на процес хорватської інтеграції до НАТО і ЄС в першому десятилітті ХХІст.⁴³⁴

Отже, відносини Хорватії з країнами Заходу та провідними світовими організаціями з моменту здобуття нею міжнародного визнання на початку 1992 р.

⁴³⁰ Vjesnik. 15.03.2004

⁴³¹ Vjeran Pavlakovic. Bolje grob nego rob: Hrvatska i medunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju. *Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi* / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 441

⁴³² Славенка Дракуліч. Вони б і мухи не скривдили. Київ: Наш формат, 2018. С. 88-89

⁴³³ Procjena naslijeđa MKSJ. *Zbornik radova sa konferencije Procjena naslijeđa MKSJ. 23.-24. Februar 2010.* Међународни krivični sud za bivšu Jugoslaviju: Amos Graf d.o.o., 2011. S. 311-312

⁴³⁴ Ivo Goldstein. *Dvadeset godina samostalne Hrvatske.* Zagreb: Novi Liber, 2010. S. 374

і до смерті першого президента Ф. Туджмана розвивалися неоднозначно. Спочатку Хорватія відчула через агресивні й руйнівні дії ЮНА, а також активну дипломатичну підтримку Австрії та ФРН, симпатії західних держав і здобула визнання. Це допомогло зупинити бойові дії. Далі, з включенням Загреба в конфлікт у БіГ та внаслідок територіальних апетитів влади Ф. Туджмана Хорватія ледь не потрапила під санкції та не стала розцінюватися рівним із Сербією винуватцем війни. Активне включення США у врегулювання кризи в колишній Югославії та тиск на Хорватію дозволили навесні 1994 р. припинити хорватсько-мусульманську війну в БіГ та об'єднати сили обох сторін проти сербів. Хорватія стала військовим партнером США. Без американської дипломатичної і військової ініціативи 1994-1995 рр. Хорватія була би змушена власноруч і проти волі міжнародної спільноти вдатися до ризикованого військового звільнення своїх територій в ході операцій «Блискавка» і «Буря», проблемним би стало повернення Східної Славонії. З іншого боку, без хорватської військової кооперації на території самої Хорватії та БіГ 1995 р. американські потуги закінчити югославську кризу могли би зазнати провалу, як і попередні спроби з боку ЄС і ООН. Проте після завершення 1995 р. бойових дій відносини між Загребом та Вашингтоном суттєво погіршуються. Неоднозначними були взаємини Хорватії з ЄС та європейськими державами. Захід критикував Ф. Туджмана за авторитарні нахили, утиски свободи слова, перешкоди для повернення сербських біженців, слабку співпрацю в повоєнному врегулюванні в БіГ та з МТКЮ, а ще за відмову брати участь у регіональних проектах. Ф. Туджман же критикував західні держави за тиск та втручання у внутрішні справи Хорватії. Тому шлях до євроатлантичної інтеграції був для офіційного Загреба замороженим до зміни влади в січні 2000 р. Однак ЄС надавав Хорватії матеріальну допомогу як країні, постраждалій від бойових дій, і мав власну моніторингову місію. Попри це, повноцінно розвивалися відносини Хорватії з окремими країнами Європи. У 1990-х рр. було закладено також нормативно-правову та інституційну базу для відносин між Хорватією та Україною. Ставши членом ООН, Хорватія мала тісні справи із цією структурою – на хорватській території діяли миротворчі місії, а згодом

спостережна місія ОБСЄ. Коли постало питання про розслідування військових злочинів, офіційна позиція Загреба полягала на тому, що під час «оборонної війни» її військові не могли їх чинити, тому до МТКЮ потрапили спочатку лише представники збройних формувань боснійських хорватів. До смерті Ф. Туджмана жодного хорватського військового не було засуджено чи видано в Гаагу, що негативно вплинуло на відносини Загреба із Заходом та залишило новій хорватській владі від 2000 р. проблемний спадок. Однак незважаючи на всі ці складнощі, Республіка Хорватія в перше десятиліття свого існування розбудувала основи своєї зовнішньої політики, знайшовши вигідних партнерів на Заході, а зокрема вміло використала відносини із США для перемоги у війні та відновлення своєї територіальної цілісності, а відтак, досягла своїх першочергових зовнішньополітичних цілей.

Розділ 4. Відносини Хорватії з балканськими країнами та її роль у конфлікті в Боснії і Герцеговині

4.1. Еволюція хорватсько-югославських відносин після 1991 р.

Найскладнішими для Республіки Хорватія були відносини із Союзною Республікою Югославія, керівництво якої було причетним до військових дій на хорватській території. СРЮ було утворено 27 квітня 1992 р. на останньому засіданні Народної скупщини СФРЮ після виходу зі складу колишньої федерації всіх республік, окрім Сербії та Чорногорії⁴³⁵. У новій Югославії Сербія та Чорногорія мали формально рівні права, проте всю владу було практично зосереджено в Белграді, з огляду на авторитарний характер режиму С. Мілошевича та лояльність чорногорського республіканського керівництва до нього. СРЮ визнала себе правонаступницею СФРЮ і формально заявила, що визнає суверенітет її колишніх республік, проте новостворену федерацію в такій ролі не визнали США та більшість держав світу. Натомість для позначення СРЮ використовувалися різні назви, зокрема – «простір колишньої Югославії», «залишки Югославії», «Сербія і Чорногорія», просто «Сербія»⁴³⁶. Слід зауважити також, що СРЮ до 1 листопада 2000 р. не була членом ООН.

Хоча Белград заперечував свою причетність до війни в Хорватії і де-юре не перебував у стані конфлікту з нею, Слободан Мілошевич надавав різнобічну військову і матеріальну допомогу Республіці Сербська Країна та мав потужний політичний вплив на її керівництво (як і на лідерів боснійських сербів). Особисто С. Мілошевич активно посприяв сербському повстанню в Хорватії ще 1990-1991 рр. Активну участь у боях проти хорватських військ брали добровольці з Сербії. Проте 1994-1995 рр. Белград під тиском ембарго й дошкульних санкцій змушений був припинити допомогу хорватським сербам, що полегшило Загребу

---

⁴³⁵ Ионов А. Очерки военной истории конфликта в Югославии (1991-1995). URL: http://artofwar.ru/i/ionow_a_a/text_0010.shtml

⁴³⁶ Tomislav Jakić. Razvoj međudržavnih odnosa i njihova perspektiva, otvorena pitanja. *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 5-8

розгром Сербської Країни⁴³⁷. З огляду на це хорватська влада та підконтрольні їй ЗМІ вважали Белград головним ворогом і винуватцем війни. Офіційним терміном для Загреба на позначення війни за незалежність була та залишається «сербсько-югославська агресія» або ж «великосербська агресія», тобто напад Сербії, а також Чорногорії, який втілила ЮНА⁴³⁸. Таким чином, офіційні Загреб і Белград перебували в стані непрямой, неоголошеної, але все-таки війни.

Коли в квітні 1992 р. вибухнула війна в БіГ і після початкової хорватсько-мусульманської співпраці дійшло до відкритого хорватсько-мусульманського конфлікту, хорватська сторона неодноразово співпрацювала із сербською проти боснійських мусульман. Час від часу на локальному рівні укладалися домовленості між утягнутими в конфлікт без офіційного оголошення війни Белградом та Загребом⁴³⁹.

До літа 1996 р. офіційних дипломатичних стосунків між Загребом та Белградом не було. Хоча С. Мілошевич та Ф. Туджман постійно контактували та, ймовірно, навіть координували свої кроки. Особистих зустрічей обох президентів після Караджорджева та Тіквеша (навесні 1991 р.) довгий час не було. Наступного разу вони побачилися під час переговорів у Дейтоні щодо миру в БіГ восени 1995 р. Однак відсутність регулярних прямих контактів не була проблемою для цих національних лідерів – другий президент Хорватії С. Месич говорив, що 2000 р., тобто одразу з його приходом на посаду після смерті Ф. Туджмана, було виявлено прямий телефонний зв'язок між його кабінетом та кабінетом югославського президента (при чому обладнання в Загребі встановлювали спеціалісти з Белграда). Окрім цього, близький соратник хорватського президента Хрвоє Шарінич більше 10 разів за період війни 1991-1995 рр. бував у Белграді з метою неофіційних перемовин, про що він сам писав згодом. Саме тому кілька авторів як з хорватського, так і з сербського боку вказують на існування своєрідних таємних

---

⁴³⁷ Milislav Sekulic. *Knin je pao u Beogradu*. Beograd: Orion print, 2001. S. 271

⁴³⁸ Davor Marijan. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 442

⁴³⁹ Tomislav Jakić. *Razvoj međudržavnih odnosa i njihova perspektiva, otvorena pitanja. Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 5-6

домовленостей між хорватським та сербським президентами з приводу долі Сербської Країни, які передбачали в тому числі невтручання Белграда в розгром РСК хорватською армією під час операцій «Блискавка» та «Буря» та евакуацію сербського населення звідти на територію Республіки Сербської та СРЮ. Підстави для таких тверджень існують. Зокрема той факт, що перед початком операції «Буря» 4 серпня 1995 р. офіцери армії РСК отримали конверти з наказом, які мали бути розпечатані лише в разі хорватського наступу. Цей наказ передбачав негайний відступ та евакуацію всього цивільного населення (було визначено чіткі маршрути)⁴⁴⁰ Вірогідним є і те, що С. Мілошевич прагнув завдяки сербським біженцям із Хорватії збільшити відсоток сербів у Косові та Метохії, де все відчутнішими ставали проблеми з албанською більшістю⁴⁴¹. Отже, тема особистих зв'язків Ф. Туджмана та С. Мілошевича є дуже складною, а чинні на цей момент припущення про їхню співпрацю, домовленості чи навіть змову мають досить вагомні підстави. Бракує лише точних документальних свідчень.

Цілком очевидно, що питання хорватсько-сербських відносин було ключовим для стабілізації та повоєнного врегулювання на теренах колишньої Югославії, особливо в БіГ. Нормалізація та інституційне оформлення взаємин між Загребом та Белградом було від моменту припинення бойових дій у Хорватії й БіГ восени 1995 р. вкрай актуальними.

Ключову роль у досягненні порозуміння між нещодавніми ворогами відіграло вирішення питання Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему, оскільки підписанням Ердутської угоди 12 листопада 1995 р. за міжнародного посередництва ООН було розпочато згадану вже кілька разів мирну реінтеграцію цього регіону під владу Хорватії. Офіційний Белград дав повну згоду на реінтеграцію, що навіть викликало розчарування та розгубленість серед окремих представників югославських силових структур та серед сербів Східної Славонії⁴⁴².

---

⁴⁴⁰ Davor Marijan. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 397-398

⁴⁴¹ Milislav Sekulic. *Knin je pao u Beogradu*. Beograd: Orion print, 2001. S. 287

⁴⁴² Nikica Baric. *Srpska oblast Istocna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem – od “Oluje” do dovrsetka mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja*. *Scrinia slavonica*. 2011. No. 11. S. 393-454.

Проте в самому процесі мирної реінтеграції хорватського Подунав'я СРЮ кілька разів пробувала захистити інтереси тамтешніх сербів. З Белграда до Ради Безпеки ООН кілька разів надходили вимоги продовжити місію UNTAES, також забезпечити місцевим сербам право на подвійне громадянство – хорватське та югославське. Та офіційний Загреб критично поставився до цих кроків СРЮ – хорватська влада у квітні 1997 р. відкинула проєкт угоди про подвійне громадянство хорватських сербів, розробленої югославською стороною⁴⁴³.

До формальної нормалізації відносин між Хорватією й СРЮ дійшло відносно швидко – після кількох місяців консультацій (переважно щодо процесу реінтеграції Східної Славонії) та участі хорватських і югославських представників у переговорах про міжнародний контроль над озброєннями. Зрештою, 23 серпня 1996 р. у Белграді було підписано угоду про нормалізацію відносин між Республікою Хорватія та Союзною Республікою Югославія. Цей документ означав взаємне дипломатичне визнання між Белградом та Загребом і визнання чинних між цими державами кордонів. Документ набув чинності з 9 вересня 1996 р., коли між країнами було встановлено повноцінні дипломатичні та консульські відносини⁴⁴⁴.

Угода, підписана 23 серпня міністром закордонних справ Республіки Хорватія Мате Граничем та його югославським колегою Міланом Мілутіновичем, включала 14 пунктів, які стосувалися поваги до кордонів та територіальної цілісності двох держав, пошуку зниклих під час війни осіб, повернення всіх біженців, вигнанців та переміщених осіб, загальної амністії учасникам війни (окрім осіб, які вчинили тяжкі військові злочини), нормалізації транспортного сполучення та телекомунікаційного зв'язку на принципах добросусідства, прав хорватської меншини в СРЮ та сербської і чорногорської в Хорватії. Також цей документ передбачав підписання в ближчому майбутньому угоди про встановлення та відшкодування завданих війною збитків (це питання було

---

⁴⁴³ Ana Holjevac Tuković. Proces mirne reintegracije Hrvatskog Pogunavlja. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. S. 294

⁴⁴⁴ Mate Granic. Vanjski poslovi. Iza kulisa politike. Zagreb: Algoritam, 2005. S. 201

принциповим для Хорватії, яка вважала СРЮ відповідальною за численні руйнування, яких завдала їй війна 1991-1995 рр.), про розвиток господарсько-економічних, а також культурних зв'язків. Окремий пункт було присвячено вирішенню питання про приналежність півострова Превлака виключно мирним шляхом – у процесі відповідних подальших переговорів⁴⁴⁵.

Відтак, ключовими та найгострішими у відносинах між Загребом та Белградом у повоєнний період стали питання, пов'язані зі спадщиною війни: пошук зниклих осіб, повернення біженців та відшкодування матеріальних збитків, і це не кажучи вже про взаємну антипатію сербського та хорватського суспільств на психологічно-побутовому рівні, яка відчувається навіть зараз⁴⁴⁶.

Враховуючи, що основою хорватської політики за часів президентства Ф. Туджмана була значною мірою антисербська орієнтація, яка стосувалася як хорватських сербів, так і сербів із СРЮ, хорватська влада стежила, щоби нормалізація міждержавних відносин на інституційному рівні не зачепила широкі маси суспільства. Тобто нормалізація була суворо обмежена відносинами двох держав та їхніх інституцій, включно з господарськими суб'єктами. Телефонного зв'язку між Сербією і Хорватією (окрім кабінетів обох президентів) не існувало аж до 2000 р. Кордони були наглухо закриті, їх перетинати можна було лише з візами. Врегулювання цього питання відбулося вже на початку XXI ст. завдяки активному сприянню неурядових антивоєнних організацій, відомих під загальною назвою Ігманська ініціатива.

Як уже згадувалося, Х. Шарінич, близький соратник хорватського президента, багато разів протягом воєнних років таємно бував у Белграді й там від імені Ф. Туджмана вів переговори із сербським лідером. Відтак, скоріш за все, одним із результатів цих переговорів була ідея створення «малої Великої Сербії»

---

⁴⁴⁵ Sporazum o normalizaciji odnosa između Republike Hrvatske i SRJ. Hrvatsko Nacionalno Vijeće u Republici Srbiji. URL: <http://www.hnv.org.rs/docs/ZAKON%20normalizaciji%20HR.pdf>

⁴⁴⁶ Reneo Lukic. Odnosi Hrvatske sa Saveznom Republikom Jugoslavijom (SRJ), Drzavnom Zajednicom Srbije i Crne Gore i Srbijom (1992.–2010.). *Hrvatska od osamostalenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi* / uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 418-419

(як її назвав сам Х. Шарініч) – у кордонах Сербії (з Косовом), Чорногорії та, умовно, Республіки Сербської (позаяк С. Мілошевич не зміг втілити концепцію «Великої Сербії»), взявши під контроль більшість теренів колишньої СФРЮ – у БіГ та Хорватії)⁴⁴⁷. Ця концепція, вочевидь, сприяла нормалізації сербсько-хорватських міждержавних відносин і, загалом, задовольняла белградське керівництво, бо уможлиблювала для нього продовження пропагандистської мобілізації громадської думки проти «хорватів-ушастів», але в той самий час через встановлення дипломатичних відносин вирішувати практичні питання⁴⁴⁸.

Встановлення дипломатичних відносин було також використане С. Мілошевичем для пропагандистського удару по Хорватії – першим послом в Загребі він призначив Велька Кнежевича, серба з Хорватії, колишнього генерального директора «Телерадіокомпанії Загреб», котрий в перші дні хорватської незалежності на хвилі антисербських настроїв утік до Белграда (адже були реальні погрози й спроби увірватися до його житла)⁴⁴⁹.

Головною територіальною суперечкою у відносинах між Хорватією та СРЮ стало питання про статус півострова Превлака на крайньому півдні хорватського узбережжя, на кордоні з Чорногорією, яка на той час входила до складу СРЮ. З огляду на стратегічне розташування цього півострова, який контролював вихід із Боко-Которської затоки в Адріатичне море, Белград прагнув утримати контроль над Превлакою. Йому був присвячений, як уже згадувалося, навіть окремий пункт договору про нормалізацію відносин між Хорватією та Союзною Республікою Югославія.

Півострів Превлака до початку розпаду СФРЮ належав Соціалістичній Республіці Хорватія, але 1991 р. з початком війни в цій країні його займає

---

⁴⁴⁷ Hrvoje Šarinić. United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: <http://www.icty.org/en/content/hrvoje-%C5%A1arini%C4%87>

⁴⁴⁸ Reneo Lukic. Odnosi Hrvatske sa Saveznom Republikom Jugoslavijom (SRJ), Drzavnom Zajednicom Srbije i Crne Gore i Srbijom (1992.–2010.) / Hrvatska od osamostalenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi; uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 420

⁴⁴⁹ Svjedok vremena: Umro Veljko Knežević, do 1990. glavni ravnatelj RTV Zagreb. Politika+. URL: <http://politikaplus.com/novost/49303/umro-veljko-knezevic-do-1990.-glavni-ravnatelj-rtv-zagreb>

ЮНА⁴⁵⁰. Югославські військові залишалися на Превлаці навіть після завершення бойових дій у січні 1992 р. і покинули півострів у жовтні 1992 р., коли Рада Безпеки ООН уповноважила миротворчу місію UNPROFOR взяти на себе відповідальність за нагляд за демілітаризацією цього району. Міжнародні військові спостерігачі ООН (із січня 1996 р. – окрема місія UNMOP) перебували на Превлаці аж до 15 грудня 2002 р., коли півострів було передано Хорватії⁴⁵¹.

Офіційний Белград у процесі мирних переговорів у Дейтоні восени 1995 р. за власною ініціативою порушив питання півострова Превлака, наполягаючи на визнанні належності цієї території йому, а точніше Чорногорії, як суб'єкта СРЮ. Та для Загреба питання повернення під свій контроль півострова було теж принциповим і носило серйозний безпековий характер⁴⁵². Коли із січня 1996 р. розпочався процес мирної реінтеграції хорватського Подунав'я, а невдовзі й підготовка до укладання угоди про нормалізацію відносин між Загребом та Белградом, то югославська сторона висловила таку пропозицію, як визнання Хорватії в обмін на її відмову від Превлаки на користь СРЮ. Проте, звичайно, цю ідею офіційний Загреб у квітні 1996 р. рішуче відкинув, про що заявив хорватський міністр закордонних справ М. Гранич⁴⁵³. І після встановлення дипломатичних відносин між Хорватією та СРЮ 9 вересня 1996 р. проблема Превлаки час від час фігурувала в заявах офіційних осіб двох держав – кожна сторона наполягала на своїх правах на цю територію. Загреб черговий раз відмовився визнати цей півострів за Белградом 30 листопада 1996 р. Окрім цього, 18-23 грудня 1996 р. представники місії ООН на Превлаці зафіксували посилену активність хорватської армії в прилеглому районі, припускаючи навіть, що Хорватія збирається силоміць повернути під свій контроль півострів, бо «в

---

⁴⁵⁰ Hrvoje Kačić. Hrvatska prevlaka. Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 2015. S. 214

⁴⁵¹ Hrvoje Kačić. Hrvatska prevlaka. Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 2015. S. 219; Резолюція Совета Безопасности ООН 1437 от 11 октября 2002 г. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/1437\(2002\)](https://undocs.org/ru/S/RES/1437(2002))

⁴⁵² Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M.Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 588

⁴⁵³ Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M.Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 591

Східній Славонії від військового сценарію відмовились». Проте ця активність була радше пов'язана з навчаннями військово-морського флоту СРЮ, які проходили в цьому самому районі⁴⁵⁴.

13 січня 1997 р. про право своєї країни (як частини СРЮ) на Превлаку заявив чорногорський президент Момир Булатович. Активним обґрунтуванням історичного та юридичного права Загреба на Превлаку займався відомий хорватський дипломат та експерт з морського права Хрвоє Качич. А в липні 1997 р. про те, що питання Превлаки є вагомим безпековою проблемою для Хорватії заявив постійний представник цієї держави при ООН. При цьому він погодився на його вирішення шляхом повної демілітаризації півострова. США підтримали таку позицію Хорватії⁴⁵⁵.

Зрештою, міжнародна місія ООН передала півострів Хорватії 15 грудня 2002 р. на умовах його демілітаризованого статусу (Резолюція 1437 Ради Безпеки ООН)⁴⁵⁶. Окрім Превлаки, відкритим залишалося питання про 2 маленькі острови на Дунаї, проте воно не вирішене й до сьогодні через свою незначущість⁴⁵⁷.

Цікавою була хорватська позиція під час кризи в Косово 1998-1999 рр. З початком збройної інтервенції НАТО проти режиму Мілошевича в березні 1999 р. Ф. Туджман висловив серйозну стурбованість у зв'язку з потенційною шкодою для хорватської економіки та туризму від повітряної операції Північноатлантичного альянсу проти СРЮ. Сума хорватських збитків становила приблизно 1 млрд. доларів, але потенційно могла зрости аж до 6 млрд. доларів. Окрім цього, занепокоєння в хорватського керівництва викликало такі моменти, як скидання авіацією НАТО невикористаних ракет та бомб в Адріатику та окремі інциденти власне на території Хорватії, наприклад руйнація об'єктів на кордоні з Сербією, падіння на території країни боєприпасів, що не влучили в цілі на

---

⁴⁵⁴ Biljeska o primjedbama tima Knin PMEZ od 18. prosinca 1996. Hrvatski Drzavni Arhiv. Hrvatski ured pri promatrackoj misiji EZ. Kutija 36.

⁴⁵⁵ Hrvoje Kačić. Hrvatska prevlaka. Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 2015. S. 222

⁴⁵⁶ Резолюція Ради Безпеки ООН 1437 от 11 октября 2002 г. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/1437\(2002\)](https://undocs.org/ru/S/RES/1437(2002))

⁴⁵⁷ Granica Hrvatske i Srbije nije Dunav, već katastarska općina. Vecernji.hr. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/granica-hrvatske-i-srbije-nije-dunav-vec-katastarska-opcina-1184569>

югославській території, польоти бойових літаків НАТО на низькій висоті при великій швидкості й т. ін. До того ж, хорватський президент відверто заявляв у ЗМІ, що не хоче бачити сербських біженців у Хорватії внаслідок бойових дій у Косово⁴⁵⁸.

Та все-таки Загреб висловив офіційну підтримку операції НАТО, надавши для авіації блоку свій повітряний простір. А в травні 1999 р. Ф. Туджман запропонував свій варіант врегулювання косовської кризи, який передбачав введення миротворців ООН (що склалися би переважно з військ країн-членів НАТО) до південної, заселеної переважно албанцями, частини Косова і Метохії при збереженні югославських військ у північній, сербській, частині краю (туди могли бути введені російські миротворці)⁴⁵⁹. На думку Ф. Туджмана, таке розмежування сторін конфлікту могло би забезпечити біженцям вільне повернення до своїх осель⁴⁶⁰. Але ця пропозиція не зустріла схвалення в країн НАТО, які мали своє бачення способу вирішення косовської кризи, яке й було втілено влітку 1999 р. (повний вихід югославських силовиків із Косова і Метохії та введення миротворців НАТО). Хорватська опозиційна преса теж виступила проти косовського плану хорватського президента, вбачаючи в ньому прецедент для майбутнього поділу БіГ за аналогічним принципом (у контексті уже не раз згаданої теорії про змову Ф. Туджмана і С. Мілошевичем). Окрім цього, лунали й думки про те, що хорватський президент прагне списати на кризу в СРЮ фінансово-економічні проблеми в Хорватії⁴⁶¹.

Між тим, бомбардування СРЮ спричинило масовий потік біженців із Косова й Метохії, частина яких була сербами-біженцями з Хорватії, які саме облаштувалися на новому місці. Це також збільшило кількість сербського населення, що поверталось в Хорватію (чого не бажав Ф. Туджман). Особливо

---

⁴⁵⁸ Mary Buckley, Sally Cummings. Kosovo: Perceptions of War and Its Aftermath. A&C Black, 2002. P. 53

⁴⁵⁹ Там само. P. 54

⁴⁶⁰ Романенко С. Югославия: История возникновения. Кризис. Распад. Образование независимых государств. Москва, 2000. С. 598

⁴⁶¹ Mary Buckley, Sally Cummings. Kosovo: Perceptions of War and Its Aftermath. A&C Black, 2002. P. 55

помітною ця тенденція була на території Східної Славонії, де ще в січні 1998 р. завершилася мирна реінтеграція. Загалом, Хорватія 1999 р. прийняла 5 тис. втікачів, сербів і косовських албанців⁴⁶².

Під час війни в Косово особливий формат відносин Загреб встановив із чорногорським президентом Міло Джукановичем, який саме тоді почав курс на віддалення від Сербії. М. Джуканович під час бомбардувань СРЮ авіацією НАТО (березень-червень 1999 р.), коли повітряний простір в країні був повністю закритим, користувався аеропортом хорватського Дубровника для власних польотів за кордон. Хорватське керівництво уже тоді, вочевидь, відчувало, що відмінності між Сербією та Чорногорією зростають (що завершилося 2006 р. виходом останньої із союзної з Белградом держави)⁴⁶³.

Очевидно, що 4 роки війни, хоч і неофіційної, між Сербією та Хорватією залишили глибокі проблеми у їхніх відносинах. Людські втрати в Хорватії були значними: згідно з даними хорватської урядової комісії щодо зниклих та полонених осіб протягом війни в країні загинули 11834 особи, а 3052 людини визнано зниклими безвісти (а фактично, теж загиблими). Уряд Сербії вже за часів після С. Мілошевича передав хорватській владі список із 700 сербів, оголошених зниклими в Хорватії 1991-1995 рр. А сербська неурядова організація Veritas наполягала на тому, що в Хорватії у воєнні роки загинули 6744 серби⁴⁶⁴.

1991-1992 рр. хорватські цивільні та воєнні втрати становили 71 % від загальних втрат. Східна Славонія особливо сильно постраждала від війни: її міста, передусім Вуковар, Осіек та Вінковці, зазнали найбільших людських втрат⁴⁶⁵, оскільки ці міста зі слабо озброєними хорватськими оборонцями восени 1991 р. прийняли на себе головний удар ЮНА. Окрім цього, сербська військова

---

⁴⁶² Mary Buckley, Sally Cummings. *Kosovo: Perceptions of War and Its Aftermath*. - A&C Black, 2002. – P. 56

⁴⁶³ Романенко С. Югославия: История возникновения. Кризис. Распад. Образование независимых государств. – Москва, 2000. – С. 602

⁴⁶⁴ Zoran Pusić. *Suradnja organizacija civilnog društva, teme i dileme. Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 29

⁴⁶⁵ Antun Tus. *The War in Slovenia and Croatia up to the Sarajevo Ceasefire. The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina, 1991-1995*. London: The Bosnian Institute, 2001. S. 60

діяльність на території Хорватії призвела до створення кількох концентраційних таборів та тюрем, у яких утримувалося хорватське мирне населення, а також військовополонені. З іншого боку, до аналогічної практики вдавалася й хорватська сторона, хоча інформація про це усіяко замовчувалась та приховувалась від міжнародної спільноти (наприклад, табір у Спліті)⁴⁶⁶. Голова Хорватського товариства в'язнів сербських концентраційних таборів Даніель Рехак оцінює, що майже 8 тис. несербів було запроторено до таборів на території Сербії, Чорногорії, Боснії і Герцеговини, а також у підконтрольних сербам частинах Хорватії. За підрахунками Д. Рехака, близько 300 з них померли⁴⁶⁷. Це товариство навіть склало список із 883 імен колишніх в'язнів для судового позову проти СРЮ і матеріальної компенсації.

Зрозуміло, що складне для обох країн питання пошуку зниклих осіб та репатріації останків загиблих породжували складнощі й психологічний бар'єр для порозуміння між Загребом та Белградом, а також між хорватським і сербським народами і в подальший період. Уперше рештки хорватів, вбитих у Хорватії, але похованих у Сербії (171 особа), були ексгумовані та повернені на батьківщину 2002 р.⁴⁶⁸ Отже, встановлення долі зниклих осіб стало клопотом уже для наступників Ф. Туджмана і С. Мілошевича.

Не менш важливим питанням сербсько-хорватських відносин стало притягнення до відповідальності військових злочинців. Хорватські урядовці створили список з 121 особи, яка обвинувачувалися в скоєнні військових злочинів лише в Східній Славонії (Хорватія потім склала наступний більший список з 930

---

⁴⁶⁶ Srpsko-hrvatski prijepor zbog logora u Stajićevo i Begejcima. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/hr/srpsko-hrvatski-prijepor-zbog-logora-u-staji%C4%87evu-i-begejcima/a-4716009>; Ovo je najstrasniji logor smrti u Jugoslaviji: ovde su Tuđman i Hrvati zverski ubijali Srbe, metkom u potiljak i nožem u srce. Telegraf. URL: <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/1670603-ovo-je-najstrasniji-logor-smrti-u-jugoslaviji-ovde-su-tudjman-i-hrvati-zverski-ubijali-srbe-metkom-u-potiljak-i-nozem-u-srce-video>

⁴⁶⁷ Reneo Lukic. Odnosi Hrvatske sa Saveznom Republikom Jugoslavijom (SRJ), Drzavnom Zajednicom Srbije i Crne Gore i Srbijom (1992.–2010.). *Hrvatska od osamostenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi* / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2013. S. 419

⁴⁶⁸ Branko Magas, Ivo Zanic. *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina, 1991-1995*. London: The Bosnian Institute, 2001. P. 60

імен, який передала Сербії 2005 р.). Але доки при владі були Ф. Туджман і С. Мілошевич, які очолювали Хорватію та Сербію у воєнні роки, жодних кроків у цьому напрямку сторонами зроблено не було. Також Хорватія вимагала від СРЮ відшкодування в 20 млрд. доларів за військові дії проти неї – від повстання сербів у Країні в серпні 1990 р. («революції колод»)⁴⁶⁹. А 2 липня 1999 р. Хорватія офіційно подала позов до Міжнародного суду правди в Гаазі проти Союзної Республіки Югославії за «агресію та геноцид над хорватським народом 1991-1995 рр.» На початку березня 2001 р. цей позов було доповнено та змінено списком доказів вини Белграда (2737 сторінок).

Однак СРЮ 11 вересня 2002 р. у відповідь подала протест, у якому наголосила, що Міжнародний суд правди не уповноважений вирішувати такого роду суперечки. Через майже десятиліття, 4 січня 2010 р., Республіка Сербія подала зустрічний позов проти Республіки Хорватія зі звинуваченням у геноциді сербів під час операції «Буря». Урешті-решт, Міжнародний суд правди 3 лютого 2015 р. відхилив обидва позови: Хорватії проти Сербії і Сербії проти Хорватії⁴⁷⁰.

Важливо в контексті відносин між Загребом та Белградом також сказати й проти самі відмінності в сприйнятті війни 1991-1995 рр. хорватською та сербською сторонами. Для хорватів як політиків, так і простих громадян ця війна була агресією Сербії та Чорногорії, здійсненою ЮНА. Сербські ж політики, які прийшли до влади в країні після падіння С. Мілошевича 5 жовтня 2000 р. вважали конфлікти в Хорватії та БіГ громадянськими війнами. Радикальне протиставлення сприйняття війни 1991-1995 р. регулярно виявлялося під час відзначення важливих її дат, інтерпретація яких у Сербії та Хорватії цілком різна. Насамперед ідеться про операцію «Буря». Якщо для хорватів 4 серпня – це офіційне національне свято (День перемоги та вітчизняної вдячності), то для сербів –

---

⁴⁶⁹ Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M. Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 596

⁴⁷⁰ Суд ООН відхилив позови Хорватії та Сербії щодо геноциду. BBC. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/02/150203_un_court_dismiss_serbia_genocide_she

траурна дата, коли згадують масову втечу сербського населення (від 150 до 200 тис. осіб) з Хорватії⁴⁷¹.

Нормалізації економічних зв'язків між Сербією та Хорватією довго заважали невирішені суперечки щодо підприємств, які влада і в одній, і в другій країні під час війни конфіскувала. Так, у Сербії та в Чорногорії було відчужено майно 267 хорватських фірм. Процес повернення майна та вирішення правового статусу цих підприємств розпочався лише 2001-2002 рр.⁴⁷² Хоча в господарських зв'язках двох країн спостерігалися й позитивні тенденції: 1995 р. сербський експорт складав 31,6 % хорватського імпорту, а 1997 р. зріс аж до 62 %, але 1999 р. знову впав до 31,8 %. Сам факт того, що обмін товарами між Сербією та Хорватією в перший рік після встановлення дипломатичних відносин (1997 р.) складав аж 86,4 млн. доларів говорить, наскільки економіки цих республік були пов'язані в рамках СФРЮ. Інерція від цього тісного товарообігу діяла й після воєн 1990-х рр., а 1997-1998 рр. СРЮ навіть мала профіцит у торгівлі з Хорватією⁴⁷³.

Офіційний Загреб, як уже зазначалося, вкрай негативно сприймав ідеї будь-якої економічної чи політичної інтеграції на теренах колишньої Югославії. Так, коли в жовтні 1996 р. СРЮ та Македонія, а згодом СРЮ та БіГ уклали угоду про вільну торгівлю, Хорватія, сприймаючи це як крок до створення нової балканської федерації, рішуче відкинула можливість свого долучення до цього проєкту⁴⁷⁴.

Окремо слід звернути увагу на місце й роль неурядових громадських організацій та ініціатив у хорватсько-сербських відносинах в останнє десятиліття ХХ ст. – фактично лише вони працювали з примирення народів та нормалізації

⁴⁷¹ Tomislav Jakić. Razvoj međudržavnih odnosa i njihova perspektiva, otvorena pitanja. *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 6

⁴⁷² Milan Gavrović: Ekonomski odnosi Hrvatske i Srbije. *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 14-15

⁴⁷³ Dimitrije Boarov. Ekonomski odnosi Srbije i Hrvatske (1996-2016). *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 9

⁴⁷⁴ Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M.Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 597

відносин на рівні суспільств. Так, у Хорватії 1990 р. було створено Антивоєнну кампанію. На початку 1991 р. з'явився Демократичний опозиційний форум, який протиставляв себе разом із деякими колегами з Белграда все зростаючій міжетнічній напрузі і в Хорватії, і в Сербії. Ця та схожі організації з інших республік Югославії за сприяння Небойші Попова сформували Передпарламент Югославії – асоціацію громадських рухів, що працювала задля недопущення війни в СФРЮ, пропонуючи всі суперечки вирішувати на своїх засіданнях. Згадані організації критикували розпалювання войовничих настроїв як хорватським, так і сербським керівництвом, тому влада та патріотичні кола і в Белграді, і в Загребі розцінювали їх як «зрадницькі та нелояльні»⁴⁷⁵.

Наприкінці 1992 р. у Загребі було створено Громадянський комітет з людських прав, який з 1993 р. розпочав співпрацювати із сербськими неурядовими організаціями, а 1993 р. в хорватській столиці засновано Хорватський гельсінський комітет. Наприкінці того самого року в Загребі проходить зустріч «Серби і хорвати» – перший подібний захід від 1991 р., на який зібралися письменники, професори та журналісти двох країн. Після завершення війни кілька неурядових хорватських організацій – Громадянський комітет з людських прав, Далматинський комітет солідарності, Хорватський гельсінський комітет і НОМО Pula – допомагали поверненню та розміщенню біженців, співпрацюючи при цьому із сербськими колегами. Отже, навіть у воєнні та перші повоєнні роки окремі представники громадянського суспільства Сербії та Хорватії підтримували регулярні контакти й намагалися співпрацювати у сфері примирення між народами. Проте все-таки їхній вплив був несуттєвим⁴⁷⁶.

Отже, хорватсько-сербські відносини 1990-1996 рр. були позначені передусім ворожістю. З моменту остаточного виходу Хорватії зі складу СФРЮ 8 жовтня 1991 р. Загреб не мав дипломатичних відносин із Белградом. Хоча югославська влада заперечувала свою участь у війні проти Хорватії, а юридично

---

⁴⁷⁵ Zoran Pusić. Suradnja organizacija civilnog društva, teme i dileme. *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 29

⁴⁷⁶ Там само. S. 30

ці країни в стані конфлікту не були, С. Мілошевич мав контроль і вплив над повсталими хорватськими сербами. Із СРЮ хорватським сербам ішла матеріальна та збройна підтримка, добровольці, тому Загреб сприймав конфлікт 1991-1995 рр. як агресію Сербії та Чорногорії (СРЮ), здійснену ЮНА та повсталими місцевими сербами. Водночас Ф. Туджман і С. Мілошевич були втягнуті у війну в БіГ, де їхні інтереси частково сбігалися. Обидва лідери мали прямий телефонний зв'язок та разом брали участь у мирних переговорах у Дейтоні. Розгром Хорватією РСК, завершення війни в БіГ та підписання Ердутської угоди привели до відновлення миру на теренах колишньої СФРЮ і дозволили встановлення дипломатичних та консульських відносин між Загребом та Белградом. Але доки при владі залишалися ключові хорватський та сербський лідери 1990-х рр., ні про яку реальну нормалізацію відносин між Загребом та Белградом ітися не могло. Відносини між Республікою Хорватія та СРЮ з моменту підписання договору про нормалізацію та взаємне визнання 23 серпня 1996 р. лежали майже цілком в особистій площині лідерів цих країн, історія взаємин яких почалася ще на початку 90-х рр. XX ст. і дає підстави для теорій про їхню змову (з акцентом на ідеї сербсько-хорватського поділу БіГ). Фактично з 1996 по 2000 рр. жодних зрушень у сербсько-хорватських відносинах не відбулося. Реальні кроки в напрямку порозуміння між Загребом і Белградом розпочалися уже після зміни влади в цих країнах на початку XXI ст., хоча вони були дуже складними через тягар воєнної спадщини.

4.2. Місце та роль Хорватії в конфлікті та повоєнному врегулюванні в Боснії і Герцеговині

Питання Боснії і Герцеговини стало одним із найважливіших для хорватської влади 1990-х рр. Хорватія була прямо втягнута в збройний конфлікт у сусідній республіці, а сам він був тісно пов'язаний із її війною за незалежність.

До літа 1990 р. Боснія і Герцеговина була однією з 6 республік СФРЮ, яка від усіх інших відрізнялася тим, що мала 3 рівноправні державотворчі народи – сербів, мусульман та хорватів. Це було закріплено законодавчо. На 2-му з'їзді Антифашистського віча народного звільнення Югославії в м. Яйце 30 листопада

1943 р. БіГ була визначена як «ні сербська, ні хорватська, ні мусульманська – але і сербська, і мусульманська, і хорватська» з повною рівноправністю всіх цих трьох народів⁴⁷⁷. За часів правління Й. Тіто вважалось, що таким чином було остаточно вирішено національне питання. Але воно актуалізовувалося наприкінці 80-х рр. ХХ ст., коли соціалістичний режим в Югославії почав давати збої. Тоді ж інтелектуальні лідери всіх 3-х народів БіГ почали відверто відстоювати тези про їхню нерівноправність і другорядність у СФРЮ⁴⁷⁸.

Перші вільні вибори в Соціалістичній Республіці Боснія і Герцеговина пройшли 18 листопада 1990 р. Хорватська демократична спільнота (ХДС), Сербська демократична партія (СДП) та мусульманська Партія демократичної дії (ПДД) здобули перемогу. Сучасники назвали ці вибори «переписом населення»⁴⁷⁹, оскільки результати виборів сбігалися з етнічною структурою країни: ХДС здобула 18,35 % голосів, СДП – 30 %, а ПДД 35,83 %⁴⁸⁰. А за переписом 1991 р. 17,38 % населення БіГ становили хорвати, 31,21 % – серби, а 43,48 % – мусульмани.⁴⁸¹

ХДС БіГ носила те саме ім'я, що й партія, яка перемогла на квітневих виборах 1990 р. в Хорватії, що була, по суті, боснійським відділенням партії Ф. Туджмана. Програма боснійської ХДС практично у всьому повторювала програму ХДС в Хорватії: передбачала конфедеративну перебудову СФРЮ та рівноправність усіх 3 народів БіГ⁴⁸². У ХДС БіГ існували 2 течії: пробоснійська на чолі зі Степаном Ключічем, яка виступала за цілісність БіГ та рівноправний статус хорватів у ній, та прозагребська на чолі з Мате Бобаном, яка виступала за максимальну інтеграцію БіГ з Хорватією у формі конфедерації чи федерації,

⁴⁷⁷ Dušan Bilandžić. *Moderna hrvatska povijest*. Zagreb, 1999. S. 544

⁴⁷⁸ Davor Marijan. *Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.)*. *Časopis za suvremenu povijest*, 2004. Vol. 36, No. 1. S. 211-212

⁴⁷⁹ Alija Izetbegović. *Sjećanja: autobiografski zapis*. Sarajevo: Šahinpašić, 2001. S. 85.

⁴⁸⁰ Nevenko Herceg, Zoran Tomić. *Izbori u BiH*. Mostar: Centar za studije novinarstva, 1999. S. 37

⁴⁸¹ Stanovništvo BiH – narodnosni sastav po naseljima / Priredili J. Gelo, M. Grizelj, A. Akrap. Zagreb: RH – Državni zavod za statistiku, 1995. S. 14

⁴⁸² Saša Mrduljaš. *Hrvatska politika unutar Bosne i Hercegovine u kontekstu deklarativnoga realnoga prostornog opsega Hrvatske Zajednice/Republike Herceg-Bosne (1991.-1994.)*. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*. 2009. Vol. 18 No. 4-5 (102-103). S. 826

а згодом – за приєднання хорватських територій республіки до Хорватії. До 1992 р. керівною серед хорватів БіГ стала фракція М. Бобана, яка мала підтримку з боку вищого керівництва Хорватії.

СДП, основна політична сила боснійських сербів, теж мала спільну назву з партією хорватських сербів і багато в чому на неї рівнялась. Програмною ціллю СДП була федеративна, але максимально централізована Югославія та рівноправна Боснія і Герцеговина в її кордонах. У перспективі СДП і в БіГ, і в Хорватії прагнули об'єднання із Сербією під гаслом «сербський народ в одній державі»⁴⁸³.

ПДД, партію мусульман (від 1994 р. офіційно цей народ почав називатися «бошняки» або «босняки») очолював Алія Ізетбегович, у минулому дисидент, який виступав за політичну консолідацію всіх югославських мусульман, що проживали не лише в БіГ, а також у Санджаку, Косово, Македонії. Програмною метою ПДД було збереження Боснії і Герцеговини як спільної держави мусульман, сербів і хорватів. До весни 1992 р. ПДД намагалася зберігати нейтралітет між сербами та хорватами. Проте поступово партія А. Ізетбеговича все більше рухалася до клерикалізації та ідеї уніфікованої незалежної ісламської Боснії і Герцеговини⁴⁸⁴.

Отже, враховуючи різні прагнення цих 3 національних партій, про повноцінну їхню співпрацю йтися не могло, а тому від 1991 р. національні суперечки в БіГ розгораються зі все більшою силою.

Важливо зазначити, що хорватські націоналісти та значна частина ХДС, включно з Ф. Туджманом, розглядала БіГ як історично хорватську землю⁴⁸⁵. Важливим у цьому плані було те, що територія БіГ 1941 – 1945 рр. входила до складу Незалежної Держави Хорватія. Від самого приходу до влади в Хорватії ХДС Загреб проводив щодо БіГ суперечливу політику. З одного боку, хорватська влада офіційно підтримувала ідею про вихід БіГ із Югославії як таку, що

---

⁴⁸³ Borisav Jović. *Poslednji dani SFRJ*. Beograd: Politika, 1995. S. 193

⁴⁸⁴ Krstan Malešević. *Marginalije o Be Ha izborima '90*. *Revija za sociologiju*. 1991. Vol XXII. No. 2. Zagreb, 1991. S. 317

⁴⁸⁵ Schwartz M. *Hrvatska nakon Tuđmana: studija o nacionalnom usudu*. Zagreb, 2000. S. 219

відповідає її інтересам. Загреб одним із перших визнав суверенітет Боснії і Герцеговини, плекаючи бажання утворити із цією республікою федеративні або конфедеративні відносини. Проте в той самий час Ф. Туджман, як уже згадувалося, виношував й інший варіант політики щодо БіГ – її поділ разом із сербською стороною. Ф. Туджман провів в березні – квітні 1991 р. із С. Мілошевичем 2 зустрічі стосовно цього питання – у Караджорджево та Тіквеші, проте конкретних домовленостей досягнуто не було. Існує також версія, що вони під час першої зустрічі навіть малювали приблизний план сербсько-хорватського поділу БіГ⁴⁸⁶. А в травні 1992 р., уже після початку бойових дій у БіГ, зустріч в австрійському місті Грац провели лідер боснійських хорватів Мате Бобан та очільник боснійських сербів Радован Караджич, де підписали договір про територіальне розмежування в республіці. Представників мусульман ніхто не покликав. Відповідно до укладеного договору кордон між Республікою Сербською та Хорватською Республікою Херцег-Босна мав проходити через головну вулицю Мостара, міста з хорватською більшістю лишалися в Херцег-Босні, а зі сербською більшістю та змішаним населенням переходили до Республіки Сербської, а між сербським та хорватським територіями мала би існувати невелика буферна мусульманська держава⁴⁸⁷. Однак реальністю угода в Граці не стала.

Не можна ігнорувати той факт, що люди з найближчого оточення Ф. Туджмана, зокрема міністр оборони Г. Шушак, мали герцеговинське походження й лобіювали тамтешніх хорватів, які прагнули приєднання до Республіки Хорватія. На це вказував у тому числі останній посол США в Югославії У. Ціммерман. Описуючи свою зустріч з Ф. Туджманом 14 січня

---

⁴⁸⁶ Ivo Lučić. Bosnia and Herzegovina and Terrorism. National security and future. 2001. Vol. 2. No. 3-4. S. 114

⁴⁸⁷ Reneo Lukic, Allen Lynch Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union. Stokholm: SIRPI, 1996. P. 210

1992 р. він підкреслив, що той його «більше години переконував у тому, що Боснію треба поділити між Сербією і Хорватією»⁴⁸⁸.

Події в БіГ були нерозривно пов'язані з війною в Хорватії. Участь у ній БіГ 1991 р. виявлялася у використанні її території ЮНА для наступу на Хорватію, а також в участі її громадян у бойових діях з обох боків. Територія БіГ мала центральне місце у воєнних планах югославського командування. З боснійської території розпочався наступ ЮНА в 3 оперативних напрямках (Баня Лука–Віровітіца, Біхач–Загреб; Мостар–Спліт)⁴⁸⁹. З території БіГ югославські війська обстрілювали хорватські міста Дубровник, Славонський Брод та Меткович. Боснійські хорвати та серби брали участь у війні в Хорватії: перші – як добровольці на боці Загреба, а другі – в рядах ЮНА та сербських добровольчих формувань. Боснійські мусульмани теж становили помітний відсоток в ЮНА (серед офіцерства їх восени 1991 р. було 500 осіб) до початку масового виходу з неї навесні 1992 р.⁴⁹⁰ Резервісти-сербі ЮНА з Чорногорії і Герцеговини 1 жовтня 1991 р. зруйнували хорватське село Равно в Західній Герцеговині неподалік Дубровника⁴⁹¹. Керівництво БіГ цей інцидент не осудило, намагаючись дотримуватися нейтралітету щодо конфлікту в Хорватії й виступаючи за його мирне врегулювання⁴⁹².

Навесні 1992 р. ситуація в БіГ різко загострилася. Перші сутички почалися в Сараєві, столиці республіки. Сербі вважають початком конфлікту напад місцевих мусульман під проводом сараєвського кримінального авторитета Р. Делачича на сербську весільну процесію в центрі міста 1 березня 1992 р. Інцидент стався на другий день після референдуму про незалежність БіГ, на якому 92,7 %

⁴⁸⁸ Robert Špehar. Što je pokojni predsjednik Dr. Franjo Tuđman mislio o Hercegovcima? HRsvijet: Hrvatski informativni portal. URL: <http://www.hrsvijet.net/index.php/vijesti/30-ostalo/5021-to-je-pokojni-predsjednik-drfranjo-tuman-mislio-o-hercegovcima>

⁴⁸⁹ Велько Кадієвић. Против удар. Моје виђење распада Југославије. Београд: Филип Вишњић, 2010. С. 135

⁴⁹⁰ Slobodan Praljak. Agresija Bosne i Hercegovine na Republiku Hrvatsku. Zagreb: Oktavijan, 2008. S. 8

⁴⁹¹ 1.10.1991 – Počeo rat u BiH: Spaljeno hrvatsko selo Ravno. Kamenjar.com. URL: <https://kamenjar.com/1-10-1991-poceo-rat-u-bih-spaljeno-hrvatsko-selo-ravno/>

⁴⁹² Memorandum Skupstine Bosne i Hercegovine. Sarajevo, 11.10.1991. URL: <http://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2018/01/Memorandum-1991.pdf>

проголосували за (але серби бойкотували його, тому явка склала лише 63,7 %) ⁴⁹³. Боснійські серби почали створювати свої автономні області ще восени 1991 р., а Сербську Республіку Боснію і Герцеговину (згодом – Республіка Сербська) проголосили 9 січня 1992 р. Зрештою, повномасштабна війна в республіці вибухнула після визнання незалежності БіГ країнами ЄС та США 7 квітня 1992 р. ⁴⁹⁴

Боснійські хорвати спочатку разом із мусульманами боролися проти сербів і ЮНА, а водночас хорвати БіГ, як і серби, починають формувати за підтримки Загреба свою територіальну автономію: ще 18 листопада 1991 р. було проголошено Хорватську спільноту Херцег-Босна, яка стала об'єднанням етнічно хорватських громад. Наступним кроком хорватів БіГ стало формування 8 квітня 1992 р. власної збройної формації – ХВО (Хорватське віче оборони). А під час хорватсько-мусульманського конфлікту 28 серпня 1993 р. було проголошено незалежну Хорватську Республіку Херцег-Босна ⁴⁹⁵.

1992 р. Хорватія та ХВО відіграли дуже валиву роль в обороні БіГ від сербських формувань, навіть більшу, на думку деяких авторів, ніж мусульманські війська, адже Хорватія була логістичною базою та опорою для боснійських мусульман і хорватів, які протистояли сербам. Бойові дії хорватської регулярної армії та ХВО на північному та південно-східному кордонах БіГ забезпечили надійну підтримку ТО БіГ (згодом – Армії БіГ), яка воювала із сербами у внутрішніх районах і на сході. Хорватські сили зв'язали боями значну частину Війська Республіки Сербської й контролювали важливі шляхи постачання. До кінця 1992 р. конфлікту між ХВО та військами боснійських мусульман не було (за винятком кількох інцидентів у Центральній Боснії). На локальному рівні траплялись випадки повної передачі мусульманами ведення оборони частинам ХВО ⁴⁹⁶.

---

⁴⁹³ Davor Marijan. Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.). *Časopis za suvremenu povijest*, , 2004. Vol. 36. No. 1. S. 220

⁴⁹⁴ Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995. Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002-2003. P. 171

⁴⁹⁵ Davor Marijan. Domovinski rat. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 189

⁴⁹⁶ Anto Marinčić. Općina Žepče ili ključ za funkcioniranje Federacije Bosne i Hercegovine. Zagreb: Ceres, 2000. S. 30

Хорватія почала надавати військову допомогу мусульманам одразу з квітня 1992 р.⁴⁹⁷ Однак ще 1991 р. у Хорватії було організовано підготовку резервного складу міліції БіГ. За сприяння хорватського генерала Ніяза Батака в листопаді 1991 р. на території Хорватії почалася підготовка командирів мусульманського підрозділу «Зелені берети». Згаданий генерал Батак забезпечив мусульман у Мостарі, Сараєві та Східній Боснії великою кількістю зброї, а наприкінці 1991 р. особисто зустрівся з А. Ізетбеговичем обговорити питання спільної оборони. Згодом Н. Батак активно допомагав Армії БіГ на добровільній основі: у Загребі було створено Логістичну базу дивізії «Ханджар» (таку назву носила мусульманська дивізія Ваффен-СС під час Другої світової війни), а в Рієці діяв Головний штаб допомоги БіГ. Життєво важливим для мусульманського анклаву Біхач у Західній Боснії був повітряний зв'язок із Загребом, який підтримувала хорватська авіація. Він діяв з квітня 1992 р. по квітень 1993 р. – до початку хорватсько-мусульманського конфлікту⁴⁹⁸. Вишкільні табори для мусульман діяли в Нашицях та Новій Градішці, але ця допомога майже не задокументована⁴⁹⁹.

Допомогу БіГ ініціювали представники вищого армійського командування Хорватії: за пропозицією головного інспектора ХВ Мартіна Шпегеля 7 квітня 1992 р. було погоджено відправку 1200 вояків з Оперативної зони Рієка на фронт у БіГ проти сербів. Ці хорватські військові зберігали всі свої права та виплати, але мали приховувати хорватські розпізнавальні знаки й документи⁵⁰⁰. На початку червня 1992 р. в Загребі було сформовано 1-й крайнський батальйон ТО БіГ, який вирушив обороняти Травнік та Яйце, а в Клані поблизу м. Рієка тоді саме закінчився вишкіл 17-ї крайнської бригади ТО БіГ, яка потім стала 17-ю гірською бригадою Армії БіГ⁵⁰¹.

---

⁴⁹⁷ Davor Marijan. Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.). *Časopis za suvremenu povijest*. 2004. Vol. 36, No. 1. S. 229

⁴⁹⁸ Davor Marijan. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 31

⁴⁹⁹ Zijad Rujanac. *Opsednuti grad Sarajevo*. Sarajevo: Bosanski kulturni centar, 2003. S. 93

⁵⁰⁰ Feljic B. *Peti korpus 1992.-1995*. Sarajevo: Ljiljan, 2002. S. 24

⁵⁰¹ Amir Kilko, Fikret Cuskic. *17. Viteska Krajiska brdska brigade ARBIH. Udruzenje "17. VKbbr"* Ključ. Sarajevo: Institut za istoriju, 2010. S. 22

Через побоювання скандалу у зв'язку з присутністю хорватської армії в БіГ із 7 липня 1992 р. було заборонено використання частин ХВ поза межами Хорватії «без окремого наказу» президента, але хорватські військові з ХВ родом із БіГ могли вільно їхати туди «обороняти своїх домівки» на добровільній основі⁵⁰². У той самий час ця заборона послабила боєздатність сил ХВО в стратегічно важливій Боснійській Посавині: боснійські серби до осені 1992 р. зайняли більшу її частину⁵⁰³.

Всупереч визнанню БіГ Хорватією та попервах партнерським відносинам між республіками, шлях до їхньої військової співпраці був нелегким. Договір про дружбу та співпрацю між Хорватією і БіГ було підписано Ф. Туджманом та А. Ізетбеговичем 21 липня 1992 р., але він мав невійськовий характер. Після підписання документу боснійський президент зазначив, що ще не час для військової угоди, яку би «сербський народ міг трактувати як загрозу у свій бік», та закликав дати врегулювати кризу міжнародній спільноті⁵⁰⁴. Хорватський генерал Я. Бобетко писав, що Загреб пропонував А. Ізетбеговичу військову співпрацю проти спільного противника «із самого початку війни в БіГ»⁵⁰⁵. Зустріч стосовно цієї пропозиції 1 листопада 1992 р. в Загребі провели президенти цих країн. Очолити єдине командування мали полковник Яганич та генерал Праляк (згодом командувач ХВО), але через позицію мусульманської влади проєкт провалився⁵⁰⁶. До реальної військової співпраці між країнами дійшло влітку 1995 р. Щодо такої позиції влади БіГ існують різні думки. Скоріш за все, А. Ізетбегович остерігався сильного впливу Хорватії, яка би могла «завадити будівництву боснійської державності та ідентичності»⁵⁰⁷.

---

⁵⁰² Davor Marijan. Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.). *Časopis za suvremenu povijest*, 2004. Vol. 36. No. 1. S. 226

⁵⁰³ Saša Mrduljaš. Prostorno-demografsko određenje etničkog i političkog pojma Bosanske Posavine. *Nova prisutnost*. 2009. Br. 7(1). S. 96

⁵⁰⁴ Dubravko Merlic. *Slika na sliku*. Zagreb: Dual, 1994. S. 37

⁵⁰⁵ Janko Bobetko. *Sve moje bitke*. Zagreb: Vlastita naklada, 1996. S. 155

⁵⁰⁶ Davor Marijan. Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.). *Časopis za suvremenu povijest*, 2004. Vol. 36. No. 1. S. 240

⁵⁰⁷ Davor Marijan. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 32

Серед збройних формувань боснійських хорватів існували 2 конкуруючі сили –ХВО та ХОС (Хорватські оборонні сили). ХОС існували як добровольча частина в самій Хорватії до початку 1992 р., коли її було інтегровано в регулярну армію. Це було збройне крило ультранаціоналістичної Хорватської партії права на чолі з Д. Парагою. Б. Кралєвич – очільник боснійських ХОС – виступав за повну співпрацю й військовий союз із Армією БіГ, включно з підпорядкуванням хорватських формувань мусульманському командуванню. Він мав радикальні усташські погляди, відповідно до яких мусульмани вважалися частиною єдиної хорватської нації, тому Б. Кралєвич виступав за цілісність БіГ у союзі з Хорватією, за єдину «Велику Хорватію» з кордоном на р. Дрина. Його позиція зустріла невдоволення загребської влади та підконтрольного їй керівництва Херцег-Босни й ХВО, яке відстоювало переважно інтереси хорватів Герцеговини. Лояльний до Ф. Туджмана очільник Хорватської Республіки Херцег-Босна М. Бобан бажав приєднання хорватських частин БіГ (передусім Західної Герцеговини) до Хорватії. Командування ХВО в особі М. Бобана спробувало схилити Б. Кралєвича на свій бік. Після категоричної відмови останнього прийняти політику ХВО та об'єднатися Б. Кралєвича було ліквідовано. 9 серпня 1992 р. він разом зі своїми 8 офіцерами загинув у засідці по дорозі з Мостара, повертаючись із цих переговорів. Таким чином, лідера боснійських ХОС ліквідували за наказом командування ХВО через непоступливість⁵⁰⁸. Окремі частини ХОС включилися до або до Армії БіГ чи ХВО і це формування припинило існування на території БіГ до квітня 1993 р.⁵⁰⁹

Після ліквідації опозиції у вигляді ХОС відносини між ХВО та Армією Боснії і Герцеговини до кінця 1992 р. суттєво загострилися, а згодом переросли в збройний конфлікт. Хорватія надавала хорватам в БіГ пряму військову підтримку, посиляючись, зокрема, на загрозу з боку радикальних ісламістів в армії БіГ.

---

⁵⁰⁸ Erich Rathfelder. Hrvatsko-muslimanski sukob 1992.-1994. HSP1861. URL: <http://www.hsp1861.hr/vijesti/201129erra.htm>

⁵⁰⁹ Davor Marijan. Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.). *Časopis za suvremenu povijest*, 2004. Vol. 36, No. 1. S. 224

По суті, ХВО представляло собою територіальне ополчення: кожна частина обороняла свою рідну місцевість. Професійні мобільні частини в ХВО були нечисельними (до 1993 р. всього 885 бійців) і здобули повноцінну організацію (5 гвардійських бригад) 1994 р. Наприкінці 1992 р. загальна чисельність ХВО складала близько 45 тис. людей, поділених на 4 оперативні зони (за зразком системи ОЗ у Хорватії). Найбільш боєздатними були частини ХВО в ОЗ Південно-Східна Герцеговина.

У той самий час Армія БіГ, не зважаючи на свою перевагу в чисельності, окрім того, що втримала міста Сараєво, Біхач і Горажде, не мала жодних суттєвих військових успіхів і програвала боснійським сербам. Після взяття сербами м. Яйце та Посавини протистояння між ХВО та Військом Республіки Сербської набуло позиційного характеру. За допомогою регулярної хорватської армії ХВО втримало Лівно, частину долини Врбаса та Центральної Боснії, а також Мостар, після чого активні бойові дії між хорватами та сербами припинилися до 1994 р.⁵¹⁰

Ключовою причиною конфлікту між ХВО та Армією БіГ, між ХДС та мусульманською ПДД було існування двох паралельних військових і політичних структур в етнічно змішаних районах – Центральній Боснії та Північно-Західній Герцеговині. Проблему загострювало те, що в ці райони, рятуючись від сербів, прибула значна кількість мусульманських біженців зі Східної Боснії. Новоприбулі змінювали етнічну картину, до того ж, вони були переважно селянами з іншим, ніж у мусульман Центральної Боснії, менталітетом, які звикли до міжетнічного співіснування в містах⁵¹¹. Іншою передумовою суперечок між ХВО та Армією БіГ було кадрове питання: частина мусульманських офіцерів – колишніх

---

⁵¹⁰ Saša Mrduljaš. Hrvatska politika unutar Bosne i Hercegovine u kontekstu deklarativnoga realnoga prostornog opsega Hrvatske Zajednice/Republike Herceg-Bosne (1991.-1994.). *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 2009. Vol. 18 No. 4-5(102-103). S. 836

⁵¹¹ Davor Marijan. Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.). *Časopis za suvremenu povijest*, 2004. Vol. 36, No. 1. S. 230

військовослужбовців ЮНА – брала участь у війни проти Хорватії 1991 р., а кілька командирів ХВО у тій війні брали участь на іншому боці⁵¹².

Спробою вирішення цих непорозумінь став наказ міністра оборони БіГ 16 січня 1993 р. про підпорядкування підрозділів ХВО в одних частинах країни Головному штабу Армії БіГ, а в інших – частин Армії БіГ командуванню ХВО. Такий принцип субординації базувався на Женевській угоді (план Венса-Оуена), яка окреслювала, які частини БіГ мусульманські, а які – хорватські й сербські. Взаємна недовіра між хорватами й мусульманами на території БіГ фіксувалися ще з осені 1991 р., а перший відкритий конфлікт між ХВО та АБіГ стався 23 жовтня 1992 р. в районі Горнього Вакуфа та Прозора. Місцеві мусульманські формування зазнали поразки. Це було суто локальне протистояння. Того самого дня хорватський президент провів термінову нараду з вищим військовим командуванням і пояснив своє бачення хорватської Херцег-Босни, кордоном якої в Центральній Боснії мала би стати лінія Нові Травнік–Вітез–Бусовача⁵¹³.

Наступне зіткнення між хорватами й мусульмани мало місце в січні 1993 р. в тому самому районі. З Горнього Вакуфа конфлікт до весни поширився на ширші терени Центральної Боснії (Нові Травнік, Бусовача, долина Лашви). Мусульманська сторона вважає, що це був початок «агресії Республіки Хорватія на Боснію» й підкреслює, що в нападі брали участь 2 регулярні бригади ХВ⁵¹⁴.

Хорватсько-мусульманський конфлікт супроводжувався етнічними чистками та військовими злочинами. Найгучніший інцидент трапився 16 квітня 1993 р., коли в с. Ахмічі хорвати знищили мусульманське населення, а неподалік, в селі Трусіна, того самого дня від рук мусульман загинули хорватські жителі⁵¹⁵. Хорватська сторона неодноразово вдавалася до етнічних чисток, створювала

⁵¹² Saša Mrduljaš. Hrvatska politika unutar Bosne i Hercegovine u kontekstu deklarativnoga realnoga prostornog opsega Hrvatske Zajednice/Republike Herceg-Bosne (1991.-1994.). *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 2009. Vol. 18 No. 4-5(102-103). S. 841

⁵¹³ Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M. Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 242

⁵¹⁴ Stark H. Kronologija Jugoslavenskog rata. *Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi* / Priredio J. Cot. Zagreb, 1997. S. 49.

⁵¹⁵ Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995. Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002-2003. P. 192

табори для ув'язнення мусульман (всього в БіГ було 9 хорватських, 19 мусульманських та 24 сербські концентраційні табори) та не допускали до них гуманітарної допомоги. Знищувалися культурні та історичні пам'ятки⁵¹⁶, але провина за це лежала безпосередньо на боснійських хорватах, а не на Загребі. Опозиція в Хорватії, у тому числі колишні члени ХДС, осуджувала все це та їхнє покривання з боку влади Ф. Туджмана⁵¹⁷. У той самий час сили боснійських мусульман теж чинили важкі порушення Женевської конвенції та інших положень міжнародного права⁵¹⁸. Коли йдеться про війну в БіГ, то важливо підкреслити, що військові злочини й порушення норм міжнародного гуманітарного права чинили всі сторони конфлікту.

Основними теренами бойових дій між ХВО та мусульманськими військами стала Центральна Боснія (Травнік, долина Лашви) та Західна Герцеговина (Мостар). Складним і суперечливим є питання участі Хорватського війська в цьому конфлікті з весни 1993 р. до весни 1994 р. Кількість задіяних у конфлікті між ХВО та АБіГ солдатів та офіцерів регулярної хорватської армії, в цілому, протягом усього згаданого періоду, за оцінками хорватського військового історика Давора Маріяна, не перевищила 1400 – 1800 осіб за підтримки 1 артилерійської батареї та бронетанкової роти. Ці сили жодного разу не концентрувалися на одному тактичному напрямі. Належали ці хорватські військові до 5-ї гвардійської та 175, 113, 114-ї бригад, а також до спеціального батальйону «Зрінські». А наприкінці 1993 р. в Хорватії із переважно військових біженців було сформовано 175-у бригаду, яка тримала позиції в районі Томіславграда⁵¹⁹. Можна припустити, що роль регулярної армії Хорватії під час хорватсько-мусульманської війни в БіГ була радше психологічною і символічною з огляду на вказану кількість її військових та широку протяжність фронту, проте

---

⁵¹⁶ Малиновська О. Югославський варіант. *Політика і час*. 1993. № 3. С. 46–54.

⁵¹⁷ Ivo Goldstein. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2013. 571 s.

⁵¹⁸ Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992) URL: https://www.icty.org/x/file/About/OTP/un_commission_of_experts_report1994_en.pdf

⁵¹⁹ Davor Marijan. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 273

мусульманська сторона заявляла про присутність у БіГ улітку 1993 р. близько 35 тис. бійців ХВ⁵²⁰.

На березень 1994 р. армія БіГ здобула ряд успіхів, витіснивши частини ХВО з районів Ябланиця, Коніца, Фойніци, Каканя, Зеніци, Травніка та Бугойна. Це спричинило втечу десятків тисяч місцевих хорватів до Хорватії. Відомими є факти допомоги боснійським хорватам у порятунку й обороні від мусульман 1993 р. з боку сербів (наприклад, у районі Влашича)⁵²¹. Особливо жорстоке протистояння між ХВО та Армії БіГ точилося 1993 р. у Мостарі. Ріка Неретва стала лінією фронту в цьому розділеному між хорватами й бошняками місті. Мостар став містом БіГ, яке найбільше постраждало від бойових дій. Символом боїв за Мостар став старовинний міст через Неретву, зруйнований обстрілом ХВО 9 листопада 1993 р.⁵²²

Бошняцька сторона оцінювала, що «офіційна Хорватія від початку була учасником агресії на Боснію і Герцеговину, яка з жовтня 1992 р. набула вигляду відкритої війни». Автор цього формулювання, професор Мустафа Імамович, заявляв про «блокаду Хорватією морського узбережжя Боснії і Герцеговини», маючи на увазі 5-кілометровий вихід БіГ до моря в м. Неум, де немає морського порту й територіальних вод⁵²³. З іншого боку, на думку хорватських експертів, чисельність ісламістів-моджахедів із мусульманських країн в рядах АБіГ була значно вищою ніж кількість військовослужбовців ХВ, які воювали на боці боснійських хорватів⁵²⁴. Для хорватів БіГ зі свого боку це була війна за свої права, підсилена бажанням возз'єднання з Хорватією, проте безсумнівним є те, що з хорватського боку конфлікт із бошняками мав чіткі наступальні елементи.

---

⁵²⁰ Davor Marijan. Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.).

Časopis za suvremenu povijest. 2004. Vol. 36, No. 1. S. 219

⁵²¹ Srbi spašavaju Hrvate - Vlašić 1993. Youtube. URL

<https://www.youtube.com/watch?v=QTz6eVJ5yUQ>

⁵²² The Old Bridge, Mostar - Execution 09.11.1993. URL:

https://www.youtube.com/watch?v=_5tTbXAQ4uA

⁵²³ Enver Imamovic, Ibrahim Tepic, Ibrahim Busatlija, Neum i bosansko primorje. Sarajevo:

Press Centar Armije Bosne i Hercegovine, 1994. S. 81

⁵²⁴ Davor Marijan. Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.).

Časopis za suvremenu povijest. 2004. Vol. 36, No. 1. S. 244

Окрім 3-х народів БіГ, важливим фактором у подіях 1992 – 1995 рр. в республіці було міжнародне співтовариство на чолі із США, представлене на терені миротворчим контингентом UNPROFOR та низкою гуманітарних організацій і місій. Міжнародні посередники розробили кілька проєктів мирного врегулювання, які провалилися: план Кутільєра, план Венса-Оуена, план Оуена-Столтенберга. Якщо спочатку міжнародна спільнота обходила увагою хорватсько-мусульманський конфлікт, то до кінця 1993 р., коли відомою стала інформація про військові злочини та етнічні чистки проти мусульман, західні держави почали серйозний дипломатичний тиск на Загреб з метою припинити це збройне протистояння: реальною стала й загроза введення проти Хорватії санкцій⁵²⁵. Варто підкреслити, що 1993 р. став періодом парадоксальних ситуацій на охоплених війною теренах БіГ, коли на практиці всі воювали проти всіх, але водночас постійно між собою домовлялися й таємно торгували. Серйозного масштабу набули контрабанда, нелегальна торгівля та інша подібна діяльність.

Хорватська влада толерувала існування чорного ринку, а згодом, після Вашингтонської угоди, дозволила знову постачання зброї до БіГ в обхід ембарго, введеного ще 26 вересня 1991 р., хоч і в обмеженому обсязі, оскільки Ф. Туджман не бажав, щоб Армія БіГ стала сильнішою за ХВ. Також Хорватія продавала нафту боснійським сербам для забезпечення собі їхньої підтримки проти мусульман у відповідний момент. Практика виділення зброї та боєприпасів для мусульман з боку Хорватії тривала до квітня 1993 р. До середини цього року армія БіГ, всупереч ембарго на ввезення зброї на терени колишньої Югославії, отримала 30 тис. одиниць стрілецької зброї, 20 млн. набоїв, 37 тис. мін та 46 тис. протитанкових ракет⁵²⁶. Усе потрапило на територію, підконтрольну військам А. Изетбеговича через Хорватію та боснійських хорватів, оскільки з СРЮ Сараєво було де-факто в стані війни, морських портів БіГ не мала, а повітряний простір над республікою був закритий.

---

⁵²⁵ David Owen. *Balkanska odiseja / Prevele s engleskoga Kolinda Grabar... et. al.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institute za povijest, 1998. S. 357-358

⁵²⁶ Davor Marijan. *Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.). Časopis za suvremenu povijest.* 2004. Vol. 36, No. 1. S. 227

Унаслідок потужного тиску Заходу, передусім США, та після низки невдач у Центральній Боснії, звідки почалася масова втеча хорватського населення, Загреб поступився: представники армії БіГ та ХВО 23 лютого 1994 р. підписали договір про припинення вогню в Боснії і Герцеговині⁵²⁷. А 18 березня 1994 р. Ф. Туджман та А. Ізетбегович уклали Вашингтонський договір, який остаточно припинив хорватсько-мусульманський конфлікт, об'єднавши території, підконтрольні двом сторонам, у спільну Федерацію Боснії і Герцеговини⁵²⁸. Так само Хорватська Республіка Херцег-Босна внаслідок створення Федерації БіГ змушена була самоліквідуватися. Розпочався цей процес 1994 р, а офіційно закінчився 14 серпня 1996 р.

Після підписання Вашингтонської угоди Ф. Туджман 14 червня 1994 р. офіційно відвідав Сараєво: відкрив посольство Хорватії та обговорив з А. Ізетбеговичем такі питання, як повернення біженців, відновлення інфраструктури, доступ БіГ до хорватського порту Плоче, спрощення обігу людей та товарів. Проте, в цілому, мусульманська сторона критично сприйняла президента Хорватії, звинувативши його, зокрема, в тому, що він вжив термін «Південна Хорватія» стосовно Західної Герцеговини. Наступною спробою вирішити спірні питання щодо Федерації БіГ стала зустріч хорватського і боснійського президентів 13 – 14 вересня в Загребі. Хоча було погоджено подальшу співпрацю, жодного договору про це сторони не підписали⁵²⁹.

Державний кордон Хорватії та БіГ сформувався влітку 1992 р. в процесі бойових дій і після взаємного визнання між цими республіками. Дуже важливим стосовно цього питання був вихід частин ЮНА з Південної Далмації до жовтня 1992 р. та витіснення хорватською армією сербсько-югославських формувань вглиб Східної Герцеговини⁵³⁰. На півночі природним кордоном між республіками

⁵²⁷ Stark H. *Kronologija Jugoslavenskog rata. Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi* / Priredio J.Cot. Zagreb, 1997. S. 35–67.

⁵²⁸ Pavličević D. *Povijest Hrvatske*. Zagreb, 2000. S. 580

⁵²⁹ Гуськова Е. История югославського кризиса (1990-2000). М.: Русское право/Русский Национальный Фонд, 2001. С. 302

⁵³⁰ *Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.)* / Urednik M.Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 223

була р. Сава, а на заході межа між БіГ і Хорватією проходила через Динарське нагір'я й межувала з хорватськими територіями, підконтрольними Сербській Країні. 1992 – 1995 рр. позиції, які утримували хорвати протягом війни із сербами, поступово розширювалися. До літа 1995 р. сили ХВО та ХВ зайняли підконтрольні сербам території в Західній Боснії (Лівно, Босанско Грахово, Гламоч) і гору Динара, вийшовши в безпосередній тил Кніна – столиці РСК⁵³¹. Загалом, силами ХВ та ХВО 1994 – 1995 рр. в цьому районі було проведено 5 наступальних операцій для забезпечення надійного плацдарму в тилу Сербської Країни⁵³². Лише під час останньої з них («Літо-95») хорватські війська зайняли близько 1,5 тис. км² території Республіки Сербської, що межували з РСК, яку було відрізано від боснійських сербів. Важливим, безумовно, моментом стало й підписання Хорватією в липні 1995 р. у Спліті угоди про військову співпрацю з керівництвом боснійських мусульман (ішлося по спільну оборону, взаємодопомогу, обмін інформацією та постійну військово-політичну координацію). Сплітська угода забезпечила участь 5-го корпусу АБіГ, який знаходився в тилу РСК в районі Біхача, як союзника ХВ під час операції «Буря» та подальші спільні наступальні дії двох армії проти сербів⁵³³. Це були вагомими передумови успіху хорватської операції «Буря». З іншого боку, хорватські регулярні війська отримали легальні підстави діяти в БіГ і хорватські частини посприяли зняттю сербської блокади мусульманського анклаву Біхач⁵³⁴. Окремі хорватські історики заявляють, що цим хорватська армія «завадила новій Сребрениці»⁵³⁵.

---

⁵³¹ Davor Marijan. Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.). *Časopis za suvremenu povijest*, 2004. Vol. 36. No. 1. S. 218

⁵³² Гуськова Е. История югославського кризиса (1990-2000). М.: Русское право/Русский Национальный Фонд, 2001. С. 496; Marijan D. Oluja. Zagreb: Memorijalno-documentacijski centar Domovinskog rata, 2007. S. 48.

⁵³³ Валецкий О. Падение Республики Сербская Краина. М.: Центр стратегической конъюнктуры, 2014. С. 45.

⁵³⁴ Davor Marijan. Oluja. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. S. 94

⁵³⁵ Там само. S. 96

Після цього успішний спільний хорватсько-мусульманський наступ у серпні – вересні 1995 р., коли війська союзників дійшли майже до Баня-Луки, столиці Республіки Сербської, разом із серією авіаударів НАТО по позиціях боснійських сербів (операція «Deliberate Force» 30 серпня – 14 жовтня 1995 р.) схилили сербського лідера С. Мілошевича до переговорів. Подальші бойові дії і ймовірно взяття хорватами Баня-Луки, по суті, зупинив Вашингтон, який відчув, що військову рівновагу вже встановлено⁵³⁶. Отже, завдяки хорватській перемозі над Республікою Сербська Країна та активних бойових дій проти сербів восени 1995 р. у БіГ було суттєво змінено військову рівновагу на теренах колишньої Югославії. Можна стверджувати, що без успіхів хорватської армії не було би Дейтонського договору. З іншого боку, хорватські успіхи були би під серйозним питанням без американської допомоги⁵³⁷.

Війна в БіГ завершилася укладенням 21 листопада 1995 р. Дейтонських угод за підсумками переговорів між боснійською, югославською та хорватською сторонами на американській авіабазі Дейтон штата Огайо. Підписи під документом поставили 14 грудня того самого року в Парижі А. Ізетбегович, Ф. Туджман та С. Мілошевич, які особисто брали участь в перемовинах. Відтак, Республіка Хорватія стала одною з підписантів та гарантів договору. Суть Дейтонських угод та передбаченого ними повоєнного врегулювання в БіГ полягала в негайному припиненні вогню, розмежуванні воюючих сторін, організації повернення біженців, налагодженні нормального життя населення, проведенні вільних виборів та перетворенні Боснії і Герцеговини на державу з доволі складним конфедеративним устроєм, який передбачав рівновагу та справедливе представництво всіх 3 народів цієї республіки в органах державної влади. Втілення в життя цих пунктів мали забезпечити миротворці з місії IFOR.

---

⁵³⁶ Davor Marijan. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. S. 354

⁵³⁷ Jean-Francois Morel. *Americko-hrvatski odnosi tijekom 1990-ih. Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. S. 348

Боснія і Герцеговина поділялась на 2 автономні частини – Республіку Сербську (49 % території) та Федерацію Боснії і Герцеговини (51 % території)⁵³⁸.

Хорвати БіГ не отримали свого ентитету, що викликало їхнє незадоволення. Боснійські хорвати, які 1992 – 1995 рр. сформували власну державу, хоч і не визнану, розраховували на ключову роль в повоєнній розбудові БіГ та на рівні права із сербами й мусульманами, відкидаючи статус меншини⁵³⁹. Показником невдоволення місцевих хорватів став той факт, що з моменту підписання Вашингтонської угоди (18 березня 1994 р.), що скасувала ХР Херцег-Босна, до початку 1997 р. територію Боснії і Герцеговини, підконтрольну бошнякам, покинули 50 тис. хорватів⁵⁴⁰.

З огляду на це, боснійське питання стало одним з найважливіших для Хорватії 1995 – 1999 рр. Ф. Туджман як гарант реалізації Дейтонських угод усіяко відстоював інтереси хорватів у БіГ. Хорватська влада неодноразово своїми діями та політикою, яка показувала скептичне ставлення Хорватії до процесу повоєнного врегулювання в БіГ, провокувала критику та невдоволення Заходу. До самої смерті Ф. Туджману закидали «одержимість» ідеєю приєднати до Хорватії населену хорватами Західну Герцеговину. Про це, наприклад у березні 1997 р., заявляв Держсекретар США Р. Гулбрук⁵⁴¹.

У турботі Загреба про хорватів БіГ важливе місце посідало питання біженців. За словами очільника МЗС Республіки Хорватія М. Гранича, у березні 1996 р. у Хорватії перебували близько 200 тис. хорватів-біженців із БіГ, котрі чекали на повернення до своїх осель. Офіційний Загреб виділив значні кошти (більше 30 млн. кун) на відбудову їхніх постраждалих від війни будинків⁵⁴². Хорватський уряд сприймав БіГ як суверену країну лише за умови повного

---

⁵³⁸ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. OSCE. URL: <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>

⁵³⁹ Вукадинович Р. Хорватия после Дейтона. *Мировая экономика и международные отношения*. 1998. № 9. С. 98

⁵⁴⁰ Zašto su Hrvati morali ugasiti Herceg-Bosnu? *Vecernji list*. 03.12.2017. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/zasto-su-hrvati-morali-gasiti-herceg-bosnu-1211619>

⁵⁴¹ Richard C. Holbrooke. *To End a War*. Modern Library, 1999. P. 349

⁵⁴² Mate Granic. *Vanjski poslovi. Iza kulisa politike*. Zagreb: Algoritam, 2005. S. 201

рівноправ'я місцевих хорватів із двома іншими її народами. Враховуючи матеріальну залежність боснійських хорватів від Хорватії, остання мала колосальний вплив на їхні політичні погляди – ситуація не змінилася принципово з 1990 р.: підтримку боснійсько-герцеговинській ХДС і після 1995 р. висловлювали близько 90 % хорватського населення БіГ⁵⁴³.

Спеціальна Спільна рада зі співпраці Хорватії з БіГ та Федерації БіГ, утворена ще Вашингтонською угодою 1994 р. розпочала свою роботу 4 січня 1996 р. Вона мала шляхом консенсусу на своїх регулярних засіданнях (не рідше ніж що 3 місяці) вирішувати всі спірні питання між країнами. Одним із важливих рішень в процесі повоєнної нормалізації стала амністія всім бійцями армії БіГ та ХВО, окрім осіб, що підозрювалися в скоєнні військових злочинів⁵⁴⁴.

Спробою Хорватії прив'язати до себе БіГ став проєкт конфедерації між ними. Відповідні переговори проходили напружено і дійти спільної мови сторони не зуміли. Хорватська влада та боснійські хорвати критикували офіційне Сараєво за бажання нав'язати домінування бошняків-мусульман та прагнення перетворити БіГ на ісламську країну, що ніяк не вписувалося в концепцію світської держави, а також за прагнення бошняцького керівництва перетворити БіГ на унітарну державу. Одним із показників цього став рівень присутності хорватів у місцевих органах влади Федерації БіГ: так, у Сараєвському кантоні в них було в березні 1996 р. 35 мусульман, 1 хорват і 1 серб. Найбільше свою етнічну присутність хорвати через війну та переміщення біженців втратили в Сараєві, Боснійській Посавині та Центральній Боснії, лише в Сараєві та околицях відсоток хорватів з 1991 по 1996 рр. зменшився з 33 до 2⁵⁴⁵.

Зі свого боку бошняки на чолі з А. Ізетбеговичем та ПДД постійно звинувачували Хорватію й Ф. Туджмана в підтримці «хорватського сепаратизму» в БіГ. Не зникли й старі образи через участь ХВ у хорватсько-мусульманському

---

⁵⁴³ Вукадинович Р. Хорватия после Дейтона. *Мировая экономика и международные отношения*. 1998. № 9. С. 99-100

⁵⁴⁴ *Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M. Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 587*

⁵⁴⁵ Genocid na Hrvatima u BiH je u završnoj fazi. HOP: nezavisni news portal. URL: <https://www.hop.com.hr/2015/05/11/genocid-nad-hrvatima-bih-e-u-završnoj-fazi/>

конфлікті 1993 – 1994 рр. та теза про «агресію Хорватії» на БіГ. Стосовно цього питання центральним стало питання про розпуск усіх структур самопроголошеної Хорватської Республіки Херцег-Босна, що передбачалося ще Вашингтонською угодою. Для хорватів БіГ та Загреб це був неприємний крок, але міжнародні зобов'язання слід було виконувати. З вимогою негайно ліквідувати Херцег-Босну до хорватської столиці 31 липня 1996 р. приїхав заступник Федерації БіГ Е. Ганич, а вже 14 серпня Ф. Туджман та А. Ізетбегович підписали в Женеві спільну заяву про розпуск Херцег-Босни та перенесення функції всіх її структур та інституцій на належні органи Федерації Боснії і Герцеговини⁵⁴⁶.

Особливо проблемним для Сараєва, Загреба та міжнародних посередників стало вирішення статусу Мостара, одного з епіцентрів хорватсько-мусульманського протистояння, та формування в ньому місцевої влади. Під час війни мусульманська громада Мостара зазнала значно більших, ніж хорватська, втрат та руйнувань. Хорватські райони Мостара, які не так постраждали внаслідок війни, отримували більшу матеріальну допомогу та інвестиції (від хорватів з БіГ, Хорватії та діаспори), ніж мусульманські⁵⁴⁷. Відтак, хорвати на момент завершення війни стали в Мостарі більшістю і прагнули перетворення міста на центр хорватської частини БіГ (яким для сербів була Баня Лука, а для бошняків – Сараєво). Але враховуючи, що боснійські хорвати не отримали свого ентитету, опинившись у спільній з бошняками федерації, такий варіант став неможливим⁵⁴⁸. Від 1994 по 1996 рр. міжнародним управителем міста був представник ЄС, німець Г. Кошнік, який розробив перший статут Мостара, за яким місто було поділено на 6 етнічних мусульманських та хорватських територіальних громад, окресленням меж яких викликало заворушення серед місцевого населення (протести хорватів викликало те, що центральна частина була визначена «спільною»). Так, 1996 р. на автомобіль із Г. Кошніком навіть напав натовп (після цього його відкликали).

---

⁵⁴⁶ Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M. Krmptić. Zagreb, 1998. S. 586

⁵⁴⁷ Mostar - grad bez vlasti i bez pomirbe. Vecernji list, 10.12.2012.

URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/mostar-grad-bez-vlasti-i-bez-pomirbe-485009>

⁵⁴⁸ Josip Glaurdić. Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije. Zagreb: MATE d.o.o., 2011. S. 377

Місцеві й загальнодержавні вибори в БіГ, які відбулися в липні 1996 р., стали для Мостара серйозним викликом. У двох частинах міста перемогу здобули, відповідно, ХДС та ПДД⁵⁴⁹. Офіційний Загреб, підтримуючи співвітчизників із БіГ у питанні Мостара, наражався на критику з боку Заходу. Ситуацію в Мостарі можна назвати квінтесенцією хорватського невдоволення своїм становищем у БіГ (між іншим, політичні кризи в місці виникають і до сьогодні).

Прогресу на шляху до конфедерації Хорватії й БіГ не було й після розпуску ХР Херцег-Босна. Так, 6 серпня 1997 р. відбулася офіційна зустріч хорватського й боснійського президентів, під час якої вони підтвердили своє прагнення зберегти політичну незалежність БіГ у форматі держави з рівноправних націй. Окрім згаданих суперечок між хорватською й бошняцькою сторонами, на провал проєкту конфедерації вплинули й побоювання Загреба перед занадто тісними зв'язками з БіГ з огляду на існування в її складі Республіки Сербської, яка позиціонувала себе автономно й прагнула максимальної інтеграції з СРЮ⁵⁵⁰. Та економічна співпраця між Республікою Хорватія та БіГ розвивалася адекватно й важливою датою стосовно цього питання стало 26 лютого 1996 р., коли Ф. Туджман і А. Ізетбегович у Спліті уклали угоду про економічне співробітництво між країнами: було скасовано візи та погоджено режим вільної торгівлі, а також вільне авіасполучення. 14 березня 1996 р. в Сараєві прем'єри Хорватії та БіГ підписали 2 важливі угоди – про дорожнє, залізничне сполучення й пункти перетину кордону та про спільну політику щодо міжнародних фінансових інститутів⁵⁵¹. А невдовзі, 11 травня того самого року, на другому засіданні Спільної ради щодо співпраці Республіки Хорватії та Федерації БіГ було укладено договір між державами, відповідно до якого перша отримувала проїзд через територію Федерації БіГ в Неумі (цей 5-кілометровий вихід БіГ до

---

⁵⁴⁹ Sead Luckin. Mostar nako izbora. Alternativna Informativna Mreza, 03.07.1996. URL: <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199607/60703-003-pubs-sar.htm>

⁵⁵⁰ Балканский кризис: говорят участники / Гуськова Е. Москва: Институт славяноведения РАН, 2016. С. 325

⁵⁵¹ Vjesnik, 15.03.1995. S. 4

Адріатичного моря розділяв хорватську Далмацію на 2 частини). Натомість БіГ отримала право користуватися хорватським адріатичним портом Плоче⁵⁵².

Востаннє питання про конфедерацію Хорватії і БіГ було актуалізоване хорватським урядом 29 жовтня 1997 р., коли Загреб запропонував Сараєву спеціальну угоду про особливі відносини двох країн, який, звичайно, не включав Республіку Сербську. Його головною метою, за словами Ф. Туджмана, було забезпечення «всеохопної кооперації» Хорватії з Федерацією БіГ «зادля блага боснійсько-герцеговинських хорватів»⁵⁵³. Однак бошняцька сторона сприйняла цю пропозицію негативно, в чергове апелювавши до хорватських намірів «поділити Боснію і Герцеговину», а тому 10 листопада А. Ізетбегович офіційно її відкинув, запропонувавши свій варіант, який стосувався виключно господарсько-економічної співпраці. Свою роль у провалі хорватської ідеї конфедеративних відносин з БіГ відіграли й США, чиє керівництво після 1995 р. мало напружені відносини з хорватською владою. Офіційний Вашингтон наприкінці листопада 1997 р. розкритикував хорватську пропозицію цього договору. Тому ідея боснійсько-хорватської конфедерації остаточно вичерпала себе. Загреб міг хіба що розвивати економічні зв'язки з БіГ та надавати різного роду матеріальної підтримки представникам свого народу в сусідній республіці та піклуватися про їхнє культурне життя. Після приходу до влади в Хорватії лівоцентристів 2000 р. новий президент С. Месич відійшов від попередньої політики Ф. Туджмана і прямо заявив боснійським хорватам, що їхнє «головне місто не Загреб, а Сараєво»⁵⁵⁴.

Отже, ідея конфедерації Хорватії та БіГ провалилась, а боснійські хорвати свого ентитету не отримали. Таким чином, Боснія і Герцеговина була в перше десятиліття хорватської незалежності зоною життєво важливих інтересів Загреба,

---

⁵⁵² Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M.Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 589

⁵⁵³ Vjesnik, 17.04.1997. S. 5

⁵⁵⁴ Mijatović A. Pregled političkog i državničkog rada dr. Franje Tuđmana: 1989.–1999. Zagreb, 2000. S. 248-249

який через свою участь у війні та повоєнному врегулюванні в цій країні зіштовхнувся з низкою проблем у відносинах із західними партнерами.

4.3. Розвиток відносин Хорватії з іншими країнами колишньої СФРЮ

Дипломатичні відносини зі всіма колишніми країнами колишньої СФРЮ, окрім СРЮ, Хорватія почала розбудовувати одразу після здобуття міжнародного визнання. Участь Хорватії в процесах регіональної політичної стабілізації та кооперації в 90-х р. ХХ ст. робив складною її проблемний історичний досвід, а особливо – воєнні події⁵⁵⁵, а також позиціонування хорватською владою своєї держави як центральноєвропейської та середземноморської, а не балканської. Це була одна з найулюбленіших тез президента Ф. Туджмана, коли йому доводилося мовити із західними дипломатами про перспективи регіональної співпраці⁵⁵⁶. Республіка Хорватія 1991 р. прийняла рішення більше не брати жодної участі в будь-яких проєктах нової балканської федерації.

Якщо говорити про країни колишньої Югославії, за виключенням БіГ та СРЮ (у складі Сербії та Чорногорії), про які вже йшлося, то на увагу заслуговують відносини Хорватії зі ще 2 республіками – Словенією та Македонією.

Дипломатичні відносини між Республікою Хорватія та її північно-західним сусідом – Республікою Словенія – були офіційно встановлені 6 лютого 1991 р. – тобто ще коли обидві республіки були в складі СФРЮ. 1991 р. Хорватія та Словенія формально були союзниками, бо перебували в однаковій ситуації, бажаючи спочатку перетворення СФРЮ на конфедерацію, а потім – повного виходу зі складу Югославії. Хорватський президент Ф. Туджман та словенський М. Кучан 1990 р. пропонували проєкт перебудови Югославії на конфедеративних засадах. Шлях двох республік до незалежності та міжнародного визнання був спочатку спільним: і Хорватія, і Словенія проголосили в односторонньому порядку свою незалежність 25 червня 1991 р., а невдовзі відповідно до положень

---

⁵⁵⁵ Suvremena Hrvatska. Hrvatska.eu. Zemlja i ljudi. URL: <http://croatia.eu/article.php?id=24&lang=1>

⁵⁵⁶ Franjo Tuđman. S vjerom u samostalnu Hrvatsku. Zagreb: Narodne novine, 1995. S. 84

Бріонської декларації під тиском ЄС змушені були накласти мораторій на 3 місяці на свій вихід із Югославії⁵⁵⁷.

Проте Десятиденна війна в Словенії закінчилася повним виведенням ЮНА і дуже незначними жертвами (всього 76 загиблих, включно з 12 іноземцями, переважно водіїв вантажівок). На думку більшості дослідників, ця війна мала лише формальний, показовий характер, оскільки політично-військова верхівка СФРЮ погодилася на вихід Словенії з федерації⁵⁵⁸. Сам Ф. Туджман говорив про своєрідний «сербсько-словенський договір», відповідно до якого офіційний Белград дає згоду на відокремлення Словенії, а та й собі не має нічого проти сербського домінування в тій Югославії, яка залишається⁵⁵⁹. Хорватська сторона вважає, що Белград одразу відпустив Словенію, щоби зосередити зусилля на недопущенні відокремлення Хорватії.

У той самий час, для порівняння, в Хорватії війна проти ЮНА та самопроголошеної Республіки Сербська Країна тривала загалом до серпня 1995 р. Відтак, Словенія, отримавши 15 січня 1992 р. разом із Хорватією визнання з боку країн ЄС, змогла, на відміну від свого південного сусіда, у спокійних умовах здійснювати державне будівництво й першою з країн колишньої Югославії вступила в ЄС.

Незважаючи на спільний шлях до незалежності, з одного боку, відносини між офіційними Загребом і Люблянню одразу після розриву із СФРЮ почали обростати проблемними питаннями. З іншого боку, до жодного серйозного конфлікту чи розриву дипломатичних відносин між країнами ці непорозуміння все-таки не привели. Слід зауважити, що суперечки зі Словенією гостро актуалізувалися для Хорватії уже в посттуджманівський період – у першому десятилітті ХХІ ст. – коли Любляна, яка стала членом ЄС 2004 р., використовуючи їх, усіяко намагалася заблокувати євроінтеграцію для Загреба.

---

⁵⁵⁷ Brioni Declaration. Uppsala Conflict Data Program.

URL: <https://www.ucdp.uu.se/downloads/fullpeace/Yug%2019910712.pdf>

⁵⁵⁸ Вељко Кадијевић. Против удар. Моје виђење распада Југославије. Београд: Филип Вишњић, 2010. С. 48

⁵⁵⁹ Sto je predsjednik Tudjman rekao za BBC? *Hrvatski obzor: politički tjednik*. 1996. Br. 168. S. 58

Отже, про які суперечки йдеться? По-перше, це питання морського кордону в Піранській затоці (або, як її називають хорвати, Савурдійській затоці). Ця суперечка була найгострішою і не вирішена донині, незважаючи на офіційне рішення Міжнародного арбітражного суду 2017 р. на користь словенської сторони (Хорватія відмовилася його виконувати)⁵⁶⁰.

По-друге, йдеться про територіальні суперечки між країнами через гірське пасмо Жумберак та кілька прикордонних територій у районі річок Драгоня та Мура.

По-третьє, це проблема пов'язана з коштами хорватських вкладників у Люблянському банку (Ljubljanska banka), який збанкрутував, а потім змінив назву й відмовив усім клієнтам, окрім словенських, у будь-яких компенсаціях.

По-четверте, питання про атомну електростанцію Кршко – спільний хорватсько-словенський інженерний проєкт югославських часів.

Очевидно, що найгостріша суперечка між Люблянню та Загребом була пов'язана з делімітацією морського кордону. Для Словенії із її дуже вузьким виходом до вод Адріатичного моря питання розміру власної акваторії становило вкрай вагомим значення⁵⁶¹. Якщо за часів Югославії морський кордон між цими республіками не було чітко визначено, адже це й не мало суттєвого значення в кордонах єдиної федерації, то після набуття Хорватією та Словенією незалежності проблема різко привернула до себе увагу сторін.

Перший проєкт делімітації кордону з'явився одразу після проголошення незалежності Хорватією та Словенією. Офіційна Любляна спочатку запропонувала встановити міждержавний кордон по центру Піранської затоки, але вже 5 червня 1992 р. Словенія змінила свій проєкт, заявивши, що вся затока має належати їй. Відколи ж словенський парламент 1993 р. законодавчо затвердив

---

⁵⁶⁰ Міжнародний арбітраж: Словенія повинна мати доступ до моря. Deutsche Welle. URL: <http://surl.li/env>

⁵⁶¹ Janez Janša. Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992. Ljubljana: Mladinska knjiga, Ljubljana, 1992. S. 79

цю позицію, вона не змінювалася. Це також нашпразилося на категоричну незгоду хорватської сторони⁵⁶².

Бачення питання Піранської затоки Словенією зводилося до кількох вимог: 1) зберегти цілісність затоки під словенською юрисдикцією; 2) забезпечити собі прямий доступ до відкритого моря⁵⁶³. При цьому Любляна апелювала до того, що вся Піранська затока історично належить Піранському району (місто Піран знаходиться в Словенії) й завжди перебувала в загальному використанні місцевого населення.

Хорватська позиція суттєво відрізнялася від словенської та зводилася до таких пунктів: 1) укладення угоди про прикордонний рух та співпрацю як оптимальної платформи для задоволення інтересів місцевого населення; 2) рівномірний поділ Піранської затоки між обома країнами як найбільш прийнятний варіант розмежування на морі, бодай тимчасового; 3) вирішення територіальних суперечок слід проводити виключно в правовий спосіб⁵⁶⁴.

За життя Ф. Туджмана цю суперечку так і не було врегульовано жодним договором. Зрештою, Хорватія до завершення мирної реінтеграції Східної Славонії в січні 1998 р. мала значно серйозніші проблеми зі своєю територіальною цілісністю. Тому для Загреба суперечка з Люблянєю через відносно невелику акваторію (враховуючи велику протяжність хорватської берегової лінії в цілому) була не на першому місці, і питання розмежування в Піранській затоці було відкладено на майбутнє.

Першою дієвою та частково успішною спробою врегулювання суперечки як на морі, так і на суходолі стала угода хорватського прем'єр-міністра І. Рачана з його словенським колегою Я. Дрновшеком 20 липня 2001 р. Цей договір про прикордонну співпраці набув юридичної сили 5 жовтня 2001 р. Проблеми він не

---

⁵⁶² Kristian Turkalj. Razgraničenje teritorijalnog mora između Hrvatske i Slovenije u sjevernom Jadranu (Piranski zaljev). *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*. 2001. Br. 51(5). S. 939-979

⁵⁶³ Simoniti, I., Sotlar, M. The Land Boundary Between the Republic of Slovenia and Republic of Croatia and the Negotiations on the Maritime Boundary delimitation. *Journal of International Relations*, 1996. No. 3 (1-4). S. 85-86

⁵⁶⁴ Deklaracija o stanju međudržavnih odnosa Republike Hrvatske i Republike Slovenije. *Narodne Novine*, 2.04.1999. Br.32/99. S. 1089-1090.

вирішив, але полегшив щоденне життя жителів прикордоння та регламентував діяльність словенських рибалок у хорватських територіальних водах⁵⁶⁵.

Разом із морською суперечкою Хорватія та Словенія мали непорозуміння щодо сухопутного кордону неподалік Піранської затоки вздовж річки Драгоня. Проблема полягала в тому, що сторони користувалися різними принципами демаркації. Залежно від того проходив кордон по лінії, визначеній юридично в югославські часи угодами чи вздовж природної течії ріки, кадастрова приналежність сіл на берегах Драгоні змінювалася. У дельті річки кордон, на думку Словенії, пролягав на південь неї, а тому на словенському боці опинялася громада Сечовле. З хорватського погляду на цю проблему, кордон проходив чітко по руслу р. Драгоня⁵⁶⁶.

Іншим джерелом непорозуміння в цьому районі став пункт перетину кордону Плованія. Його було в односторонньому порядку встановлено Хорватією на території, на яку претендувала й Словенія. Незважаючи на тимчасовість цього рішення, хорвати внесли його як свій до міжнародної документації. Відтак, територія зі словенським населенням на південь під Плованією формально вважається словенськими політиками та експертами невід'ємною частиною Республіки Словенія, яка перебуває під хорватською окупацією⁵⁶⁷. Мешканці цих теренів навіть отримали 1991 р. словенське громадянство⁵⁶⁸. Стосовно цього питання показовою стала історія про мешканця південного берега Драгоні Йошка Йораса, який категорично відмовився визнавати хорватську юрисдикцію над землею, де мешкає. Він вивісив над своєю оселею словенський прапор та постійно наголошував, що живе на території Словенії⁵⁶⁹, проте міжнародної уваги ця

---

⁵⁶⁵ Treaty between The Republic of Slovenia and The Republic of Croatia on the common state border. Vlada Republike Slovenije. URL: http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2010/Arbitrazni_sporazum/4.b_Drnovsek-Racan_EN.pdf

⁵⁶⁶ Dragonja: Spor okoli podrtega drevesa. RTVSLO. URL: <https://www.rtv slo.si/slovenija/dragonja-spor-okoli-podrtega-drevesa/90138>

⁵⁶⁷ Piransko sodišče je Jošku Jorasu spet dovolilo odstranitev spornih cvetličnih korit. Dnevnik.si. URL: <https://www.dnevnik.si/313341/lokalno/313341>

⁵⁶⁸ Joras lahko odstrani korita. RTVSLO. URL: <https://www.rtv slo.si/slovenija/joras-lahko-odstrani-korita/86368>

⁵⁶⁹ Slovenia's surge of nationalism. BBC. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3620395.stm>

ситуація так і не викликала. Відомим також був скандал із затриманням 15 січня 1998 р. прикордонниками Хорватії агента словенської спецслужби, який таємно перетнув кордон у районі Плованії⁵⁷⁰.

Територіальні суперечки між країнами стосувалися й гірської вершини Трдінов Врх або Света Гера – найвищої точки масиву Жумберак. На цій горі, що формально входила до хорватського земельного кадастру, розміщувалися старі казарми ЮНА, але їх 1991 р. зайняли словенські військові, які встановили на горі свій спостережний пункт. У хорватської сторони це викликало обурення, проте завдяки дипломатичним методам до ескалації між Люблянню й Загребом не дійшло. У березні 1999 р. словенський президент Мілан Кучан заявив, що використання казарм на цій горі чи хорватськими, чи словенськими військовими є «контраверсійним та нецивілізованим»⁵⁷¹. Тому 2004 р. цей об'єкт перетворили на будинок для відпочину й ночівлі туристів.

Іншою проблемною ділянкою словенського-хорватського кордону стала р. Мура – історичний та природний кордон між словенським Прекмур'єм та хорватським Меджимур'єм. Кордоном між республіками була вона і після 1945 р. Проблема розмежування виникла через те, що річка через повені трохи змінила своє природне русло, тому словенсько-хорватський кордон після 1991 р. не завжди збігався з течією річки.

Любляна пропонувала Загребу скорегувати кордон, але Хорватія відмовилася. Унаслідок цього кілька угідь хорватських фермерів із сіл Светі Мартін на Мурі, Подтурен та Мурско Средіще опинилися на території Словенії⁵⁷².

---

⁵⁷⁰ Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M.Krmpotić. Zagreb, 1998. S. 604

⁵⁷¹ Pogovor s predsednikom Republike Slovenije Milanom Kučanom. Predsednik Republike Slovenije. URL: <http://www2.gov.si/up-rs/1992-2002/mk.nsf/13bce3bd416be561c125678c003a8115/43397c5257a9ee93c125678c0052964d?OpenDocument>

⁵⁷² Simoniti, I., Sotlar, M. The Land Boundary Between the Republic of Slovenia and Republic of Croatia and the Negotiations on the Maritime Boundary delimitation. *Journal of International Relations*, 1996. No. 3 (1-4). S. 87.

Окрім проблем із делімітацією сухопутного та морського кордону, хорватсько-словенські відносини псували й суперечки в банківській сфері. У Люблянському банку, що за часів СФРЮ вважався одним із найбільш респектабельних, рахунки на 1991 р. мали близько 130 тис. хорватських громадян. Люблянський банк також активно кредитував хорватські підприємства, проте з розпадом СФРЮ цей банк збанкрутував. Його наступник, Новий люблянський банк (Nova ljubljanska banka), створений 1994 р., визнав дійсність та правонаступництво вкладів лише словенських клієнтів. Хорватська сторона розглядала таку політику як дискримінаційну. Відтак, кошти всіх згаданих вище 130 тис. хорватських вкладників так ніколи й не були їм повернуті. Така сама доля спіткала й гроші 165 млн. вкладників банку з БіГ. З погляду на цю проблему Словенії, банк нікому не був нічого винен поза межами країни, оскільки у зв'язку з розпадом Югославії настали нові непередбачувані обставини⁵⁷³.

1995 р. хорватський банк PBZ, уповноважений Міністерством фінансів Хорватії, подав у суд на Новий люблянський банк, але 1997 р. словенський парламент зупинив усі судові позови проти нього з боку іноземних фізичних та юридичних осіб. Наступний хорватський позов проти Люблянського банку 2004 р. теж зазнав невдачі⁵⁷⁴. Отже, скандал навколо втрачених у словенському банку коштів хорватських громадян негативно впливав на довіру між країнами.

Сутність суперечки стосовно атомної електростанції Кршко полягала в тому, що цей енергетичний об'єкт було збудовано за часів СФРЮ спільними коштами Словенії та Хорватії: республіки поділи витрати порівно. Цю потужну електростанцію було введено в експлуатацію 1981 р. і вона вважалася дуже надійною та технологічно передовою. Однак після того як республіки стали незалежними, навколо експлуатування АЕС Кршко з'явилася ціла низка проблем практичного характеру. Зокрема: ціна на вироблену електроенергію для Хорватії, система управління АЕС та утилізації радіоактивних відходів. 1996 р. цей об'єкт

---

⁵⁷³ Slavica Lukić. "Slučaj Ljubljanska banka: Janša traži objašnjenja, a službeni Zagreb šuti. Jutarnji list. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/ekskluzivno-otkrivamo-slovinci-vracaju-dug-ljubljanske-banke-hrvatska-oprasta-cak-421-mil.-eura-kamata/1370730/>

⁵⁷⁴ Там само

було націоналізовано Словенією, а 1998 р. Любляна припинила постачання електроенергії з АЕС Кршко до Хорватії, оскільки хорватська сторона не погодилася із ціновою політикою. Постачання енергії, слід зазначити, відновилося аж 2003 р., коли уряди країн знайшли спільну мову щодо цін на вироблену електроенергію, попри те що суперечка через хорватські борги та спільну утилізацію відходів з АЕС продовжувала залишатися не вирішеною і надалі⁵⁷⁵.

Таким чином, увесь згаданий вище комплекс суперечностей між Хорватією та Словенією сягав своїм корінням ще югославських часів. Ці суперечки зробили словенсько-хорватські відносини 1990-х рр. далеко не найкращими, незважаючи на спільний шлях двох колишній югославських республік до незалежності. Протездних ефективних спроб вирішити ці непорозуміння, у тому числі територіального характеру, до кінця правління хорватського президента Ф. Туджмана сторонами здійснено не було. Частково пояснює це те, що Республіка Хорватія в перше десятиліття своєї незалежності мала цілу низку набагато серйозніших проблем, пов'язаних, головним чином, із війною. Вирішення непорозумінь зі Словенією стало одним із складних та важливих завдань для наступного хорватського керівництва на початку ХХІ ст.

З Македонією, теж колишньою югославською республікою (зараз – Республіка Північна Македонія), Хорватія встановила дипломатичні відносини одразу після здобуття незалежності. Македонія, на відміну від Хорватії, вийшла зі складу СФРЮ абсолютно мирно 8 вересня 1991 р. Белград не мав, очевидно, особливого інтересу в тому, щоби утримати цю найбіднішу югославську республіку, що розташовувалася на самому півдні спільної колись території, під своїм контролем. ЮНА мирно й організовано покинула територію Македонії до літа 1992 р.⁵⁷⁶

---

⁵⁷⁵ Krško Nuclear Power Plant – Another Croatia-Slovenia Dispute. Total Croatia News. URL: <https://www.total-croatia-news.com/business/27779-krsko-nuclear-power-plant-another-croatia-slovenia-dispute>

⁵⁷⁶ Konstituisanje nezavisne i suverene Republike Makedonije (1990-1992). YUhistorija. URL: http://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_txt01c5.html

Проте повноцінне міжнародне визнання цієї колишньої югославської республіки затягнулося через украй критичну позицію Греції, яка різко протестувала проти використання назви «Македонія» (адже до складу Греції входить однойменна провінція). Зрештою, ця країна під офіційною назвою Колишня Югославська Республіка Македонія була визнана ООН та прийнята в її ряди 8 квітня 1993 р. Офіційні відносини між Хорватією та Македонією було встановлено 30 березня 1992 р. Загалом, з 1892 по 1999 рр. між Республікою Хорватія та Республікою Македонія було підписано 20 угод: про встановлення дипломатичних відносин та співпрацю у різних сферах.

Згідно з переписом населення 1994 р. в Македонії проживали 2248 хорватів або 0,1 % від загальної кількості населення республіки⁵⁷⁷, проте особливих визначальних рис відносини і співпраця між офіційними Загребом та Скоп'є не мали. Тим паче, що ці республіки не мають спільного кордону. Загалом же, македонсько-хорватські відносини у 90-х рр. ХХ ст. носили дружній характер, особливо в порівнянні з хорватсько-боснійськими та хорватсько-сербськими міждержавними та міжнаціональними взаєминами.

Таким чином, у західнобалканському регіоні зусилля хорватського уряду 1991 – 1999 рр. було спрямовано на захист боснійських хорватів, зокрема шляхом втручання у війну та повоєнне врегулювання в Боснії і Герцеговині, поглиблення співпраці з БіГ та нормалізацію стосунків із Союзною Республікою Югославія, а також, меншою мірою, на вирішення територіальних суперечок із Республікою Словенія. Політика Республіки Хорватія щодо БіГ базувалася на переконаності Загреба в тому, що ця країна не виживе як цілісний суб'єкт. На основі такої оцінки з'явилася Хорватська Республіка Херцег-Босна. Влада Хорватії на чолі з Ф. Туджманом бажала захистити й відстояти інтереси й права хорватів БіГ, включно з варіантом приєднання до Хорватії тих територій, де вони становили компакту більшість. Навесні 1992 р., з вибухом війни в БіГ, боснійські хорвати

---

⁵⁷⁷ Blagoja Jovanovski. Hrvatsko-makedonski odnosi kroz stoljeća. Zajednica Makedonaca u Republici Hrvatskoj, 2002. 148 s.

стали до боротьби проти сербів разом із мусульманами. Республіка Хорватія до квітня 1993 р. надавала вагому військово-матеріальну допомогу й ХВО, і силам боснійських мусульман, які через ембарго та відсутність портів могли отримувати озброєння лише через хорватську територію. Навесні 1993 р. непорозуміння в етнічно змішаних районах призвели до відкритого хорватсько-мусульманського конфлікту, який завершився завдяки активному втручанням США та тиску на Загреб у березні 1994 р., після чого Загреб і Сараєво знову стали союзниками. Хорватські перемоги в серпні – вересні 1995 р. призвели до втрати сербами своїх позицій у БіГ і початку мирних переговорів, які увінчалися підписанням Дейтонських угод, а Ф. Туджман став одним із підписантів та гарантів цього договору. Приєднати хорватські райони Боснії і Герцеговини до Хорватії Загребу не вдалося, а проєкт хорватсько-боснійської конфедерації провалився через різні позиції сторін. У повоєнний період поведінка Хорватії в процесі нормалізації в Боснії і Герцеговині стала предметом критики з боку Заходу. За життя хорватського президента Ф. Туджмана офіційний Загреб зумів бодай на офіційному рівні нормалізувати дипломатичні відносини зі всіма республіками колишньої Югославії. Найважче було це зробити, безумовно, із СРЮ з огляду на його неофіційну участь у війні РСК проти Хорватії та всебічну допомогу повсталим хорватським сербам. Усе-таки від 1996 р. суто на інституційному рівні відносини між Хорватією та СРЮ були офіційно встановлені й нормалізовані, а також розвивались торгівельні відносини (та про справжнє примирення на рівні суспільства не йшлося). Проте на тлі завершення конфлікту з Белградом Хорватія отримала загострення відносин зі своїм північним сусідом і союзником під час розпаду СФРЮ – Республікою Словенія, яке було пов'язане з прикордонними суперечками на суші та морі, АЕС Кршко та Люблянським банком. Ці нерозв'язані проблеми перейшли в спадок новій хорватській владі після 1999 р., яка змушена була їх вирішувати (проблема Піранської затоки, наприклад, не закрита й до сьогодні).

Висновки

Здійснене в дисертації наукове дослідження дозволило запропонувати розв'язання наукового завдання, яке полягає в комплексному аналізі становлення, розвитку, особливостях та векторах зовнішньої політики Республіки Хорватія протягом 1991 – 1999 рр.

На підставі опрацьованого масиву джерел та літератури ми змогли дійти таких висновків.

1. Було проаналізовано джерельну базу дослідження та стан наукової розробки теми дисертації у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Можна стверджувати, що попри вже досить значну та різносторонню історіографію, присвячену югославській кризі кінця ХХ ст. та хорватській історії 1990-х рр., а зокрема зовнішній політиці офіційного Загреба у вказаний період, не всі аспекти теми достатньо досліджено. Особливо в українській історіографії, у якій на сьогодні балканська тематика, загалом, лише розвивається, а кількість узагальнювальних аналітичних робіт не є великою. Наразі в Україні захищено 3 дисертаційні роботи, у яких досить зважено та об'єктивно досліджено загальний процес суспільно-політичного розвитку Хорватії після здобуття незалежності 1991 р. та її зовнішньої політики, зокрема процесу інтеграції цієї держави до Європейського Союзу. Про джерельну бази теми слід наголосити, що, попри закритий доступ до значного обсягу хорватських документів в архівах, пов'язаного з відносно короткою часовою дистанцією від подій 1990-х рр., вона все-таки є досить репрезентативною для комплексного та об'єктивного дослідження формування доктринальних засад, основних векторів та особливостей, конкретних практичних проявів та наслідків зовнішньої політики Хорватії 1991 – 1999 рр. Ми вважаємо доречним поділити масив джерел на 5 груп: нормативні документи, архівні джерела, опубліковані збірки джерел, матеріали мемуарно-епістолярного характеру та інформація ЗМІ. Комплексний компаративний аналіз цих джерел дозволяє якісно реконструювати розвиток зовнішньої політики офіційного Загреба у вказаний період.

2. Було комплексно проаналізовано становлення Республіка Хорватія як суверенної держави та формування й розвиток її зовнішньополітичного курсу, схарактеризовано зовнішні фактори, які мали вплив на цей процес і до кінця 1991 р. були переважно несприятливими для курсу офіційного Загреба на незалежність. Хорватія, яка стала незалежною державою після виходу зі СФРЮ, який супроводжувався збройним сербсько-хорватським протистоянням (1991 – 1995 рр.), із самого початку орієнтувалася на Захід, бачила своєю пріоритетною зовнішньополітичною метою євроатлантичну інтеграцію. Встановлено, що від початку і до осені 1991 р. країни Західної Європи та США не підтримували ідеї хорватського суверенітету, побоюючись того, що колапс та силова дезінтеграція Югославії стане небезпечним прецедентом для СРСР. Винятком були Німеччина, Австрія та Ватикан, які послідовно лобювали хорватські, а також словенські самостійницькі прагнення на міжнародній арені. Проте в ході масштабної війни, яка розгорілася в Хорватії до кінця літа 1991 р., міжнародна спільнота поступово схилилася до підтримки незалежності Хорватії. Аналіз показав, що цьому посприяли агресивні та руйнівні дії Югославської Народної Армії, особливо взяття Вуковара та облога Дубровника. Відтак, у грудні 1991 – січні 1992 рр. більшість країн Європи офіційно визнали суверенну Республіку Хорватія, а в квітні 1992 р. зробили це й США. Результатом міжнародного визнання цієї держави, що стало фактично переломним моментом, збройний конфлікт у Хорватії було зупинено, але не закінчено. Припинення вогню 2 січня 1992 р. дало змогу хорватській владі повноцінно зосередитися на державотворчих питаннях, розбудувати збройні сили та сформувати свій зовнішньополітичний курс.
3. Було піддано аналітичному розгляду хід хорватсько-сербської війни (1991 – 1995 рр.) та участь у ній міжнародної спільноти, спроби мирного врегулювання та фактори, які впливали на цей конфлікт. Доведено, що питання переможного завершення цього збройного конфлікту та відновлення територіальної цілісності Республіки Хорватія було вирішальним для хорватської влади

практично до кінця 1990-х рр., а відтак, навколо цього фактично й вибудовувалася зовнішня політика цієї держави. Аргументовано, що перемога Хорватії у війні проти самопроголошеної Республіки Сербська Країна стала можливою значною мірою завдяки міжнародному факторові, а точніше, сприянню США, які переслідували в цьому власний інтерес, намагаючись врегулювати кризу на теренах колишньої СФРЮ загалом. Невдовзі після підписання перемир'я між Хорватією та ЮНА, відповідно до мирного плану Венса до Хорватії на лінію розмежування між хорватською територією та самопроголошеною Республікою Сербська Країна прибули миротворці ООН (місія UNPROFOR). Але вони не допомогли Хорватії вирішити питання своєї територіальної цілісності, і, загалом, офіційний Загреб був невдоволений ефективністю діяльності миротворців. Упродовж 1992 – 1994 рр. хорватські війська здійснили кілька вдалих локальних операцій проти сербів та повернули собі декілька стратегічно важливих ділянок, у тому числі на території БіГ, чим було створено підґрунтя для подальшого військового розгрому РСК. Спроба домовитися із керівництвом Сербської Країни шляхом надання їм широкої автономії за допомогою плану Z-4 1994 р. провалилася через непоступливість влади в Кніні. Це вплинуло на рішення хорватської влади втілити в життя військовий сценарій, дочекавшись сприятливого моменту та провівши успішну реорганізацію й модернізацію своїх силових структур. Розгромлено самопроголошену Республіку Сербська Країна хорватськими силами було в травні – серпні 1995 р. під час операцій «Блискавка» та «Буря» за підтримки США: Хорватія на той момент стала вигідним для Вашингтона партнером, оскільки адміністрація Б. Клінтона прагнула потіснити сербські позиції в Боснії. У такий спосіб США хотіли примусити сербського президента С. Мілошевича до мирних переговорів. Після ліквідації РСК, яку белградська влада фактично здала, хорватські війська взяли участь у спільному з мусульманами-бошняками наступі проти сербів у БіГ й у вересні 1995 р. і посприяли закінченню війни в цій республіці.

4. Проаналізовано хід та особливості практично найуспішнішого випадку мирного врегулювання на теренах колишньої СФРЮ, а саме реінтеграцію хорватського Подунав'я під владу Загреба за допомогою Тимчасової перехідної адміністрації ООН (UNTAES). Цю останню зайняту сербами територію – Східну Славонію, Баранью та Західний Срем – Хорватія повернула під свою владу мирним шляхом за підтримки США та спеціальної перехідної адміністрації ООН протягом січня 1996–січня 1998 рр. Розробником плану цієї мирної реінтеграції був Пітер Галбрайт – посол США в Хорватії і одна з ключових фігур американської дипломатії на Західних Балканах 1990-х рр. Завдяки цьому процесу вдалося уникнути в цьому регіоні Хорватії гуманітарної катастрофи, подальших етнічних конфліктів та бойових дій.
5. Піддано багатоаспектному аналізу відносини Хорватії із Заходом в 1991-1999 рр. Можна зробити висновок про те, що вони розвивалися нерівномірно та пройшли кілька етапів: 1) до осені 1991 р. західні держави скептично ставилися до хорватських незалежницьких прагнень, потім одноставно підтримали суверенітет Хорватії та її територіальну цілісність; 2) з початком 1993 р., коли Хорватія втрутилася в конфлікт у сусідній Боснії і Герцеговині, підтримавши сепаратизм місцевих хорватів та їхню війну проти мусульман-бошняків, західні держави ледь не ввели проти Загреба санкції, подібні тим, що діяли з травня 1992 р. проти Белграда. Через свою боснійську політику хорватська влада та особисто Ф. Туджман різко втратили симпатії на Заході та виставили себе у світлі агресорів. Але коли з 1993 р. у вирішення югославської кризи вступає американська адміністрація Б. Клінтона, яка посідає чітку пробоснійську позицію, хорватсько-мусульманський конфлікт вирішився; 4) у березні 1994 р. Ф. Туджман та А. Ізетбегович підписали Вашингтонський договір, що створив спільну хорватсько-мусульманську Федерацію Боснії і Герцеговини; 5) 1995 р. США активно допомогли Хорватії ліквідувати РСК, повернути свої території, а перед тим – успішно реформувати свою армію. 1996-1998 рр. Вашингтон був тим фактором, що найбільше посприяв успішній мирній реінтеграції хорватського Подунав'я; 6) після 1995 р. відносини Загреба

із США та країнами Заходу знову суттєво погіршилися через такі ключові причини: авторитарні нахили Ф. Туджмана та його партії ХДС в управлінні країною, дискримінація місцевих сербів і перешкоджання поверненню сербських біженців до своїх осель, небажання співпрацювати з Гаазьким трибуналом та видавати своїх військових, підозрюваних у злочинах, утиски свободи ЗМІ, експансіоністські наміри щодо БіГ та боснійсько-герцеговинських хорватів. Фактично до самої смерті першого хорватського президента Ф. Туджмана, який тримав усі важелі впливу в Хорватії протягом 1991-1999 рр., розвиток відносин цієї країни із Заходом було заморожено, а в тому числі і євроатлантична інтеграція. Позитивні зміни в цій сфері настали вже з 2000 р. після приходу до влади в Хорватії соціал-демократів на чолі із С. Месичем.

6. Розглянуто особливості співпраці Загреба з низкою найбільш впливових міжнародних організацій, більшість із яких мала пряме відношення до врегулювання кризи на теренах колишньої Югославії (ООН, ОБСЄ, СОР та Міжнародний трибунал для колишньої Югославії). У 1990-х рр. активно розвивалася співпраця Республіки Хорватія із цими організаціями, проте вона не була послідовною, а відтак, не завжди була успішною та конструктивною. Подією, яка суттєво покращила репутацію та правосуб'єктність Хорватії на міжнародній арені, стало набуття країною членства в ООН 22 травня 1992 р. До кінця 1990-х рр. співпраця хорватської влади з ООН головним чином виявлялася в діяльності миротворчих місій цієї організації на тернах Хорватії (UNPROFOR, UNCRO, UNTAES, UNMIP). До 1995 р., варто зауважити, хорватська влада переконалася в неефективності роботи миротворців ООН, оскільки ті, на її думку, не були здатні повернути під владу Хорватії зайняті сербами території та закінчити конфлікт на користь Загреба, а радше заважали хорватській армії це зробити. Тому кілька разів хорватська влада відкликала дозвіл на діяльність миротворчих місій ООН на своїй території. Проте місія UNTAES, завдяки якій під владу офіційного Загреба було реінтегровано Східну Славонію, Баранью і Західним Срем, показала себе вкрай успішною

(фактично найуспішнішою з усіх подібних місій в регіоні). Згодом із кінця 1990-х рр., коли сербсько-хорватський конфлікт остаточно закінчився, у Хорватії починає роботу спостережна місія ОБСЄ, яка переважно мала завдання стежити за рівнем захисту прав людини в цій державі. За життя Ф. Туджмана дуже непросто склалися відносини Хорватії з Гаазьким трибуналом, незважаючи на те що Хорватія 1993 р. стала одним із ініціаторів створення цієї міжнародної судової установи для розслідування військових злочинів на тернах колишньої Югославії. Фактично хорватська влада до початку ХХІ ст. категорично відмовлялася видавати в Гаагу своїх військових, підозрюваних у скоєнні злочинів. До МТКЮ до кінця 1990-х рр. потрапили виключно представники військових формувань хорватів із БіГ. Далі, на початку ХХІ ст., проблеми навколо співпраці Загреба з МТКЮ створили суттєві труднощі для європейської інтеграції Хорватії, оскільки видача всіх підозрюваних у військових злочинах хорватських військових стала однією з умов вступу країни до ЄС.

7. Проведено аналітичний огляд еволюції відносин Республіки Хорватія з країнами колишньої СФРЮ. Вони розвивалися вкрай по-різному. Передусім аргументовано, що із Союзною Республікою Югославія (у складі Сербії та Чорногорії) взаємини були найскладнішими, адже фактично між цими країнами неоголошена війна тривала з 1992 по 1995 рр. Сербський президент С. Мілошевич був одним із головних натхненників агресії проти Хорватії та безпосередньо підтримував матеріально, військово й політично хорватських сербів, що повстали. Офіційно дипломатичні відносини між Загребом та Белградом було встановлено вже після завершення бойових дій у Хорватії та БіГ, саме у вересні 1996 р. Але до кінця 1990-х рр. жодних суттєвих зрушень на шляху хорватсько-сербського примирення, особливо на рівні суспільств, не сталося, хоча після 1996 р. дещо активізувалися торгівельно-економічні відносини між Белградом та Загребом. Про реальні прояви примирення та пошуку конструктивного діалогу між двома країнами, а тим паче між суспільствами, до кінця ХХ ст. не йдеться, натомість мали місце лише кволі

подібні ініціативи з боку низки неурядових організацій, які на той момент вагомого впливу не мали та владою своїх країн здебільшого сприймалися як зрадницькі чи пацифістські.

8. Окрему детальну увагу було присвячено політиці офіційного Загреба щодо Боснії і Герцеговини 1991-1999 рр. Ця політика Хорватії була вкрай суперечливою, заплутаною та багатосторонньою, а в цілому – не надто успішною. На початку війни в БіГ з квітня 1992 р. Хорватія активно допомагала боснійським мусульманам оборонятися проти сербів. Увесь потік озброєнь ішов до БіГ через Хорватію в обхід ембарго ООН на ввезення зброї до країн колишньої Югославії, що діяло з 25 вересня 1995 р. Одночасно боснійські хорвати на чолі з місцевою ХДС за сприяння Загреба створили щось на зразок своєї національної автономії – Хорватську Спільку Херцег-Босна, готуючись і до сценарію приєднання до Республіки Хорватія. Однак до кінця 1992 р. на місцевому рівні дійшло до серйозних суперечок між хорватськими формуваннями в БіГ та мусульманськими: навесні 1993 р. це перетворилося на справжню війну між самопроголошеною Хорватською Республікою Херцег-Босна, що стала наступником Спільки та Республікою Боснія і Герцеговина, тобто мусульманською стороною. Слід підкреслити, що Ф. Туджман як людина, що значною мірою визначала вектори зовнішньої політики Республіки Хорватія, мав територіальні апетити щодо БіГ, позаяк хорвати в цій країні становили близько 18 % населення і проживали переважно компактно. У хорватської сторони існували 2 підходи щодо БіГ – лінія ХДС та Ф. Туджмана – курс на анексію Західної Герцеговини та Посавіни, які межували з хорватською територією і де хорвати становили більшість, або ж ідея націоналістичної Хорватської партії права та її збройного крила ХОС про створення спільної держави з цілою БіГ і мусульманами як частиною хорватської нації, тобто повернення до часів існування НДХ (1941-1945 рр.). Перемогла перша лінія, адже мала підтримку у вищому керівництві Хорватії, що призвело до хорватсько-мусульманської війни 1993-1994 рр. Через це бошняцька сторона сприймала Хорватію таким самим агресором, як і Сербію.

У зв'язку із цією ситуацією, політика щодо Боснії створила для офіційного Загреба на міжнародній арені численні проблеми та репутаційні збитки – країна ледве unikнула санкцій через вчасну згоду примиритися з боснякам після тиску США. Вашингтон змусив хорватів та мусульман у БіГ укласти мир і створити спільну федерацію. Своїх намірів приєднати до Хорватії райони БіГ, заселені хорватами, Ф. Туджман, таким чином, реалізувати не зміг, так само, як ідеї поділу Боснії разом із Сербією. Після Дейтонських угод (грудень 1995 р.) Хорватія як один із підписантів стала одним з важливих учасників процесу повоєнного врегулювання в БіГ, але тим часом часто вступала в суперечку з міжнародною спільнотою, зокрема стосовно розпуску інституцій ХР Херцег-Босна та формування влади в Мостарі. За життя Ф. Туджмана Захід відверто критикував хорватське керівництво за агресивні апетити щодо БіГ, а жодного конфедеративного проекту з БіГ Хорватія втілити не змогла через суттєво різні позиції Загреба й Сараєва.

9. Схарактеризовано зміст та ключові особливості хорватсько-словенських відносин у 90-х рр. ХХ ст. Ці відносини склалися вкрай непросто, незважаючи на те що Словенія – країна, яка разом із Хорватією йшла до незалежності від Югославії. Хоча до прямого конфлікту не дійшло, усе-таки взаємини між Люблянню та Загребом характеризувалися рядом серйозних проблем. Між цими колишніми югославськими республіками виникли суперечки територіального характеру (Піранська затока, Трдінов Врх, русло Драгоні), суперечки навколо експлуатації спільного енергетичного об'єкту (АЕС Кршко), а також через фінансові непорозуміння, з якими зіткнулися хорватські вкладники Люблянського банку, коли той збанкрутував унаслідок розпаду Югославії. Слід зауважити, що жодну із цих проблем вирішено до кінця 1990-х рр. так і не було, а відтак, перейшла в спадок новій хорватській владі. Більше того, питання розмежування між країнами в Піранській затоці залишається відкритим і до сьогодні.
10. Досліджено основні етапи та зміст взаємин між Загребом та Києвом у 1991-1999 рр. Відносини між Хорватією та Україною поступово розвивалися й

зміцнювалися, проте вони зовсім не посіли чільного місця в зовнішній політиці цих двох молодих держав 1991-1999 рр. Проте важливим фактом було те, що Україна однією з перших держав світу визнала незалежність Хорватії, а Хорватія відреагувала аналогічним чином. Відтак, історія українсько-хорватських відносин розпочалася позитивно. Участь українських миротворців в процесі відновлення миру в Хорватії стала помітним внеском у безпеку цієї країни. Однак після 1995 р. для Хорватії більш важливим було налагодження стосунків із країнами Балканського регіону та Заходу. Зовнішню політику Хорватії другої половини 1990-х рр. було спрямовано на врегулювання кризи в БіГ, розвиток співпраці з усіма сусідніми державами і просування країни в напрямку Європи, тому на співпрацю між урядами двох країн активно не поширювалася. Хоча повноцінні інституційні основи та нормативно-правову базу для українсько-хорватських міждержавних відносин – відкриття посольств, підписання договорів, офіційні візити та ін. – було закладено саме в 1990-х рр.

Отже, Республіка Хорватія, незважаючи на численні виклики, не завжди і не зовсім сприятливу міжнародну обстановку, внутрішньополітичні, військові та соціально-економічні труднощі, змогла до кінця 1990-х рр. досягти своїх ключових цілей – здобути повноправне місце на міжнародній арені, захистити свій суверенітет та відновити територіальну цілісність. Вирішальним чинником у веденні хорватської зовнішньої політики 1991-1999 рр. був перший президент країни Ф. Туджман та найближче оточення з ХДС – його партії, керівної на той час у Хорватії. Під час конфлікту з ЮНА та сербськими повстанцями хорватська влада правильно й дієво зорієнтувалася в пошуку міжнародних партнерів. Однак при цьому мали місце помітні кризові явища та складнощі у взаєминах між хорватським вищим державним керівництвом та ключовими західними партнерами, які були спричинені як особливостями політичної системи тогочасної Хорватії, насамперед з авторитарним стилем правління Ф. Туджмана та його сильним націоналізмом, які були чужими для західних демократій, так й окремими аспектами зовнішньої політики офіційного Загреба, насамперед

територіальними апетитами щодо Боснії і Герцеговини. У зв'язку із цим до початку XXI ст., тобто до тотальної зміни владної еліти в Загребі на представників лівоцентристських сил, перспектива інтеграції Республіки Хорватія до ЄС та НАТО була фактично замороженою. З іншого боку, саме успішне вирішення безпекових викликів 90-х рр. XX ст. та створення повноцінних відносин із численними країнами світу, особливо західними, та міжнародними організаціями забезпечили Республіці Хорватія можливість зосередитися на процесі євроатлантичної інтеграції після 2000 р. і пройти цей шлях до 2013 р.

Список використаних джерел і літератури

Архівні матеріали (Hrvatski Državni Arhiv):

1. Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 32. Sporazumi i deklaracije (2.1). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.
2. Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 33. Sporazumi i deklaracije (2.1). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.
3. Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 34. Sporazumi i deklaracije (2.1). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.
4. Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 35. Sporazumi i deklaracije (2.1). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.
5. Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 36. Sporazumi i deklaracije (2.1). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.
6. Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 40. Govori, priopćenja i bilješke (2.4–2.5). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.
7. Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 51. Mediji. (2.9). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.
8. Hrvatski ured pri Promatračkoj misiji Europske Zajednice (HR-HDA-1620). 1991.–1998. Kutija 53. Vijesti HINE (2.10). Hrvatski Državni Arhiv. Zagreb.

Опубліковані документи:

9. Балканский кризис: говорят участники / Гуськова Е. Москва: Институт славяноведения РАН, 2016. 400 с.
10. Република Српска Крајина. Документи Владе и Скупштине у прогонству.
URL: <http://surl.li/bhc>

11. Югославский кризис и Россия: Документы, факты, комментарии (1990-1993) / Отв. редактор Е. Гуськова. Москва: Славянская летопись, 1993. 505 с.
12. Deklaracija o stanju međudržavnih odnosa Republike Hrvatske i Republike Slovenije. *Narodne Novine*, 02.04.1999. Broj 32/99. S. 1089-1090
13. Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske / Priredio A.Milardović. Zagreb, 1992. 186 s.
14. Nedovršeni mir: izvještaj Međunarodne komisije za Balkan / Leo Tindemans, predsjednik; preveo s engleskoga Mijo Pavić. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava ; Sarajevo: Pravni centar FOD BiH, 1997. 206 s.
15. Pismo Vlade Republike Hrvatske o dovršenju mirne reintegracije područja pod prijelaznom upravom. *Tatalović S. Manijinski narodi i manjine*. Zagreb, 1997. S. 286–288.
16. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstva (31. ožujak 1991.). Stanovništvo prema narodnosti po naselima. – Dokumentacija 881. – Godina 1992. Zagreb, 1992.
17. Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (14. knjiga). Zagreb: Memorialno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.
18. Stanovništvo BiH – narodnosni sastav po naseljima / Priredili J. Gelo, M. Grizelj, A. Akrap. Zagreb: RH – Državni zavod za statistiku, 1995. 420 s.
19. Statistički ljetopis. 32. godina. – Zagreb, 2000. – 724 s.
20. Tuđman F. Stanje hrvatske države i nacije: izvješće Predsjednika Republike i vrhovnog zapovjednika oružanih snaga Republike Hrvatske Hrvatskom Saboru 22. prosinca 1994. Zagreb, 1995. 80 s.
21. Ustav Republike Hrvatske. URL: <http://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>
22. Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1974.). URL: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1974.pdf>
23. Ustav Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb: Narodne Novine, 1974. 492 s.

Мемуари:

24. Вељко Кадијевић. Противудар. Моје виђење распада Југославије. Београд: Филип Вишњић, 2010. 304 с.
25. Душан Главаш. Наша Крајина: ратни дневник 1990-1995. године. Београд: Књига-комерц, 2005. 230 с.
26. Alija Izetbegović, Sjećanja: autobiografski zapis. Sarajevo: Šahinpašić, 2001. 503 s.
27. Branko Tuđen. S političarima u četiri oka. Dnevničke bilješka glavnog urednika. Zagreb: Naklada Ljevak, 2007. 157 s.
28. David Owen. Balkanska odiseja. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1998. 450 s.
29. Franjo Greguric. Vlada demokratskog jedinstva. Istina o Vukovaru i škola demokracije u Hrvatskoj. Zagreb: Školska knjiga, 2017. 353 s.
30. Franjo Tuđman. S vjerom u samostalnu Hrvatsku. Zagreb: Narodne novine, 1995. 478 s.
31. Grzegorz Kaliciak. Balkany. Raport z polskich misji. Wolowiec: Wydawnictwo zarne, 2019. 183 s.
32. Ivo Sanader. Hrvatska u međunarodnim odnosima: 1990.–2000. Zagreb: Golden marketing, 2000. 284 s.
33. Janez Janša. Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992. Ljubljana: Mladinska knjiga, Ljubljana, 1992. 226 s.
34. Janko Bobetko. Sve moje bitke / Priredio, dokumentaciju odabrao i zabilješkama popratio Božo Rudež; izrada karata Edo Butijer. Zagreb: Vlastita. Naklada, 1996. 792 s.
35. Mario Nobilo. Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990-1997. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000. 654 s.
36. Martin Špegelj. Sjećanja vojnika / uredio Ivo Žanić. Zagreb: Znanje, 2001. 349 s.
37. Mate Granic. Vanjski poslovi. Iza kulisa politike. Zagreb: Algoritam, 2005. 228 s.
38. Mate Meštrović. U vrtlogu hrvatske politike. Kazivanje Peri Zlataru. Zagreb: Golden marketing, 2003. 405 s.
39. Richard C. Holbrooke. To End a War. Modern Library, 1999. 410 p.

40. Slavko Degoricija. Nije bilo uzalud. Zagreb: Nova stvarnost, 2009. 493 s.
41. Slavko Grubišić. Svjedok istine o Domovinskom ratu. Zagreb, 2017. 367 s.
42. Tomislav Jakić. Nisam zavijao s vukovima - sjećanja otrgnuta zaboravu. Zagreb, 2010. 540 s.
43. Vladimir P. Goss. Vašingtonska fronta. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994. 288 s.
44. Warren Zimmermann. Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers. Times Books, 1996. 269 p.

Сайти державних інституцій Хорватії, міжнародних організацій, ЗМІ та ін.

45. Відносини Республіки Хорватія з міжнародними організаціями. Ministarstvo vanjskih i evropskih poslova Republike Hrvatske. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/>
46. Дати визнання Хорватії та встановлення дипломатичних відносин з державами світу. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/bilateralni-odnosi/datumi-priznanja/>
47. Двосторонні міжнародні договори Республіки Хорватія з державами світу. Ministarstvo vanjskih i evropskih poslova Republike Hrvatske. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/bilateralni-odnosi/pregled-bilateralnih-medunarodnih-ugovora/>
48. Документи Сабору Республіки Хорватія. URL: <http://edoc.sabor.hr/>
49. Історія двосторонніх відносин між Україною та Республікою Хорватія. Посольство України в Республіці Хорватія. URL: <https://croatia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-croatia/diplomacy>
50. Історія миротворчої діяльності Збройних Сил України. Міністерство оборони України. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/mirotvorchist/istoriya-mirotvorchoi-diyalnosti-zbrojnii-sil-ukraini.html>
51. Каменецький М. Війна у Хорватії: ліквідація сепаратистів за 84 години і задача героїв. ФАКТИ. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20160418-1581913/>

52. Комюніке про перебування делегації Республіки Хорватії на чолі з Президентом Республіки Ф.Туджманом в Українській РСР. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/191_005
53. Украинские миротворцы в Славонии. Центр миротворчества. URL: <http://peacekeeping-centre.in.ua/Museum/Slavonia/Main.htm>
54. Brijunska deklaracija. URL: https://hr.wikisource.org/wiki/Brijunska_deklaracija
55. Dragonja: Spor okoli podrtega drevesa. RTVSLO. URL: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/dragonja-spor-okoli-podrtega-drevesa/90138>
56. Državni zavod za statistiku. URL: <https://www.dzs.hr/>
57. Konstituisanje nezavisne i suverene Republike Makedonije (1990-1992). YUhistorija. URL: http://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_txt01c5.html
58. Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. URL: <https://centardomovinskograta.hr/>
59. Miljenko Hajdarović. Operacija Blijesak. Hrvatski povijesni portal. URL: <http://povijest.net/2018/?p=2899>
60. Narodne Novine. URL: <https://www.nn.hr/>
61. Poruka Franje Tuđmana hrvatskim građanima srpske nacionalnosti 4. kolovoza 1995. Dr. Franjo Tuđman. Prvi hrvatski predsjednik. URL: <http://www.tudjman.hr/govori/proglas-gradanima-srpske-nacionalnosti-uoci-operacije-oluja-1995>
62. Sporazum o normalizaciji odnosa između Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije. Medunarodne novine, br. 10, 1996. URL: <http://www.hnv.org.rs/docs/ZAKON%20normalizaciji%20HR.pdf>
63. The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. OSCE. URL: <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>
64. The New York Times (матеріали за 1990-1999 pp.). URL: <https://spiderbites.nytimes.com>
65. Treaty between The Republic of Slovenia and The Republic of Croatia on the common state border. Vlada Republike Slovenije. URL:

http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2010/Arbitrazni_sporazum/4_b_Drnovsek-Racan_EN.pdf

66. Vlada Republike Hrvatske. Документи уряду Республіки Хорватія. Режим доступу: <http://www.vlada.hr/dokumenti.html>
67. United Nations Security Council Resolution 713 (25.09.1991). United Nations Security Council. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/713>
68. United Nations Security Council Resolution 721 (27.11.1991). United Nations Security Council. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/721>
69. United Nations Security Council Resolution 743 (21.02.1992). United Nations Security Council. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743>
70. United Nations Security Council Resolution 753 (18.05.1992). United Nations Security Council. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/753>
71. United Nations Security Council Resolution 981 (31.03.1995). United Nations Security Council. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/981>
72. United Nations Security Council Resolution 808 (22.02.1993). United Nations Security Council. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/808>
73. United Nations Security Council Resolution 808 (15.01.1996). United Nations Security Council. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1037>
74. Ustavna odluka o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske. 25. lipnja 1991. Narodne Novine. URL: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_06_31_872.html
75. Zakon HR. Тексти Законів Республіки Хорватія. URL: <https://www.zakon.hr/>

Література:

Монографії та навчальна література

76. Валецкий О. Падение Республики Сербская Краина. Пушкино: Центр стратегической конъюнктуры, 2014. 88 с.
77. Валецкий О. Югославская война. М.: Крафт+, 2004. 216 с.
78. Гуськова Е. История югославского кризиса (1990-2000). М.: Русское право/Русский Национальный Фонд, 2001. 720 с.

79. Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти в пост-комуністичному світі / Макеєв С., Каменецький М., Бистрицький Є., та ін. К.: Політична думка, 1997. 496 с.
80. Дракуліч С. Вони б і мухи не скривдили. Київ: Наш формат, 2018. 192 с.
81. Єлавіч Б. Історія Балкан. XX століття / Пер. з англ. Р. А. Семків. К.: Свенас, 2004. 600 с.
82. Миле Дакић. Српска Країна: Историјски темельи и настанак. Книн: Искра, 1994. 219 с.
83. Задохин А., Низовский А. Пороховой погреб Европы. М.: Вече, 2000. 416 с.
84. Ионов А. Очерки военной истории конфликта в Югославии (1991-1995). URL: http://artofwar.ru/i/ionow_a_a/text_0010.shtml
85. История южных и западных славян: В 2 томах. Том 2. Новейшее время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. 2-е издание. М.: Изд-во МГУ, 2001. 272 с.
86. Кристина Кулури, Божо Репе. Настава савремене историје југоисточне Европе. Књига 2. Ратови, поделе, интеграција. Београд: CDRSEE, 2018. 298 с.
87. Маначинский А. Югославия: приговор вынесен. К. : Изд. дом «Румб», 2005. 288 с.
88. Марко Врцель. Рат за Српску Крајину: 1991-1995. Српско културно друштво «Зора», 2002. 254 с.
89. Мартынова М. Балканский кризис: народы и политика. М., Старый сад, 1998. 466 с.
90. Міжнародні відносини та світова політика: підручник / Манжола В., Крушинський В., Каменецький С. Київ, 2010. 863 с.
91. Міжнародні системи і глобальний розвиток: підручник / Манжола В., Каменецький М. та ін.; за ред. Л. В. Губерського, В. А. Манжолі. К, 2008. 606 с.
92. Международные организации на Балканах. Документы. Тома первый, второй / Сост. и отв. редактор Е. Ю. Гуськова. М.: Индрик, 2000. 496 с.

93. Морозов Ю., Глушков В., Шаравин А. Балканы сегодня и завтра: военно-политические аспекты миротворчества. М.: Центр военно-стратегических исследований Генерального штаба ВС РФ, 2001. 376 с.
94. Международные организации на Балканах. Документы. Том 3. Документы международных организаций по мирному урегулированию кризиса в Хорватии, Боснии и Герцеговине 1990-х гг. / Сост. и отв. редактор Е. Ю. Гуськова. М.: Индрик, 2000. 288 с.
95. Нагірний М. Становлення та розвиток Республіки Хорватія: державно-політичний аспект : монографія. Нововолинськ: Мінотавр, 2008. 184 с.
96. Пивоваренко А. А. Хорватия: история, политика, идеология. Конец XX – начало XXI века. М.; СПб.: Нестор-История. 2018. 408 с.
97. Революции и реформы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 20 лет спустя / Отв. ред. К. В. Никифоров. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. 775 с.
98. Романенко С. Югославия: История возникновения. Кризис. Распад. Образование независимых государств. Москва, 2000. 495 с.
99. Саган Г. Югослов'яни у XX столітті: громадські та культурні зв'язки з Україною. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 568 с.
100. Слюсаренко О. Соціальна філософія та економіка країн Балканського регіону. Х. : Фоліо, 2011. 326 с.
101. Радослав И. Чубрило, Биљана Р. Ивковић, Душан Ђаковић, Јован Адамовић, Милан Ђ. Родић и др. Српска Крајина. Београд: Матић, 2011. 742 с.
102. Україна і Європа (1991–2000 рр.). Частина І. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анотована історична хроніка / І.Мельникова, І.Євсеєнко, М.Знаменська, А.Мартинов, Д. Нікіфорук. Київ, 2001. 308 с.
103. Югославия в XX веке: Очерки политической истории / Ответственный редактор К. В. Никифоров. М.: «Индрик», 2011. 888 с.

104. Фрейдзон В. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.). СПб.: Алетейя, 2001. 318 с.
105. Яровий В. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст.: Курс лекцій: Навч. посібник. К.: Либідь, 1996. 416 с.
106. Alan Hanson. Croatian Independence from Yugoslavia, 1991—1992. Rowman & Littlefield, 2000. 174 p.
107. Alastair Finlan. The Collapse of Yugoslavia 1991–1999. Oxford: Osprey Publishing, 2004. 148 p.
108. Alois Mock. Dossier Balkan i Hrvatska: ratna agresija u bivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost / Preveo s njemačkoga Srećko Lipovčan. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1998. 228 s.
109. Alex J. Bellamy. The formation of Croatian national identity. A centuries-old dream? New York, 2003. 210 p.
110. Ana Holjevac Tuković. Proces mirne reintegracije Hrvatskog Pogunavlja. Zagreb: Despot Infinitus, 2015. 320 s.
111. Andrew Hammond. The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945-2003. Ashgate, 2004. 236 s.
112. Anđelko Mijatović. Pregled političkog i državničkog rada dr. Franje Tuđmana: 1989.–1999. Zagreb, 2000. 276 s.
113. Ante Beljo. Greater Serbia: from ideology to aggression. Croatian Information Centre, 1992. 82 p.
114. Ante Nazor. Počeci suvremene Hrvatske države (kronologija procesa osamostaljenja Republike Hrvatske: od Memoranduma SANU 1986. Do proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991.). Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. 143 s.
115. Ante Nazor. Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih (Republika Hrvatska i Domovinski rat: pregled političkih i vojnih događaja 1990., 1991.-1995./1998.). Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. 352 s.

116. Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995. Washington, DC: Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002-2003. 502 p.
117. Bojan Dimitrijevic. Bitka za Trst (1945-1954). Zagreb: Despot Infinitus, 2014. 272 s.
118. Blagoje Jovanovski. Hrvatsko-makedonski odnosi kroz stoljeća. Zajednica Makedonaca u Republici Hrvatskoj, 2002. 148 s.
119. Branislav Radeljic. Europe and the collapse of Yugoslavia: the role of non state actors and European diplomacy. London: I.B. TAURIS, 2012. 248 p.
120. Branko Magas, Ivo Zanic. The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina, 1991-1995. London: The Bosnian Institute, 2001. 432 p.
121. David Scheffer. The Sit Room: In the Theater of War and Peace. Oxford University Press, 2018. 304 p.
122. Davor Marijan. Domovinski rat. Zagreb: Despot Infinitus, 2016. 456 s.
123. Davor Marijan. Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. 657 s.
124. Davor Marijan. Oluja. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007. 445 s.
125. Davorin Rudolf. Stvaranje hrvatske države 1991.: ministarska sjećanja. Split: Književni krug, 2016. 526 s.
126. Dejan Jović. Yugoslavia: A State that Withered Away. Indiana: Purdue University Press, 2009. 419 p.
127. Drago Kovačević. Kavez – Krajina u dogovorenom ratu. Srpski demokratski forum, 2003. 148 s.
128. Dragutin Pavlicevic. Kratka politička i kulturna povijest Bosne i Hercegovine. Zagreb: Hrvatski informativni centar, 2000. 56 s.
129. Dragutin Pavlicevic. Kratka politicka i kulturna povijest Hrvatske. Zagreb: Naklada Pavičić, 2000. 620 s.
130. Dragutin Pavličević. Povijest Hrvatske. Četvrto, dopunjeno izdanje. Zagreb: Naklada Pavičić, 2007. 637 s.

131. Dražen Rajković. Cijena rata. Hrvatski model financiranja Domovinskog rata 1990.–1995. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013. 319 s.
132. Dušan Bilandžić. Moderna hrvatska povijest. Zagreb, 1999. 814 s.
133. Hrvatska na putu u Europsku uniju: od candidature do članstva. Šesto izdanje. Zagreb: Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, 2012. 68 s.
134. Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2013. 473 s.
135. Hrvoje Kačić. Hrvatska prevlaka. Zadar: Ogranak Matice hrvatske. Zadar, 2015. 266 s.
136. Hrvoje Matković. Povijest Jugoslavije (1918–1991): hrvatski pogled. Zagreb, 1998. 444 s.
137. Ivan Vujević. Franjo Tuđman u vihoru rata i bespućima tranzicije (1990.–1999.). Split: Ogranak Matice hrvatske, 2011. 487 s.
138. Ivica Đikić. Domovinski obrat: politička biografija Stipe Mesića. Zagreb: V.B.Z., 2004. 233 s.
139. Ivica Miškulin. Imas puska, imas Pistol? O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji. Slavonski Brod: Hrvatski institute za povijest, 2014. 502 s.
140. Ivo Banac. Raspad Jugoslavije. Esej o nacionalizmu i nacionalnim sukobima. Zagreb: Durieux, 2001. 165 s.
141. Ivo Goldstein. 21. Hrvatska povijest. Zagreb: Jutarnji list, 2008. 695 s.
142. Ivo Goldstein. Dvadeset godina samostalne Hrvatske. Zagreb: Novi Liber, 2010. 391 s.
143. Ivo Goldstein. Hrvatska 1818-2008. Zagreb: EPH Liber, 2008. 695 s.
144. Ivo Goldstein. Hrvatska povijest. Zagreb: Novi Liber, 2013. 583 s.
145. Ivo Perić. Suverena i samostalna Republika Hrvatska. Kronika važnijih zbivanja. Zagreb: Dom i svijet, 2007. 314 s.
146. Jakov Gumzej. Od balvana do Dayton. Zagreb: Mato Lovrak, 1997. 350 s.

147. Jerry Blaskovich. *Anatomy of Deceit: An American Physician's First-hand Encounter with the Realities of the War in Croatia*. Dunhill Publishing, 1997. 247 p.
148. Josip Glaurdić. *Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije*. Zagreb: MATE d.o.o., 2011. 435 s.
149. Kristian Turkalj. *Piranski Zaljev – razgraničenje teritorijalnog mora između Hrvatske i Slovenije*. Zagreb, 2002. 404 s.
150. *Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH): (1989.–1998.) / Urednik M.Krmpotić*. Zagreb, 1998. 608 s.
151. Marcus Tanner. *Hrvatska – država stvorena u ratu / S engleskog prevela Daša Drndić*. Zagreb: Barbat: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1999. 365 s.
152. Marko Veselica. *Uskrснуće Republike Hrvatske od 1990. do Bljeska i Oluje 1995. godine*. Zagreb: Graphis, 2005. 423 s.
153. Mary Buckley, Sally Cummings. *Kosovo: Perceptions of War and Its Aftermath*. A&C Black, 2002. 288 p.
154. Mile Bjelajac, Ozren Žunec; Mieczyslaw Boduszynski, Raphael Draschtak, Igor Graovac, Sally Kent, Rüdiger Malli, Srdja Pavlović, Jason Vuić. *The War in Croatia, 1991—1995*. Zagreb–Belgrade, 2009. 41 p.
155. Milislav Sekulic. *Jugoslaviju niko nije branio a vrhovna komanda je izdala*. Beograd: NIDDA: Vesti, 1997. 430 s.
156. Milislav Sekulić. *Knin je pao u Beogradu*. Beograd: Orion print, 2000. 295 s.
157. Mirjana Kasapović. *BiH: podijeljeno društvo i nestabilna država*, Zagreb: Politička kultura, 2005. 178 s.
158. Mirko Valentić. *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995. Velikosrpski projekti od ideje do realizacije*. Zagreb, 2010. 437 s.
159. Miroslav Tuđman. *Vrijeme krivokletnika*. Zagreb: Detecta, 2006. 469 s.

160. Nastanak suvremene države Hrvatske i dvadeseta obljetnica njezina utemeljenja. Zbornik radova. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2012. 223 s.
161. Nenad Ivanković. Hrvatska od okupacije do regionalne sile. Zagreb, 1996. 414 s.
162. Nevenko Herceg, Zoran Tomić. Izbori u BiH. Mostar: Centar za studije novinarstva, 1999. 434 s.
163. Nikica Barić. Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995. Zagreb: Golden marketing. Tehnička knjiga, 2005. 615 s.
164. Pamćenje i suvremenost. Rasprave o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti Hrvatske / Uredili Mate Ljubić i Miroslav Tuđman. Zagreb: KATMA, 2011. 361 s.
165. Posljednji balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi / Priredio Jean Cot. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1997. 302 s.
166. Procjena naslijeđa MKSJ. *Zbornik radova sa konferencije Procjena naslijeđa MKSJ 23.-24. Februar 2010.* Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju: Amos Graf d.o.o., 2011. 353 s.
167. R. Craig Nation. War in the Balkans, 1991-2002. University Press of the Pacific, 2004. 408 p.
168. Radha Kumar. Divide and Fall?: Bosnia in the Annals of Partition. Verso, 1999. 207 s.
169. Radovan Vukadinović, Lidija Cehuljić Vukadinović. Politika europskih integracija. Zagreb, 2005. 399 s.
170. Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995 / Uredili Branka Magaš i Ivo Žanić. Zagreb-Sarajevo: Naklada Jesenski i Turk DANI, 1999. 385 s.
171. Reneo Lukic, Allen Lynch. Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union. Stockholm: SIRPI, 1996. 436 p.
172. Sabrina P. Ramet. Central and Southeast European Politics since 1989. Cambridge University Press, 2010. 553 p.

173. Sabrina P. Ramet. Thinking about Yugoslavia. Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 328 p.
174. Sabrina P. Ramet. Tri Jugoslavije. Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005. / S engleskoga prevele Vesna Racković i Mirjana Valent. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2009. 811 s.
175. Schwartz M. Hrvatska nakon Tuđmana: studija o nacionalnom usudu. Zagreb, 2000. 533 s.
176. Slaven Ružić. Djelovanje «Vlade Republike Srpske Krajine» 1991.-1995. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017. 277 s.
177. Slobodan Praljak. Agresija Bosne i Hercegovine na Republiku Hrvatsku. Zagreb: Oktavijan, 2008. 209 s.
178. Steven L. Burg, Paul S. Shoup. The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention. M.E. Sharpe, 1999. 483 p.
179. Stjepan Lapenda. Hrvatska kronika iz Pariza. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Split: Alliance francaise de Split, 2012. 193 s.
180. Tim Ripley. Conflict in the Balkans 1991–2000. Oxford: Osprey Publishing, 2001. 96 p.
181. Thomas Patrick Melady. Tuđman i budućnost Hrvatske / S engleskoga preveo Vladimir P. Gross. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 2003. 184 s.
182. Tončić-Sorinj L. Usamljena borba Hrvatske: od pobjede jezika do pobjede oružja. Zagreb, 1998. 156 s.
183. Tužba zbog genocida u Hrvatskoj 1991.-1995. Pred Međunarodnim sudom pravde. Rasprava o nadležnosti / Uredio Ivan Šimonović. Zagreb: Rabus media, 2009. 618 s.

184. Vladimir Đuro Degan. Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002. 400 s.
185. Vladimir Filipović. Ispod plavih šljemova. Motivi država za sudjelovanjem u misiji UNPROFOR 1992. – 1995. Zagreb; Sarajevo: Plejada; University Press–Magistrat izdanja, 2015. 335 s.
186. Wars, divisions, integration. Teaching contemporary Southeast European history: source book for history teachers. Tessaloniki, 2016. 299 p.
187. William Shawcross. Deliver Us From Evil: Peacekeepers, Warlords and a World of Endless Conflict. Simon and Schuster, 2002. 448 p.
188. Zdenko Radelić. Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza. Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006. 701 s.
189. Zdravko Tomac. Kako se stvara hrvatska država. Zagreb, 1996. 277 s.
190. Zdravko Tomac. The Struggle for the Croatian State: Through Hell to Democracy. Zagreb: Profikon, 1993. 375 s.

Дисертації

191. Горопаха Сергій Віталійович. Інтеграція Республіки Хорватія в Європейський Союз (1992-2013 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.02 Київ, 2019. 226 с.
192. Кузнєцов Євгеній Володимирович. Здобуття незалежності та суспільно-політичний розвиток Хорватії у 1990-2005 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2007. 202 с.
193. Нагірний Микола Зіновійович. Республіка Хорватія: державно-політичний розвиток у 1990-х роках: дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Львів, 2003. 200 с.
194. Шилова Алла Василівна. Роль світового співтовариства в урегулюванні югославської кризи та участь у цьому процесі України (90-ті роки ХХ ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 1998. 214 с.

195. Юрошевич Драган. Кризис югославской государственности в конце XX века: конфликтологический анализ: автореф. дис... канд. социол. наук: 22.00.04. Київ, 1995. 22 с.
196. Miloš Šolaja. Vanjska politika SAD na prostoru bivše Jugoslavije u periodu od 1990. do 2008.: doktorska disertacija / Mentor Radovan Vukadinović. Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti. Zagreb, 2009. 270 s.

Статті

197. Бурцева М. Образи «свого», «іншого» та «чужого» у хорватському медіапросторі першої половини 1990-х років. *Проблеми слов'янознавства: міжвід. наук. зб.*, 2014. Вип. 63. С. 186-196
198. Васић М. Корени кризе, распада и гражанског рата у Југославији 1990–1993. Систем неистина и злочинима геноцида 1991.–1993. године. Београд: Српска Академија наука и уметности, 1994. С. 54–60
199. Волков В. Трагедия Югославии. *Новая и новейшая история*. 1994. № 4-5. С. 3-32
200. Вулевич М. Республіка Хорватія: політико-правова історія становлення суверенної та незалежної слов'яно-балканської держави. *Правова держава: Щорічник наукових праць*, 2005. Вип. 16. С. 480-500
201. Демешук А. Відносини Республіки Хорватія з країнами ЄС (1992-1999 рр.). *Європейські історичні студії*, 2019. №12. С. 6-27. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/vidnosyny-respubliky-horvatiya-z-krayinamy-yes-1992-1999-rr/0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%89%D1%83%D0%BA.pdf>
202. Демешук А. Мирна реінтеграція Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему до Хорватії (1995-1998 рр.). *Етнічна історія народів Європи*, 2018. Випуск 54. С. 175-180.
URL: http://ethnic.history.univ.kiev.ua/upload/gallery/2018/143/26_%D0%B4%D
203. Демешук А. Операція «Буря»: завершальна перемога Хорватії у війні за незалежність. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 2016. Випуск 4(127). С. 9-12.

URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/istoriya_127_2015.pdf

204. Демешук А. План Z-4: невдала спроба мирного врегулювання конфлікту в Хорватії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 2018. Випуск 4(143). С. 8-13. URL: <https://visnyk.history.knu.ua/eng/archive/2019/143-eng/143-2-demeshchuk-eng>
205. Демешук А. Республіка Сербська Країна: від становлення до падіння. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 2017. Випуск 2(133). С. 12-17. URL: <https://drive.google.com/file/d/19901o-SB2erzoho3CYckUNxdYI1-xvJ7/view>
206. Демешук А. Становлення збройних сил Республіки Хорватія у 1991 році. *Європейські історичні студії*, 2017. №6. С. 107-120. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/anatolij-demeshhuk-stanovlennya-zbrojnyh-syl-respubliky-horvatiya-u-1991-rotsi/>
207. Демешук А. Шлях Республіки Хорватія до міжнародного визнання. *Етнічна історія народів Європи*, 2017. Випуск 52. С. 4-10. URL: http://ethnic.history.univ.kiev.ua/upload/gallery/2017/138/14_%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%89%D1%83%D0%BA.pdf
208. Козловська Ю. І. Політика адміністрації Б. Клінтона щодо регіону Західні Балкани. *Вісник Одеського національного університету*. 2014. Т. 19. № 1. С. 104-109
209. Корнилов Г. США и югославский кризис (1991–1997 гг.). *США: економіка, політика, ідеологія*, 1998. № 4. С. 67–77
210. Коста Чавошки. Настанак РСК и њен међународни положај. *Република Српска Крајина / Уредник З. Каличанин*. Книн; Београд, 1996. С. 11–24
211. Кузнецов Є. Становлення та розвиток українсько-хорватських відносин в 1991–2005 рр. *Борисфен*, 2007. Квітень. № 4(190). С. 21–24.
212. Левченко О. Українсько-хорватські відносини – від спільного історичного коріння до сучасності. *Зовнішня політика і дипломатія: погляд із XXI століття*. 2011. Випуск 17. С. 45-50

213. Мовчан С. Від югославізму до утворення національних держав: причини розпаду Югославії. *Вісник Львівського університету*, 1996. Вип. 31. С. 56-65
214. Пащенко Є. Українсько-хорватські взаємини від давнини до сучасності. *Хорватія–Україна: Культурні зв'язки від Адриатики до Дніпра*. Загреб, 1996. С. 235-247
215. Пекарев И. Мировое сообщество и интернационализация Югославского кризиса в 90-е годы XX века. *Історичні записки*, 2012. Вип. 33. С. 264-270
216. Романенко С. «Что в имени тебе моем?» Независимая Россия и распад Югославии. *Migracijske i etničke teme*, 2005. Vol. 21, No 4. S. 339–364
217. Рудяков П. «Балканська криза» (1991–2001): характер, особливості, наслідки. *Політична думка*, 2001. №1–2. С. 77-88
218. Симич П. Гражданская война в Югославии. Причины и последствия. *Международная жизнь*, 1993. №1. С. 12-17
219. Соколов В. Могла ли Республика Сербская Краина выстоять в августе 1995 г.? *Славяне и Россия: проблемы войны и мира мна Балканах. XVIII–XXI вв.* Москва, 2017. С. 542-554
220. Шилова А. Становлення й розвиток відносин України з країнами колишньої СФРЮ як фактор зміцнення стабільності на Балканах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 2010. Вип. 103. С. 47-51
221. Шилова А. В. Югославська криза та проблеми її врегулювання. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, 2001. Вип. 10. С. 144-154
222. Яровий В. Громадянська війна в югославських землях 1991-1995 рр. та її наслідки. *Університет*, 2004. № 2. С. 33–44
223. Albert Bing. “Balkanski” i “zapadni” makijavelizam: Z-4 – diplomacije i/ili oruzje? *Casopis za suvremenu povijest*. 2015. Br. 3. S. 484-507
224. Albert Bing. Croatia's state independence between principle and realpolitik. *Review of Croatian History*. 2011. Vol. 7(1). S. 201-231

225. Albert Bing. Put do Erduta. Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia slavonica*, 2007. No. 7. S. 371-404
226. Albert Bing. Sjedinjene Američke Države i reintegracija Hrvatskog Podunavlja. *Scrinia slavonica*, 2008. No. 8. S. 336-365
227. Ana Holjevac Tuković. Temeljni sporazum o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (Erdutski sporazum) i uvjeti za njegovu provedbu. *Časopis za suvremenu povijest*, 2015. Br. 3. S. 617-634
228. Anatolii Demeshchuk. Development of Ukrainian-Croatian relations after 1991. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 2019. Volume 5 (Issue 4). P. 3-38. URL: https://ephd.cz/wpcontent/uploads/2019/ephd_2019_5_4/ephd_2019_5_4.
229. Andrijana Perković Paloš. Operacija „Oluja“ u radovima američkih i britanskih autora. *Časopis za suvremenu povijest*, 2015. Br. 3. S. 579-596
230. Bora Radovic. Jugoslovenski ratovi 1991-1999 i neke od njihovih društvenih posledica. *Tortura u ratu, posledice i rehabilitacija: jugoslovensko iskustvo*. IAN - International Aid Network, 2004. – S. 25-69
231. Branko Lukovac: Crna Gora i 20 godina diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske. *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 35-39
232. Damijan Guštin. Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od «nenačelne koalicije» do raspada vojnog saveza 1989.-1991.). *Časopis za suvremenu povijest*, 2008. Br.1. S. 85-106
233. Davor Marijan. Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.). *Časopis za suvremenu povijest*, 2004. Vol. 36(1). S. 211-247
234. Davorin Rudolf. Stjecanje međunarodne osobnosti Republike Hrvatske 25. lipnja 1991. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 2013. No. 1. S. 51-80
235. Dimitrije Boarov: Ekonomski odnosi Srbije i Hrvatske (1996-2016). *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 9-13

236. Domagoj Knežević. Politika Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine od osamostalenja Republike Hrvatske do međunarodnoga priznanja Bosne i Hercegovine (listopad 1991.–travanj 1992.). *Časopis za suvremenu povijest*. 2016. Br. 1. S. 54-61
237. Erich Rathfelder. Hrvatsko-Muslimanski sukob (1992.–1995.). *HSP1861*.
URL: <http://www.hsp1861.hr/vijesti/201129erra.htm>
238. Hedl D. Living in the Past: Franjo Tuđman's Croatia. *Current History*, 2000. March. P. 104–109
239. Ivica Miškulin. An avoidable failure: peacekeeping in Croatia, 1991-1995. *Review of Croatian History*, 2011. Vol. 7(1). S. 31-77
240. Ivo Lučić. Bosnia and Herzegovina and Terrorism. *National security and future*, 2001. Vol. 2. No. 3-4. S. 111-142
241. Ivo Lučić. Karađorđevo: politički mit ili dogovor. *Časopis za suvremenu povijest*, 2003. Vol. 35(1). S. 7-36
242. Jelena Zlatković Winter. Izbjeglice iz Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj: uzroci dolaska, organizacija i regulacija prihvata. *Migracijske teme*. 1992. Br. 8. S. 127-140
243. Јован Илић. Географски и геополитички положај РСК. *Република Српска Крајина / Уредник З.Каличанин*. Книн; Београд, 1996. С. 25–48
244. Jure Krišto. Hrvatsko 20. stoljeće. *Časopis za suvremenu povijest*, 1996. Br.3. S. 441-453
245. M. Klemenčić., C. Schofield. Croatia's territorial consolidation and prospects for the future. *GeoJournal*. Dordrecht; Boston; London. 1996. April. Vol. 38(4). P. 393–398.
246. Krstan Malešević. Marginalije o Be Ha izborima '90. *Revija za sociologiju*. 1991. Vol XXII. No. 2. Zagreb, 1991. S. 315–326
247. Miroslav Međimorec. Opće vojno-političko stanje nakon sarajevskog primirja. *National security and the future*. 2003. Vol.4, br. 1-4. S. 27-32

248. Milan Gavrović: Ekonomski odnosi Hrvatske i Srbije. *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 14-17
249. Miller R. F. Tudjman's Victory: Croatia, the U. N., NATO and the U. S. *Nationalities Papers*. 1997. September. Vol. 25(3). – P. 501–514
250. Peter Galbraith. Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut. *War and Change in the Balkans. Nationalism, Conflict and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 124-136
251. Radovan Vukadinović. Balkanska kriza i međunarodna sigurnost. *Politička misao*, 1995. Vol. 32(2). S. 3-18
252. Radovan Vukadinović. Vanjska politika Republike Hrvatske. *Politička misao*, 1993. Vol. 30(3). S. 124-126
253. Tomislav Jakić. Razvoj međudržavnih odnosa i njihova perspektiva, otvorena pitanja. *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 5-8
254. Saša Mrduljaš. Hrvatska politika unutar Bosne i Hercegovine u kontekstu deklarativnoga realnoga prostornog opsega Hrvatske Zajednice/Republike Hercegovine (1991.-1994.). *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 2009. Vol. 18 No. 4-5(102-103). S. 825-850
255. Saša Mrduljaš. Prostorno-demografsko određenje etničkog i političkog pojma Bosanske Posavine. *Nova prisutnost*. 2009. Br. 7(1). S. 85-109
256. Simoniti, I., Sotlar, M. The Land Boundary Between the Republic of Slovenia and Republic of Croatia and the Negotiations on the Maritime Boundary delimitation. *Journal of International Relations*, 1996. No. 3 (1-4). S. 85-91
257. Stanojevic Z. Jugoslovenska kriza i bezbednost Balkana. *International problems*, 1995. №3. S. 123-135
258. Što je predsjednik Tudjman rekao za BBC? *Hrvatski obzor: politički tjednik*. 1996. Br. 168. S. 58

259. Vladimir Filipović. Međunarodne reakcije na hrvatsku najavu otkaza mandata UNPROFOR-a 1995. godine. *Časopis za suvremenu povijest*. 2015. Br. 3. S. 509-521
260. Vladimir Filipović. Trenutak Europe – rasprava o mogućoj intervenciji Zapadnoeuropske unije (WEU) u rat u Hrvatskoj tijekom ljeta 1991. godine. *Politička misao*. 2010. Br. 47(4). S. 210-224
261. Zdenko Radelić. Hrvatska i Jugoslavija: neki problemi povijesnih istraživanja. *Časopis za suvremenu povijest*. 2003. Br. 3. S. 753-768
262. Zlatko Dizdarević: Dve decenije odnosa između Srbije i Hrvatske - Pogled iz Bosne i Hercegovine. *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 32-35
263. Zoran Pušić. Suradnja organizacija civilnog društva, teme i dileme. *Dve decenije diplomatskih odnosa Srbije i Hrvatske: stanje odnosa i otvorena pitanja*. Novi Sad: Centar za regionalizam, 2016. S. 29-32